

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HARDT-NEGRI'DEN YENİ PARADİGMA

Teoride ve pratikte Meclisler

(Öndeki arkaya, arkadaki öne)

ONUR HAMZAOĞLU'YLA ENİNE BOYUNA
Çapala Emma, çapala

ASLIHAN AYKAÇ'LA DAYANIŞMA EKONOMİLERİ
Sistemde gedik, zihinlerde dönüşüm

EMİN ALPER'LE KIZ KARDEŞLER
Memleket hikâyeleri

MEHMET BAYRAK'LA KÜRTLERİN TARİHİ
7 uğursuz T

MARKUS DRESSLER'LE TÜRK ALEVİLİĞİNİN İNŞASI
Epistemik şiddet

İZ ÖZTAT'LA ASKIDA SERGİSİ
Haz, acı, arzu üçgeni

KATE TEMPEST'LA ŞİİR ŞARKI VE RAP
Tahakküm ve direniş sanatları

AMEDSPOR TRİBÜN LİDERİ RAMAZAN TUGAY
Özgür olalım yahu

Tellekt: Düşününce.

Lee
McIntyre

Hakikat-Sonrası

Çeviri: Fahrettin Biçici

Tür: İnceleme

168 s.

Peter
Szendy

Üstdinleme:
Casusluğun
Estetik Tarihi

Çeviri: İlksen Mavituna

Tür: İnceleme

200 s.

Vinciane
Despret

Doğru Soruları
Sorsaydık
Hayvanlar
Ne Söylardı?

Çeviri: A. Nüvit Bingöl

Tür: İnceleme

272 s.

Kate Raworth

21. Yüzyıl
İktisatçısı Gibi
Düşünmenin
Yedi Yolu

Simit
Eko
n
misi

Tellekt

Kate
Raworth

Simit Ekonomisi:
21. Yüzyıl İktisatçısı
Gibi Düşünmenin
Yedi Yolu

Çeviri: Akın Emre Pilgir

Tür: Ekonomi

376 s.

Katkıda bulunanlar: Alican Tayla, Anıl Olcan, Arslan Eroğlu, Ayşe Çavdar, Ayşegül Oğuz, Barış Göktürk, Can Soyer, Çiğdem Öztürk, Demet Ş. Dinler, Derya Bengi, Elvan Kılıncım, Emine Bora, Ender Ergün, Erdir Zat, Eren Barış, Erselan Aktan, Ertan Keskinsoy, Ethemcan Turhan, Göksun Yazıcı, Hakan Karataş, Hakan Lokanoğlu, İlker Aksoy, İrfan Aktan, Kerem Eksen, Merve Erol, Özay Selmo, Ragıp Duran, Selen Erdoğan, Semih Sökmen, Serkan Seymen, Siren İdemen, Sungu Çapan, Şahan Nuhoğlu, Şeyda Ayan, Tora Pekin, Tuba Çameli, Ufuk Erol, Ulaş Özdemir, Ulus Atayurt, Utku Toy, Ümit Tanışır, Yiğit Atıl-gan, Yücel Göktürk

Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi
No: 12, 197-203 Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 612 58 60

Basım yeri ve tarihi: İstanbul, Eylül 2019
Dağıtım: Punto Kitap Hizmetleri
Yönetim yeri: Tomtom Mah. İstiklal Cad.
No: 189 Turhal Han Kat: 2 Daire: 3
Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 0533 514 90 49
E-posta: express@birdirbir.org
Abonelik: abonelik@birdirbir.org

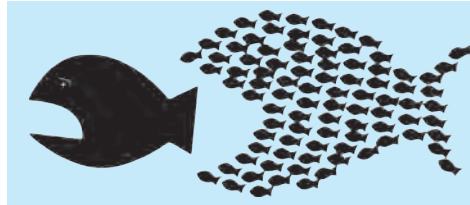
birartibir.org | birdirbir.org
twitter.com/birartibirorg | twitter.com/birdirbirorg
Facebook: EXPRESS - Enternasyonal Şalala

Yıl: 25 • Sayı: 170 • Eylül-Ekim-Kasım 2019
İmtiyaz hakkı: Özay Selmo
Sorumlu yazışları müdürü: Merve Erol
İlan irtibat: Ayşegül Oğuz (0546 680 99 19) -
Özay Selmo (0533 514 90 49)

YEREL SÜRELİ YAYINDIR.
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR.
ISSN 1307 - 461X

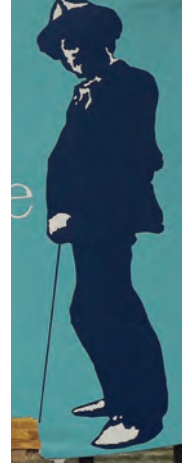
Emin Alper, *Kız Kardeşler* s.42

Dayanışma
Ekonomileri s.30

İz Öztat
s.16

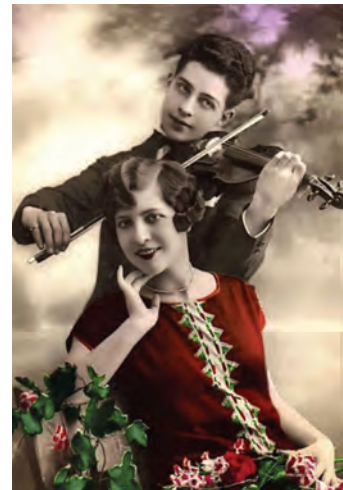

Dublin s.4

Antonio Negri &
Michael Hardt
s.54/60

Mavi
Daktilo
s.65

Kemancı
boyacı
Ali Rıza;
DTC,
s.72

İÇİNDEKİLER

3 • Meram

ŞEHİR HATLARI

- 4 • Dublin: Kâinattaki en güzel şey nedir?
- 7 • San Juan - Porto Riko: Adada isyan
- 10 • Gaziantep - Antakya: Suriyeli sığınmacılar ve "ekran manzaraları"

MEŞİN YUVARLAK

- 13 • Amedspor taraftar grubu Direniş

HAYAT & SANAT

- 16 • İz Öztat ile *Askıda* sergisi
- 20 • Emin Alper ile *Kız Kardeşler* filmi

HAL VE GİDİŞ

- 24 • Halkların Demokratik Kongresi üyesi Onur Hamzaoğlu

EKONOMİ POLİTİK

- 30 • Aslıhan Aykaç ile *Dayanışma Ekonomileri*

KIRAAT

- 38 • Dumanı Üstünde
- 40 • Ömer Faruk ile *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği*
- 42 • Mehmet Bayrak ile *Kürtlerin ve Kürdistan'ın Görsel Tarihi*
- 48 • Markus Dressler ile din bilimleri ve Alevilik tarihi

AĞIR EXPRESS

- 54 • Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *Meclis'i*
- 60 • Hardt ve Negri'nin *Meclis'*ine şerh

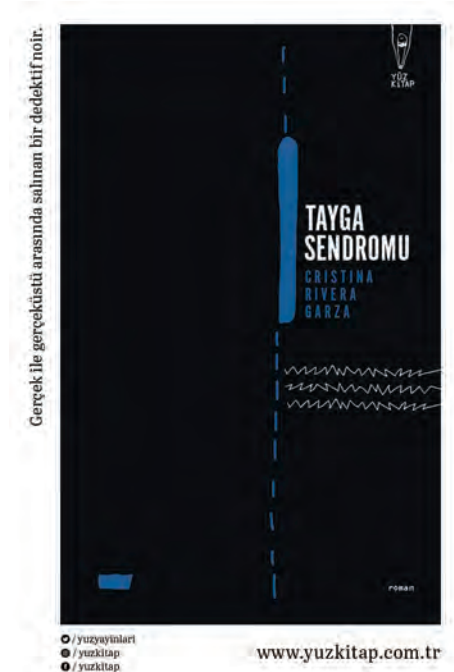
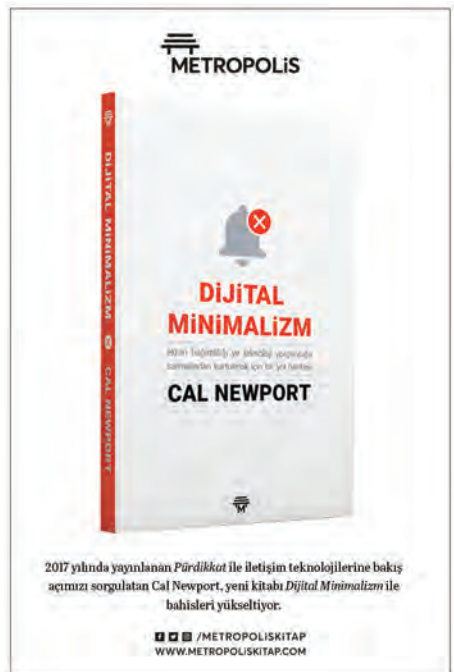
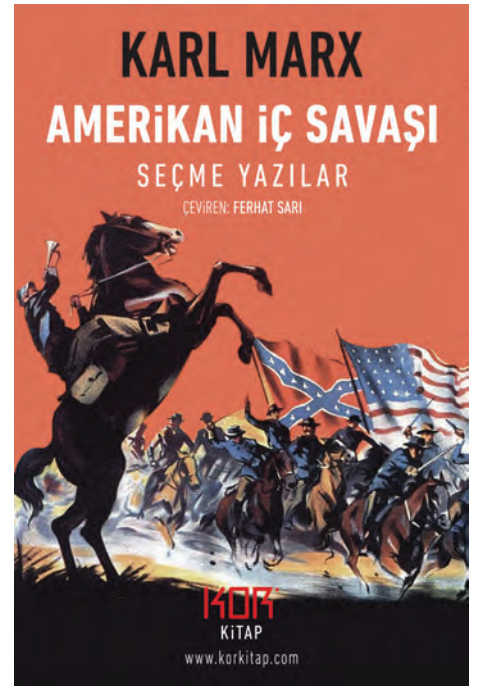
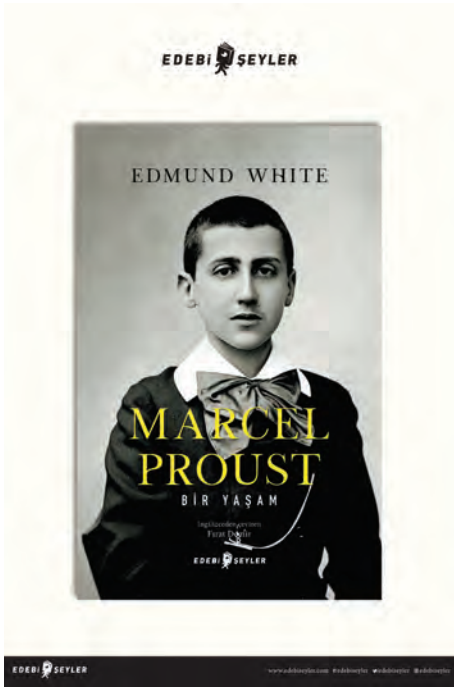
MAVİ DAKTİLO

- 65 • Kadın cinayetleri ve cumhurbaşkanına hakaret

MÜZİK DOLABI

- 68 • Kate Tempest ile *Tuzaklar ve Dersler Kitabı*

- 72 • Dil Tarih Coğrafya

TEORİDE VE PRATİKTE
MECLİSLERStrateji,
taktik,
jimnastik

Takip edenler biliyor, hatta bıktılar belki de. 2016'dan beri *Express*'te, 2018'den beri *1+1 Forum* web sitesinde "Meclis" fikrinin jimnastiğini yapıyoruz. Sadece teori değil, pratikte. Ve daha çok pratikte.

Sadece çeşitli meclislerde yer alarak, söz alarak değil, Gezi forumlarından Hayır Meclisleri'ne, oradan Seçim Süreci Meclisleri'ne, Memleket Meclisleri'ne, Kadın Meclisleri'ne, İşçi Meclisleri'ne uzanan deneyimleri, gözlemleri aktarmaya, tartışmaya açmaya çalışıyoruz.

Teori bahsine gelince, andığımız meclislerdeki özneler gibi, el yordamıyla yol alıyoruz. Bir yandan, Walter Benjamin'in kullakları çınlasın, geçmişin enkazından neleri çekip çıkarabiliriz, esin kaynağı yapabiliriz, onlara bakıyoruz. Bir yandan da, geleceği kuracak mayanın geçmişten alınamayacağını günbegün deneyimliyoruz.

Marx'ın da kullakları çınlasın: "Sosyal devrim şiirini geçmişten değil, gelecekte alacaktır." Buradaki "şiir" in, en geniş anlamıyla, tahayyül olduğu aşikâr. Zapatistaların tarih sahnesine nasıl çıktıklarını hatırlayalım: "Şiir"lerini geçmişten değil, gelecekte alarak. Ve tahayyüllerinin merkezine "sosyal devrim"i koyarak.

Teori ve paradigma

Şiir demişken... "El yordamıyla yol alırken" kim bilir kaç sefer Tarık Günersel'in şu dizeleri sökün etti ve daha epey edecek gibi: "Kitlelerin orta yeri bir ıssız ada / Ey teori, öyle açız ki sana."

Altını çizmek gerekirse, "yola çıkmak" için, bir "kılavuz" olarak teori değil, çıktığımız yolun işaret levhaları ve ufku olarak teori. Bu bahiste kulağımız Kafka'da: "Sen devam et, sonra başlarsın."

Şimdi yeni bir "sonra"dayız, devam ederken karşımıza çıkan her yol ayrımında olduğu gibi, yeni bir başlangıç noktasında. Peki, bundan sonra? Nasıl devam etmeli? *Ey teori...*

Biz bunları düşünürken bir "teori" çıktı. Tarihin cilvesi mi demeli, zamanın ruhu mu, yoksa tevafuk mu, 2016'dan beri ülkenin dört bir yanında, 2011'den beri de Kürt coğrafyasında meclis fikri dolaşırken,

meddücezir misali kâh yükselirken kâh geri çekilirken, Antonio Negri - Michael Hardt ikilisi, bu yerel ve küresel eğilimin teorisini yapıyormuş meğer: *Meclis*.

Molière'in nesir dersi almaya başlayınca "zaten nesir konuştuyormuşum" diyen ünlü kahramanı Mösyö Jourdain misali, bize "zaten bunu diyormuşuz" dedirten bir kitap *Meclis*. Ama ötesi var: Sadece bir kitap değil, bir Teori. Evet, büyük harfli teori. Belki de "paradigma" -Thomas Kuhn'un ürettiği kavramın özgün anlamıyla- girişimi demek daha doğru.

Žižek'in "21. yüzyılın manifestosu" diye adlandırdığı Delueze-Guattari eseri *Bin Yayla*'yı içeren bir paradigma. İçerdiği sadece o değil, 20. yüzyılın son çeyreğinden bugünlere, sol fikriyatın ve irili ufaklı başkaldırıların birikimleri, önümüze koyduğu dersler, sorular...

"Sorular"ı ayrı bir mim koyalım. Ve Günersel'in bir de şu dizelerine bakalım:

"Sorular anasıdır umudun / Tarihin afacan çocukları / Mutlak huzur ummayacak kadar gözüpek / Eleştiriden korkmayacak kadar akıllı."

Bir paradimayı paradigma yapan şey, Thomas Kuhn'un tarifiyle, cevapları değil, soruları değiştirmesi. Birbirleriyle ilişkili yeni sorulardan oluşan yeni bir ufuk açması. Kuhn'un verdiği örnekle söylersek, "Kopernik devrimi" böyle bir paradigma, "devrim" addedilmesini dönemin hâkim paradigmasını değiştirmesine borçlu.

Meclis'in o çapta bir paradigma olduğunu söylemek abes kaçır. Ama pekâlâ "paradigma girişimi" denebilir. Zaten aslında, Hardt - Negri'nin önceki üç kitabıyla, *Çokluk*, *İmparatorluk*, *Ortak Zenginlik* ile birlikte düşünmek gerekiyor *Meclis*'i. Dördü bir arada söz konusu girişimin köşe taşları. Ancak, *Meclis* öbür üç çalışmadaki tezleri içerdiği ve "ne yapmalı" sorusunu cepheden karşıladığı için bu girişimin "parola"sı olmayı hak ediyor.

Şimdi biraz da Engels'in kullaklarını çınlatalım -Althusser'in "pratiğe indirgeme" eleştirisini akılda tutarak: "*Pastanın kanıtı yenmesidir.*"

Araya "son kertede" parantezi koymakta fayda var. O "kerte"nin öncesinde teorinin kendi ölçütleri var elbette. Pastanın pasta olup olmadığı yenmeden önce de anlaşılabilir.

Sentor: öndeki arkaya, arkadaki öne

Öyle ya da böyle, *Meclis* "kitlelerin ortasındaki ıssız ada"ya hayat vermeyi hedefliyor. Dolayısıyla enine boyuna tartışılmayı gerektiriyor. Peki, nereden başlamalı? Kitapta ki kurguya sadık kalarak ilerlemek en iyisi. Önce Önsöz tabii -Onur Hamzaoğlu'nun deyişiyle, kitaba "ısınmak" için değil, hipotezlerin tanımına ve kullanılan metodolojiye vakıf olmak için.

Ama ona gelmeden, kapağımızdaki imgeye yakından bakalım, antik Yunan mitolojisinin yarı insan-yarı at varlığı Centaure'a ya da Sentor'a. Kitabın ikinci bölümü bu imgeyi merkezine alıyor. Ve tersyüz ediyor. Öndeki ni arkaya, arkadaki öne koyuyor.

Zira öndeki, şimdiye kadarki örgütlenmelerde, stratejinin kurucusu olan öncülîder kadroyu temsil ediyor. Arkadaki ise sahada, taktik düzlemde faaliyet yürüten üyeler, hareketin taşıyıcıları. Öndeki genellikle erkek, seyrek olarak da kadın imgesiyle temsil ediliyor. Konumuz bakımından, günümüze daha uygun olanı ikincisi, realiteye denk düşme de niyeti ve yükselen eğilimi temsil ettiği söylenebilir. Gelgelelim, realite öyle olsaydı bile, *Meclis*'teki teze göre, yanlış olacaktı. Çünkü, meselenin künhü öndekinin arkaya, arkadakinin öne geçmesi.

Arkadaki, at ile simgelenen varlık hareket, hareketin tabanı. Hardt-Negri'ye göre, stratejiyi ya da popüler deyişle, "yol haritası" nı çizecek olan da taban, meclis örgütlenmelerinde vücut bulan, özneleşen "çokluk". Hızlı karar alma ve manevra kabiliyeti gerektiren taktik düzlem ise meclislerde temayüz eden, meclisler tarafından belirlenen sözcülerin, temsilcilerin alanı.

Tersyüz edilmiş bir sentoru tahayyül etmek zor olabilir, ama buraya getiren de zorlu bir soru: 1999'dan, özellikle de 2008'den beri tanık olduğumuz kitlesel başkaldırıların niçin başarılı olmadı, niçin sönümlendi? Hardt-Negri'ye göre, yatay örgütlenmeler ve "kendiliğindenci", lidersiz başkaldırıları yenilgiye mahkûm. Ama geçmişteki dikey örgütlenmelerin de vardı, yer malûm. O halde?

O halde, at ile simgelenen beden özneleşerek öne geçmesi, öndeki lider-kadronun ise arkaya, atın konumuna yerleşmesi gerekiyor. Kitaptaki italik cümleyle: "*Strateji hareketlere, taktik önderliğe.*"

Peki, Hardt-Negri'nin Makyavel'den mülhem "Yeni Prens" olarak adlandırdıkları bu yeni varlık nerede, nasıl vücut bulacak? Meclis'te, çoğul meclislerde. Mahalle-semt meclislerinde, işçi meclislerinde, kadın meclislerinde... Önsözün epigrafi Aimé Césaire'in sözü: "*Burada şiirle isyan aynı şeydir.*"

Paul Valéry'nin de kulağını çınlatalım: "*Güzel olan hiçbir şey hülâsa edilemez.*" Hardt - Negri'nin *Meclis*'i de aşağı yukarı öyle. Özetlemeye çalışmak indirgemeye kapı açıyor. Güzelliği ise verdiği sonuçlardan çok izlediği yol, düşüncüyü kışkırtıcılığı, sorduğu ve sordurduğu sorular. "Umudun anası" onlar.

Son söz *Meclis*'in 301. sayfasındaki Gramsci alıntısı: "*Öğrenin, çünkü zekâmızın tümüne ihtiyacımız olacak. Kışkırtın, çünkü coşkumuzun tümüne ihtiyacımız olacak. Örgütlenin, çünkü gücümüzün tümüne ihtiyacımız olacak.*"

DUBLİN

Kâinattaki en güzel şey nedir?

The Commitments (Gençlik Ateşi) filminin başkahramanı Jimmy Rabbitte'in deyişiyle, "Avrupa'nın zencileri"nin başkentine, insanı "engin denizlere" daldıran yazarların şehrine uzanıyoruz, Oscar Wilde'ın, Samuel Beckett'in ve tabii onu anlatmaktan hiç bıkmayan James Joyce'un şehrine...

ŞEYDA AYAN

Yağmurlu, karanlık bir günün sabah saatleri... Yol boyunca eksik olmayan çayırılar. Dublin'in güney banliyölerinden birine doğru ilerliyoruz. Çayırılardan oyun çığlıklarıyla koşturup duran çocukların gülen yüzleri karanlık güne kafa tutuyor. Havaalanından ayrıldığımızdan beri mesafesini koruyan ellili yaşlardaki taksici şoförü, yağmurlu havayı bahane ederek sohbet başlıyor: "Bol güneşli günleri en çok birkaç gün üst üste görmeli buralar. Uzunca çimenler sararmaya başlıyor."

Yeşili insanı sersemleten çayırılar tipik İrlanda evleri bölüyor ara ara. Dışarıyı ilgiyle seyreden yabancıya kurallara rağmen kıyama-yol arkadaşım tekrar ses veriyor: "Buralar" diyor, yol boyunca sıralanan evleri gösterip gülümseyerek, "Dublin'e parası yetmeyenlerin bölgesi, Dublin bizi artık kabul etmiyor."

Dublin şehir merkezinin, yüksek kira bedelleri ve pahalılığıyla sadece dışında kalanları değil, içinde yaşayanları da zorladığını, insanların bu yüzden küçük dairelerinin odalarını kiralamak zorunda kaldığını, kiraların gitgide arttığını ve Dublin'in artık Avrupa'nın en pahalı şehirlerinden Londra'yı bile zorlamaya başladığını, çok zaman geçmeden konuştuğum herkesten duymaya başlayacağım. Ama şimdi sakin güney banliyölerinden birinde, iki katlı küçük bir evin önündeyiz. Kapının önüne çıkmış, havaya hiç aldırmadan yalınayak ve gülen yüzleriyle beni bekleyen iki kadın sayesinde hızlıca içeriye girip sütlü çayımı içmeye başlıyorum.

Ailish, annesi Mary'nin küçük bir birikim desteğiyle, 25 yıllık kredi borcunun altına girerek satın alabilmiş bu evi. 25 yılı biraz gururla söylemesi boşuna değil. "Kırk yıl boyunca ev kredisi ödeyecek insanlarla dolu bu mahalle" diye açıklıyor Mary kızının gururunu tüm memnuniyetsizliğiyle. Ve alıyor sazi eline. İşçi emeklisi, 80 yaşında bir sinema âşığı. Ömrü boyunca fırsat bulduğu her anda sinemaya koşmuş. Sohbet edebildiğimiz tüm zamanlarda hep filmlerden bahsedecek. Yılın büyük

bir bölümünü ülkenin batısındaki kasabasında geçirse de, evin patronu olduğunu çabucak sezdiriyor.

İki çocuklu, kendisi gibi bekâr bir anne olan kızının zorlu çalışma saatlerine ne kadar üzüldüğünü, işlerin günden güne kötüye gittiğini, "berbat" sağlık sistemiyle olan derterini isyan dolu tavrıyla birlikte dinliyorum ondan. Ailish çoğu zaman annesine hak verdiğini belli etse de, fazla abarttığını söyleyip Mary'yi çileden çıkarıyor. Gürültünün ve gülüşmelerin eksik olmadığı kavgalarının arasından sıyrılıp Ailish'in tavsiyeleri, Mary'nin uyarılarıyla birlikte şehre gitmek için izin istiyorum.

Polonyalıların hayli görünür olduğu İrlanda göçmen demografisi, azınlıktaki Afrikalı ve Hintli göçmenleriyle, bindiğim belediye otobüsünde de hemen fark ediliyor. İrlanda halkının göçmenlerle ilişkisinin izi, az önce Mary ve Ailish'in tartışmasında da kendini göstermiş, Ailish'in alttan alta his-

sedilen kibirli tavrının karşısında, Mary'nin şefkati, büyük açlık (1845-1852) felaketinde dünyaya yayılmak zorunda kalmış İrlandalı göçmenleri kızına dikkatle hatırlatması ferahlık vermişti. Aynı sahnenin başka bir biçimini, 45 dakika boyunca, bu iki katlı sarı belediye otobüsünde de kanlı canlı görmek karmakarışık edip bırakıyor insanı. İrlanda'da hiçbir zaman güçlü olmayan ırkçı reflekslerin güçlendiğine dair söylentileri insanların yüzlerinde, bedenlerinde belli belirsiz okurken kararar içime, otobüsün arka koltuklarında neşeyle sohbet eden İrlandalı ve Afrikalı göçmen gençlerin cıvıldağan sesleri su serpiyor.

Ve bir Ken Loach filminin sahnesinden ayrılıyormuşuz gibi iniyoruz otobüsten. İrlanda'nın dışarıdan bakmakla yetindiğim en büyük kilisesi St. Patrick katedralini önündeki turist kalabalığına bırakıp kuzeye doğru yürüyorum. Kızıl kiremit binaları, martı çığlıkları ve şehre doğru belli belirsiz gelen deniz kokusuyla Dublin, daha ilk baştan tanıdık bir huzur veriyor. Ne zaman çıktığı anlaşılmayan güneş ve parlak gökyüzüyle birlikte, ünlü Trinity College'i ve St. Stephens parkını arkamızda bırakıp şehri ikiye bölen Liffey nehrinin kıyısına ulaşıyoruz.

Soluklanmak için yaşlı bir kadının dinlendiği bankın kıyısına ilişip aynı gün içinde ikinci defa fazla güneşin İrlanda yeşiline verdiği zararları dinlerken, karşımızda çalan iyi sokak müzisyenlerinden birine de kulağımız gitmiyor değil. Dublin'de müzik kulağımıza hep değişiyor. Sokak müzisyenlerinden gelen sesler, kimi pub'lardan gelen geleneksel müziklere karışıyor. Ve ünlü caddelerde envai çeşit seyirlikler. Avrupa'nın en fazla turist ağırlayan şehirlerinden olan Dublin, bu elbiseyi sanki hâlâ üzerine oturtmamış gibi de bir yandan, kendine terzi arıyor...

Paskalya isyanından Ulysses'e

Nehrin üzerindeki birçok köprüden biri olan Butt sakin. Köprüyü bitirip kuzey yakası-

Eccles, bu geniş ve güzel sokak *Ulysses*'in başkarakterlerinden Leopold Bloom'un evinin olduğu sokak. O ev ise artık dünyanın her yerinden gelen James Joyce hayranlarını ağırlayan bir müze-merkez

na ayak basınca yolun bitiminde, Paskalya ayaklanmasının sosyalist lideri James Connolly'nin heykeli beliriyor. Nisan 1916'da sayıları bini geçen devrimciler, ulusal postane başta olmak üzere bazı kamu binalarını ele geçirir ve İrlanda bayrağını asarlar. Yaklaşık bir hafta süren çatışmaların sonunda İngiliz kolluk kuvvetlerinin korkunç şiddetiyle bastırılan ayaklanma, Connolly'nin de aralarında bulunduğu 15 devrimcinin vahşice infaz edilmesiyle son bulur.

Bu hızlı yargılama ve vahşi infaz, ayaklanmaya destek vermemiş olan halkı çok kızdırır ve karanlık baskı dönemindeki gerilla savaşına halkın desteğinin bu nedenle çok yüksek olduğu söylenir. Connolly'nin heykeli, gördüğümüz diğer bağımsızlık kahramanlarının heykelleri gibi ne çok heybetli ne de büyük bir meydanda. Bir köprünün yamacında, 1916 Paskalyası'nda insanlarla buluşup yürümeye başladığı küçük bir ortalıkta.

İrlanda'nın ilk kadın, solcu, insan hakları savunucusu Cumhurbaşkanı Mary Robinson'un döneminde konmuş buraya. Bu mükemmel yerleştirmeyi, ancak bir başka güzel İrlandalı Mary'nin düşünmüş olabileceğini hayal ediyorum. Connolly, heykelinin

arkasındaki sözleriyle, hâlâ İrlanda halkının yanıbaşında: *"Emek davası İrlanda davasıdır, İrlanda davası emek davasıdır."*

Connolly'nin James Joyce'u akla getirmesini, bir söyleşide *Ulysses*'le ilişkisini anlatırken Connolly'yi de anan Jeremy Corbyn'e borçluyum. Joyce'un *Ulysses*'ini ve Connolly'yi herhalde ancak Corbyn bir araya getire-

"Dünyada ihtilâllere yol açan hareketler bir dağ köylüsünün gönlündeki düş ve vizyonlardan kaynaklanır. Onlar için yeryüzü bir sömürü alanı değil, yaşayan bir anadır."

bilirdi. Belki bir de, *"Ulysses, (sahtekârca) onları temsil ettiklerini ileri sürenlere karşı, temsil edilenlerin küçümseyişi ve (yanlış olarak) kayıp denen insanların ince istihzalarıyla doludur!"*2 diyen John Berger... Kitabı okuyamayanlara, okuyup anladım mı acaba diye sorgulayıp duranlara sakın bir yol gösteriyor Corbyn: *"Kendini hırpalama, vinyetlerin arasında soluklan, sonra ak..."* Kitaba 14 yaşındaki deliliğiyle dalabilen başka bir İngiliz, Berger, *"bugüne dek yazılan en akışkan kitap değil mi bu?"* diyerek destekliyor Corbyn'i.

İkisi de Joyce'un "önemsizler tayfasıyla" kurduğu "bilgece" ilişkiye dikkat çekip şevklendiriyor insanı. Belalı adaya bakabilen belalı İngilizler... İngilizlerden hoşlanmadığını sezdirenen Mary'den öğrendim bu lafı. Çok sevdiği filmlerden olan *The Wind That Shakes The Barley*'nin İngiliz yönetmeni Ken Loach'u hatırlatınca "ama onlar 'belalı' insanlar, onlar sayılmaz" minvalinde ettiği kelâmdan.

"Engin denizlere" daldıran yazarların şehri
Akla gelenler yüzünden, sadece İrlanda'nın değil, Avrupa'nın da önemli sahnelerinden biri olan Abbey Tiyatrosu'nu geçip James

Joyce Center'a doğru çıkarken buluyorum kendimi. Kuzey yakası canlı ve kozmopolit. Kaba genellemelerle, geçmişte güney yakasına göre fakir, işçi sınıfı bölgesi olarak anılmış. Artık böyle bir ayırmadan söz edilemez olsa da, eskilerden ruhuna yansıyan bir şeyler kalmış. *Pride* bayrakları her yerde. Koyu Katolik olduğu varsayılan İrlanda'da eşcinsel evlilikler 2015'ten beri yasal. Kilise toplum üzerindeki etkisini, 2009'da ortaya çıkan çocuk istismarı raporlarıyla hızla kaybetmiş.³ Bu olayın, konuştuğum her İrlandalının başını öne eğecek kadar acıya neden olduğunu günler geçtikçe daha iyi anlayacağım.

Kuzey yakası sokaklarına gire çıka sonunda Eccles sokağını buluyorum. Bu geniş ve güzel sokak *Ulysses*'in başkarakterlerinden Leopold Bloom'un evinin olduğu sokak. O ev ise artık dünyanın her yerinden gelen James Joyce hayranlarını ağırlayan bir müze-merkez. Leopold ve Molly Bloom'un evinin, ne kadar uğraşılsa uğraşılsın yine de bir müzeye çevrilememiş olması ziyaretçilerin yüzünü güldürüyor. Kendi halinde, kendine has bir dağınıklığı olan bu binayı aheste aheste gezdikten sonra yine güzel kuzey yakası sokaklarına atıyorum kendimi.

Sokaklarda nadiren kulağıma çalınan Türkçe kelimelerin sahipleriyle, gülümseyip ayaküstü iki sohbet etmekten alamıyoruz kendimizi. Dublin uygulanan vergi politikaları nedeniyle büyük teknoloji devlerinin Avrupa merkezi konumuna gelmiş. Bu nedenle de şehirde beyaz yakalı göçmen nüfusu yoğun. Türkler de bu yeni göçmen topluluklarından biri. Kısaca meramları: Dublin'den memnunlar, "ölesiye" çalışıyorlar ve ülkelerini özliyorlar...

Serinliğiyle akşamüstü yavaş yavaş gelmişken, ana köprü O'Connell'dan güney yakasına çıkıp Merion Parkı'na doğru yürüyorum. Yağmur yemiş toprak kokusu parka paralel yürüdüğüm caddeye kadar geliyor. Dublin irili ufaklı güzel parkların şehri.

Paskalya ayaklanmasının sosyalist lideri James Connolly, heykelinin arkasındaki sözleriyle, hâlâ İrlanda halkının yanıbaşında: *"Emek davası İrlanda davasıdır, İrlanda davası emek davasıdır"*

Merion da onlardan biri. İçine girip soluklanmak için yer ararken rengârenk bir Oscar Wilde heykeli yeşillerin arasında süzülüyor. Bir anıt mezarmış gibi ziyaretçileri çok. 2010'da UNESCO tarafından "edebiyat kenti" seçilen Dublin, bu mirasını bazen can sıkıcı olacak kadar turizme dökmeyi başarmış. Turizmin yanı sıra, kısa dönemli edebiyat, tiyatro ve drama buluşmalarının da merkezlerinden biri haline gelmiş.

Parktan çıkıp Oscar Wilde'ın doğup büyüdüğü evinin önünden otobüs duraklarına doğru inmeye meylederken, sınırlı olan bir yağmura yakalanıp bir saçak altına sığınıyorum. Kafamı kaldırıp karşımda Sweny's eczanesini görünce, az önce ettiğim dırdırlamalara pişman oluyorum.

Koca *Ulysses*'in geçtiği tek gün olan 16 Haziran'da, Bloom'la birlikte içeri girip limonlu sabunu aldığımız eczane Sweny's... 16 Haziran 1904'te, bir gün içinde birçok zamanda, birkaç Dublinlinin kafasının içinde ve omuz başında şehrin sokaklarını, "önemsiz" insanlarını izleye izleye gezen herkes, elbette

Dublin'deki Oscar Wilde heykeline bu sözünü yazmamışlar. Halbuki çok yaraşır: "İtaatsizlik insanın özgün erdemidir. İlerleme itaatsizlik sayesinde olur, itaatsizlik ve başkaldırı sayesinde."

Koca *Ulysses*'in geçtiği tek gün olan 16 Haziran'da, Bloom'la birlikte içeri girip limonlu sabunu aldığımız eczane Sweny's. Tezgâhın altındaki fotoğrafta görülen David Bowie ve Iggy Pop bu zamandışı dükkânın tuhaf "ecza"sından küçük bir katre sadece

bakakalacak heyecanla *Ulysses*'ten kalan hatıralara ve Dublinlilere... O koca 16 Haziran'ın sonunda, neredeyse Dublinli olduğumuzdan belki de biraz kalbimizin kırılması, bize sürekli edebiyat turisti olduğumuzu hatırlatan şehre. "Sevgili Dublin", Wilde'ın, Beckett'in ve onu anlatmaktan hiç vazgeçmeyen Joyce'un şehri. Bizi "engin denizlere" daldıran yazarların şehri. Ve onların ayak izlerindeki kimi insanların da artık...

Joyce'un insanları şimdi yine benim de olduğum otobüsteler. Yorgun argın işten çık-

Mary işçi emeklisi, 80 yaşında bir sinema âşığı. Bizi birbirimize bağlayan filme, "The Commitments"a gidiyor yine aklı: "Görüyorsun ya my dear baby, İrlanda hâlâ 'soul'unu arıyor..."

mış evlerine dönüyorlar. Büyük çoğunluğunun kulaklarında kulaklık, müzik dinlerken uzaklara dalıp gitmişler. *Ulysses*'inde "Rus-sel altın yumurtasına" anlattığı, Joyce'un hemşehrileri onlar: "Dünyada ihtilallere yol açan hareketler bir dağ köylüsünün gönlündeki düş ve vizyonlardan kaynaklanır. Onlar için yeryüzü bir sömürü alanı değil, yaşayan bir anadır."⁴

Buluştuğumuz yer: *The Commitments*

Mary beni otobüs durağında bekliyor. İstanbul'dan gelmiş kiracısını mahalle pub'ında arkadaşlarına takdim edecek. Koluma girer girmez soruları başlıyor. Şehirdeki "homeless" insanları fark ettim mi? Uyuşturucu bağımlılarını peki? Mary, ne kadar olduğunu kestiremediği kadar uzaklardan gelmiş bu yabancıların gözlerinin içine, her sorusuna onay

bekleyen bir çocuk gibi bakıyor. Bu yabancı bütün korkularını anlayacak tek kişiymiş gibi. İkimizin de çok sevdiği, bizi birbirimize bağlayan filme, *The Commitments*'a gidiyor yine aklı: "Görüyorsun ya my dear baby, İrlanda hâlâ 'soul'unu arıyor..." Sonra, sanki ettiği lafla zamanı durduran o değilmiş gibi, pub'dakilere bahsetmeye başlıyor.

Mary *The Commitments*'ı ilk izlediğinde 53 yaşındaymış. "30 yaşındaki erkekler bana hâlâ aşık oluyordu o zamanlar, o kadar güzel-dim işte!" diye gülerken bağlıyor lafı. Kürtaj karşıtı bu dindar kadın, "ne öğrendiysem fabrikamdan, sendikamdan öğrendim" diyerek solculuğuna da hâle getirtmiyor. Kızına göre çok dindar, ama "ömür boyu tek bir adamla olmak mı" deyip kahkahayı basabiliyor. Konu İrlanda'da artık yasal olan kürtaja gelince ise konuşmak istemiyor. "Tutunmam gereken şeyler var" diyor hüznle, bize yetiyor.

Akşamın sonuna doğru, yaş grubu hayli yüksek arkadaşlarımdan, biraz çekinerek perileri ve cüceleriyle ünlü ülkelerinden bir hikâye anlatmalarını istiyorum. "Pek tabii, hemen" diye karşılanıyor dileğim. Serseme çeviren aksan ve hızlarından çoğunu anlamadığım bu İrlanda masalı, ucu açık bırakılan bir cevapla bitiyor. Masalını⁵ bir hikâye anlatıcısının şevkiyle anlatıyor polis emeklisi Dermot. Herkese tek tek "başka?" diye sormadan önce de, iştahla getiriyor sonunu: "Kâinattaki en güzel şey nedir? Pupa yelken giden bir gemi, bir buğday tarlasının kulakta bıraktığı ses ve..."

¹ Jeremy Corbyn on Joyce's *Ulysses*: 'Don't beat yourself up if you don't understand it', *The Guardian*, www.theguardian.com, 14 Haziran 2019

² John Berger, "Joyce'un Dalgasına Kapılmış Enginlere Açılırken", *Manzaralar*, Metis Yayınları, Mayıs 2019

³ "Papa, İrlanda Kilisesi'ne sert çıktı", *DW Türkçe*, www.dw.com/tr, 20 Mart 2010

⁴ James Joyce, *Ulysses*, YKY, 2012

⁵ W.B. Yeats, *İrlanda Masalları*, Karakarga Yayınları, 2019

SAN JUAN – PORTO RİKO

Adada isyan

Bu yaz Porto Riko'nun, nam-ı diğer "son koloni"nin ayaklanma yazıydı. Uluslararası hukuk açısından, teknik olarak "yarı bağımsız devlet", fiilen ABD sömürgesi bu Karayip adasının başkenti San Juan'a uzanıyor, temmuz isyanını an be an izleyip kaydeden Porto Rikolu belgesel sinemacı Rhett Lee Garcia'yı dinliyoruz.

Rhett Lee Garcia: Başkanlık konutunun bulunduğu Forteleza sokağına ilk çıktığım gün etrafta her zamankinden farklı bir hava olduğunun ayırdındaydım. İnsanların davranışları, boydan boya grafitiyle dolmuş duvarlar, işyerlerinin kapı ve camlarını kapatmış tahta paneller... Bir başkaldırı olduğu kesindi. Her tarafta Porto Riko bayrakları asılıydı, bir de siyah bayraklar.

Forteleza'nın (Başkanlık Konutu) önüne geldiğimde, polisin insanları durdurmak için koyduğu beton blokları gördüm. Hemmen arkalarında, daha önce görmediğim büyüklükte bir polis gücü bekliyordu. Karşılarında toplanmış kalabalığı gördüğümde içimde bir umut duygusu yeşermisti. O anda herkesin üzerinde anlaştığı tek bir şey vardı: Vali Ricardo Rosello'nun istifası. Tüm ülkede bir umut rüzgârı esmeye başlamıştı. Toplumun bütün kesimlerinden temsilcilerin, din adamlarının, apolitiklerin, herhangi bir çıkarı olmayan grupların ve sendikaların bir araya gelip sonu Rosello'nun istifasına kadar gidecek gösteriler dizisini başlattığı andı bu.

Viejo (Eski) San Juan'a ilk vardığımdaki hislerimi anlatarak başlamak istedim. Tehlikeyi hissettiğinde, başkaldırı ve mücadele alâmetlerini daha önce tanık olmadığın bir şekilde gördüğünde, halkın tek yürek olabileceğine, düzeni değiştirebileceklerine dair müthiş bir umut hasıl oluyor. İşte temmuz ayında ülkede bu doğrultuda birtakım başarılar elde edilmeye başlandı ve insanlar kendilerini yönetenlerin neyle meşgul olduklarını, yolsuzluklarını, aslında yıllardır pekâlâ bildikleri şeyleri nihayet sorgular oldular.

2019 yazı, Porto Rikolular için ayaklanmanın yazı. Normalde bu mevsimde vakitle-

rini aileleriyle plajda geçiren insanlar, yine aileleriyle, ama bu sefer meydanlarda, onları yönetenlerden hesap soruyor. Her şey, ilk olarak vali Rosello ve yakınlarının Telegram adlı (Bylock muadili) bir uygulamadan sızdırılan özel yazışmalarıyla başladı. Bu yazışmalarda, vali ve çevresindekiler bir yandan kadınlara, erkeklere, travestilere, trans bireylere, şişmanlara, her tür insana hakaret ediyor, bir yandan da ceplerini dolduracak yolsuzluk planları yapıyorlardı. Bu, bizi yönetenlerin yolsuzluklarının ilk defa bu kadar açık şekilde kendi ağızlarından ortaya çıkması demekti.

"Bizimkileri bile aptal yerine koyduk"

10 Temmuz'da başlayan sızdırma 12 Temmuz'a kadar devam etti. O ilk günlerdeki gösterilerde, insanlar bu sızdırılan metinleri telefonlarından an be an canlı olarak takip ediyordu. Sosyal medyanın da etkisiyle yüzlerce insan birbirine olup biteni anlatıyor, evde, sokakta ânında haber alıyor ve gösteriler bu şekilde kalabalıklaşıyordu. Bütün ada böylece ayağa kalktı.

İnsanlar 10 Temmuz'dan itibaren organize olmaya başlamış, 11 ve 12 Temmuz'da yavaş yavaş Forteleza önünde toplananların

sayıları yüzleri bulmuştu. Bu rakam sonradan milyona ulaşacaktı. 13 Temmuz'a gelindiğinde yüzlerce insan valinin istifasını istiyor, Centro de Periodismo Investigativo (Araştırmacı Gazetecilik Merkezi) 889 sayfalık yazışmaların tamamını yayınlıyordu. Bu sayede Porto Rikolular her şeyi detaylarıyla okuyup öğreniyordu. Bizi yönetenlerin defalarca üzerinden geçtiği yolsuzluk planları, halkla dalga geçmeleri, kadınlardan fahişe diye bahsetmeleri, eşcinselleri aşağılamaları, kabul edilemeyecek her şey bu mesajlarda vardı.

Gösterilerin ilk günlerinde valinin istifası istendiğinde ve vali görevinde kalacağını söylediğinde, bu sefer 400 bin kişi genel grev ilan ederek Forteleza'nın önünde toplandılar ve polis şiddetine rağmen geri adım atmadılar. Vali kimsenin kendisini yerinden edemeyeceğini sanarak her şey yolundaymış gibi davranırken, sızan yazışmalardaki gibi halkı aşağılamaya hazırlanırken (çünkü yazışmaların bir kısmında kendi partisini' kastedererek "bizimkileri bile aptal yerine koyduk" diyordu, kendisinden olanlara böyle ihanet ediyorsa diğerlerine ne der düşünün) bütün bunlar bir anda boğazında kaldı.

Olayların başlangıcı için biraz daha geriye gitmek lâzım. 2017'deki Maria kasırgasından sonra, hükümetin üzerine düşen adayı yeniden yapılandırmaktı. Ama chat'teki konuşmalarda ve daha öncesindeki soruşturmalarda görüldüğü gibi, Porto Riko hükümeti hem içeriden hem dışarıdan gelen yardımları ihtiyaç sahipleri yerine çeşitli çıkar gruplarına yönlendiriyordu. Kısacası, yönetenler bir yandan yolsuzluk konusunda yaratıcı metodlar benimsiyor, bir yandan da chat'lerde halkı nasıl da iyi çalıştıklarına inandırdıklarına gülüyorlardı. Bu yazışmaların ortaya çıkmasıyla bütün inandırıcılıklarını kaybettiler. Herkesin hemfikir olduğu nokta bu.

Mali cunta ve çapulcular

Tabii bir de ülkenin uzun yıllardır içinde bulunduğu baskıdan, ABD'nin emperyal baskı rejiminden bahsetmek lâzım. Adadaki her şeye hâkim, her türlü para giriş çıkışını kontrol eden bir yapı bu. Bu aynı zamanda hükümeti de dilediği gibi denetleyen ve bizim anayasamızı, kurallarımızı yok sayan, kendi yasa ve hükümlerini dayatan bir yapı. Sonuç itibariyle, tek geçerli olan hukuk onların kolonyalist yasaları. Sızdırılan yazışmalara olan tepkinin çığ gibi büyümesinin arkasında da insanların düzen partilerine ve politikacılara saygısının ve inancının kalmaması yatıyor. Halk olarak bir araya gelerek politikacıları mağlup etmek, onların halkın iyiliğini düşünmediklerini ispat etmek artık daha mümkün gözüküyor.

Temmuz 18'de nihayet çekimleri bitirdikten sonra, gösterilere daha fazla dahil olma fırsatı buldum. Çektiğim fotoğraflarda Viejo San Juan, alev alan çöp tenekeleri, polisin attığı gaz bombaları, mahalle halkının ve esnafın göstericilere destekleri beni derinden etkiledi. Yönetim, tıpkı iki sene önce protestocuları camları kırdıkları için suçladıkları gibi, halkı suçluyordu. İki sene önceki 1 Mayıs gösterilerini hatırlarsak, insanlar yine haklarını arıyor, mali cuntayı² protesto ediyor, vali Ricardo Rosello'yu ülkeyi satmakla suçluyorlardı. O zaman herkes bu insanlara çapulcu gözüyle bakıp onları radikallikle, komünistlikle suçlamıştı.

Halbuki o gün o az sayıda insanın mücadelesi sayesinde bugün bu halk diyalogu oluştu ve hükümeti yenilgiye uğrattı. Bu bir avuç insan tüm Porto Rikolular için mücadeleyi sürdürdüler. Neticede ve nihayet, onlar sayesinde diğerleri de değişim için bir şeyler yapabileceklerinin farkına vardılar.

Tencere-tava ve perreo

Calle 13 (protest hiphop grubu), Benito, Mollusco ve diğer sanatçılar Capitolio (hükümet

binası) önünde Rosello'nun istifası için büyük bir konser düzenlediler. Porto Rikolu sanatçıların mücadeleye destek vermesi çok güzeldi. Halkı birleştiren, partisi olmayan, kolektif bir öfkeden doğan bu ayaklanma Porto Riko'da yönetimi düşürerek bir tarih yazdı.

Bu süreçte sadece Porto Riko valisi ile değil, diğer hükümet birimleri ile ilgili de iddialar ortaya döküldü. Şu anki geçici vali Wanda Vazquez de bundan muaf değil. Soruşturmalarda adı geçenleri kendi partisinden olsalar dahi soruşturmak ya da soruşturmamak onun elinde. Halkın gözü onun da üzerinde. Rosello'nun istifası ile anayasanın belirlediği

Vali Rosello istifa ettiğinde binlerce insan sokaklarda reggaeton eşliğinde perreo dansı yapıyordu. Bu müzik ve dans "terbiyeli" olmadığı için eleştiriliyor, ama Rosello'yu yerinden eden de bu müziği dinleyen, bu müzikle dans eden insanlar. Müzik ve dans bu lanet herifin gitmesinde büyük rol oynadı.

yetkilendirmeye görevi şimdilik devraldı, hepsi bu. Aslında Rosello'nun istifasıyla tam zor günler geride kalmışken, Rosello bu sefer de hükümet dışından bir ismi, Washington'daki mali cunta ve uluslararası şirketlerle çıkar ilişkisi içinde olan yakın dostu Pedro Pierluisi'yi kendi yerine atamaya çalıştı.

Yapılan araştırmalar, Pierluisi ailesinin

de tıpkı hükümet üyeleri gibi ABD'nin federal ve eyalet yardımlarıyla zenginleştiğini, yönetimle milyon dolarlık kontratlar yapmasına rağmen üstlendiği hizmeti ihtiyaç sahiplerine götürmediğini ortaya koydu. Böyle bir adamın yeni vali olarak atanmaya kalkışılması aslında Rosello'nun yeltendiği bir darbe girişimiydi.

Bunun üzerine, iktidar partisi merkez-sağ PNP mensubu olan senato başkanı Rivera Shatz, Pierluisi'nin valiliğinin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle yüksek mahkeme

nezdinde girişimde bulundu, yargıçlar da bu talebi onayladı. Böylece Pierluisi valilikten vazgeçmeye mecbur oldu. Anayasaya göre, adalet bakanının görevi devralması gerekiyordu. Wanda Marquez böylece vali koltuğuna oturdu. Şu anda ülkenin nasıl yönetileceği konusunda ortak bir zemin aranıyor ve halk beklemede, sessizce ama hazır bir şekilde bu süreci izliyor,

çünkü biliyorlar ki, bu süreci yönetenler aslında çözümün değil, sorunun bir parçası.

Temmuz ayaklanmasında çektiğim görüntülerin birçoğu genel grev günündeki yürüyüşe ait. Bir milyon kişiye ulaşan kalabalık Las Americas caddesinden Hato Rey'e kadar yolu kapamıyordu. O günün gecesinde, oraya ulaştığımızda polis her gece saat 11 sularında protestocuları valinin evinin önünden uzaklaştırmak için yaptığı gece taarruzlarından biriyle meşguldü.

Aklımda birçok soru vardı: Böyle tarihi bir anda, hükümetteki hırsızlık ve yolsuzluk destekçisi bir vali, polisin gücünü, plastik mermi ve gaz bombalarını arkasına almış, kendi halkına zulmediyordu. Özgürlük ve baskı arasındaki bu ilişki nasıl bir şey? Adalet mekanizmaları kimin kontrolünde? Poli-

sin insanlara zulmettiği böyle anlarda, “biz sadece verilen emri yerine getiriyoruz” dediklerinde, kimin iyi, kimin kötü olduğuna kim karar veriyor? Nasıl oluyor da ne Porto Riko’da ne de dünyanın herhangi bir yerinde yönetenler asla suçlu bulunmuyor? Hükümetler seçilmiş geçici organlar, ama işte bize, halka zulmediyorlar.

Polisle, onlar insanları sokaklardan püskürtürken, insanların üzerine gaz bombaları atarken, camları kırarken birkaç kez zıtlaşmamız oldu. Bu zıtlaşmaların birinde La Cacerola (tencere-tava çalan) ile tanıştım. San Sebastian sokağından Forteleza’ya kadar sokağı tencere-tavayla inleyen, çektiğim görüntülerde de 45 dakika boyunca duyulabilen, ara ara görülebilen La Cacerola. Aynı görüntülerde özel timin nasıl gaz bombası atıp mermi sıktığı, takındıkları tavır da görülebilir. La Cacerola, bu genç kız, o hengâmede tavasını çalıp şarkı söylüyor, polise “bana dokunamazsın” diyordu. Porto Riko’daki tencere-tava çalma fenomeni böyle başladı.

İlerleyen günlerde, Viejo San Juan’a Rosello istifa ettiğindeki kutlamalar için bir defa daha dönecektim. Binlerce insan sokaklarda reggaeton eşliğinde perreo³ dansı yapıyordu. Şimdi şöyle bir şey var: Bu müzik ve dans “edepsiz” olduğu gerekçesiyle eleştiriliyor, ama Rosello’yu yerinden eden de bu müziği dinleyen, bu müzikle dans eden insanlar. Müzik ve dans bu lanet herifin gitmesinde büyük rol oynadı.

Meclisler, Feminist Kolektif, Halkın Avukatları

Şu anda kameramı odakladığım nokta, henüz pek taze olan halk meclisleri hareketi. Her mahalle veya kasabanın halk meclisi o mahallenin veya kasabanın meydanında toplantılar düzenliyor ve mahalleleri, kasabaları, ülkeleri için yapmak istedikleri şeyleri birbirleriyle paylaşıyor, eğitim, sosyal hizmetler, mahalle dayanışması gibi alt baş-

lıklarda komiteler kurarak Porto Riko tarihinde ilk defa doğrudan demokrasi alternatifini tecrübe ediyor. Bu meclisler Porto Rikoluların karar mekanizmalarının parçası olma isteğinin bir göstergesi. Çünkü hükümetlerin halkın yararına kararlar almadığının herkes farkında. Ben de üzerine çalıştığım belgeselde bunun üzerine eğiliyorum, özellikle de Feminist Kolektif üzerine. Feminist Kolektif en başından beri protesto gösterilerinin önde gelen gruplarından.

Brigada Solidaria Legal adında protesto-cuları polis şiddetinden koruma amaçlı, gözetim altına alındıkları takdirde onların yasal haklarını koruyan gönüllü bir avukat grubu var. Önemli bir oluşum da Kilometro Cero; polis zulmü, plastik mermi, polisin diğer ihlalleri ve toplumun çeşitli kesimlerindeki sorunlara yönelik olarak geniş bir yelpazede faaliyet gösteriyor. Centro de Apoyo Mutuo ise Porto Riko’nun birçok yerinde aşevleri, güneş enerjisi panelleri, mahalle sinemalarının yanı sıra eğitim programları düzenliyor. Bunlar

Henüz pek taze olan halk meclisleri hareketi her mahalle veya kasabanın meydanında toplantılar düzenliyor ve yapmak istedikleri şeyleri birbirleriyle paylaşıyor, eğitim, sosyal hizmetler, mahalle dayanışması gibi alt başlıklarda komiteler kurarak doğrudan demokrasi alternatifini tecrübe ediyor.

Porto Riko’daki değişim rüzgârının yüzleri.

Şu an önemli bir tarihi âna tanıklık ediyoruz. Dünyanın çeşitli yerlerinden insanlar bu harekete destek olabilir. Gelsinler ya da oldukları yerden yaşadıklarını aktarsınlar, paylaşsınlar. Dünyadaki birçok ülkenin durumu Porto Riko’nunkinden pek farklı değil. Biz son koloniyiz ve bizi bırakmak istemiyorlar. Dünyanın çeşitli bölgeleri ile dayanışma içinde olmalıyız, çünkü onlar bizim yaşadığımızı, biz de onların yaşadığını her gün tecrübe ediyoruz. Bu sistem hepimizin canını yakıyor.

SÖYLEŞİ: **BARIŞ GÖKTÜRK**

¹ Porto Riko’da, iktidardaki merkez-sağ parti (PNP) ABD eyaleti olmayı, ana muhalefet merkez-sol (PPD) statükoyu savunuyor. Bir de yüzde 5 civarında oyu olan tam bağımsızlıkçı PIP var. Porto Rikolular ABD vatandaşı sayılıyor, ama başkanlık seçimlerinde oy kullanma hakları yok. Ancak ABD partilerinin kongrelerinde oy kullanabiliyorlar.

² Porto Riko’nun iflasını ilan etmesi üzerine, 2016’da kurulan Promesa (istikrar programı icra kurulu), halk arasındaki adıyla mali cunta. Hepsı ABD’li yedi üyesi var, dördü Cumhuriyetçi Parti’den, üçü Demokrat Parti’den.

³ Reggaeton (reggae-hiphop kırması) eşliğinde yapılan popüler erotik dans.

“Galiba
bu kitap da
(Kardeşim Akif)
[...] bir kaynak
olacak
okur açısından.
Şöyle çünkü
Ece
parçalar halinde
düşünürdü.”
- Akif Kurtuluş

“Kardeşim Akif kitabı, Ece Ayhan’ın, 1980 yılında Türkiye Yazıları dergisinde ilk şiirini yayımlamış, o dönemin genç şairlerinden Akif Kurtuluş’a 1982 ile 1984 yılları arasında yazmış olduğu on dokuz mektuptan ve bu mektuplara ve mezkur döneme ilişkin Akif Kurtuluş ile yapılmış bir söyleşiden oluşuyor.”

- Eren Barış

**EREN BARIŞ’IN HAZIRLADIĞI
KARDEŞİM AKİF,
MAYIS 2019’DA
160. KİLOMETRE’DE.**

160.
Kilometre

ŞİİR DİRENİRSE KAZANACAK.

160incikilometre.com /160incikim /160.Kilometre

FİDAN VŞİŞMAN

Özçekim

(“Bizim hikâyemiz bitmez”)

Her 13 dakikada bir cep telefonumuza bakıyoruz. Nedenimiz çok. İyi de, bunların ne kadarı yaşamsal? Ama Türkiye’ye göçmüş bir Suriyeli olunca iş değişiyor: Cep telefonu her şeyden önce bir can simidi, hayata tutunmanın başlıca vasıtası. Gaziantep ve Antakya’dan “ekran” manzaraları...

TUBA ÇAMELİ

Uluslararası bir projenin göçmenler için düzenlediği Halfeti gezisi boyunca, Suriyeli kadın ışığın en güzel ânını kollayarak onlarca özçekim yaptı. Özçekim ânında ne düşünüyordu acaba? Birkaç yıl öncesine kadar “Suriye vatandaşıydı”. Şimdi? Mülteci, sığınmacı, misafir, göçmen... Hangisi? O cep telefonunda kim bilir başka hangi “anların” fotoğrafları var? Evi, dünyanın dört bir yanına dağılmış akrabaları, özlediği arkadaşları, sınırdan geçişi, kamptaki yaşamı, yeni kenti, yeni kimliği, yeni arkadaşları... Yaşam devam ediyordu ve çekebildiği en iyi özçekimi kaydetti telefonuna.

O gündür bugündür karşılaştığım göçmenlerin cep telefonlarıyla kurdukları ilişkileri gözlemliyorum. Telefonların çoğunun ekranı çatlak, isimsiz markalar. Büyük kısmı ikinci el veya kaçak yollarla getirilmiş. En çok WhatsApp kullanıyorlar. Facebook en rağbet ettikleri uygulama. Suriyeliler için geliştirilen Gherbtina¹ (Göçümüz) gibi uygulamalar bile var. Şarkılı, bol kalpli ve güllü caps’ler göndermeyi seviyorlar. Gönderdikleri mesajlarla Suriye’de tatil olan cuma günlerini kutlama alışkanlıklarını sürdürüyor, bayramları ve yılbaşılarını asla atlamıyorlar. Suriyelilerin telefon kullanma alışkanlıkları, göçmenler hakkında bilerek yaygınlaştırılan “Suriyelilerin telefon görüşmelerini devlet karşılıyor” gibi yalan haberlere de konu oluyor.² Tanıdığım hiçbir Suriyelinin –bir proje veya kurum adına çalışmıyorsa– telefon ücretleri herhangi bir kurum tarafından karşılanmıyor. İnternet bağlantısı içinse çoğu zaman bir araya

geldikleri mekânların wifi’lerini kullanıyorlar. Öte yandan Suriyeliler için cep telefonu ve aksesuarlarının alım satımı cazip bir iş alanı.

Çok tehlikeli ve çok para

Hiç unutmuyorum, Antep Şahinbey Halk Eğitimi Merkezi’ndeki Türkçe kursuna devam eden Suriyeli kursiyer kadınların uğradıkları ayrımcılık ve tacizleri anlatışlarını. İsmi vermek istemeyen genç bir kadının anlattıklarının telefonla ilişkisini kavrayamadım önce: “Hami-leyim. Kimliğimi yenilemek üzere Göç İdaresi’ne

Kursiyerler anlaşılabilmek

için cep telefonlarına

indirdikleri çeviri

programlarını kullanıyorlar.

İki soru sıklıkla çevriliyor. İlki

“Neden bu kadar çok çocuk

doğuruyorsunuz?” Humuslu

bir kadın şöyle yanıt vermişti

bir keresinde: “O kadar çok

canımızı kaybettik ki, yeni

çocuklarımız olduğunda, eski

mutlu günlere döneceğimizi

düşünüyoruz.” İkinci soru ise

“Ne zaman döneceksiniz?”

gittim. İstanbul kimliğimi, Antep’te ikamet eden ve evli olarak değiştirmem gerekti. Görevli ‘İşini yaparım, tek şartla, bana telefon numaranı verirsen. Ararım seni, çok güzelsin’ dedi. Numaramı vermedim, kocamın numarası var dedim. Bunun üzerine görevli kimliğimi bekâr olarak düzenledi. Ne olacak şimdi? Kimliğin düzeltilmesi için yine oraya gidip yüz yüze geleceğim onunla. Çünkü çocuğumu nüfusa kaydettirebilmem için kimliğimi evli olarak değiştirmem gerek. Evlilik ispatım da var, bakın” dedi ve telefonundaki Arapça belgeleri gösterdi.

Aynı kursa devam eden Yâra için cep telefonu Almanya’daki ailesine ulaşmasının tek

yolu: “Annem-babam kaçak gittiler, sonra resmi yoldan kardeşlerimi aldurdılar. 18 yaşında olduğum için beni aldıramadılar. Bir başıma kaldım buralarda. Yıllardır anneme sarılmadım, çok özledim onları. Birkaç kere kaçak gitmeyi denedim, hep geri gönderildim Antep’e. Çok tehlikeli ve çok para.” Kaçak yolları deneyenlerin çoğu, internette yayınlanan ve Avrupa’ya gidenlerin “mutlu son”la biten öykülerine iştirilmiş telefon numaralarını arayarak ulaşıyorlar insan tacirlerine.³

Kurslarda öğretmenlerin tembihi ile telefonlar sessize alınsa da, oturdukları sıraların üzerinde duruyor. Yâra’nın sınıfında bir kişi var telefonunu sessize alamayan, dil kursuna gelebilmek için bebeğini komşusuna bırakan Nesrin. Savaş sonrası Ürdün’den Antep’e uzanan bir göç hikâyesi var. Antep’teki kardeşi Sena gibi o da Türkçe, Arapça ve Kürtçe biliyor. Tüm isteği çevirmen olmak. Her ikisi için de cep telefonu Suriye’de kalan kızkardeşlerine ulaşmalarının tek yolu. Kızkardeşleri pasaportu olmadığı için resmi yollardan geçemiyor Türkiye’ye. Geçiş için kişi başı 800, tüm ailenin geçişi için de 3.200 dolar gerekiymiş.

Nesrin yaşadıklarını şöyle anlatıyor: “Kardeşim aradığımızda görüntülü bağlanmıyor, yaşadıkları sefaleti görmeyelim diye. Elimizde avucumuzda yok ki insan tacirlerine para verip kavuşalım ona. Burada herkes para ister bizden. Sınırdaki, ev kiralarken... Dil bilmezsen resmi çevirmen bile el altından para ister. Kent dışına çıkarsın, otobüsün şoförü bilet ücretinin dışında para ister. Bunlar savaşın tüccarları; Suriyelisi de var, Türkü de.”

“Türkiye bize devlet kuracak”

Ezogelin Halk Eğitimi Merkezi’ndeki dikey kursuna göçmen kadınlarla birlikte Antepli kadınlar da devam ediyor. Amaç kültürler arası etkileşimi sağlamak. Türkiyeli ve Suriyeli kursiyerler anlaşılabilmek için cep telefonlarına indirdikleri çeviri programlarını kullanıyorlar. İki soru sıklıkla çevriliyor. İlki “Neden bu kadar çok çocuk doğuruyorsunuz?” Bu sorunun kendilerine çok sorulduğunu ifade eden Humuslu bir kadın şöyle yanıt vermişti bir

keresinde: “Biz o kadar çok canımızı, sevdiğimizimizi kaybettik ki, yeni çocuklarımız olduğunda evimizi, vatanımızı yeniden kuracağımızı, eski mutlu günlere döneceğimizi düşünüyoruz.” İkinci soru ise “Ne zaman döneceksiniz?”

Vatandaş olanlar genellikle “Suriye’ye gider, geliriz” diye veriyor yanıtı. 20-25 kişilik sınıflarda birkaç kişi vatandaşlık almış oluyor genellikle. Geçici koruma altında olanlar ise “kendimizi güvende hissederek gideriz” diyorlar. Bu diyalogların sonunda yine cep telefonları giriyor devreye. Evlerinin ne halde olduğunu göstermek istiyorlar bu soruyu soranlara. Çünkü insanların savaşın getirdiği yıkımı anlamadığını düşünüyorlar. Telefonlarına kaydettikleri fotoğraflardaki evlerin, işyerlerinin çoğu talan edilmiş ve yıkılmış. Savaşa direnebilmiş evlerin duvarlarında yazılamalar ve mermi-roket izleri var. Ayakta kalabilen evlerde de yabancıların yaşadığını anlatıyorlar. Çoğunun ortak değerlendirmesi, evlerine dönebilmeleri için beş-on yıla ihtiyaç olduğu yönünde.

Gitmekle kalmak arasında sıkışıp kalmış bu hayatların yanısıra Türkiye’nin Suriye’de kendilerine bir devlet kuracağına inananlar da var. Antep’in Hoşgör mahallesinde yaşayan Türkmen kadın Suriye’ye gidip gelen kocasının verdiği bu bilginin gerçekleşmesini bekliyor. “Nerede kurulacak?” diye sormuştum merakla. Yanıt kısa ve netti: “Sınırdaki.” Bu beklenti sınırda kurulacak “güvenli bölgeye” göçmen-

lerin gönderileceği açıklaması ile örtüşüyor.⁴

Telefon aracılığıyla yapılan çeviri resmi kurumlarda pek işe yaramıyor. İş Emniyet’e düşenler çoğu zaman mağduriyetlerini anlatmıyor. Antep’teki Türkçe kursuna devam eden göçmen kadınlar cinsel istismara uğrayan dört yaşındaki bir kız çocuğunun başına gelenleri ve dil bilmeyen annesinin maruz bırakıldığı durumu şöyle anlatmışlardı:

“Mahallelerindeki bakkalın 14 yaşındaki oğlu bir arkadaşımızın bacısının kızına, dört yaşındaki bebeğine eziyet etmiş. Eve gelmiş ağlamış kız çocuğu, hastaneye kaldırmışlar. Durum anlaşılmış. Olay Emniyet’e yansımış. Anneye bir kâğıt imzalatmışlar şikâyetçi olmadığını ifade eden; fukara ne yapsın, Türkçe bilmiyor tabii. Oğlan ertesi gün gelmiş, dükkânı açıp önüne oturmuş. Kız çocuğu hep ağlıyormuş. Baba ‘kimseye bir şey söyleyemeyiz, benim namusum, kimsenin yüzüne bakamam’ diyormuş. İmkânları elverirse o mahalleden taşınacaklar.”

Emniyet ve savcılıkla başı derde giren göçmenler çoğu kez yalnız bırakıldıklarını düşünüyorlar. WhatsApp ağları, Suriyeli veya Türkiyeli arkadaşlar böyle durumlarda işe yaramıyor. Sıradan insanlar, özellikle kadınlar hak arama süreçlerinde yapayalnız.⁵ Buna karşın savaşırken ölen veya yaralanan erkeklerin eşlerini örgütleyen ve onların ürettiklerini internet üzerinden satışa sunan dernekler var.⁶ Bu derneklerin bazıları göç alan birçok ilde örgütlü.⁷ Genellikle Suriyelilerin kurduğu bu

derneklerin bazılarının da İHH İnsani Yardım Vakfı ve Katar gibi ülkelerdeki “yardım” amaçlı organizasyonlarla bağlantıları var.⁸

Paralı kurslara rağbet çok

Göç alan illerde AB, ILO, BM⁹ gibi uluslararası kuruluşlarca finanse edilen Türkçe ve farklı alanlarda mesleki kurslar açılıyor. Kurslara katılanlara yol masrafları ve ihtiyaçları için günlük 15-30 lira arasında değişen meblağlarda ödemeler yapılıyor. Kursun süresine bağlı olarak aylık 300 ila 600 lira arasında değişen bu ödemeler yine kursun süresine bağlı olarak birkaç ayla sınırlı olsa da, göçmenlerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılıyor. Bu nedenle paralı kurslara rağbet çok.

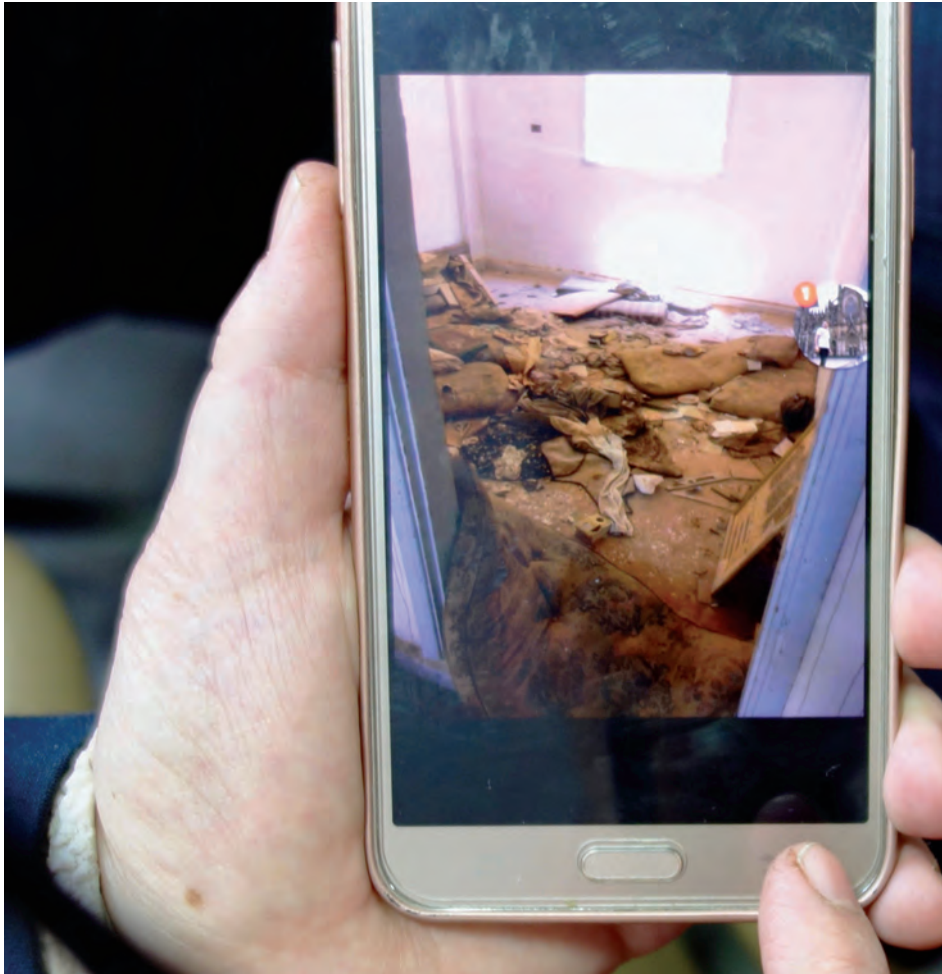
Genellikle bu kurslar kent merkezlerindeki Halk Eğitimi Merkezleri’nde ve okullarda açılıyor. Bu nedenle de, göçmen olmalarına ve “parlak proje sunumlarıyla” sık sık vurgulanmalarına karşın kentlerin çeperlerinde, özellikle ilçelerde ve köylerde yaşayanlara, engellilere, mevsimlik işçilere, fuhuşa itilmiş olanlara, Domlara veya LGBTİ+ bireylere ulaşamıyor. Aynı ilde, hatta aynı merkezde yürütülen uluslararası projeler arasında işbirliği yapılmıyor. En önemlisi de, kaç kurs açıldı, kaç kişiye ulaşıldı gibi niceliksel bilgiler raporlanırken, kursların kazanımları, tek tek göçmenlerin yaşamında yarattığı etki izlenmiyor.

Muhammed Antakya’da yaşıyor. Eczacı. Eşi ve çocuğuyla Halep’ten gelmişler. Son bir yıl içinde Antakya’da ücretli kaynakçılık, aşçılık, pastacılık gibi kurslara devam etmiş. Bu sayede evine üç-beş parça eşya alabilmiş. İş arıyor. İş buluncaya kadar gözü facebook sayfalarındaki yeni kurs haberlerinde.

Suriyeli göçmen nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturan 15-24 yaşları arasındaki gençlerin¹⁰ eğitimlerine devam edebilenleri için ailenin bazı fertlerinin fedakârlık yapması, çalışması gerekiyor. Ahmed Suriye’deki hukuk eğitimini tamamlayamamış savaş nedeniyle. Sınırdan koynunda geçirdiği kitapları okuyup bitirmiş çoktan. Edebiyata ve tarihe meraklı. Cep telefonu ücretsiz indirebildiği kitapları okumasını sağlıyor. Cep telefonu onu iş bulmak için gitmeyi istediği İstanbul’daki arkadaşlarına da ulaştırıyor. “Antakya’da iş yok, başka kente gitmeliyim” diyor sık sık. İstanbul kapılarının kapandığını öğrendiğinden beri endişeli, kardeşlerinin okula devam edebilmesi için çalışması gerekiyor. “Dört milyondan fazla işsiz genç var,¹¹ nasıl iş bulacaksınız?” Yanıtı birçok Suriyeli gencin durumunu anlatıyor: “Buraya gelmeyi biz seçmedik ki, ne yapalım? Hem onlar benim çalıştığım işlerde ve koşullarda çalışmazlar.”

Tekstilde ucuz işgücü

Antakya’nın tekstil atölyelerinde kayıtdışı çalışan genç kadınlardan biri de H. 19 yaşında, beş sene önce kaçak yolla önce Mardin’e,

Halepli R. evinin savaştan sonraki halini gösteriyor

oradan da Antakya'ya gelmiş ailesiyle. Nine-si hasta olduğu için annesi İdlip'e gitmiş bir süre önce. "Telefonlaşıyoruz. Çok merak ediyoruz onu" diyor telefonu göstererek. İdlip'te yaralanan babasının Antakya'daki araştırma hastanesine getirilmesi Türkiye'ye göç etme nedenleri. "Savaşırken mi yaralandı baban?" "Savaşa karışmamıştı. Çalışıyordu, sıvacılık yapıyordu. Şimdi annem orada." Endişesini dağıtmak istercesine, "İdlip Antakya gibiydi, ağaçlar ve Asi (nehri) vardı" diyor laf arasında. İdlip haberlerini cep telefonundan takip ediyor. Bu nedenle aklı hep telefonunda.

Yanıbaşındaki dikiş makinasında çalışan A. 16 yaşında. 11 yaşından bu yana aynı atölyede çalışıyor. Telefonu eşofmanının cebinde. Konuşurken son üç senedir 500 kadar öğrencisi olan Fatih Kuran Kursu'na devam ettiğini öğreniyor. Çocukların ve gençlerin devam ettiği bu kursa herhangi bir ücret ödenmiyor. Söylediğine göre kursun sahibi bir Afganlı. "Neler öğreniyorsunuz kursta?" "Kurani ezberliyoruz." "Ezberleyemezsiniz, cezalandırıyorlar mı?" "Kulak çekiyorlar." "Türkiyeliler de var mı kursta?" "Türkler biz varız diye pek gelmiyorlar. Az da olsa Türk var. Gerisi Suriyeli." "Kursu bitirenler ne oluyor?" "Hoca." "Hoca mı olmak istiyorsun?" "Bilmem, belki hoca, belki futbolcu, olmadı terzi olurum." Futbol oynamak en büyük zevki. Lisans alabilmesi için vatandaş olması gerekiyormuş. Günde en az 10-12 saat, gündeliği 70 liraya çalışıyor. Ailesi kalabalık. Evi çiğ tavuk satan ağabeyi ve A. geçindiriyor.

"Sizleri Türkiye'de istemeyen ve bunu açıkça ifade edenler var, ne diyorsun?" "Diyebilirler. Burası onların vatani. Biz vatanımızı kaybettik. Benim bunlarla ilgilenecek zamanım yok, çalışmak zorundayım." "Savaş bitti, niye hâlâ gitmiyorlar diyenler var, ne düşünüyorsun?" "Misal biz döndük ağabeyimle, beni askerlere alırlar, cezalandırırlar." "Beşşar Esad 2013'ten beri kimi aflar yayınlıyor. En son geçen sene askerden kaçanlar için bir af yayınladı, duydu mu?" "İnanma. Diyelim bizi affetti. Halep'te neyle geçinir, ne yer, ne içeriz?" "Suriyeli gençlerin parklarda toplanmasından kılık kıyafetlerine kadar her konuda laf edenler var." "Bunları söyleyenler bir düşünsünler, artık burada yaşıyoruz, ne yapalım? Hiç kimse içimizi bilmez." "Hakkında şikâyet olan göçmenler sınır-

dışı ediliyor. Ne yaparsın böyle bir durumda?" "Hepsinin farkındayım. Nerede Türklerle işbirliği yapan, bir sürü karanlık iş çevirenler var, onlar kalıyor. Nerede benim gibi kendi halinde olanlar, tanıdıkları olmayanlar varsa sınır dışı ediliyor. Ailece sınır dışı edilsek ne yaparız bilmiyorum. Ama ben sınır dışı edilsem geri gelirim." "Nasıl?" "Gelirim. Gelenler var." "Karanlık işlerden kastın ne?" "Karanlık işler işte."

A.'nın verdiği yanıt, Diyarbakır, Suruç, Ankara ve Antep katliamlarında avukatlarca deşifre edilen ilişkilere karşın¹³ bu davaların firarı sanıklarının, 10 Ekim iddianamesindeki

Ahmed edebiyata ve tarihe meraklı. Cep telefonu ücretsiz indirebildiği kitapları okumasını sağlıyor. "Antakya'da iş yok, başka kente gitmeliyim" diyor. "Dört milyondan fazla işsiz genç var, nasıl iş bulacaksınız?" Yanıtı birçok Suriyeli gencin durumunu anlatıyor: "Onlar benim çalıştığım işlerde ve koşullarda çalışmazlar."

hücre evine girip çıkan, "X, Y, Z" diye adlandırılan ve haklarında takibat yapılmayan kişileri hatırlatıyor. Türkiye'de IŞİD hücreleri varlığını sürdürürken,¹⁴ haklarında hiçbir şikâyet olmayan "sıradan" insanlar sınır dışı ediliyor.¹⁵ 26 Temmuz'da İstanbul'da haklarında hiçbir şikâyet olmadan tutuklanan, kimliği olduğu halde sınır dışı edilen Amjad Tablieh, İdlip'teki el-Nusra bölgesine gönderilmiş, sosyal medyadaki dayanışma üzerine Türkiye'ye geri getirilmişti.¹⁶

Antakya'daki tekstil atölyesinde kayıtdışı çalışan Suriyeli, Türkiyeli gençler ve çocuklar A. ile aynı çalışma koşullarını paylaşıyor. Çoğu haftalık 150-200 lira karşılığında günde en az 10-12 saat çalışıyor. A. gibi deneyimli ve aylık 1500 lira civarında kazananlar birkaç kişi sadece. Çalışma koşulları ağır. Diğer tekstil atölyelerinden farklı olarak burada şiddete maruz kalmadıklarını ifade ediyor-

lar. Bazı atölyelerdeki arkadaşlarının dayak, taciz veya ücretlerinin ödenmemesi gibi yöntemlerle cezalandırıldığını söylüyorlar.

Duva'nın mesajı, Agamben'in sözleri

Bayramın ilk günü birbiri ardına gelen WhatsApp mesajlarından biri Duva'nın. Duva, 27 yaşında. Kızına hamileyken başlamış savaş. Ülkesinin de, kızının da bahtı iyi olsun diye Suriye koymuş adını. Altı yıl önce eşi ve iki çocuğuyla Halep'ten Antep'e göç etmişler. Maruz kaldığı şiddet nedeniyle eşinden ayrılmış, eşi çocuklarını alıp Suriye'ye dönmüş. Son karşılaşmamızda modelist olmak ve yıllardır ayrı olduğu çocuklarını yanına almak istediğini söylemişti.

Mesajı şöyle: "Merhaba, çocuklarımı Türkiye'ye getirdim (Gülücükler). Ama eski kocamdan çok korkuyorum (Yıldırımlar). Çocuklarla çok mutluyuz (Gülücükler). İki çocuğuma bakmak için iş arıyorum (Endişeli yüz). Çocuklarla yaptığımız kartı gönderiyorum. Bizim hikâye bitmez. İyi bayramlar (Çiçekler)."

Mesajına çocuklarıyla yaptığı özçekimi de eklemiş Duva. Bu özçekime bakarken İtalyan düşünür Giorgio Agamben'in sözleri çıkageliyor: "Tümüyle eşit olmak istiyorsak, şimdiye kadar siyasal olanın öznelere olarak tasarladığımız (insan, yurttaş ve yurttaş hakları, egemen halk, işçi ve benzeri) temel kavramları kararlı bir şekilde ve çekinmeden terk etmek ve siyaset felsefemizi tek ve biricik bir figür olan 'mülteci/göçmen' figüründen başlayarak yeniden inşa etmek zorunda kalacağız."

1 Merve Kara, "Türkiye'ye göç eden yazılımcıdan Suriyeli sığınmacılar için: Gherbna", *Webrazzi*, 29 Mayıs 2014

2 "Suriyelilerin Telefon Görüşmelerini Devlet mi Karşılıyor?", *Mülteciler*, 12 Kasım 2018

3 Ali Kayalar, "Mülteciler hangi telefonları kullanıyor?", *Radikal*, 8 Eylül 2015

4 "Erdoğan: Güvenli bölgelere 4 milyon Suriyeli mülteciyi yerleştirmeyi hedefliyoruz", *Gazete Duvar*, 28 Ocak 2019

5 "Kadınların göçmen, sığınmacı hali: Dayanışmaya daha çok ihtiyaçları var", *Ekmek ve Gül*, 21 Nisan 2018

6 Ishraqat-sy.org

7 "Suriyelilerin kurduğu Ebrar Derneği, Beşir Derneği'ni ziyaret etti", Beşir Derneği websitesi, 24 Haziran 2013

8 Cem Genço, "Syrian women make toys for living in Turkey's Hatay", *Anadolu Ajansı*, 17 Temmuz 2019

9 Avrupa Birliği, Dünya Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler

10 "Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Ağustos 2019", *Mülteciler*, 15 Ağustos 2019

11 "İşsiz sayısı 1 milyon kişi arttı", *Gazete Duvar*, 15 Ağustos 2019

12 Angus McDowall, "Syria offers amnesty to deserters and draft dodgers", *Reuters*, 9 Ekim 2018

13 Erk Acarer, "IŞİD'in Antep yapılanması: Katliamların şifresi", *Bir Gün*, 10 Kasım 2016

14 Tuba Çameli, "Piyonlar feda edildi, vezirler korundu", *1+1 Forum*, 15 Ağustos 2018. Ayrıca bkz. Tuba Çameli, "Suç ve kararın örtbas edildiği yerde", *1+1 Forum*, 2 Mart 2019

15 Asmin Ayçe-İdil Kaya, "Kimliği Olan Eşimi Geri Gönderdiler, İki Çocuğumla Aç Kaldık", *Bianet*, 9 Ağustos 2019. Ayrıca bkz.: Burcu Karakaş, "Geri gönderilen Suriyeliler anlatıyor: 'Kimlik almaya gidiyoruz dendi'", *DW Türkçe*, 7 Ağustos 2019

16 "Kimliği olduğu halde sınır dışı edilen Suriyeli Amjad Tablieh Türkiye'ye geri getirildi", *Euro News Türkçe*, 28 Temmuz 2019

Özgür olalım yahu!

Amedspor'a uygulanan baskılar, haksızlıklar ayrı, taraftarlarına yapılanlar ayrı. Haftalarca süren deplasman yasağından "çocuklar ölmesin" tezahüratına kesilen para cezasına, türlü çeşitli eziyet...

Ve bütün bunlara barışı ve adaleti bayrak yaparak, futbolun güzelliğini şiar edinerek direnen bir taraftar grubu, bir dernek... Amedspor Direniş'in tribün lideri Ramazan Tugay'a bağlanıyoruz.

Futbolla olan ilişkiniz nasıl başladı?

Ramazan Tugay: 1970 doğumluyum. Futbol-la ilişkim 1979'da Diyarbakırspor'da top top-layıcılık yaparak başladı. O zamanlar futbol takımının adı Amedspor değildi. 1984'te tri-bün grubunun içine girdim. Orada aktif rol aldım ve böylelikle tribün hayatım başlamış oldu. 14 yıl boyunca Diyarbakırspor'un der-nek başkanlığı ve 12 sene tribün liderliğini yaptım. Dokuz yaşımdan beri futbolun için-deyim. Kırk sene olmuş.

Kulübün adı pek çok kez değiştiriliyor. Bu-nun nedeni neydi?

Diyarbakır Belediyespor ismi 1996'da Dis-kispor olarak değiştirildi. İnsanlar Diskispor'a fazla önem vermiyordu. Bir kurum takımı olarak görülüyordu. Şehre hitap etmiyordu. Diskispor ismi 2010'da Diyarbakır Büyükşehir Belediyespor olarak değiştirildi. 2014'teki kongrede Amedspor yapıldı. Buna çok sevindik, çünkü bölgeye ve dünyaya hitap edebilecek bir takım olabilecektik. Amedspor kurulduktan sonra büyük bir ilgi gördü. Bununla birlikte bir taraftar potansiyeli de kazandı.

Taraftar grubu kurmaya nasıl karar verdiniz?

Amedspor'a destek olacak, insanları bir araya getirecek bir taraftar grubu yoktu. O dönem başka bir grup vardı tribünde, her maçta küfürlü tezahüratlardan dolayı Amedspor'a 20-30 bin lira para cezası kestiriyordu. Bir gün kulüp başkanı beni çağırdı, "Ramazan, Diyarbakır halkı seni tanıyor, Amedspor her hafta para cezası alıyor, buna bir el atsan" dedi. Aslında tribün hayatımı bitirmek istiyordum, ama Amedspor için bir görev verilince "yapamam" demedim. Daha sonra taraftar grubu eksikliğini tamamlamak adına arkadaşlarımızla düşündük. Tabii elimde sihirli bir değnek yok, küfür ve çirkin tezahüratı hemen engelleyemedik. Tribün işi biraz zaman ister. Amedspor taraftarı dünyaya örnek olacak bir taraftardır, ama o dönem tribünü yönlendirecek biri yoktu. Ben tribünde ne yaparsam taraftar da öyle davranır. Küfür edersem onlar da eder, taş atarsam onlar da atar. Haftalar geçtikçe tribünün kontrolünü ele almaya başladık. Tribünde diğer arkadaşlarla tanışmaya başladık. Bunun meyvelerini yavaş yavaş almaya başladık. Küfür azaldı. Sezon bittikten sonra çekilmek istiyordum,

ama tribünde tanıdığım kardeşlerim "Diyarbakırspor için çok emek verdin, bir yıl daha Amedspor için mücadele et" dediler. Bundan sonra tribüne aktif olarak geri döndüm.

Direnış ismine nasıl karar verdiniz?

Aklımdan bazı isimler geçiyordu. Direniş'e karar vermeden önce Diren ve Direniş arasında aylarca düşündüm. Vallahi uyuyamıyordum. İki isim arasındaki bakış açısı nasıldır, insanlar bu isimlere ne der diye düşünüyordum. Bir gün bir arkadaşımı aradım, "grubun ismi konusunda Diren ve Direniş arasında gidip geliyorum" dedim. Ondan farklı bir şey beklerken "ben olsam Diren koyardım" dedi. "Madem sen Diren dedin, Direniş koyacağım" dedim. (gülüyor) O gün Direniş ismine kesin karar verdim. Hem kulağa da hoş geliyordu.

Direnış ismi konusunda herkes aynı fikirde miydi?

Bazı arkadaşlar olumsuz baktı, ama çoğunluk sevdi. Yedi kişiyle kurduk Direniş'i. Birçok arkadaşımın kafasında "tribünde yedi kişi mi olacağız" diye bir endişe vardı. İyi bir başlangıç yapıp yapmayacağımızı bilmiyorduk. Dördüncü haftadan sonra grup kendi kendine oturmaya başladı. Neticede daha lig başlamadan yedi kişilik grup elli kişi oldu. İşler kolay yürümedi tabi. Zorlukların bizi bekleyeceğini biliyorduk. Arkadaşlarım ka-

Ramazan Tugay: "Hakikaten haykırmak istiyorum. Keşke herkes özgürce haykırabilse. Stadlarda haykırmak istiyorum insanların ölmemesi için. Haykırmak istiyorum barışın, sevginin kardeşliğin gelmesi için. Ama haykıramıyorum"

ramsarlığa kapılmasın diye endişemi dışarıya yansıtmıyordum. Direniş ismini koyduktan sonra Amedspor taraftar derneğini resmi bir dernek yapmak için başvurularda bulunduk. 21. başvurunun sonunda kabul edildi dernekleşme talebimiz.

İlk maçınız nasıldı? Ne hissettiniz tribünde?

Çok heyecanlıydık. Grubumuzun tribünde bir etkisinin olup olmayacağını bilmiyorduk. İlk maçta yaklaşık 35 kişiydik. Direniş kelimesini Türkçe ve Kürtçe yazdık. Bir tarafında "Berxwedan" yazıyordu, diğer tarafında "Direniş". Güzel bir koreografi yaptık. Tezahüratlarımız hep barış üzerineydi. Pankartlarımızdan birine "sevgi için barış, barış için direniş" yazdık. Emniyet bize bu pankartın stada alınmayacağını söyledi. Pankartta bir sorun olmadığını söyledik, bazı görüşmelerden sonra o pankartı astık. Ben tribünde konuşma yaparken "Bu grubun amacı birlik, beraberlik ve kardeşlik içinde Amedspor'a zarar verilmeyecek şekilde destek olmaktır. Küfür ve şiddete, taşkınlığa karşı duracağız" demiştim. Çok olumlu tepkiler aldık ve yavaş yavaş büyüdük. Bize bir sezonda TFF'den 600-700 bin TL ceza geliyordu kötü tezahür-

"Başakşehir'le oynayacağımız kupa maçından önce arkadaşlarımız 'Çocuklar ölmesin, maça da gelsin' diye bir beste yaptı. 'Çocuklar ölmesin, maça da gelsin'den daha güzel bir slogan var mı? 'PKK propagandası yapıyorsunuz' dediler. Arkadaşlarımız maç sonunda gözaltına alındılar."

rattan. Biz bu cezaların önüne geçtik. Taraftarlar da bize destek oldu.

Bir süre tribünlerde size karşı bir tepkinin olmadığını söyleyebilir miyiz? Amedspor'a ve taraftarlarına bakış ne zaman değişti?

Amedspor isminin konmasından sonra herhangi bir ırkçı söylem yoktu. Barış süreci vardı ve Amedspor'a kimse bir şey demiyordu. Sonraki sezonlarda iktidarın bizi hedef almasıyla bize olan bakış açısı değişti. İktidar "Amed diye bir yer yok" dedikten sonra ırkçı saldırılara maruz kalmaya başladık. Geçmiş yıllarda da bu tür şeylere maruz kalıyorduk, ama bu kadar olmamıştı. Stad yolunu bilmeyenler "Amedspor deplasmana geliyor" dendiğinde maçlara gelmeye başladı. Ömründe eline Türk bayrağını eline almayanlar bayrakla stada gelip doksan dakika boyunca kötü tezahürat yapıyordu. Her gittiğimiz deplasmanda hem taraftar hem sporcular olarak dünyada bu kadar ırkçı saldırılara maruz kalmış ikinci bir takım yoktur.

Deplasman yasakları nasıl başladı?

"Amedspor'un can güvenliğini sağlayamıyoruz" diyorlardı. İnsan elini vicdanına koyar. İstanbul'a her gün ortalama beş milyon insan giriş-çıkış yapıyor. Vali ve polis Amedspor'un güvenliğini sağlayamıyorsa o zaman ben dışlanmışımdır. Hepimiz insanız, birbirimize bir üstünlüğümüz yok. Bana bir elini uzat, sana iki elimi uzatayım. Biz asla stadlarda ırkçılığa izin vermedik. Stadlara kardeşlik gelsin dedik. Diyarbakır'da Zonguldakspor'la yapacağımız bir maç vardı. O dönem yasaklar vardı, Zonguldakspor taraftarlarının gelip gelmemesi tartışılıyordu. Bir yerel kanala bağlandım, "yasak olsa dahi siz Diyarbakır'a gelin, misafirimiz olun, biz iç içe maçı izlemek istiyoruz" dedim. Zonguldak'tan 13 misafirimiz geldi. O arkadaşlardan biri Diyarbakır'la ilgili güzel bir yazı yazdı. Zonguldak'taki bazı kesimler yazıyı yazan arkadaşları hedef almaya başladı. O arkadaş birbirimize yapmacık sarılamadığımızı anlatıyordu. Bu ayrıştırmacı bakış açısı olduğu müddetçe bir adım ileriye gidemeyiz. Hiçbir annenin ağlamasını istemiyoruz. Stadlarda barış tablosu olsun istiyoruz. Dışlanmak

istemiyoruz. TFF izniyle kurulan, Türkiye liglerinde top koşturan Amedspor gittiği her deplasmanda futbolcusundan taraftarına kadar saldırıya maruz kalıyor. Kaldığımız oteller basıldı, bazı yerlerde bize otel vermediler. Dünyada 67 hafta takımını destekleyemeyen başka bir taraftar grubu yoktur.

Amedspor'u destekleyemediğiniz süreçte neler yaptınız?

Amedspor'un ne kadar centilmen taraftarları olduğunu anlatmak için çok mücadele verdik. Rakip takımların taraftar derneklerini arayıp "gelin stadda barış, kardeşlik ve sevgiyi haykıralım" dedim. Direniş derneği olarak "Deplasmanıma dokunma" diye bir eylem yaptık. 350 bisikletle şehirde tur attık, ama sesimizi duyan olmadı. Neden bizi deplasmana almadıklarını söylemiyorlar. Bunun bir gerekçesi olması gerekir. Konuyu Meclis'e taşıdık, partileri ziyaret ettik. Ama olumlu

Neden bizi deplasmana almadıklarını söylemiyorlar. Bunun bir gerekçesi olması gerekir. Konuyu Meclis'e taşıdık, partileri ziyaret ettik. Amedspor taraftarının deplasmana neden gidemediğini bize söylesinler istedik.

bir mesaj alamadık. Amedspor taraftarının deplasmana neden gidemediğini bize söylesinler istedik. Deplasman yasağının kalmasıyla ilgili bir talebimiz yoktu. Ne suçumuz vardı, onu söylesinler istedik. Diyarbakır'a gelen rakip takımların taraftarlarına, "sizin burada bir eviniz var" diyoruz. Sporun yapılma amacı dostluk, sevgi ve barıştır. Ama bunlar yalnızca tabela üzerinde yazıyor.

"Çocuklar ölmesin, maça da gelsin" pankartı yüzünden büyük cezalar aldınız. Bu sloganın hikâyesi nedir?

Başakşehir'le oynayacağımız kupa maçından önce arkadaşlarımız "Çocuklar ölmesin, maça da gelsin" diye bir beste yaptı. "Ço-

cuklar ölmesin, maça da gelsin"den daha güzel bir slogan var mı? O marşı söylediğimiz zaman bütün çocukları kastediyoruz. "PKK propagandası yapıyorsunuz" dediler. Tribünde bu marşı söyledi arkadaşlarımız ve maç sonunda gözaltına alındılar. Hakikaten haykırmak istiyorum. Keşke herkes özgürce haykırabilse. Samimiyetle söylüyorum, stadlarda haykırmak istiyorum insanların ölmemesi için. Haykırmak istiyorum barışın, sevginin, kardeşliğin gelmesi için. Ama haykıramıyorum. Özgür bir demokrasi olsaydı, düşünce özgürlüğü olsaydı bunlar olmazdı.

Sakaryaspor'la gerginlik nasıl başladı?

Bizim hiçbir takımla husumetimiz yok. Medya tarafsız bir gözle Amedspor taraftarına bakmış olsaydı, fair-play ödülünü alırdık. Direniş grubu küfre, ırkçılığa asla yer vermez. Futbolun güzelliği nedir? Futbol bir sihir, temaşa ve zevk oyunu. Ama maalesef ülkemizde bu özelliğini kaybetti. Mezopotamya bölgesinde yaşayan biri olarak sporun dostluk ve kardeşlik yönünü görmedim. Sakaryaspor maçında Amedspor ısınmak için sahaya çıktığında ekranlarda Sur'u, Cizre'yi, Şırnak'ı gösteriyor, bu halkı ötekileştirdiğini düşünürüm. Bir kere etik değildir. Bunları sadece Amedspor'a yapıyorlar. Maç sırasında futbolcularımıza hakaretler edildi, soyunma odalarına saldırdılar. Diyarbakır'daki maçta Sakarya'daki olayların yüzde biri bile yaşanmadı. Direniş o maçta ne küfür etti ne de taş attı.

Sizinle dayanışma gösteren takımlar oldu mu?

Hatayspor güzel bir örnek. Valilik Hatayspor deplasmanına Amedspor taraftarının alınmayacağını açıklamıştı. Hatayspor dernek yönetimi devreye girdi ve "Amedspor taraftarı buraya gelecek" dedi. Yasak böylece kalktı, Hatay'a gittik. Hatayspor taraftar derneği bizi karşıladı, birlikte şehri gezdik. Maç sıra-

İlk tribün koreografisi. "Direniş kelimesini Türkçe ve Kürtçe yazdık. Bir tarafında 'Berxwedan', diğer tarafında 'Direniş'. Pankartlarımızdan birine 'sevgi için barış, barış için direniş' yazdık. Emniyet bize bu pankartın stada alınmayacağını söyledi"

"Her sene Tahir Elçi için koreografi yapıp kendisini anıyoruz. Bizim değerimiz olan kişilerle ilgili koreografiler yapıyoruz. Yılmaz Güney haftası yapıyoruz mesela. O hafta tribüne Yılmaz Güney'in bir sözünü asıyoruz. Ahmet Kaya ve Aram Tigran için de koreografiler yapıyoruz"

sında Hatayspor tribünleri "Hatay'a hoşgeldiniz" diye tezahüratlar yapıyor, biz de onları alkışlıyorduk. Boynumda Hatayspor atkısı vardı. Bu kardeşlik tablosunu göstermemek adına yasaklar getiriyorlar. Bunu medya dile getirmiş olsaydı çok önemli olurdu. Siyasi partiler barışı sağlayamıyorlarsa taraftar derneklerini özgür bıraksınlar. Belki taraftar grupları ülkeye barışı getirir.

Yurtdışından St. Pauli, Werder Bremen gibi takımlar Amedspor'la dayanışma gösterdiler. Nasıl başladı bu dayanışma?

St. Pauli taraftarları bir gün bizim derneğe ziyarete geldiler. Birlikteliğimizi sıkı tuttuk. Maçlarımıza gelip tezahürat yaptılar. Biz zıplayınca onlar da zıplıyordu, biz "lay lay" yapıyorduk, onlar da aynısını söylüyordu. (gülüyor) Gittiklerinde dostluk bağımızı koparmadık. Direniş'in yaşadığı zorlukları görünce destek olmak istediklerini söylediler. Almanya'da Direniş'in St. Pauli taraftarlarına gösterdiği sevgiyi anlatmışlar, bunun sonucunda bizi Almanya'ya davet ettiler. Almanya'da bir yardım organizasyonu yapılacağını, gelirini Direniş'e vereceklerini söylediler. Bir dönem Direniş taraftar grubunun üyesi olan, daha sonra yöneticilik yapmaya başlayan Mehmet Şimşek'in bir talebi oldu. "Kadın futbol takımının geliri yok, Almanya'dan gelecek olan yardımın kadın futbol takımına yapılmasını öneriyorum" dedi. Amedspor arması söz konusuysa bizim için konu kapanmıştır. Etkinlikten gelen parayı kadın futbol takımına bağışladık. Halen St. Pauli ile diyalogumuz sürüyor. Aynı şekilde Werder Bremen, Nürnberg ve Borussia Dortmund'un taraftar gruplarıyla da dayanışma halindeyiz. **Deniz Naki'ye çok haksız, çok ağır bir ceza verildi. Nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Çok yetenekli bir futbolcuydu. Bir tek kötü huyu vardı, mağlubiyeti hazmedemezdi. O yüzden mağlup olduğumuzda agresif olurdu. Deniz Naki'ye ayrımcılık yapılmasaydı bugün milli takımda oynardı. Maçı bir anda değiştirebilecek bir futbolcuydu. "Aldığımız galibiyeti mağdur annelere ve gözü yaşlı insanlara armağan ediyorum" dediği için Deniz Naki'yi hedef tahtasına koydular. Kolundaki

Azadi kelimesi olmasaydı bu kadar olay olmazdı belki de. Azadi kötü bir kelime mi? Özgür olalım yahu. Biz kendimizi özgürce ifade edebilirsek çok daha güzel bir tablo ortaya çıkar. Fikirlerimizi özgürce dile getirdiğimiz bir ülkede olsaydık, Deniz Naki Almanya'da değil, Türkiye'de olurdu.

Şehmus Özer'in Amedspor için farklı bir bir anlamı var. Şehirde birçok duvarda onunla ilgili sloganlar yazıyor. Nasıl biriydi Şehmus Özer?

Çok mütevazı bir insandı. Amedspor için bir abiydi. Kaptan demek sadece pazubant takmak değildir. Şehmus kaptan sahaya çıktığı anda aynı zamanda hocaydı, babaydı, kardeşti. Çok iyi bir futbolcuydu. Son golünü kupa maçında Fenerbahçe'ye attı. Ben o maçı izledim. Tribünde Amedspor taraftarı yoktu, ama ben şeref tribününde maçı izliyordum. Şehmus golü attıktan sonra "onların milyon

Katalunya'da Barcelona, Bask bölgesinde Athletic Bilbao var. Onlar da, geçmişte bizim gibi baskılara ve ayrımcılığa maruz kalan takımlar. Amedspor'un gelecekte bu takımlar gibi olacağını düşünüyorum.

doları varsa sizin de yüreğiniz var" diye bağırıldığını hatırlıyorum.

Direniş grubu olarak tribünde yaptığınız koreografiler ilgi çekici...

Her sene Tahir Elçi için koreografi yapıp kendisini anıyoruz. İlk Tahir Elçi koreografisini Sivasspor maçında yapmıştık. Direniş taraftar grubu olarak, bizim bir değerimiz olan kişilerle ilgili koreografiler yapıyoruz. Yılmaz Güney haftası yapıyoruz mesela. O hafta tribüne Yılmaz Güney'in bir sözünü asıyoruz. Yılmaz Güney atkımızla marşlar söylüyoruz. Galip gelirsek galibiyeti ona armağan ediyoruz. Aynı şekilde Ahmet Kaya ve Aram Tigran için de bu koreografileri yapıyoruz.

Tabelanızda şöyle yazıyor: "Bir üst ligi istiyor-

san yola devam edeceksin. Direniş'in hep seninle, şampiyonluk artık gelsin." Yeni sezonda hedefiniz nedir?

Kamu kuruluşlarından Türkiye liglerinde geliri olmayan tek takım Amedspor'dur. Bu kadar saldırılara maruz kalmasına rağmen Amedspor dimdik ayakta durdu. Bu sene hedefimiz PTT 1. Lig'e çıkmak. 1. Lig'e çıktığımız zaman bize yapılan haksızlıklar gündeme gelir. Biliyorsunuz, Katalunya'da Barcelona, Bask bölgesinde Athletic Bilbao var. Onlar da geçmişte bizim gibi baskılara ve ayrımcılığa maruz kalan takımlar. Amedspor'un gelecekte bu takımlar gibi olacağını düşünüyorum. Hiçbir zaman umudumuzu yitirmedik. Amedspor 2019-2020 sezonunda 1. Lig'e çıkacaktır. Bu sezon rakibimiz kim olursa olsun barışın gelmesi adına çabalamalıyız. İnsanların ölmemesi için bunu yapmalıyız. Kardeşlik gelsin, sevgi gelsin...

Son söz?

Direniş Derneği'nin yalnızca bir taraftar grubu olmadığını vurgulamak isterim. Direniş taraftarı ayrıca bir sivil toplum örgütüdür ve halkımızın her zaman yanındadır. Mağdur olan halkın eksiklerini tespit edip onlara yardım eden bir derneğiz ayrıca. Amedspor Direniş çatısı altında *Direniş: Hayata Bir Dokunuş Platformu* var. Mağdur ve yoksul vatandaşlarımızı tespit edip yardımlaştırıyoruz. İki buçuk yıldır Diyarbakır'ın ilçe okullarına, Cizre'ye, Yüksekova'ya ayakkabı, kırtasiye ve gıda malzemesi gönderiyoruz. İki buçuk yıl içinde 2500 aileye destek verdik. Direniş Derneği sadece Amed'de değil. Lice'de, Suruç'ta, Viranşehir'de, Bismil'de, Kızıltepe'de şubemiz var. Geçen gün Kızıltepe Direniş grubumuz mağdur iki ailenin evini boyadı, evde eksik olan beyaz eşyalarını tamamladı. Direniş'in farkı burada. Her ilçede Amedspor Direniş grubu var. Şu anda sayımız yaklaşık 10 bin. Amedspor'un bir geliri olsaydı biz de diğer takımların taraftar grupları gibi olabilirdik. Kırımızı kendimiz veriyoruz. Aybaşı topluyoruz, herkes gönünden geçen parayı veriyor. Kimisi harçlığından artırıp veriyor. Tabii ki zorluklar yaşıyoruz, ama direne direne kazanacağız. (gülüyor)

SÖYLEŞİ: ANIL OLCAN

Haz, acı, arzu üçgeni

Öznenin çoğul, akışkan ve farklı rollere büründüğü, içinde birden çok ben'i barındıran işleriyle tanınan İz Öztat, 6 Eylül'de Pi ArtWorks İstanbul'da açılacak sergisi *Askıda* ile baskı altında yaşamının koşullarını, itaat ve rıza mekanizmalarını, tahakkümle baş etme yöntemlerini araştırıyor. 2 Kasım'a kadar sürecek olan, sanatçının alteregosu Zışan'ı da konuk eden *Askıda*'yı İz Öztat'tan dinliyoruz.

Askıda için paylaşılan metinde kamusal alandaki baskıyı tartışmaya açmak istediğini söylüyorsun. Tartışmayı başlatma ihtiyacını hissettiğin ilk an neydi?

İz Öztat: 2016'da Maçka Sanat Galerisi'nin arşivinde çalışarak bir sergi yapmak için davet edildim. Arşivdeki belgeler arasında, 1974'ten beri yapılan, genç sanatçıların bir önceki kuşak tarafından neredeyse sorguya çekildiği hissini uyandıran konuşmaların ses kayıtları da vardı. Bir yandan arkadaşlarımdan da sorgulandığı bir zamandı. Maçka Sanat Galerisi'ne en az 45 dakika süreyle kendi istedikleri şekilde beni sorgulamaları için aralarında sanatçı, eleştirmen, küratör, ustalarım, hocalarım ve arkadaşlarımdan olduğu yirmi kişiyi davet ettim ve bu sorgulamaların ses kaydını aldık. Soruları soran kişilerin anonim olduğu ses kayıtları Maçka Sanat Galerisi'nde sergilendi. Yöneltilen sorulardan biri *"Direnebilen bir beden şiddete maruz kalmayı göze almış bir beden midir?"* idi. O dönemde, şiddete maruz kalınca direnemeyen bir beden olduğumu kabul etmem gerekmişti. Dolayısıyla, şu sorulara vardım: *Kamusal alandaki ifade özgürlüğünün engellendiği bir ortamda, bu durumu müzakere etmek için farklı alanlar açabilir miyiz? İtaat edeceğim ve şiddeti müzakere edeceğim kişileri kendim seçtiğimde, bu deneyim rızaya ve diyaloga dayalı bir süreçle kurgulandığında güçlendirici bir pozisyon bulabilir miyim? Her zaman bedende de hissedilen şiddet ve acı karşısında çaresiz kaldığım anlarla başa çıkmak için, ıstırap ve hazla uğraşan bir dil kurabilir miyim?* Bu sorulardan hareketle, bilinçdışı arzularla şekillenen fantezilerle çalışmaya başladım. Bunlardan biri Cumartesi Anneleri'nin 700. Haftası'ndaki eylemin engellenmesinden sonra belirdi. Galatasaray Meydanı'nda bir beden bağlandığı ve askıya alındığı bir sahne arzuladım. *Askıda* videosuna evrilen süreç, bu fanteziyle başladı.

Askıda bir "bondaj" videosu. Sana yöntemi uygulayan queer aktivist-sanatçı Ann Antidote. Onunla yolunuz nasıl kesişti?

Ann bir performans ve atölye çalışması için İstanbul'a geldiğinde, onun yaptığı işle ilişkiden çok etkilendim. Yaptığı işte usta, iplerle nasıl çalışacağını çok iyi biliyor, katı ve dogmatik değil. Herkesin kendi yöntemlerini, yollarını, arzularını bu pratik aracılığıyla araş-

tırmasına alan tanıyacak şekilde sürece aracılık ediyor. Bondaj güç müzakeresiyle ilişkili; itaat etme, hükmetme ve teslimiyet dinamiklerini yaşatan, bu rollerin birbirine geçtiği ve değişebildiği bir pratik. Ann bu gücün neye tekabül ettiğine, nasıl kullanıldığına, nasıl rızayla müzakere edildiğine dair çok net, deneyimli ve bilinçli. Aynı zamanda queer aktivist pozisyonu ve kolektif pratikleri olan, ortak bir dil konuştuğumuzu hissettiğim biri.

Gözetleyen rolünü üstlenen sanatçı Ali Taptık video sürecine nasıl dahil oldu?

Üç kenarı da bıçak olan, tutan ve kullananın kendisini de kesmek zorunda kalacağı bir

FOTOĞRAF: AYŞE GÜL OĞUZ

Haz ve acı arasındaki düğümle oynadım. Arzuyu da çağırıp bir üçgen oluşturdular. Varolan ve dayatılanların ötesindeki haz hazır gelmiyor, icat etmemiz gerekiyor. Arzunun hakikatle, kayıpla ve ölümle iç içeliği de var.

nesne arzuladım. Brack Knives markasıyla el yapımı bıçaklar üreten Burak'la tanışmıştım. Onun sayesinde *Bıçak Üçgen*'im oldu. Ali Taptık, *Bıçak Üçgen*'i Operation Room'daki *Pozitif Alan* sergisinde gördüğünde işe sahip olmak istedi ve önce iş takası yapalım dedik. Size biraz evvel anlattığım fanteziden Ali'ye bahsettiğimde "videoyu çekebilirim" dedi. Ali'nin emeğini *Bıçak Üçgen*'le takas etmeyi önerme-

siyle heyecanlandım, hemen Ann'e yazdım. Ann Portekizli, Berlin'de yaşıyor. Onun da Portekiz'deki kolonyal ve patriarkal anıtlardan, mekânlardan bedenler sarkıtmayı arzuladığı bir projesi varmış. Böylece hepimiz için iş, kendi arzularımızı ve fantezilerimizi müzakere edebileceğimiz bir alan oluşturdu.

Toplumsal boyutu hayli kuvvetli olan bu fantezinin realize olmasının ve bir deneyime dönüşmesinin sende sağaltıcı etkisi oldu mu?

Bu işe, kamusal alanın yitirildiğini kabul edilen bir soruyla başladım. Kamusal alandaki ifade alanımızın bu kadar daraldığı bir zamanda, bu durumu özel alanda yaratılan deneyimlerle sağaltmak, müzakere etmek mümkün mü? BDSM'nin² politik potansiyelini mümkün olduğunca kamusal alanda da araştırmış, bu pratiklerini sanatsal ifadeyle kesiştirmiş bireylerle karşılaşmak, bu sürecin en sağaltıcı yanı oldu.

Toplumsal hayat daralırken özel alanın da daraldığından bahsettin. Kendi özel alanındaki hazı bir yandan kamusal alana açıyorsun. Bu senin için ne ifade ediyor?

Haz ve acı arasındaki düğümle oynadım. Arzuyu da çağırıp bir üçgen oluşturdular. Var olan ve dayatılanların ötesindeki haz hazır gelmiyor, onu icat etmemiz gerekiyor. Bu dönemde, hazı içeren bir araştırmaya girmek güçlendirici oldu. Birçok canlının rızası olmayan bedensel deneyimlere maruz kaldığı bir ortamda hazı aramakla ve bunun oluşması için gereken pratikleri icat etmekle uğraşmak istedim. Arzunun hakikatle, kayıpla ve ölümle iç içeliği de var.

Bondaj tarihinden bahseder misin? Bir cezalandırma yöntemi olarak ortaya çıkıyor, ama fetiş âlemine girişiyle birlikte queer bir bakış açısı da kazanıyor...

İp ve bağlamanın erotik hazzı yönelik kullanımı Batı düşüncesinde 20. yüzyılda yaygınlaşıyor ve Japonya'daki pratiklerden ilham alıyor. Japonya'da ipin kutsal seremonilerde ve gündelik hayattaki kullanımı çok eskiye dayanıyor; insanlarla yüce olan arasında bağları da temsil ettiği söyleniyor. 15. yüzyıldan itibaren geliştirilen tekniklerle rehin alma, sorgulama ve işkence esnasında kullanılan bir araca dönüşüyor. İpin benim üretim sürecime dahil olması, bondaj pratiğinden başka bağlantılar

Askıda

da içeriyor, insan ruhuna denk gelen ve birçok durumla konuşan bir malzeme olarak görüyorum. Mesela, D.W. Winnicott *Oyun ve Gerçeklik* kitabında geçiş nesnelerini kavramsallaştırırken kayıp duygusuyla başa çıkmak için geçiş nesnesi ip olan bir çocuktan bahsediyor. Obsesif bir şekilde iplerle oynayan, dağılan gerçekliğini bir arada tutmaya çalışan çocuğun bağlama eyleminde, ipin işlevinin ayrılığın inkârına dönüştüğü yorumunu yapıyor. Bilge Karasu, *Troya'da Ölüm Vardı* kitabında iki erkeğin yaşadığı duygusal ve erotik gerilimi sağlamlaşan düğümler ve kayan, çekilen, sıkışan iple dile getiriyor. Gündelik hayattaki kullanımlarıyla da ilişkilenebilir. Tılsımlarda ipler ve düğümler kullanılıyor, bir arkadaşım katıra yük bağladığı için iplerle becerikli olduğunu söylüyor...

Askıda'yı izleyenler bir kontratla karşılaşılıyor.

Bu kontrat nasıl ortaya çıktı?

Kendi adıma konuşursam, işteki en önemli dinamik, itaat etmenin rızaya dayalı bir seçim olması. Gündelik hayatta tahakküme maruz kaldığımızda buna rızamız olmuyor. Güç dinamiğini rızaya dayalı bir şekilde, herkesin ihtiyacını dile getirdiği bir diyalogun sonucunda oluşturmak çok kıymetli bir deneyim oldu. Bu diyalogları ve belirlenen koşulları mümkün olduğunca görünür kılmak önemliydi. *Askıda* adlı videoyu izleyenlerin görmediği, ama sahneyi izleyerek ve kaydederek sürece dahil olan "gözetleyen" rolüne, sahnenin aslında ikiden fazla kişi arasında müzakere edildiğine de dikkat çekiyor. İlişkilerin kontratlara dayalı olmasının geleneği zaten var, mesela mazoşizm adını veren Leopold von Sacher Masoch'un Wanda ile imzaladığı kontrat veya Lamar Van Dyke'in oluşturduğu ve herkesin ihtiyacına göre kişiselleştirmesini önerdiği örnekler gibi.

Güce maruz kalan öznenin konumunu nasıl değerlendiriyorsun? Bu özne sürekli güce maruz kalan edilgen bir tarafta mıdır?

Gündelik hayatta hissettiğim bir duyguya karşılık geliyor. İradesi olmayan bir özneymişim gibi hissediyorum. Hiçbir tepkimi kamusal alanda ortaya koyamıyorum. Otosansür ve sansür mekanizmaları çok yoğun bir şekilde devrede. Yine de kendime sanatın içinden ve dostlarımla yan yana durarak eyleyebileceğim pozisyonlar yaratmaya çalışıyorum. Bir de, sadece güce maruz kaldığımız değil, gücün kul-

lanımına tanık olduğumuz olayları düşünelim. Bunun getirdiği suçlulukla başa çıkmaya çalışırken kendimi cezalandırma dinamiği de giriyor işin içine. Hiç işe yaramayan bir duygu olan suçluluk maalesef kendini ifade edemeyi birlikte geliyor. Korkunç şeylere tanık oluyoruz ve bu tanıklıklarla ne yapıyoruz? Getirdiği suçluluğu, paralyze olmadan nasıl dönüştürüyoruz?

Askıda videosunda hükmeden konumunda olsaydın neler hissederdin?

Ann'in uyguladığı iple askıya alma yöntemini uygulayabilecek bilgiye sahip değilim. Hükmeden rolünde olan, karşısındakinin ihtiyacı-

Maalesef içinden geçtiğimiz bu zamanda, otosansür de işleri şekillendiren yöntemlerden biri haline geliyor. Bu yüzden yaşadığım deneyime özgürleştirici demeye dilim varmıyor. Ama bu zamanın kendimce kaydını tutup hissettiğim duyguyu dışsallaştırabildim.

na cevap veren biri oluyor. Bir de, hükmeden rolünü değerlendirirken, kullanılan nesnelerin iradesini de işin içine katmak istiyorum. İpler ve parşömen de kendi maddeselliklerini dayatarak videodaki her hareketi belirlerken hükmeden rolünü paylaşıyor mu? Arkadaşlarımızla kurduğumuz alternatif gerçeklikle bir oyun alanı oluşuyor. Hangi pozisyonda olursak olalım bu deneyimi önemsiyorum ve bir dayanışma biçimi olduğunu düşünüyorum. Kırılabilirliği, acıyı ve hazzı bu şekilde sahiplenmeye çalışmak belki de son üç yılın etkisidir.

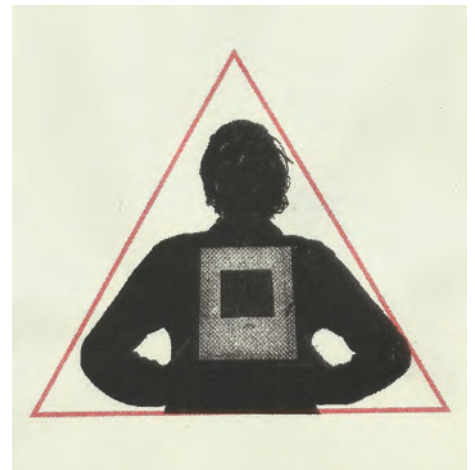
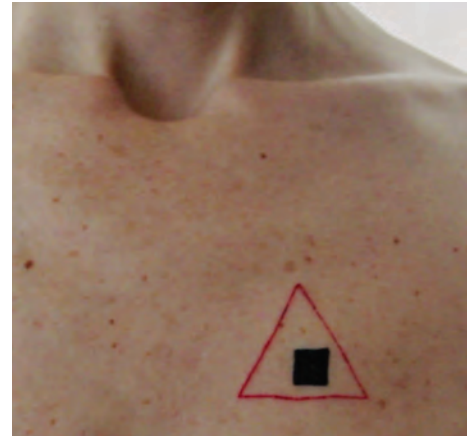
Videonun koreografisine nasıl karar verdin?

Bir malzeme olarak parşömenle çalışacağım belliydi. 2017'de Fransız Kültür Merkezi'nde yer alan *Aylaklar* başlıklı sergide yaptığım *Tö* isimli yerleştirmede de parşömeni kullanmıştım. O işte parşömen hayaletleri çağırıyordu; hacmini kaybederek sadece bir yüzeyden ibaret olan, iradesizleşen canlılara dönüşümünün bir ifadesiydi. Parşömen bir hayvanın yüzülmüş derisi olduğundan acıyı da çağır-

tırıyor. Eskiden kâğıt olarak kullanıldığından kayıt tutmakla ilgili de referansları var. Bu iş içinde parşömenin kefeni, kundağı, dolayısıyla ölümü ve şefkati çağıracağını umuyordum, bir yandan da tabii sansür, kapatma çağrışımları geliyor. Ann'e tüm ağırlığımı ona teslim ederek, hiç tepki vermeden sürece katılacağımı söyledim. Birlikte oynayarak, deneyerek ve konuşarak ihtimalleri araştırdık. Asılmanın fetus pozisyonunda olmasına karar verdik. Fetus pozisyonunun herkesin hayatında duygusunu hemen çağırabileceği hem çaresizlik hem korunmuşluk ve kendini korumaya alma gibi çok güçlü bir hafızası var.

Videoyu çektiğiniz gün neler yaşandı?

Ann beş günlüğüne İstanbul'a geldi. O sürede, birbirimizin dostlarıyla tanıştık. Acı ve haza dair konuşuldu. Herkesin alter egoları çıktı ortaya. Video askıya alma ile bitiyor, ama sahnenin bir de çözülme kısmı var. En beklediğim duyguyu da çözülürken yaşadım.

Yukarıdan aşağıya: Bıçak Üçgen, Yas ve Kuşlama

Felaket Zişan

Ritüelin bu kısmı, yeniden doğmak gibiydi. Bir de Ann'le daha önce bondaj atölyesinde bulunmuştum, ama onun aldığı duygusal sorumluluğu nasıl taşıdığına dair deneyimim sınırlıydı. Onun psikolojik ve fiziksel olarak varoluşunu hissettirme şekillerini, güven duygusunun pratikteki deneyimini önceden kestirmek mümkün değil.

Bunun özgürleştirici bir deneyim olduğunu söyleyebilir misin?

Bu çok iddialı olur. Çok ihtiyacımız olan bir duygu, özgürlük hissini nereden bulsak ufak ufak devşirmeye çalışıyoruz. Özgürleştirici olabilmesi için bu işleri otosansürsüz tamamlayabilmek isterdim. Maalesef içinden geçtiğimiz bu zamanda, otosansür de işleri şekillendiren yöntemlerden biri haline geliyor. Ama bu zamanın kendimce kaydını tutup hissettiğim duyguyu dışsallaştırabilirdim, bu da bana iyi geldi.

Mekâna giren biri ilk olarak Eşik isimli bir yerleştirmeye, içi boş polis bariyerlerinin içinden geçerek sergiye dahil olacak. Sergi kurusunu yaparken Askıda'ya eşlik eden diğer işlere nasıl karar verdin?

Askıda adlı videoya evrilen deneyim özel alanda vuku buldu. Bu özel alana ait deneyimin benim için çıkış noktasını oluşturan fantaziyle bağını kurmam ve sergide kamusal alanı da müzakere etmem gerekiyordu. Eşik, özel ve kamusal alan arasındaki geçişliliğe izin veren bir iş olarak ortaya çıktı. İçi boşaltılmış "güvenlik bariyerlerinin" içinden geçmek, neredeyse bir takın altından geçme hissi uyandırıyor. Sergide, deriyle hissedilebilen ve deriyi de bir sınır olarak hissettiren işler var. Mekânı ikiye bölen Eşik ile beden fiziksel sınırını belirleyen, dışarıdan gelen tehditlerin muhabatı olan deri arasında da bir bağlantı var sanırım. Bariyerlerle bölünen mekânın bir duvarına bantlarla yerleşen omuz omuza vermiş

üçgenler var. Bu üçgenlerin arasına yerleşen imgeler ve nesneler var: *Kapitone Üçgen, Bıçak Üçgen, Kuşlama, Felaket, Haz /Cız...*

Serginin duvarlarında gördüğümüz üçgenlerin hikâyesi nedir?

Geometrik soyutlamayla uzun süredir çalışıyorum. Farklı zamanlarda ve coğrafyalarda karşımıza çıkan bir dil. Herkeste farklı çağrışımlar yaratabilecek bir soyutlama bu. Ama sergideki geometrik soyutlamaları yorumlamak için önermelerde bulunan imgeler de var. Bu zamanda geometrik soyutlamayı kullanmayı tercih etmem birazcık konuşamama, söyleyememe sonucunda kodlanmış bir dil icat etmek zorunluluğunu da işaret ediyor. Bu üçgenler psikanalitik bir yerden de okunabilir. Sergideki yan yanallıklarıyla omuz omuza duran bir kalabalık hissi de var.

Üçgenlerin içindeki siyah karelerin işlevi ne?

O kare aslında Zişan'ın 1923'te yaptığı *Felaket* adlı işinden geliyor. O iş de sergide var. Zişan kareyi felaket olarak tanımladığı için izleyici için de karelerin ifadesi felaket olarak belirmiş oluyor. Zişan'ın o dönemde bu işi ne düşünerek yaptığını bilmiyorum, ama neticede 1915 sonrası Avrupa'ya göç etmek zorunda kal-

Yaşadığımız zamanla başa çıkacak anları, durumları oluşturan çok farklı üretimler var bu sergide. Hepsini kolektif üretimle kurulan dayanışmayla şekilleniyor.

mış birisinin Berlin'de yaptığı bir iş.

Alter egon, hayaletin Zişan, bu sergide sadece "felaket" olarak mı belirecek?

Zişan'ın sadece *Felaket* işi var. Zişan'la işbirliğimiz benim için şu anlama geliyor: Türkiye'de bastırılmış geçmişin geri dönüşü, inkâr politikaları, gerektirdikleri yapılmayan ve dilenmeyen özürler ve bunların devlet politikasına içkin oluşu. Zişan'ın hikâyesini kendi bakış açısından anlatmak, resmi anlatıları sorgulamak için ısrarla geri dönüşü, ortak üretim sürecimizin bir parçası. Dolayısıyla yine bastırılmış bir geçmişi konuşulur kılmak için Zişan burada. Ama Zişan dışında da işbirlikleri içine girdiğim kişiler var. Ann ile işbirliğimiz var, bir de teksir makinesiyle çalışan BAÇOY KOOP'un (Basma, Çoğaltma, Yayma Kooperatifi) *Kuşlama* işi var sergide. Teksir teknolojisi 70'lerde sol propaganda üretmek için kullanılıyor ve bağımsız yayıncılığa imkân veriyor. Bu zamanda da bağımsız yayıncılık ve kolektif içerik üretme üzerine düşünmeyi sağlayan bir araç haline gelebiliyor. *Kuşlama*, teksir makinesiyle basılmış imgelerden oluşuyor. Yaşadığımız zamanla başa çıkacak anları, durumları oluşturan çok farklı üretimler var bu sergide. Hepsini kolektif üretimle kurulan dayanışmayla şekilleniyor. Buna rağmen sergi, be-

nim kişisel sergim olarak konumlanıyor. Ben ve pratiğim güncel sanat alanının düzeninden ve çelişkilerinden muaf değiliz. Ben de bu serginin dominatriksiyim.³

2016'nın senin için spesifik bir anı var mı?

2016'da yaşanan tüm toplumsal olayları kapsıyor mu?

2016'da savaş yaşandı. Bunu yaşarken sonrası olmayacak gibi geliyordu bana. Bundan sonra ortak anlam üretmemizin imkânsız olacağını hissettiğim bir zamandı. Geometrik soyutlamayı kullanmamın bir sebebi de bu. Yaşanan travmalarla ortak bir anlam dünyası kurma ihtimalini yitiren, olguların çarpıtılarak kurmaca anlamlarla yüklendiği bir toplumda yaşıyoruz. Beyaz bir tülbent kime, ne hatırlatıyor? Kırmızı bir üçgen?

Sergide çok yumuşak şeylerin yanında sert nesneler de göze çarpıyor. Bu dili nasıl kuruyorsun?

Dili malzemeye kuruyorum. Burada bağlayan, bir arada tutan, sıkıştıran, boğan, sert, kesen, soğuk, emen, yumuşak, sıcak, gıcıklayan malzemeleri bir arada görüyoruz. Deri üzerine ve deri ile düşünme yöntemleri oluştururken, Didier Anzieu'nun *Deri-Ben* kitabı önemli oldu. Anzieu, farklı duyuları kapsayan deriyi kuramının merkezine alarak "ruhsal içeriklere ilişkin fantezilerin incelenmesinin, ruhsal içerenlerle ilgili fantezilerin incelenmesiyle tamamlanmasını" öneriyor. Sergideki işler deriyle düşünerek şekillendi, bu düşünceyle gelen kırılmalı taşıdıklarını umuyorum. Gelenlerin de deriyle hissedeceğini umuyorum.

Vegan eleştiriye hazır mısın?

Fatma Belkis ile yaptığımız *Suyu Kim Taşır* adlı işte, HES karşıtı mücadelelerin verildiği vadilerde şekillenen kültürden yola çıkmıştık. Suyun özgür akma hakkından bahsederken elektrik kullanmadan ve mümkün olduğunca geri dönüştürülen malzemelerle üretmeye çalışmıştık. O işten sonra, kullandığım malzemeler, işlerin nakliyesi için kullanılan kaynaklarla ilgili bir bilinç oluşturdu. Kendime sınırlar koymuştum. Sonra şiddeti çağırان bazı malzemeler bu sınırları ihlâl etmeme sebep oldu. Etik olarak barışamasam da bu sergide deri var. Kadim ayinlerde, mitolojide, sanatsal temsillerde yüzyıllardır yeri var. Derinin yüzülmesi veya ikinci bir deri edinme fantazilerine farklı zaman ve coğrafyalarda rastlamak mümkün. Ve bazılarımız için bir fetiş maalesef! Aynı parşömenleri tekrar tekrar kullandığımı söyleyerek kendimi avutmaya çalışabiliyim, vegan eleştiriye savuşturmaya çalışmam. Metal kullandığım için de hoşnut değilim.

SÖYLEŞİ: **AYŞEGÜL OĞUZ - ANIL OLCAN**

¹ Bondaj: İp, zincir veya başka malzemeler kullanarak edilgen kişiyi kendi rızasıyla fiziksel olarak zaptetme.

² BDSM: Bondaj, Disiplin, Sadizm ve Mazozizm terimlerini bir araya getiren kısaltma.

³ Dominatriks: BDSM seansını yöneten dominant/etkin kadın.

TANTANA PLAKÇILIK iftiharla takdim eder

TANER ÖNGÜR ve 43,75 ASRÎ SADÂ

ÇIKTI!
ALDINIZ MI?

“Anadolu Pop” tabirinin mucidi olarak da bilinen Taner Öngür’ün 2017’de yayınlanan plağı “Elektrik Gramofon” 48 saat zarfında tükenmiş, eser büyük beğeni toplamıştır. 2018’de ise “..hem biraz hoşça vakit geçirmek, hem de halk musikimizin, henüz pek bilinmeyen (ya da az bilinen) örneklerini tanıyıp onları ‘saykodelize’ etmek” gayesiyle dinleyicilerin dikkatine “Sayko Ana” plağını sunmuştur.

Taner Öngür ve orkestrası 43,75 yeni yayınlanan bu üçüncü çalışmalarında, yine 1930’lardan 1960’lara uzanan bir döneme –yalnız bu kez gazete arşivlerinin tozlu raflarından özenle seçtikleri enfes eserler ile– arz-ı endam etmektedir.

Cihangir Vampiri’nden Trak Vapuru’na, Ayşe Opereti’nden feza fatihi Baytekin’e, canbaz Rıfat Telgezer’in çadırına, sizleri yine sörf swing havalarında gezinen yeni bir zaman yolculuğuna davetlisiniz.

Plaklarla birlikte, editörlüğünü Gökhan Akçura’nın yaptığı ve albümde yer alan şarkılara esin kaynağı olan gazete haberleri ile ilgili kişilere, hadiselerle dair bilgiler içeren tekmlili birden 16 sayfalık bir de tabloid gazete takdim edilmektedir.

Her plağın içinden çıkacak bu gazeteye, plağın yayınıni takiben muhtelif plak dükkanlarında ve müzik mekanlarında denk gelmeniz mümkündür.

Almanya’da her biri 180 gr. 250 adet bej, 250 adet şeffaf kırmızı, 500 adet siyah olmak üzere farklı renklerde sınırlı sayıda imal edilmiştir.

SEÇKİN PLAK DÜKKANLARINDAN İSTEYİNİZ

www.tantana.rocks
KADIKÖY-İSTANBUL

HAYAT & SANAT

EMİN ALPER'LE ÜÇÜNCÜ FİLMİ *KIZ KARDEŞLER* ÜZERİNE

Memleket hikâyeleri

2012'de *Tepenin Ardı*, 2015'te *Abluka* ile birlikte Türkiye sinemasında iz bırakacak yönetmenler arasına adını yazdıran Emin Alper, üçüncü uzun metrajında kadınların dünyasına, üç genç kadının yoksullukla, yoksunlukla, umutla ilişkisine eğiliyor. İlk gösterimi Berlin Film Festivali'nde yapılan, Saraybosna Film Festivali'nden En İyi Yönetmen ödülüyle dönen, 13 Eylül'de vizyona girecek *Kız Kardeşler*'i yönetmeninden dinliyoruz.

***Kız Kardeşler*'in merkezinde beslemelik meselesi var. Bu konuda bir film yapmaya nasıl karar verdin?**

Emin Alper: Beslemelik büyüdüğüm Ermenek'te çok yerleşik bir uygulamaydı, gözlemlediğim kadarıyla Akdeniz ve Ege bölgelerinde yaygın. Karadeniz'de ve Kürt bölgelerinde çok rastlamadım, tabii 1915'ten sonra Ermeni çocuklarının alınıp başka ailelere verilmeleri hariç. Ferhunde Özbay dışında da üzerinde çok kimse'nin çalıştığı bir konu olmamış, yaygınlık haritası da çıkarılmamış. Bugünlerde izi kalmamış olsa da, bir gelenek olarak Yunanistan'da da yaşandığını duydum. Para ekonomisinin olmadığı ya da kısıtlı olduğu bir dönemde bir tür ev hizmeti alma biçimi bu. Para vermeden insanları evinde barındırıp geçimlerini sağlayarak, bir yandan da onlara ev idaresi öğreterek evindeki işleri yaptırıyorsun. Osmanlı'daki cariyelik, ha-

layıklık gibi kurumlarla benzer yönleri var bu açıdan. Çocukluğum bir geçiş dönemine denk geldiği için artık bu kurum eski doğallığını kaybetmeye başlamıştı. Ben belki de beslemeliği sorgulayan kuşakların ilklerindenim. Bu uygulama, benim açımdan hep çağrışımları çok zengin olan, sınıfsal ve cinsel eşitsizlikleri çok net şekilde görebileceğimiz bir ilişki biçimini ifade ediyordu. Eskiden beri bu mevzuyla ilgili bir şeyler yapmak istiyordum. Hedefim bu kurum aracılığıyla toplumdaki temel eşitsizliklere, iyi bir yaşam umuduna, insanların aslında hiç de cazip sayılamayacak hayatları bile nasıl iyi bir yaşam olarak kodladığına, bunun için neleri göze aldıklarına dair bir şeyler söylemekti.

Beslemelik filmdeki üç kızkardeş tarafından arzu edilen, hatta idealize edilen bir durum. İstismara dair algıları zayıf gibi gözüküyor. İdealize ettikleri değil de, içinde bulunduk-

ları hale göre tercih ettikleri bir durum diyelim. Aslında istismara dair de bir algıları olduklarını düşünüyorum. Özellikle Nurhan (Ece Yüksel) yeni oluşmuş koşullarla hiç barışık değil. Sürekli çamaşır yıkadığından, bu sebeple hasta olduğundan bahsediyor, bir istismara maruz kaldığının açıkça farkında. Ancak buna rağmen şehri tercih ediyor. Reyhan (Cemre Ebuuzziya) için daha farklı bir durum söz konusu, şehirdeyken yaşadığı durumu istismardan ziyade yükselme olarak algılıyor, evin hanımı pozisyonuna geldiğini, daha da ayrıcalıklı bir yere geleceğini düşünüyor. Ona gerçekleri hatırlatan, karnındaki bebekle sokağa atılması, köye geri dönüp Veysel'le evlenmesi oluyor. Sona geldiğimizde, beslemelik üzerinden kurtulma yanılmasını bir tarafa bırakıp hayat imkânlarının daha geniş olduğu bir noktaya doğru sıçramayı hedefliyor, bu açıdan en aydınlanmış ve olgun karakter. Küçük kız Havva (Helin Kandemir) ise biraz daha hayal dünyasında, çünkü eğitimi de sağlayan daha düzgün bir ailenin yanında kalıyor. Biraz daha safiyane duygular içerisindedir.

***Tepenin Ardı* ve *Abluka*'dan sonra bu filmde de öyküyü bir aile ya da bir mahalle ve köy gibi kapalı ve sıkışık bir alan ölçeğine indiriyorsun.**

Aileyi daha alegorik hikâyeler anlatmaya elverişli olduğu için seviyorum, bir aileyi anlatarak bir ülkenin resmini çizmek hoş ve cazip geliyor. Teknik açıdan çok karakterli hikâyeleri seviyorum, aile bunun için de bir zemin sağlıyor. Mekânın sıkışmışlığı politik olarak içinde yaşadığımız koşullardan, bu sıkışmışlıkla mücadele etmekten kaynaklanıyor olabilir. Klasik trajedide bile bir beğeni unsuru sayılan zaman, mekân ve olay birliği duygusunun yarattığı yoğunluğu seviyorum. Benim filimlerimdeki olaylar da aylara yayılmaz, üç-dört güne sıkışır, tek bir mekânda kotarılır.

Zaman ve mekânı kısıtlamanın dışında, muğlaklaştırıyorsun da.

Bu da hikâyeyi evrenselletirmek açısından hoşuma gidiyor. Öykünün bugün, geçmişte ya da gelecekte geçebilecek olması fikri bana bütün problemlerin her zaman, her yerde ve neredyse evrensel bir şekilde yaşanıyor olabildiği gerçeğini hatırlatıyor.

Filmin görmediğimiz bir karakteri varsa o da Neriman. Bu karakter üç kızın arasında hem düşman, hem ulaşılmaz, hem anne gibi, hem de rekabet kaynağı. Kadınlar arası ilişkilerin kodlarını, rekabet ve dayanışma arasında gidip gelen ilişkileri belirlerken kriterlerin neydi?

Neriman aslında kızların açıkça kötülemediği tek karakter, mesela eşi Necati (Kubilay Tunçer) hakkında o kadar olumsuz konuşmuyorlar. Bu, tam da evin içindeki rekabetten kaynaklanıyor, çünkü filmdeki kadınların varolma alanı ev ve mutfak. Konuştukları konular da genellikle mutfak ve çocuk eğitimi gibi kadınların sorumlu tutulduğu alanlar üzerine. Gördüğüm beslemeli ailelerde bu rekabetin olmadığı örnek hemen hemen hiç yoktu. Neriman evin içerisinde kimin daha güçlü olacağı konusunda rekabet edilen ve sevilmeyen bir karakter. Öte yandan, kızların medenileştirilme misyonunu da yönetiyor. Örneğin Reyhan "Ben o eve kafamda bitle gittim, beni adam etti" diyor. Bunlar çok müphem ilişkiler. Zaten beslemenin işgal ettiği konum en başından beri müphem. Bir taraftan borçlu hissediyorlar, ama hiçbir zaman da o aileyi kendi aileleri gibi benimsemiyorlar. Kendi gözlemlerimden söylüyorum, kendi aralarında yeni aileleri hakkında sıkça dedikodu yaparlar, ama eski ailelerine de dönmek istemezler, hatta onları köylü ve gelişmemiş olarak kodlayıp varlıklarından gizliden gizliye utanırlardı. Siyah-beyaz ayrımlarının kolayca yapılabildiği, yalın bir sömürü ilişkisi değil.

Senaryoya Çehov bağlantısı yakıştırılıyor, ancak besleme deyince Türkiye edebiyatında Kemalettin Tuğcu gibi bir örnek de var.

Çehov'un Üç Kızkardeş'i sebebi ile bu benzetme yapılıyor, ben de Çukurda hikâyesinin daha önemli bir ilham kaynağı olduğunu söylüyorum, ama çok abartmamak lâzım, ikisinin de köyde geçmesi ve merkezlerindeki trajik olayın benzerliği dışında çok büyük bir benzerlik yok. Ama bu genel mânâda bir Çehov etkisi olmadığı anlamına gelmiyor. Bu filmi karakter merkezli bir öykü olarak yorumluyorum, olaylar silsilesini takip

etmekten ziyade karakterleri takip ediyorum, her diyalogda, her ilişkide karakterlerin yeni bir özelliği açığa çıkıyor. Çehov'un oyunları da böyledir, ama etkilendiğim tek kaynak o değil. Kemalettin Tuğcu'yu küçükken çok okumuştum, ama onun besleme öykülerinin acındırma hislerini ayağa kaldırma amacıyla yazıldığını biliyorum. Köy edebiyatı geleneğindeki isimler, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi isimlerin hepsi üzerimde etki bırakmıştır. Filme dair ilk yorumlarda, bir "taşra filmi" olmasına rağmen bizdeki taşra sinemasının çok dışında durduğuna dair şeyler söylendi. Ancak edebiyatta da çok ciddi bir taşra anlatımız var, ben de bu film özelinde büyük ölçüde edebiyattaki taşra geleneğinden beslendim. Vüs'at O. Bener ve özellikle onun Havva öyküsü örneğin. Filmdeki Havva karakteri de onun bu öyküsüne atıftır.

Bu öykü nüvesi Tepenin Ardı'ndan önce kafa daymış. Öykü ve senaryo sana uzun süre eşlik ediyor diyebilir miyiz?

Bu bir yöntem değil, zorunluluk. İlk filmimi

İkinci sınıf vatandaş olacağım bir Avrupa ülkesinde mi, yoksa bu koşullarda mı yaşamalıyım tereddüdünü ben de tecrübe ettim kendi gündelik hayatımda. "Kız Kardeşler'i" çekerken de hep bu hissi taşıdım.

FOTOĞRAF: MUHSİN AKGÜN

37 yaşında yaptığım için, yazdığım ve düşündüğüm her şey bir köşede birikti. Bu öykü de bir mevzu olarak kafamda vardı, senaryosu 2016'da yazıldı. Hatta ilk fikrim tek bir karakteri ve onun kasabadaki hayatını anlatmaktı. Şu anda da kafamda dört-beş tane sinopsis var, bir kenarda demleniyorlar. Öykülerin size uzun süre eşlik etmesinin çok verimli sonuçları olduğunu düşünüyorum.

"Ben bunun filmini yapacağım" dediğin en sarıh an ne oluyor?

Bu bir duygu, bir gün "evet, şu an bunu yapmalıyım" hissi geliyor. Bu filme beni getiren şeylerden biri, ilk iki filmimden farklı bir öykü olmasıydı. O filmlerdeki paranoya ve politik alegori gibi motiflerin dışına çıkmak istedim. Öykü açısından yeni ve farklı olması, karakter merkezli olması beni cezbedi. Şimdi eskiye, ilk iki filmin sularına dönme eğilimindeyim, muhtemelen bir sonraki filmde yine farklı bir şey yapmak isteyeceğim. Bunu endüstrinin koşulları da belirliyor.

Bu filmde politik suların ve alegoriden kaçmanın ülkenin koşullarıyla, şu an politik bir film çekmenin zor oluşuyla ilgisi var mı?

Senaryoyu yazdığımda bunu düşünmüyordum, zaten yazım süreci 15 Temmuz'dan önceydi. Politik bir film çekememe kaygısından ziyade, farklı bir iş yapma kaygısı ön plandaydı. Ama sonra iyi ki de böyle olduğunu, şu dönemde politik bir hikâyeye para bulamayacağımı düşündüm. Gerçi sonra bu film için de devletten fon bulamadık. Öykünün politik olup olmamasıyla ilgisi yokmuş, 15 Temmuz'dan sonra girdiğimiz korkunç süreç zaten bize kapıların tümüyle kapanması anlamına geliyormuş.

Kız Kardeşler'deki karakterlerin sıkışmışlığı bize birçoğumuzdaki kaçma isteğini, düzgün bir hayatı başka memleketlerde arama halini anımsattı.

Doğru. Senaryo ilk oluşurken bu duygular eşlik etmemişti bana, ama hikâyeyi geliştirme ve filmi çekme sürecinde bu bağlantıyı hissettim. Karakterleri anlamada da çok yardımcı oldu bu, birden kendimi onlardan biri gibi hissettim. İkinci sınıf vatandaş olacağım bir Avrupa ülkesinde mi, yoksa bu koşullarda mı yaşamalıyım tereddüdünü bizzat tecrübe ettim kendi gündelik hayatımda. Bu düşünceyle filmin senaryosunu defalarca okudum, çekerken de hep bu hissi taşıdım. Alegoriden uzak durmaya çalışmama rağmen öykü yine bir memleket alegorisine dönüştü. Ama ben değil, memleketin gidişatı filmi bir alegoriye dönüştürdü. **Film üretirken cinselliğe bakışını neler şekillendiriyor?**

Önceki filmlerimde “bastırılmışlık” ve erkek karakterlerin cinselliğe bakışı ön plandaydı. Erkeklerin bastırılmış cinselliği ve cinsel açlığı hem kadınlara hem de hayata bakışlarını çarpıtan bir saplantıya dönüşüyordu. Burada ilk kez kadının cinselliğe bakışını ele almış oldum. İki tür bakış söz konusu. İlk olarak Nurhan’da karşımıza çıkan, cinsellikten korkan bir ergen var. Reyhan’ın ise cinselliğini yaşamış ve yaşıyor olması sebebiyle bakışı çok daha serbest. Bu iki temsilin yanında, yayık ayrıntı sahnesindeki diyalogda görebildiğimiz daha oyuncu bir yaklaşım var. Köylü ya da yoksul kadınların cinselliği açıkça konuşmadıklarına dair kaba bir önyargı vardır, oysa bu konuyu çok rahat konuşabilirler ve dalga geçerler. O diyalogda erkek cinsel organı bir taraftan korku nesnesi, bir taraftan dalga unsuru olarak algılanıyor ve sahnenin sonunda komik bir nesneye dönüşüyor. Tıpkı kadınların kendi aralarında çoğu zaman yaptıkları gibi. Birkaç sahne sonra da Reyhan erkek cinsel organını tam olarak nesneleştiriyor.

Kadın oyuncularla çalışmak nasıldı? Oyuncu yönetiminde oyunculara ne kadar alan açmayı tercih ediyorsun?

Erkek oyuncularla çalışma şeklimden çok farklı değildi. Oyuncularla çalışmanın her zaman iki yönü mevcut. Birincisi, kafanızda kurguladığınız şeyi yaklaştırmaya çalışıyorsunuz. Öte yandan, ortaya çıkan sürprizleri de yakalamak istiyorsunuz. Ben her zaman karakteri öncelikle oyuncuların yorumlamasını isterim, seçmelerde de böyle yaparım, eğer beğenmezsem kendi yorumuma çekmeye çalışırım. Kayhan (Açıkgöz) ve Müfit (Kayaçan) abi gibi bölgeyi bilen kişilerin yorumları beni çok şaşırttı. Kayhan’ın Kütahyalı olup taşrada büyümesi, Müfit abinin Akdenizliliği, yörenin insanlarını bilmeleri provalar sırasında çok sürprizler sundu. Bütün oyuncular çok çalıştı. Cemre mesela, ha-

yatında hiç ciddi bir taşra tecrübesi olmamasından dolayı bu açığını kapatmak için çok çalıştı, daha seçimler sürerken köylere gidip çalışmaya başlamıştı.

Filmin çeşitli planlarında İran sinemasından esintiler hissettik.

Çok doğal, coğrafyamız aynı coğrafya. O kıraç Anadolu toprağına kameranızı çevirdiğiniz anda ister istemez ilk aklınıza gelen şey İran sineması. Kiarostami’den alışık olduğumuz dolanarak çıkılan toprak yollar

Köylü ya da yoksul kadınların cinselliği açıkça konuşmadıklarına dair kaba bir önyargı vardır, oysa bu konuyu çok rahat konuşabilirler ve dalga geçerler. “Kız Kardeşler”de bir diyalogda erkek cinsel organı bir taraftan korku nesnesi, bir taraftan dalga unsuru olarak algılanıyor ve sahnenin sonunda komik bir nesneye dönüşüyor. Tıpkı kadınların kendi aralarında çoğu zaman yaptıkları gibi.

örneğin. Ek olarak bu filmde İran sinemasında olduğu gibi çok fazla diyalog ve mizah var. Filmi çekerken izlediklerimden biri Kiarostami’nin *Rüzgâr Bizi Sürükleyecek* (1999) filmiydi, özellikle bir yoksulluk anlatısında öyle bir bağ kurmak tesadüf değil. Bir de hazırlık sürecinde Imamura’nın *Narayama Türküsü*’nü (1983) tekrar izleme gereği hissetmiştim.

Okuduğumuz bir eleştiri yazısı bu filmin bir

taşra filmi olmadığını altını çiziyor, ancak “Bir Zamanlar Anadolu’da” fikrine hizmet ettiğini de söylemeden edemiyor. Kız Kardeşler’in taşra olmasa da Anadolu sinemasına bir tuğla koyduğunu düşünüyor musun?

Taşra sineması lafı beni rahatsız ediyor, ne kastedildiğini de anlamıyorum. *Sürü* (Zeki Ökten, 1979) de taşra sineması örneği değil mi, ya da *Kurbağalar* (Şerif Gören, 1985)? Şehirden köye dönüp manzaralara bakarak sigara içen yalnız adam mı kastediliyor taşra sineması deyince? Eğer öyleyse, bu çok dar bir tanım. *Susuz Yaz* (Metin Erksan, 1963) ne filmi? Taşra mı, köy mü? Bu kategorilere pek kafam basmıyor, ayrıca filmimin taşra sinemasının örneği olup olmadığı beni hiç ilgilendirmiyor. Beni hikâye ve karakterler cezbediyor, o karakterin nerede yaşadığı sonradan düşündüğüm bir şey. O yüzden “yine mi taşra” gibi tepkilere gıcık oluyorum. Hikâye onu gerektiriyorsa taşra, çölü gerektiriyorsa çöl. Bu filmleri taşra yaşantısından manzaralar olarak tasarlamıyorum, öyle izlenmesini de arzulamıyorum. Ben belgeselci değilim. Kurgusal karakterler ve mekânlar aracılığıyla insan olmanın farklı veçhelerine dair, topluma ve sınıfsal eşitsizliklere dair bir şeyler anlatmaya çalışıyorum. Bunu bugün köyde, yarın da belki şehirde yaparım. Öte yandan, en genel anlamıyla kastınız memleket sineması ise, cevabım evet. Bu bir memleket sineması örneği. Meselesiyle, kanlı canlı karakterleriyle buralı ve yerli bir film.

Ama milli değil?

(gülüyor) Milli diye bir şey yok zaten. Millilik bir politik kurgu, bir icat. Fakat film pek çok açıdan yerel. Berlin gösterimindeki deneyimimden yola çıkarak söylersem, tam da bu nedenle Türkiyeli seyircide ve yabancı seyircide yarattığı beğeni arasındaki farkın en çok açıldığı filmim bu oldu. İlk iki filmde yurtdışı ve yerli seyircinin algısı daha yatkındı, bu filmde yabancı seyircilerden filme

giremediklerini ve anlamadıklarını söyleyen çok oldu. Belki bizim doğal kabul ettiğimiz birçok şey, karakterlerin hareketleri, mimikleri, konuşmalarda yaptıkları referanslar onlara geçmedi.

Sinemani memleket sinemasında nereye koyuyorsun? Sinemada bulduğun bir kaynak var mı?

Sinemadan ziyade, edebiyattan daha çok beslendiğimi söyleyebilirim. Hikâyenin nüvesi belirip ortaya çıktıktan sonra şunu düşünüyorum: Bu kime yakın? Şimdiye kadar hep böyle oldu. *Tepenin Ardı* hikâyesi çıktıktan sonra, “evet, bu biraz güney gotiği oldu, Faulkner’a, Flannery O’Connor’a, Carson McCullers’a tekrar bakmak lâzım” diyebiliyorum. *Abluka*’nın senaryosu çıktı, “aa bir dakika, Polanski’nin *The Tennessean*’ına (Kiracı, 1976) yakın oldu galiba, ona bakayım” diyorum. Etkilendiğim kaynağı yazım sonrasında keşfedip ona tekrar geri dönmeyi tercih ediyorum.

Berlinali’deki basın toplantısında “Amacım daha iyi bir yaşam umuduyla hareket eden insanların hikâyesini anlatmak” demişsin. Filmin sonu ümitvar bir tonla bitiyor. Bunu da masala sığınarak yapıyorsun. Peki ne kadar gerçek umuttan, ne kadar illüzyondan bahsedebiliriz?

Filmin karakterleri de net bir şey söylemiyor. Açıkçası, söylemek de istemiyorlar. Her karakter ayrı bir duyguyu temsil ediyor. Filmin sonunda babanın üç nankör kızın masalını anlatması tesadüf değil. Çünkü baba köy yaşamıyla en sorunsuz ilişkisi olan kişi. Köy yaşamı demek sonbahar, kış, yaz rutininin, atalardan miras kalan yaşam biçiminin sürdürülmesi ve o mirasın yeni kuşaklara aktarılması demek. Şevket karakteri geçmişten bahsederken hikâyeleri tekrar tekrar anlatıyor. Kızlar “baba yine mi aynı hikâye?” diye tepki veriyor. Baba ve onun hikâyeleri değişmeyen ve tekrar eden bir hayata işaret ediyor. Köyde kaldığımız sürece hiçbir şey değişmeyecek hissini besleyen bir masal sondaki. Bu anlamda filmin tek bir duygusu yok, karakterlere yayılmış duyguları var. Bir yandan baskın karakter karamsarlık gibi; kış bastırılmış, yollar kapalı, ama bir taraftan eğleniyoruz. Bir masal anlatımıyla bitiriyoruz, gülüyoruz. Filmde tek bir duygunun hâkim olmaması finalde de benim için rehberdi.

Tepenin Ardı ve Abluka’daki kadınlar edilgendi, Kız Kardeşler’de ise dirençli karakterler var. Kendimizi yine de Tepenin Ardı’ndaki gibi adamların rakı sofrasında buluyoruz. Bizi o sofraya ne götürüyor?

Evet, rakı masası kurmadan edemedik! Bir köyde, hele de beslemelik gibi bir konunun anlatıldığı bir filmde erkekleri bu sürece dahil etmeden hikâyeyi anlatmanın bir yolu yoktu. Yine karar verici erkekler. Reyhan’ı

Veysel’e veren büyük ölçüde baba, kızları gönderen şehirdeki Necati ve Neriman çifti, Veysel Reyhan’ın kaderini belirlemede koca olarak yine söz sahibi. Tümünü kadınların kendi kaderlerini ellerine aldığı bir köy hayatı inandırıcı olmazdı. O rakı sofrasını kurduk, ama burada önemli olan kadınların tümünü pasif olmamaları, onların da kendi kaderlerini belirlemek için çırpınmaları. Ama diğer filmlerimde de kadınlar tümünü edilgen değildi. *Tepenin Ardı*’nda Meryem cinsel saldırıya ses çıkaramasa da, savaşa

“Yine mi taşra” gibi tepkilere gıcık oluyorum. Hikâye onu gerektiriyorsa taşra, çölü gerektiriyorsa çöl. Ben belgeselci değilim. Kurgusal karakterler ve mekânlar aracılığıyla insan olmanın farklı veçhelerine dair, topluma ve sınıfsal eşitsizliklere dair bir şeyler anlatmaya çalışıyorum. Bunu bugün köyde, yarınlarda belki şehirde yaparım.

giden erkekleri durdurmak için çok çaba-lıyordu. *Abluka*’da ise Meral edilgenlikten çok uzakta bir tipti, hatta tam da bu nedenle Kadir’in saplantısına dönüşmüştü. Sadece o filmlerde kadınlar yan karakterlerdi.

Filmin görsel dünyasını oluştururken hangi referanslarla hareket ettin?

2016 yılından beri hazırladığımız dosyalardan beri spesifik referanslarımdan biri Hollanda ciaroscuro’su diye tabir edilen bir ışıklandırma biçimi. Kontrast yine yüksek, ama daha yumuşak, yer yer masalsı. Caravaggio’nunki gibi sert değil. Hem ateş başında hem ev içindeki mekânlarda böyle bir doku olsun istedim.

Resimle ilişki bu filmde bariz bir şekilde öne çıkıyor...

Olabilir, ama her filmde bir tür referansımız oluyor. Resimle fotoğraf aynı şey değil, bunun her zaman farkında olmak lâzım. Görüntü yönetmeni Roger Deakins’in *True Grit* (Coen Kardeşler, 2010) ve *The Assassination of Jesse James*’te (Andrew Dominik, 2007) yarattığı görsel dünya, yani ampulün olmadığı gaz lambası ve doğal ateş ışığı etkisini yaratarak oluşturduğu resimler bize çok ilham verdi. Tarantino’nun *The Hateful Eight*’ine (2016) de baktık. *Kız Kardeşler*’de elektrik, dolayısıyla ampul var, ama yok-sulluk imgesini verebilmek için o ampülü neredeyse gaz lambası gibi kullandık. Daha fazla yararlandığımız ışık kaynağı içeride ve

dışarıda ateşti. Geniş açıları *magic hour*’da, yani tam güneşin battığı, bize o büyümlü atmosferi sunan saatlerde çekmeye çalıştık.

Filmi çektiğin günlerde aynı zamanda Barış için Akademisyenler Davası’nda yargılandın ve 1 yıl 3 ay ceza aldın.

İTÜ’de çalışmaya devam ediyorum, KHK’ya rağmen imzacıları atmayan nadir üniversitelerden biri oldu İTÜ. Ama tabii bu süreçte çok yıprandık. Her kanun hükmünde kararname çıktığında biz de var mıyız diye listeye bakıyorduk. Sonra yargı süreci başladı. Üç sene çok tedirgin ediciydi. Tabii kendi halimize bakıp şikâyet etmek, hele Osman Kavala gibi yok yere hapis yatan insanları düşündüğümüzde, bir hayli ayıp olur. İmzacılar arasındaki şanslılardan biriyim, işimi kaybetmedim, hapis cezası almadım, pasaportumu kaybetmedim. Arkadaşlarımdan gaspedilen haklarını düşündükçe öfkeden delirecek gibi oluyorum. Bize yapılan bu zulmü asla unutmayacağımızı çok iyi biliyorum.

Bu yıl bir de doktora tezin *Jakobenlerden Devrimcilere —Türkiye’de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)* adıyla Tarih Vakfı Yurt Yayınları’ndan çıktı. Kitapta incelediğin dönemin izleri, dokusu günümüze ulaştı mı sence? O dönemle haşır neşir olmak senin yaşamında nasıl izler bıraktı?

Tezin on yıllık bir basılma hikâyesi var, fakat hiçbir zaman çevirecek vakit bulamadım. Tez konusu olarak öğrenci hareketlerini belirlememde ‘90’lar, Öğrenci Koordinasyonu ve ÖDP kuşağının bir üyesi olmamın çok etkisi var. Ama 2000’lere, 2010’lara geldiğimiz zaman ne ‘90’ların ne de ‘70’lerin birikiminin izlerinin kaldığını düşünüyorum. 12 Eylül’den sonraki ilk kırılma noktası ‘90’ların başıdır belki. Hem Kürt meselesinin zirve yaptığı hem İslami hareketin siyasete damga vurmaya başladığı, hem de merkez sağın çöküşünün başladığı bir yozlaşma ve ekonomik krizler döneminin başlangıcı. 2002-2013 ise ayrı bir parantez. Gezi sonrası ise apayrı bir karanlık dönemin başlangıcı. Bu kırılmalardan arta kalan nasıl bir mirastır, yanıtlamak kolay değil.

Bu ikili mesleki kimlikte, akademi ve sinema arasında bir yol ayrımına geldiğini düşünüyor musun?

Tabii ki sinemaya daha fazla çark etmiş durumdayım. Sinemacı olmaya 30 yaşında karar vermedim, 17-18 yaşından beri sinemacı olmak istiyordum. Hikâye üzerinden düşünmek, hikâye nedir sorusunu sormak, hikâye anlatmak akademisyenlikten çok daha önce benim için merkezi bir meseleydi. Fiilen film çekmeye başladıktan sonra da sinema tekrar eski merkezi yerine oturdu. En karanlık zamanlarda sinemadan bir şeyler yapma fikrini, cesaretini ve gücünü aldım.

SÖYLEŞİ: YİĞİT ATILGAN - AYŞEGÜL OĞUZ

Çapala Emma, çapala

19 Ağustos kayyum darbesi, iktidar bloku, anamuhalefet, HDP, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin Meclis kitabı... Kocaeli Dayanışma Akademisi üyesi ve Halkların Demokratik Kongresi önceki dönem eşsözcüsü Onur Hamzaoğlu'na bağlanıyoruz.

Aslında meclisler meselesini ve Michael Hardt - Antonio Negri'nin Meclis kitabını konuşmak üzere sözleşmiştik, ama 19 Ağustos kayyum darbesi geldi. Dolayısıyla oradan başlayalım. Sebepleri ve muhtemel sonuçları hakkında neler düşünüyorsunuz?

Onur Hamzaoğlu: Böyle bir gündem değişikliğiyle bir araya gelmek can sıkıcı, sohbetimizin keyfi hepimiz için kaçmış durumda. 19 Ağustos'ta olanı bir cümlede söyleyeceksem, seçimlerin iptalidir.

7 Haziran 2015 seçimleri sonrasında, AKP'nin tek başına hükümet kuramayacağı anlaşıldığında, 1 Kasım'a kadar ülke kan gölünün içine sokularak ve halkta korku yaratılarak sandıktan çıkan sonuç uygulanmamıştı. Şimdi de yapılan bu: Seçim sonuçlarının uygulanmaması.

İçişleri Bakanlığı'nın belediye başkanlarının görevden alınmasıyla ilgili yayınladığı yazıyı okudum. Üç belediye başkanı için de soruşturmalardan ve kovuşturmalardan söz ediyor. Selçuk Mızraklı için bir kovuşturma, sekiz soruşturmadan bahsediliyor. Bunların biri 2017, ikisi 2018, altısı 2019'da başlatılmış. Ahmet Türk için iki kovuşturma, dört soruşturma söz konusu. Biri 2017, üçü 2018, ikisi 2019'da açılmış. Bedia Özgökçe Ertan için bir kovuşturma, altı soruşturma var, üçü 2016, dördü 2019 tarihli. Hepsinin gerekçesi aynı: "Terör örgütüne üye olmak, terör örgütü propagandası yapmak, suçu ve suçluyu övmek." Ve diyorlar ki, "halkın ihtiyaçlarını karşılamak yerine terör örgütünün ihtiyaçlarını karşılıyorsunuz". Bu kadar genelgeçer şeyler. Ve biliyorsunuz, Diyarbakır Valiliği'nin seçimlerin hemen ertesi günü, 1 Nisan'da harekete geçtiği belgelendi. Nasıl bir merkezi faaliyet, nasıl bir kurgu olduğu ortada. Kayyum atamaları için tek bir neden söylemek çok güç. Kansere benzetiyorum. Kanserde de tek bir etkenden bahsetmek mümkün değil. Örneğin, sigara veya hava kirliliği akciğer kanserinin nedenidir, ama tek başına değil, birçok faktörle birlikte. Bu darbe de böyle. İktidarın gerekçeleri içinde birinci önceliğim Suriye. Orada işler istendiği gibi gitmiyor –ne Rusya'yla, ne ABD'yle, ne Suriye'yle. Rusya'yla işbirliği olanağını kaybediyorlar. Onun için ABD ile güvenlik koridoru

FOTOĞRAF: AYŞEGÜL OĞUZ

üzerinden gitmek istiyorlar, ama ABD'den açıklanan resmi görüşme notlarına göre, Türkiye'de iddia edildiği gibi 30 kilometre derinlikte yekpare bir hat yok, 5 ila 14 kilometrelik ve değişen bir derinlikten bahsediliyor. Suriye'de ciddi bir mağlubiyet var onlar için. Birinci sebep bu.

Kayyum darbesi, Suriye'de olanları örtmek ve dağılmakta olan tabanlarını konsolide etmek için düşünülmüş görünüyor. MHP'nin varlığı AKP'ye yetmiyor. Seçim sonuçları da onu gösteriyor. Biliyorsunuz, MHP genel başkanı HDP'yi Öcalan'a şikâyet etti, "sizin sözünüzü dinlemiyorlar" diye. Durum bu kadar vahim onlar için.

Bir de ekonomi meselesi var. Varlık Fonu ile neredeyse tüm kamusal varlıklarımızın sahibi oldular. Kamu bankaları Meclis denetimi dahil tüm denetimin dışına çıktı. Merkez Bankası'nın "yedek akçe" adı verilen sıkışık, zor durumlar için ayırdığı para Hazine'ye aktarıldı. En son TÜİK, gayri safi milli hasılanın belkemiği olan inşaat sektörünün bir önceki yıla göre eksi yüzde 26 oranında düşüğünü açıkladı.

Tüm bunlar iktidarın artık dayanaklarını yitirdiğini ve varlığını devam ettirme konusunda çok pervasız olabileceğini gösteriyor. Zaten hukuka uygun yaşamıyoruz, ama çok daha fazla hak ihlallerini yaşayabiliriz.

Sosyal medyada çok paylaşılan bir video var. Bir sokak röportajında, ileri yaşlardaki Diyarbakırlı bir vatandaş şöyle diyor: "AKP diye bir parti yok, küçük MHP var, büyük MHP var." Tam bu videonun dolaştığı günlerde,

AKP'li yazar Nihal Bengisu Karaca da şöyle yakınıyordu: "MHP'lileştirilmiş AKP tabanı". Artık herkes görüyor, AKP iktidarı diye bir şey yok, faşist bir koalisyon var. Ve ayakta kalabilmek için zor kullanmaktan başka çaresi yok.

Önceki söyleşimizde (Express, sayı 167) dünya genelinde 2008'den itibaren kapitalist sistemdeki bunalımdan ve ekonomik krizlerin eşliğinde yönetim biçimlerindeki değişikliklerden bahsetmiştik. ABD'den Rusya'ya, Çin'den Türkiye'ye ve Avrupa'daki birçok ülkeye ortak özellik, toplumu çeşitli sınıflar üzerinden bölmek ve kutuplaştırmak. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin doğduğu ülkelerde bile rafa kalktığı, ikna süreçlerinin artık işlemediği, kapitalist sistemin, neoliberalizmin elinde şiddetin dışında bir araç kalmadığı görülüyor.

Türkiye'de 2010'daki anayasa düzenlemeleri ve 2018 seçimlerinden sonra uygulanmaya başlanan partili cumhurbaşkanlığı kritik değişimleri ifade ediyor. Yasama organı diye bir şey kalmadı, onun yerini cumhurbaşkanı kararnameleri aldı. Polis teşkilatı yeniden düzenlendi, hem istihbarat faaliyetlerini hem de yargının faaliyetlerini yürütüyor. Bir fezleke hazırlanıyor, altındaki imzalar değişerek önce savcılık iddianamesi, ardından da mahkeme kararı olabiliyor. Sermaye birikim süreçleri aşırı siyasallaştı. Yürütmenin her icraatı tek kişiye bağlı. Ama yürütmenin tek kişiliği de parçalanmış durumda. Yürütmenin içindeki güç odakları kendi alanlarında çok daha belirginleşiyor. Demeçlerde de bunu görüyoruz.

Ama, çadının söküğü küçükken büyümemesi için, muhalefetin tutacağı yeri kaçırmaması gerekiyor. Ana muhalefetten beklentimiz hayatımızı kurtarması değil, kendi tabanının da içinde olduğu toplum kesiminin ve Türkiye halklarının tümünün zarar görmemesi için müdahil olması. Bugünleri kaçırırsa, daha sonra yapacağı müdahale yeterli olmayacak. Çünkü temel haklar yokuş aşağı gidiyor, karşılığında şiddet, hukuksuzluk iyice alenileşerek yükseliyor. Özetle, siyaset kurumlarındaki çöküşe yine siyaset alanından müdahalenin olanağı kaçırılmamalı demek istiyorum.

HDP Diyarbakır il binasının merdivenlerinde kolluk darp uyguluyor. Suç işledikleri için değil, dışarı çıkmamaları için. "Önleyici şiddet"! Kapının önünde yapıyor bunu ve öldüresiye yapıyor. Kayyumlar sürecinde muhalefet yetersiz kaldığında, iktidar taba-

nını yeniden konsolide edebilmek amacıyla, kaos ve korku ortamını yaygınlaştırarak Çiller-Ağar dönemi infazlarının benzerini devreye sokabilir. Erdoğan başbakanken AKP'ye sövgü dolu sözler söyleyen zat şimdi İçişleri Bakanı. 1990'larda Ağar'ın İçişleri Bakanı olduğu dönemdeki devletin parçalı hareket hali şimdi de var. Son kayyum meselesinde, yürütmenin başı günlerce açıklama yapmadı. Başka öbeklerden açıklamalar geliyor. İçişleri Bakanı şu nedenle yaptım diyor, Doğu Perinçek "yetmez" diyor, "HDP'yi kapatın". Bu açıklamaları dikkate almak gerekli. Tüm bunlar çok parçalı bir halin olduğunu gösteriyor. Bu bizler için riski daha da artırıyor. O nedenle CHP anamuhalefet partisi olmanın gereğini yapmalı.

"Kendi tabanlarını konsolide etmek için" dediniz. Bir hedef de muhalefeti bölmek tabii. 31 Mart itibarıyla, hele ki 23 Haziran'dan sonra rüzgâr değişti. Bu rüzgârı tersine çevirme hedefi var. "Hâlâ muktediriz" demeye çalışıyorlar, ama mecalleri yok. Konsolidasyon meselesinde de, MHP başkanı ilk defa İyi Parti'nin adını ağzına aldı ve ricada bulundu, "geri dönün, bekliyoruz" diye. Bunların tümü gereksinimden kaynaklanıyor. Bir de ekonomik kriz seçmenlerinin oy verme tercihlerini değiştirmelerinin yolunu açtı. 31 Mart sürecinde en çok konuşulan şey yolsuzluktu. Bu 25 yıllık belediye iktidarının ne gibi açıkları olacağını hepimiz tahmin edebiliriz. Kendi içlerinde bile çok ciddi eleştiriler var.

Ahmet Türk, "kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan biri" tarafından iletilen belgeleri açıklarken şöyle dedi: "4200 kişiye yemek verilmiş, 177 bin liralık fatura var. Martin'de 4200 kişilik bir salon yok." Ayrıca, bir mücevher şirketinin, ki sahibinin babası belediyede daire başkanı, cumhurbaşkanına 137 bin liralık hediye gönderdiğini belirtti. Birkaç gün sonra da, Süleyman Soylu'nun kendisine verilen hediyeleri bizzat seçtiğini gösteren fotoğraflar çıktı ortaya.

Bu tür uygulamaları açıklamaktan CHP'li belediyeler çekinebilir, ama HDP'li belediyeler o konumda değil. Yolsuzluk verilerinin toplandığını ve kamuoyuyla paylaşmanın hazırlıklarının yapıldığını biliyoruz. Şimdi kayyum atamalarıyla o bilgi kaynaklarına el

konmuş oldu. Kayyum uygulaması özü itibarıyla siyasi, ama ekonomik anlamda da önemli. İçişleri Bakanlığı'nın üç büyükşehir belediye başkanını görevden alma gerekçesi olan "kaynakları halk için kullanmama" aslında kayyumlar döneminin uygulamasıdır. Başkanlık mekânındaki mermer hamamdan daha büyük yolsuzlukları görmek üzereydik. Bu darbenin, tabanı konsolide etmek, Suriye'deki durumu örtmek, seçim sonrasında muhalefette yükselişe geçen "değiştirebiliriz" umudunu baskılamakla birlikte, yolsuzlukların ortaya dökülmesini engellemek he-

Kayyum atamaları için tek bir neden söylemek çok güç. Kansere benzetiyorum. Kanserde de tek bir etkenden bahsetmek mümkün değil. Örneğin, sigara veya hava kirliliği akciğer kanserinin nedenidir, ama tek başlarına değil, birçok faktörle birlikte. Bu darbe de böyle.

defi de var. 31 Mart ve 23 Haziran'da kaynaklarını çok büyük boyutta kaybettiler. İstanbul ölçeği, Avrupa'da bir devletin bütçesine ve yüzölçümüne denk aslında. Ve İBB için büyük yolsuzluk dosyaları mevcut. Geçtiğimiz hafta, İBB önceki yönetimin çeşitli vakıflarla yaptığı 357 milyon lira tutarındaki protokolleri iptal etti. Sadece bir vakfa 56 milyon lira yemek desteği verildiği ortaya çıktı. Cumhurbaşkanlığı ve ailesine yakınlığı ile bilinen Ensar Vakfı, TÜRGEV, Aziz Mahmut Hüdai Vakfı protokolleri iptal edilen vakıflar. Bu sadece israf boyutu ve aysbergin yüzeydeki kısmı. Bu bakımdan, kayyum meselesini bir göz korkutma diye de düşünmek lâzım.

İstanbul'a da kayyum atanması ihtimali var mı sizce? Cumhurbaşkanı "İstanbul'un terör örgütlerine teslim edilmesine izin vermeyeceğiz" diye bir demeç verdi.

Cumhurbaşkanının düşünceleri birkaç gün içinde çok ciddi eksen değiştiriyor. 31 Mart gecesi yaptığı açıklamalar ile sonrasındaki

açıklamaları arasında çok büyük farklar olduğunu gördük. O nedenle bir öngöründe bulunmak zor. Yok oluş süreçleri ölçsüz her şeyin yapılmasını da beraberinde getirir. Gerçeklikle ilişki artık kaybedilir çünkü. İstanbul'a kayyum gelmez diye bir şey yok. "Kimsenin haddi değil" diyor, güzel, ama keşke bunu genele yaysak ve gerçek anlamda ifade etsek. Şu anda İstanbul, Ankara, İzmir'de ve tabii ki Kürt illerinde ortalama vatandaşla buluşabilse herkes –sandıkta olduğu gibi. Sandıkta nasıl buluşuldu? Buluşmanın gerekliliğinden, AKP ve MHP'nin kaybetmesinin gerekliliğinden buluştu insanlar. Ama orada ekşimiz vardı. Hayır Meclisleri'ne benzer bir canlandırmanın olmaması, yani doğrudan belirlemelerde, belediye meclisi üyelerinin belirlenme süreçlerinde Hayır Meclisleri'ne benzer bir oluşuma olanak tanınmaması oradaki çalışmalarını zayıflattı. Sorunuza dönersek, net yanıtım hayır! Çünkü, iktidarın CHP'li belediyelere kayyum atadığında seçimlerdeki muhalefet tabanının konsolide olabileceği, hatta daha da büyüyeceği riskini göze alabileceğini düşünmüyorum. Bununla birlikte, iktidarın durumu daha da kötüleşirse darbeyi genişletmeyi deneyebileceğini de akıldan çıkarmamalıyız. Bugün için iktidarın hedefinde, seçimleri kaybettiren HDP'yi etkisizleştirme var.

Önceki söyleşimizde, Adalet Yürüyüşü günlerinde söylediğiniz bir sözünüz vurgulamıştık: "Salt CHP'den bir şey beklemek depresyona ve durağanlığa götürür." Şimdi de aşağı yukarı aynı yerdeyiz. Öte yandan, CHP'nin yönetimiyle tabanı arasındaki makas açılıyor.

Yerel seçim süreçlerinde taban siyasallaştı ve yönetimi kendisine uymaya yönlendirdi. İstanbul seçimlerinin ardından iktidara hazırlanan bir parti görünümü vardı. Son on yılda görmediğimiz bir CHP izlemeye başlamıştık. Ama yine yol ayrımına geldik, haklar meselesinde, demokrasi meselesinde. Toplumun temel gereksinimi olan bu başlıklarda ne yapılacağı çok somut, net. Bu başlıklar bu kadar somut ve insaniyken bunlara müdahale etmeyi kendisine risk görüyor. Bunun altını çizmek istiyorum. Nasıl bir varlık ki risk görüyor? Tabanın doğru yerlerde buluşmasını sağlayacak adımlar atma gereksi-

Kayyum darbesine karşı Diyarbakır protestoları

nimi bir kez daha ortaya çıkıyor. Adalet Yürüyüşü, Maltepe mitingi ve Çanakkale'deki Adalet Kurultayı'yla ilgili değerlendirmeler yaparken belirtmiştim, Adalet Yürüyüşü bir kişi tarafından, bir kişi için yapıldı. Kendi meşruiyetini kaybetmemek adına bir adımdı, ama toplumsal karşılığı o yürüyüşü aşan bir yerdeydi. Onun toplumsal karşılığıyla buluşmaması için yönetim çok çaba gösterdi. Maltepe mitinginde telafi etmek zorunda kaldılar. Yine kitleler, CHP dışındakiler orada vardı. Ve muhalefetin yekpareliği meselesi gündeme geldi. Ama yürüyüşte yaptıklarının aynısını Çanakkale'deki Adalet Kurultayı'nda yaptılar. Korkut Boratav o kurultaya davetliydi, oradan Karaburun Kongresi'ne geldiğinde hocayı ilk defa o kadar öfkeli gördüm. "Bu kadar ülke gerçeğinden uzak, bu kadar steril kalmak üzerine çaba gösteren bir kurum kabul edilemez" diye konuştuk. Benzer bir tutum izlemeye çalışıyorlar, ama görünen o ki, en azından kazandığı illerde seçmen ittifakı dayanışmanın farkında. Üç Kürt iline kayyum atanınca parti üyelerinden benzer bir dayanışma görünüyor, bu çok kıymetli. Umarım CHP yönetim olarak da bunun gerisinde kalmaz. Bugün atılması gereken adımları ertesi sabaha bırakırsanız, o çadır o kadar büyük yırtılır ki, daha başka adımlar gerekir, o adımı da geçirirseniz onun yırtılmasını engelleyemezsiniz. CHP bize son on yılda bunu çok yaşattı. AKP'nin iktidara ve vesayete dönüşmesindeki katkıları çok fazladır. Umarım bu sefer olmaz. Türkiye'de 31 Mart ve 23 Haziran'da yaşanan ve ikincisi birinciyi de aşan umut yükselten gelişmelere karşın, muhalefet sorunu yaşanıyor. İktidar bloku karşısında alternatif olabilen muhalefet bloku maalesef henüz yok. Ancak, böyle bir bloku elbirliğiyle yaratmamız gerekiyor.

Bundan sonraki süreci nasıl görüyorsunuz? Hem iktidarın muhtemel hamleleri hem de muhalefetin alabileceği tutumlar açısından. Faşist blok parçalı hale geldi. En zayıf dönemlerini yaşıyorlar. Yeni kurulacak partiler Meclis'te değişiklikler yaratabilirse, oradan bir alternatif çıkacağını düşündüğümünden söylemiyorum ama, Meclis çoğunluğunu değiştirecek bir değişiklik yaratılabilir. Bu geminin batacağını görenler çok. 1 Nisan'dan sonra Çağlayan adliyesinde yargıçların kar-

şısına Barış Akademisyenleri olarak çıktığımızda hitaplar değişti, tutumlar değişti. Bir an önce dosyayı bitirme eğilimleri erteleme-ye dönüştü. Kasıma, aralığa, 2020'ye. Orası fark ediyor. Bu fark ediş iktidara yönelik "boynumuz kıldan ince" meselesinin bitmesidir aslında.

Adli yıl açılışına 42 baro ve 20 Yargıtay üyesi gitmeyeceğini açıkladı.

Biliyorlar ki, hukuk garabetlerinin hesabını kişisel olarak verecekler. Yargıçlar bunu gördüler. TÜSİAD da ekonomi yönünü gördü ve ifade etti. Blok çatırdadı, oradaki zafiyetti kendi içindeki bürokrasi ve sermaye çok net görmüş oldu. Kuruluşu AKP'nin kuruluş dönemine, 2002'ye denk gelen tarihsel blok

Şu anda İstanbul, Ankara, İzmir'de ve tabii ki Kürt illerinde ortalama vatandaşla buluşabilse herkes. Sandıkta nasıl buluşuldu? Buluşmanın gerekliliğinden, AKP-MHP'nin kaybetmesinin gerekliliğinden buluştu insanlar. Ama orada eksiklerimiz vardı. Hayır Meclisleri'ne benzer bir canlandırmanın olmaması...

—sosyalistler dışında hemen tüm toplumsal kesimlerin, sermaye gruplarının, oligarşinin ortak hedefleri altında bir araya gelişi— üç-dört yıl önce çözülmüştü. 31 Mart süreciyle birlikte, iktidar blokunun da parçalı hale geldiği ortaya çıktı. Yürütmenin başı olarak partili cumhurbaşkanı tek adam rejimini temsil etse de arka planın eskisi gibi yekpare olmadığı ayan beyan ortada. İktidar 2002'den beri en zor dönemini yaşıyor. Bu durumu muhalefetin de görmesi lâzım. CHP ana muhalefet olarak bu durumu çok iyi değerlendirmek zorunda. Kaos ortamı 90'lardakine benzer faaliyetlerle çok acılı, çok sancılı şekilde gelişebilir. Sadece Kürt illerinde değil, CHP'nin de güçlü olduğu yerlerde görülebilir. Zamanında adım atmanın yolu "İstanbul İttifakı"nı bir an önce görünür kılmak, onun

umudunun tüm Türkiye'ye yaygınlaşmasını sağlamaktan geçiyor. Yönetimin tabanının önünden çekilmesi lâzım. Bu tutumundan vazgeçmesi lâzım. Umarım bunu hep beraber sağlayabiliriz. Hâlâ umudum var. Umarım bu sohbetimiz okunur hale geldiğinde bunların gerçekleştiğini görürüz.

Öcalan'a uygulanan tecridin kalkması üzerine, "silah bırakma" çağrısı ve bir yeniden müzakere dönemi ihtimali gündeme geldi.

Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

En azından şunu diyebilirim, bu kadar zaman sonra Öcalan ile görüşmelerin başlaması konusunda şöyle bir öngörünün herkes açısından var olduğunu düşünüyorum: Eskiden müzakere çalışmalarının öncesinde ateşkes olurdu, Kolombiya örneği bunu değiştirdi. Oradaki süreç ateşkes olmaksızın yaşandı. Türkiye'de de bunun muhatapları tarafından öngörüldüğünü düşünüyorum. Bu görüşmeler sürerken günlük yaşamda da normalleşmeyi kimse beklemiyor. Kolombiya örneği uyarı oldu bence, çünkü devlet bunu uygulamaya başladı. Bir yandan görüşmeler yapıp —yerel seçimlerdeki durumu konuştuk, iktidar bir anlamda Öcalan'dan ricacı oldu— bir yandan baskı politikası yürütüyor. Kolombiya örneğinde, devlet tek taraflı olarak infaza başlamış durumda. Silahların tesliminden sonra bir anı müzesi yapılmış. Silahları eritip müzenin zemine dökmüşler, duvarlara ya da tavana değil. Oraya girdiğinizde gerillanın silahlarının üzerine basıyorsunuz. Diğer güçlerin silahları yok orada. Bunun başka bir anlamı da var. Orada klasik "ateşkes yapalım, müzakereler sürsün, anlaşma olmazsa çatışmaya döneriz" gibi bir süreç olmadı. Türkiye'de yerel seçimler döneminde kamuoyuyla paylaşılan açıklamalar onu anımsatıyor.

2016'dan beri meclisler meselesini yazıp çiziyoruz, deneyimleri aktarıyoruz, tartışmaya açmaya çalışıyoruz. Ayrıca fiilen çeşitli meclislerde yer alıyoruz. Siz de her kürsüden meclis örgütlenmelerinin önemini vurguluyorsunuz. Bizler bunları yaparken Hardt ve Negri Meclis diye bir kitap yazmışlar. "Zamanın ruhu" diyebileceğimiz türden bir tesadüf ya da tevafuk. Kitabın içeriği bir yana, bu kesismeye ne diyorsunuz?

Sizin aracılığınızla haberim oldu, çok heyecanlandım. Çok sıkışık programıma rağmen kitabın yayınevine uğradım —daha dağıtılmamıştı— ve edindim. O zamandan beri de özel zamanlarda, biraz da eskiden yaptığımız tarzda okuyorum. Okuduklarımı tartışarak devam ediyorum. Önemli bir materyal olduğunu düşünüyorum. Dilerim onun üzerinden de tartışma geliştirebiliriz. Atıf yapabileceğimiz Türkiye deneyimlerini de gözardı etmemek gerekiyor, tabii başta Gezi isyanını... O dönemde çok tartışıldığını düşünüyorum, ama o günün ötesinde

bir birikimdi Gezi. '80 darbesinden itibaren kaybetmekte olanların, hem ekonomik anlamda hem de sosyal-kültürel yaşam olarak kaybetmekte olanların birbirleriyle bağlantı kurması –fiziksel ve ideolojik olarak da– engellenmiş olanların o kanalları yeniden işlevsel kılmasının aracı olmuştu. Çatışmasızlık halinin ilanı da çok önemli bir olanak tanıdı. Şubat 2013 itibarıyla başlayan o ortamda insanlar yaşadıkları sorunu görebilir, nedenini sorgulayabilir hale geldi. Çünkü çok dolmuşlardı ve onun üzerine de birlikte çözüm üretebileceklerini keşfettiler. Menderes'ten Göksu'ya ve Aliağa'ya, Kızırmak'tan Yeşilirmak'a, Munzur'dan Erzene ve Dilovası'na, tüm alanlarda yerellerde dile getirilen sorunların benzer nedenlerle oluştuğu algısı bilince çıktı ve bir tutuma dönüştü. Ardından, 16 Nisan 2017 referandumu süreci yine insanların bir araya gelişi ve doğrudan kendilerine yapılan dayatmayı reddeden Hayır Meclisleri'ni organize edişi, kendi varoluşlarıyla çözüm üzerinden gitmeleri de bana heyecan veren ve bu kitap üzerinden onları da sorgulayacağımız deneyimler. Bu vesileyle bir kez daha bu topraklarda meclisler meselesini dünya ve kendi deneyimlerimizle bugüne ve geleceğe yönelik sorgulamamız gerekir. Bunu yapabilmemizin kendimize borcumuz olduğunu düşünüyorum.

Yeni Yaşam gazetesinde, odağında meclislerin olduğu iki bölümlük bir yazı dizisi kaleme aldınız. İlk bölümde, HDP'nin iki özgün özelliğinin altını çiziyorsunuz: Çok bileşenli bir parti olması ve kurucusunun –yerel meclisler örgütlenmesi diye tarif edebileceğimiz– bir kongre, Halkların Demokratik Kongresi (HDK) olması. Ve ikili bir soruna işaret ediyorsunuz. Bileşenlerin il ve ilçe örgütlerinde yeterince ve dengeli olarak “bileşmemesi” ve HDP'nin bir “kongre partisi” olma vasfına “sahip olamaması, hatta bu hedefinden uzaklaşması”.

HDP kongre partisi olabilmek adına hiç adım atmadı ve bunu sorgulamadı. Kongre partisi olarak kuruldu, ama olamadı. Olmak için çaba göstermedi. HDK de kendi başına var olmadı. 2004, 2007 ve 2011 süreçlerinde, toplumsal muhalefet, Kürt hareketinin ve Türkiye sosyalistlerinin beraber yol yürüme gerekliliği üzerinden ve birlikte var olma,

birlikte eşit bir biçimde yaşama talebinin yaşama geçmesinin anahtarlarını arıyorlardı. 2007'de Emek ve Barış Bloku seçimlere bağımsız adaylarla girdi ve başarıyla çıktı. O süreç ciddi bir motivasyon sağladı. 2011'de Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku (EDÖB) ile daha da büyüdü. EDÖB daha da büyük bir başarı getirdi. O seçim başarısı toplumda moral yarattı. Evet, EDÖB'de bir araya gelen yapılar vardı, ama sadece yapılarla olmaz,

Dünyada da, Türkiye'de de, yerelerde meclisler eliyle örgütlenmenin somut koşulları var mı? Evet, var. HDK bir deneyim kazandırmıştır, ama yetmez. HDK'nin dışında kalanları da kapsamak hedefimiz olmalı. HDP bir kongre partisi olmayı daha da zaruret görmeli ve onu öne çıkarmalı.

onların arasındaki harç bireylerdir. O yapıların varlığı kıymetlidir, ama daha önce bir arada uzun dönem iş yapmamışlardı. Dolayısıyla, o dönem ortaya çıkan dalga HDK'nin kuruluşunu, atmosfer itibarıyla, akla uygun hale getirdi. Onu örnek becerisi gösterildi. Ben sürece Kocaeli'den dahil oldum. Önce İzmit ilçe meclisi, ardından ilçeler meclisi, sonra da Kocaeli meclisi oluşturuldu. Kocaeli 7. Bölge'ydı, bölge meclisi oluşturduk. 17 Ekim 2011'de, Ankara'da kongre açılış toplantısı gerçekleşti. Kocaeli delegesiydim ve orada görüşmeler sırasında yerel meclisleri de geniş biçimde tartıştık. HDK'nin o konferansından 2012'de HDP'nin kuruluşuna kadarki dönem, tüm yerelerde meclisler üzerinden örgütlenmenin anlamlı bir şekilde başladığı süreçtir. Kocaeli'ni örnek vereyim. Meclisler sorun odaklı olarak HDK meclis kuruluna giriyordu. Mesela kamusal ulaşım sorunu ile ilgili görüşüldü, çalışmalar yapıldı. Aynı şekilde diğer yerel sorunlar için faaliyetler yürütüldü. Ortalama vatandaşla meclis üyeleri bir araya geldi, beraber çözüm üretmeye çalıştılar.

O dönem HDK bileşenleri olarak, herhangi

bir bileşenin mekânını kullanmamak için, “biz yeni bir karma yapıyız” diyebilmek için, kendimiz bir bütçe oluşturduk ve HDK olarak tanımlanan ve tanınan bir mekân tuttuk. Bir yıl bu şevkle yürüdük. 2012'de HDP kurulurken, HDK'nin tüzüğünde de olduğu gibi, bir seçim partisi olması kabul görüyordu, ama parti meclisi kadroları belirlenirken HDK'de bileşenler adına var olan yetkili, bilgili, birikimli tüm arkadaşlarımız kendi kurumları adına HDP'ye aday gösterildiler ve oraya geçtiler. Ama parti henüz canlanmadığı için HDK işleyişinde çok özel sıkıntılar oluşturmadı. 2013'te 1. Olağan Kongre'nin yapılması zorunluluğu doğup HDP resmen bir parti kimliği kazanmaya başladığında, bileşenler ayaklarını HDK'den çeker oldu. Bu, birlikte yaşanan durumun parti formu olması beklentisinden gelen bir tutum olabilir. O zamana kadarki HDK deneyimi bileşenlerine birlikte düşünmeyi, birlikte planlamayı, eksiklikleri beraber tartışmayı öğretti.

İlk oturumlar çok sancılıydı, çünkü denenmemiş bir şey yapılıyordu. Her hafta yürütme kurulu toplanıyor ve katılanlar kurum adına katılıyor; bileşenlerin her biri oradaki kurumsal temsiliyeti yürütmek zorunda. Ve bireyler de var. İyi ki varlar. Oradaki hukuku oluşturmada bireylerin önemli rolü olduğunu düşünüyorum. Bu yapıların iradesi çok kıymetli, ama o kurumların iradesinin hayata geçebilmesinin mekânı olması lâzım. O mekânı işlevsel kılan bireylerin varlığıydı. 2013'e gelindiğinde, bu olgunluğu öğrenenler ve hayata geçirenler doğrudan doğruya parti çalışanı olmaya başladı ve HDP seçim partisi değil, sürekli var olan bir parti olma sıfatını HDK'nin tüzüğüne rağmen hayata geçirdi.

Tüzük konusunu biraz açalım. Mealen şöyle: “HDK seçim dönemlerinde bünyesinden bir parti çıkarır ve seçimlerde yarışır, seçim dönemi sonrasında asli faaliyetine döner.” Doğru mu?

Evet. Partilerde yasal zorunluluklar var. Şu kadar ilde, şu kadar ilçede örgütleneceksiniz. Buralara atamalarınız olacak, buralarda dikey olarak var olacaksınız vb. deniyor. Biz de diyoruz ki, HDK olarak her bir yerelin kendi gerçekliğini öne çıkartarak var olması ve çözüm odaklı olarak kendisini ifade edebilmesi dolayısıyla, dikeyliğe neredeyse tümüyle karşıt bir tutumla ortaya çıkış var. İşte bu tümüyle gözardı edildi –tümüyle. HDP'de partili olanların hepsi HDK'li, ama partiye katılmamak ve sadece HDK'li olmak da bir seçenektir. Ben hiçbir zaman parti üyesi olmadım, HDK'li olmanın önemli olduğunu gösterebilmek için. Bu süreçten sonra, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) de tüm organlarıyla HDP'ye katıldı ve siyasi partiler mevzuatındaki her şey HDP'de vücut bulmak zorunda kaldı. BDP'nin ısrarı

ile ortadan kalkan seçim partisi olma durumu bugünlere gelişin ilk adımlarından biri oldu. Ayrıca, HDK'den partiye geçenin yanısıra, çoğunluğu meclis kurgusunun tartışıldığı ortamlarda olmayan, o konularla politik olarak ilişkilenecek birçok siyaset çalışanını HDP'de var edince, kongre mefhumu parti bileşenliği olarak algılanmaya başlandı.

Bu dönem partinin başarıları, hele ki 7 Haziran süreci, HDK'yi "ayak bağı olmayalım" durumuna getirir oldu. 2014 yerel seçimleri, ardından cumhurbaşkanlığı seçimleri, ardından genel seçimler sürekli olarak partinin varlığını güçlü kılma adına çalışmayı gerektirdi ve meclisler konusunda kafa yormak sekteye uğradı. Maddi yönü budur. Ama keşke kafalarda ilgili çalışmalar yapılmaya devam edilseydi. Bunlar da aksamış oldu. Bu ara dönemlerde, HDK'de "meclisler yok ya da çalışmıyor, ne yapmak lâzım" sorusu sorulmaya başlandı.

Aslında, doğru soru o değildi, doğru soru şuydu: HDP siyasi partiler mevzuatına bağlanan diğerler partiler gibi mi kalacak? Yani, tek farkı çok bileşenli parti olması mı? Yoksa bu çok bileşenli parti, başlangıçtaki hedefi itibarıyla, kongrenin partisi mi olacak? HDP'nin, HDK tabanında var olan, ayrı ayrı kimlikleri olmayan, meclisler üzerinden kendini var eden ve meclislerin söz sahibi olduğu yanı tartışılmadı. Tartışılan, "neden HDK böyle olmuyor" sorusuydu. Soru yanlış ve eksikti. Doğru soru, çok bileşenli parti kurulduğunda, kongre partisi olma hedefini koruyacak mı, koruyacaksa bu hedefi hayata geçirmek için ne yapmalı? Bu sorular sorulmadı. Burada Türkiye siyasetindeki, özellikle Kürt illerindeki gerilimler ve çatışmalı ortamlar çok etkili olmuştur, ama şunu görelim: 2011'deki HDK'nin Türkiye sol-sosyalist bileşenleri, en büyük bileşen BDP ile kapsayıcı, birlikteliği niteliksel ve niceliksel olarak geliştirmeyi hedefleyen tutum almışlardı.

Siyasi gerilim artınca ve Kürtler yeniden hedef gösterilmeye başlandığında, bileşenler 2011'deki yakınlık ve işlevsellikle ilgili tutumlarını zayıflatıldılar. Kurşunlar var, evet, operasyonlar var, doğru, ama zihinsel olarak da bu böyle oldu. Ve o süreçte, başlangıçta bu gerilimlerden önce, HDK'nin HDP ile var olmak için hedef yoğunlaştırması, meclis faaliyetleri başladıktan bir süre sonra, gerilimler arttıkça, görünür olmama yönünde evrildi. Hem içerden hem dışardan gözlemim böyle. Bunlar benim için moral bozucu gözlemler. Bunu onarıyoruz diye düşündüğüm için paylaşıyorum. Onarılmasını zorunlu bulduğum için de aynı zamanda. Atasözü var, kötü gün dostu, iyi gün dostu diye. Bu topraklarda eşit yurttaşlık ilkesi ile beraber yaşayacaksak, HDK bileşenlerinin, kötü gün

dostu olarak var olmayı asla zayıflatacak noktalarda olmamaları lâzım. Kötü gün dostu olarak yürüyebilmeliler. Bunlarla ilgili zafiyetler fark edildiğinde onarılması gerekir. Hedefe konan, devletin hedefine koyduğu bileşenlerin herhangi biri olduğunda, kim olursa olsun hedeftekinin kendisini tek başına hissetmemesi gerekir. Aksine, tek başına hedefe konulacak şekilde yalnızlaştırılmaması gerekir. Sarıp sarmalayıcı olmak lâzım, mitinglerde ya da protesto gösterilerinde öyle yapmaz mıyız, polis arkadaşımızı alıp götürmeye çalıştığında herkes onun etrafını sarıp üzerine kapanmaz mı?

HDK'de bir arada oluş kıymetlidir ve Türkiye halkları için tarihseldir.

Bunun korunması, geliştirilmesi, kuruyan dalların budanması, yeniden yeşertilmesi gerekir. Yeşerdiği toprakları da sulamak, çapalamak gerekir. Hem kurutmamak hem de çürütmek için sürekli ve dozunda yapmak gerekir.

Somut olarak anlaşılın diye söylüyorum. HDK'de bir arada oluş kıymetlidir ve Türkiye halkları için tarihseldir. Bunun korunması, geliştirilmesi, kuruyan dalların budanması, yeniden yeşertilmesi gerekir. Yeşerdiği toprakları da sulamak, çapalamak gerekir. Hem kurutmamak hem de çürütmek için sürekli ve dozunda yapmak gerekir. Bir canlı böyle var olabilir. Bu tür yapılanmalar da böyledir. Dolayısıyla, bileşenler konusunda, hepimizin notunun kırık olduğunu söylemek isterim.

"HDP kongre partisi olabilmek adına hiç adım atmadı ve bunu sorgulamadı. Kongre partisi olarak kuruldu, ama olmadı"

23 Haziran ertesinde, HDP onursal başkanı Ertuğrul Kürkçü Yeni Yaşam gazetesindeki yazısında şöyle diyordu: "Şimdi somutluk zamanı. Muhalefetin sadece neyi istemediğini haykırması değil, neyi istediğini de açıkça ortaya koyması gerekir. Aşağıdan yukarı yerel meclisler toplayarak TBMM'yi demokratik cumhuriyet bayrağı altında kuşatması gerekir. Ve ana muhalefeti ileriye iten taban dinamikleri henüz işler haldeyken Üçüncü Kutup kendi radikal seçimlerini tartışmaya açma fırsatını değerlendirmelidir." Bu "ne yapmalı" tarifi, ana hatlarıyla sizinkiyle örtüşüyor diyebilir miyiz?

Tabii ki diyebiliriz. Biliyorsunuz, HDK Türkiye sol-sosyalist muhalefetin bütününe kapsamamıştı. Ama sözcüsü olduğum dönemde, öbekler itibarıyla, HDK dışındaki yapılarla kurumsallaşan düzenlilikte görüş alışverişi, birlikte eylemlilikler gerçekleştirme imkânımız oldu. Muhalefetin tümüyle bir araya getirilmesi hedefini de güden HDK bir öbek, Halkevleri de bir öbek, Haziran Hareketi de, EMEP de bir öbek... Pek çok işi beraber yapmaya çalıştık. Şuraya gelmek istiyorum: Dünyada da, Türkiye'de de, yerelerde meclisler eliyle örgütlenmenin somut koşulları var mı? Evet, var. HDK'nin varlığı bile önemlidir. Bir deneyim kazandırmıştır bize, ama yetmez. HDK'nin dışında kalanları da kapsamak hedefimiz olmalı. Ama koşulların müsait olması siyasetteki aktörlerin geleneksel tutumunu maalesef değiştirmiyor. Günün gereklilikleri bile değiştiremiyor maalesef. 2019'un son çeyreğine giriyoruz. Bugün de meclisler üzerinden var olmanın koşulları var. HDP tüm bu yaşananlara rağmen, kayyumlar meselesi dahil, bir kongre partisi olmayı daha da zaruret görmeli ve onu öne çıkarmalı.

Ancak, parti ile kongre örgütlenemez. Parti mevzuattaki örgütlenmeyi yapar. Dikey örgütlenmeyle yerelde yatay örgütlenme çabasının vereceği sonuç ne deve ne kuş olur. Birey olarak, hangi kurumun şemsiye-

si altında, nerede örgütleniyorsanız, orayla özdeşleşen bir ilişki kurarsınız. Örneğin, bir partinin ilçe binasında örgütleneceksiniz, orada faaliyette bulunacaksınız, kendinize “meclis” diyeceksiniz. Bunun koşulu yok. Meclis örgütlenmesini bir parti kimliği üzerinden gerçekleştirmek ve böyle işlev görmesini beklemek başarı getirmez, yanlış olur. 2012’de HDP kurulurken götürülen kadroların geri verilmesi en temel ihtiyaçtır. Seçimlere gidildiğinde, örneğin Kocaeli’de, biz HDK’liler olarak mekânımıza HDP amblemlerini astık, kadrolar da oraya geçti. Mevzuat onu gerektiriyordu. Şimdi o kadrolar, başlangıç konumunda olduğu gibi, meclisler adına örgütlenmelidir. Bu oluşumun koşulları var, ama HDP’nin bileşenleri buna yetmez. Daha kapsamlı bileşenlerle bu kurguyu tazelemek gerekir. Bu dönemin koşulları buna açık.

Bu arada, şu notu düşmek isterim. Sevgili Ertuğrul abinin ifade ettiği hedefe bütünüyle katılıyorum. Ama siyasetle günlük hayattaki gereksinimler üzerinden ilgilenen ve akademide olan biri olarak ve demokratik kitle örgütlerindeki deneyimlerimle de birbirimizi anlamamanın yolunun baştan ad koymamaktan geçtiğini düşünüyorum. Bu metodolojik olarak çok doğru değil halbuki. Bilim alanında kavramlar sana-bana göre değişmez, siyaset biliminde de değişmez, ama siyaset alanında değişiyor maalesef. Tecrübelerimle, bir ad vermenin, bir sıfat koymanın dışlayıcı olduğunu gördüm. İçerik konuşmak daha kıymetli oluyor. Onun handikabına düşmeyelim diye bu vurguyu yapıyorum özellikle.

Sartre ile Sartre Hakkında adlı kitapta, Sartre dikey örgütlenmeye alternatif bir örgütlenme modelini tartışırken şöyle diyor: “*Böyle bir örgütlenme farklı akımları ihtiva eder ve tehlike anlarında kendi içine kapanıp sonrasında yeniden açılma kabiliyetini sahiptir. Bir şeyle mücadele etmek için mücadele ettiğin şeyin tam zıddı olmak gereklidir. Sadece ondan farklı olmak yeterli değildir.*”

Sartre’ın sözleri söylediğimi destekliyor. Ben de öyle düşünüyorum. HDP, çok bileşenli bir parti olarak, önemli bir deneyimdir. Tabii ki her şey gibi onun da eksiklikleri vardır, ama onlar telafi edilebilir şeylerdir. Ancak, kongre partisi olmak konusunda adım atılmamıştır. Kongre partisi olmak demek, HDK’nin olması gereken yerde olması demektir. Yani meclisleriyle her bir yerelde var olmak için işe koyulması gerekir. HDK meclislerle yerellerde var olduğunda, meclisler işlevsel hale geldiğinde, HDP bir kongre partisi olabilir. O zaman önümüz çok açık olur. O zaman sadece karar vericiler üzerinden değil, gerçekten sonucu sağlayacak olan, “oy deposu” diye ifade edilen “nesne” özneleşmiş olacaktır.

Meclisleri doğrudan demokrasinin hayata geçirilebileceği temel –üye sayısı, ilgili alanın büyüklüğü vb.– siyasi birimler olarak görüyor ve bu özelliğiyle ele almamızı öneriyorum. Böylece toplumun bütün üyelerinin özne olabilmesinin önündeki engelleri kaldırmanın ilk adımını atabiliriz. Meclisleri kurabilmek için de yerellerde ilk fitili yakacak, ilk adımı atacak, orayı canlandıracak, ilk reaksiyonu başlatacak katalizörlerle, kadroya gereksinim var. İkincisi, bunun mekânlarına gereksinim var. Bu mekânlar parti adlarıyla olmaz, bileşenlerin binalarında olmaz. Derdimiz beraber karar vermeyi artırmak. Bunu kotarıırken de kimseyi dışarıda bırakmamak, “bu kadarız, yeter bu bize” demeyi ilke olmaktan çıkararak ilerlemek lâzım. Bir adım öne atarken çoğalmayı ilerletmek hedefimiz olmalı.

Hayır Meclisleri’nden devrolan çeşitli meclisler var. Kimileri kısmen aktif, kimileri sönmüş durumda. Ama siyasal gündeme ve yürütülecek faaliyetlere bağlı olarak, doğaları gereği kolaylıkla canlanabilecek oluşumlar. Bu meclislerle nasıl bir ilişki olmalı? Onlar kendilerini nasıl ifade etmek istiyorlarsa öyle olmalı. Şu anda meclisi olan her-

Meclisleri doğrudan demokrasinin hayata geçirilebileceği temel siyasi birimler olarak görüyor ve bu özelliğiyle ele almamızı öneriyorum. Böylece toplumun bütün üyelerinin özne olabilmesinin önündeki engelleri kaldırmanın ilk adımını atabiliriz.

hangi bir yerelde başka bir meclise gerek var mı? Yok. Mesele meclisin üyelerini, özneleri artırmak. O meclis kendi adıyla var olmak istiyorsa, olsun tabii. Tabelaya illa HDK yazacağız dememeliyiz. Mesele tabanın örgütlenmesi ve muhalefetin toparlanması, karar mekanizmaları geliştirilmesi. Kadıköy’de başka, Bakırköy’de başka bir model de seçilebilir. Özgünlükleri farklı, üyelerin birikimleri farklı, günlük hayattaki sorunları farklı. Bu farklılıklara hürmet etmeli, ama tüm Türkiye’de meclisleri yan yana koyunca ortak bir kesişme alanı çıkartılabilirdir. Bu mümkündür. Yani Artvin’de kurduğumuz meclisle Ordu’da, Trabzon’da kurduğumuz meclis ile Şırnak’ta, Manisa’da, Aydın’da kurduğumuz meclisimizin keşişim noktası var. Bunu görmek ve zenginlik olarak ele almak gerekir. Meclisler meselesine böyle bakıyorum.

Meclis kitabını okurken size fren yaptıran,

geriye dönüp tekrar okutturan bölümler hangileri?

Kitabı okumaya çok yakın zamanda başladığımı peşinen söylemeliyim. Aksi takdirde hem yazarlara haksızlık etmiş olurum hem de kitabı okumayı planlayanları yanıltabilirim. Bununla birlikte, kitabın bölümlerini inceleme ve o sırada bazı bölümlerde daha uzun kalabilme şansım oldu.

Öncelikle, “önsöz” hızlıca geçilmemeli ya da kitaba “ısınma” bölümü olarak düşünülmemeli. Yazarların hem hipotezlerini tanımlaması, hem hipotezlerini sınamak için kullandıkları metodolojiyi açıklaması, hem de ulaşılan sonuca yer vermesi özellikleriyle “önsöz”ün kitaptan bağımsız bir makaleymiş gibi ele alınabilecek içerikte olduğunu düşünüyorum. Birçok paragrafın, özgül bir biçimde üzerinde durmayı ve tartışmayı gerektirdiğini belirtmek isterim. Kitabı okuyanlar, kendi aralarında tartıştıkları ve okumayanların da bu oturumu izleyebileceği formatta bir toplantı yapmayı düşünürlerse, “önsöz” böyle bir tartışma için de yetkin bir sistematik sunacaktır.

Altını çizdiğim satırların olduğu bölümlerde paragrafların başına dönmeyi, zaman zaman da paragrafın içinde yer aldığı alt bölümün başına dönmeyi denedim. Bir-iki yerde de farklı kaynakları açıp okuma yaptım. Bu tutumu sürdürebileceğimi düşünüyorum.

Kitabın sizi en çok etkileyen yönü ne oldu?

Yazarların ulaştıkları bir sonucu ya da görüşlerini açıklamaktan ziyade, bir tartışma metni olarak sundukları izlenimini edindim. Bu gözlemim doğruysa, söz konusu tutum ve içerik benim için ayrıca kıymetli. Bütün bunların yanında, bir not da yayınevi için düşmeliyim. Öncelikle, bu kitaba ulaşmamızı sağladıkları için teşekkür ediyorum. Ancak, sıkça rastladığım dil ve yazım hatalarını ikinci baskıda –umarım yakın zamanda olacaktır– düzeltmelerini diliyorum.

Altını çizdiğiniz, yanına not düşüğünüz satırlardan örnekler verebilir misiniz?

Birçok satırın başına “maalesef” altının çizilmesi işi geldi. Birkaçını paylaşabilirim:

“Neoliberalizm sadece zenginliğin biriktirilmesi ve müşterek varlıkların özel amaçlarla kullanılması için üretimi yeniden örgütlemekle kalmamış, hâkim sınıfların politik iktidarını da yeniden düzenlemiştir.” (s. 18) “Bugün özel mülkiyetin dünyayı ve ekosistemlerini koruyamayacağı, aksine yıkımı hızlandıracağı ortadadır.” (s. 381) “Çoğunluğun toplumsal üretim için sabit sermayeye el koyması ve bu sermayenin kendine has formlarını yaratması...” (s. 21) “Çoğunluğun nasıl karar vereceğini ve efendiler olmadan kendilerini yöneteceğini keşfetmek...” “Kölelerin plantasyonlarda karşılıklı söylediği ‘Çapala Emma, Çapala’ tarzı şarkılar...” (s. 23)

SÖYLEŞİ: YÜCEL GÖKTÜRK - MERVE EROL

Sistemde gedik, zihinlerde dönüşüm

Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar

Leonard Cohen "Villanelle For Our Time" şarkısında E.R. Scott'ın şiirini seslendiriyor: "Hayata dönüyoruz tutku ve acıyla / Daha büyük bir rol oynamak için doğruluyoruz / Şu inançtır yola çıkış noktamız: / İnsanlar yine birleşecek müşterek çıkarlarında." Müşterek çıkarlar etrafında kurulan dayanışma ekonomileri bugün üretim ve bölüşümü düzenleyerek sistemde önemli gedikler açıyor, yerel kaynakları ve yerel işgücünü harekete geçirerek sermayenin hegemonyasına meydan okuyor. Dahası, zihinlerde dönüşüm yaratma potansiyeli taşıyor. Michael Hardt ve Antonio Negri'nin yeni

kitabı *Meclis*'teki şu satırların altını çizelim: "Yeni demokratik formlar ararken, toplumsal yaşamın üretimini ve yeniden üretimini harekete geçiren işbirlikçi ağları inceleyerek işe başlamalıyız." Peki, demokrasi ile dayanışma ekonomileri arasında nasıl bir ilişki var? *Dayanışma Ekonomileri – Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar*'ın (Metis, 2018) yazarı Aslıhan Aykaç, dayanışma ekonomilerini devletin alanının ve kapitalist piyasanın

dışında yer alan ekonomik faaliyetler olarak tanımlıyor ve dört ilkeye dayandırıyor: üretim, bölüşüm, işyeri demokrasisi, emek örgütlenmesi. Doğrudan demokrasiye yaklaşan bir modelin iskeleti olan bu dört ilkeyi, dünyada ve Türkiye'de dikkat çeken dayanışma ekonomisi örneklerini mercek altına almak üzere Ege Üniversitesi öğretim üyesi Aslıhan Aykaç'a bağlanıyoruz.

Dayanışma ekonomileri üzerine bir kitap yazmanın sebebi ne?

Aslıhan Aykaç: Yirmi yıldır emek üzerine çalışıyorum. Bu alandaki literatürün büyük kısmı Marksist literatür. Bu literatürün bir özelleştirme ihtiyacı var kanımca. Kimi noktalarda Marksist teorisinin tıkanmışlıklarından ve proletarya yerine prekaryanın daha

geniş bir kategori olarak öne çıkışından söz edebiliriz. Neden proleter devrim gerçekleşmedi ve kapitalizm kendini yenileyerek var olmaya devam etti? Çünkü insanlar "proleter olmayan" koşullarda çalıştılar. Kölelik devam etti. Prekarya haline geldiler ve kadın emeği tanınmadı. Kayıtdışılık bütün dünyada yaygın bir biçimde hüküm sürüyor. İşçi

hareketleri bu kesimleri içine almadı. Tüm bunlara bakıp alternatifleri tartışmak ve bu sürece katkı sunmak, özellikle de pratiğe dönüşebilir bir şeye temas etmek için yazdım bu kitabı.

Devrim fikrinin etrafında gezinme arzusu da var tabii, ama ortodoks bir biçimden uzak durarak. Devrimi nasıl tanımlıyoruz? Ani toplumsal değişim. Devrimlerin negatif sonuçları da olur. Toplum değişime hazır değilse o devrim değerlerini içselleştiremez. Belki de devrim toplumu değiştirmek için en etkin yol değildir. Bunu da düşünmek lâ-

zım. Bu konuda ısrarcı değilim, ama sormak ve bakmak lâzım. Kavramların ve süreçlerin hem tarihsel bağlamlarına oturtulması gerektiğine hem de yeniden tanımlanmasına gerektiğine inanıyorum.

Dayanışma seçeneği, ekonomik konular yerine toplumsal konulara öncelik veren politik ve ekonomik bir örgütlenmeyi odağına alan bir düşünme biçimi. O yüzden de kitapta diyorum ki, devrim değimiz şey hanelerden, kolektiflerden, meclislerden ve yerel gıda topluluklarından, kadınlardan veya Zapatistalar gibi örneklerden çıkabilir. İlla kışkık sarayları yıkarak olmayabilir. Buna kaynaklık eden motivasyon da toplumdan topluma değişir. Bir de tek bir model üzerinden değil, birçok farklı ekonomik model ve yan yana geliş üzerinden tartışmak mümkün bu alternatifleri. Sendika, işletme, tüketici, tarım ve sosyal kooperatifleri, gıda toplulukları, çeşitli kolektifler var, beyaz yakalıların örgütlendiği Ofissizler gibi yan yana gelişler var. Kitapta bu örnekleri de gündeme getirdim.

Ekonomisine geçmeden önce, dayanışmayı nasıl kavramsallaştırabiliriz?

Ekonomik boyutundan bağımsız olarak dayanışmayı tabandan gelen ve gönüllü üyeliğe dayalı olarak ortaya çıkan yerel işbirlikleri olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım çok genel, çünkü insanları gönüllü bir ortaklığa yönlendiren koşullar yerelden yerele farklılık gösterir. Örneğin, bir yerde altyapı sorunlarına yönelik çözüm arayışları belirleyici olurken, bir başka yerelde işsizlik, ekonomik zorluklar belirleyici olabilir. Ayrıca bu tanım herhangi bir tarihselliği içermemesi nedeniyle de çok genel, çünkü dayanışma motivasyonu tarihsel bağlama göre de değişiklik gösterir.

Dayanışma ekonomileri özelinde, imece, akrabalık ilişkileri ve hane dayanışması gibi geleneksel mekanizmalarla bugün gözlemlediğimiz dayanışma biçimleri arasındaki fark da önemli ölçüde tarihsel bağlamdan kaynaklanır. Ancak, bugünü dünden farklı kılan şu: Piyasa aklı ile yönetilen sistemin artık ne devlete ne de kitlelere ihtiyaç duyması. Bu durumda da dayanışma yalnızca bir

örgütlenme biçimi veya bir arada olma durumu değil, bireysel olandan çıkıp toplumsal alana yönelen alternatif bir düşünme, eyleme ve bir dünya görüşü. Bu nedenle de dayanışma hareketleri özellikle sistem tarafından dışa itilen, temsil imkânı sınırlı olan ve ekonomik alanda bölüşüm ilişkilerinden dışlanan kesimlerin örgütlenmesiyle ortaya çıkıyor. Mevcut durum, krizin derinleşme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda dayanışmaya daha fazla ihtiyaç duyulacak.

Dayanışma ekonomilerini “devletin alanının ve kapitalist piyasanın dışında yer alan ekonomik faaliyetler” diye tanımlarken üretim, bölüşüm, işyeri demokrasisi ve emek örgütlenmesi olmak üzere dört prensibe dayandırıyorsunuz. Bu prensipleri nasıl belirlediniz?

Başka bir okumaya referans vererek başlamak istiyorum. Karl Polanyi *Büyük Dönüşüm*¹ kitabında çağdaşı olan antropolog Bronislaw Malinowski'nin Melanezya Adaları'ndaki incelemelerine dayanarak geleneksel ekonomik örgütlenme biçimini ele alır. Polanyi liberalizmin eleştirisini yapar, 19. yüzyıl uygarlığının nasıl çıktığını anlatır ve temel bir soruna işaret eder: Ne zaman piyasayı serbest bıraksak eninde sonunda krize varıyor. Her seferinde krizi toparlamak için de devlet devreye giriyor. Bugün neoliberalizmin de aynı biçimde krize girdiğini görüyoruz. Liberalizm ile neoliberalizm arasındaki temel fark nedir? Birincisinde kapitalist devletten, diğerinde devletin neredeyse tamamen geri çekildiği bir durumdan söz ediyoruz. Ancak metalaşmanın sınır tanımayan bir biçimde egemen olduğu, piyasaların her şeye müdahale ettiği bir durumda insanları koruyacak bir şey kalmıyor. Bugün artık sosyal korumadan, sosyal devletten söz edemiyoruz. İnsanlar hem krizlerden ötürü piyasalardan hem de politik alandan dışlanmış durumdadır, devlet yurttaşlarına hizmet etmiyor artık. O zaman tüm bu geri çekilmeler sonucunda başka bir şey yapmak gerekiyor. Polanyi dört temel prensipten bahseder: Merkezilik, simetri, karşılıklılık ve bölüşüm.

Bu dört prensipten yola çıkarak dayanışma ekonomilerini bazı temeller üzerine oturtmaya çalıştım. Üretim, bölüşüm, işyeri demokrasisi ve emek dayanışması prensipleri böyle çıktı. İlham kaynağım Polanyi oldu.

Üretim ve bölüşüm prensipleri bizim madde koşullarımızla ilgili ve sınıf tartışmasının özüne denk düşüyor. Kapitalist üretim tarzının birikim ve büyüme odağı yerine ihtiyaca dayalı, kaynakların sürdürülebilirliğine ve çevreye duyarlı bir üretim anlayışını savu-

Dayanışma yalnızca bir örgütlenme biçimi veya bir arada olma durumu değil, bireysel olandan çıkıp toplumsal alana yönelen alternatif bir düşünme, eyleme ve bir dünya görüşü. Bu nedenle de dayanışma hareketleri özellikle sistem tarafından dışa itilen, temsil imkânı sınırlı olan ve ekonomik alanda bölüşüm ilişkilerinden dışlanan kesimlerin örgütlenmesiyle ortaya çıkıyor.

nuyorum. Bölüşümde ise kapitalist sistemin ortaya çıkardığı gibi artı değer yaratan, kâra dayanan bir bölüşüm mü, yoksa adil bir bölüşüm mü sorusunu tartışıyorum. İşyeri demokrasisi ve yeni emek örgütlenmesi ise üretim ve bölüşümü destekleyen toplumsal dönüşümleri yaratan unsurlar. Bu arada, farklı sektörlerde, geleneksel üretimleri de dışlamadan tümüne bakmak gerekti. Dayanışma ekonomilerindeki farklı varoluşların, üretim biçimlerinin temel özelliği nedir? Kapitalizmden dışlanmış olmaları ve devletten bir beklentileri olmaması. Kitaptaki “tehli-

keli sınıflar” göndermesi, kapitalist sistemin sürekliliği için tehlikeli görülen dışlanmış kesimler. Kim bunlar? Devrim tehlikesinin tetikleyicisi olabilecek tüm alt sınıflar.

İlk iki kategori, üretim ve bölüşüm kaçınılmazdı; çünkü emeğin artı değersiz ortaya çıkışını tartışmak istedim. Örneğin, bugün sistemin süper starlarına, CEO'lara bakın, inanılmaz yüksek maaşlar alıyorlar. Maaşları aynı işyerinde çalışan işçinin maaşının 400-500 katı. 21. Yüzyılda Kapital kitabında Thomas Piketty çok enteresan bir şey söylüyor: “İnsanlar nasıl burjuva olur? Birçok örnekte zengin bir aileye doğarlar ve mirasçı olurlar. Bugün ise işletmelerin süper starları yüksek bir eğitime sahip, dil biliyorlar, şirketin başına geçip inanılmaz ücretler alıyorlar.”

Üretim süreçlerinin kapitalizmin kaçınılmaz kısıtlarını açacak bir biçimde örgütlenmesinin başka bir yolu var mı?

Dünya üretimi bugün çokuluslu şirketler eliyle yürütülüyor, bu şirketler fason üretim yaparak küçük şirketlere üretim zincirinden pay dağıtıyor. Küresel üretim, esnek uzmanlaşmaya dayalı olarak işliyor ve hâkim üretim modeli çokuluslu şirketlerin güdümünde. Küresel olarak dağıtık görünen üretim süreçleri küresel değer zincirleriyle birbirine bağlı. Kitapta bu endüstriyel üretimi de eleştiriyorum. Çünkü endüstriyel üretime bu boyutta ihtiyacımız olduğunu düşünmüyorum. Her yıl dünyada üretilen gıdanın üçte biri çöpe gidiyor. İsteğe değil, ihtiyaca yönelik bir üretim gerekiyor. Bu çok önemli. İstek neden var? İstek dediğimiz, piyasanın talep dediği şey. Talebi sürekli kılsanız, sürekli üretirsiniz. Böylece arzı yükseltirsiniz ve kâr elde edersiniz. Bugün aldığınız tüm ürünlerin neden bir ekonomik ömrü var? Anneannem hayatı boyunca bir veya iki buzdolabı kullanmıştı. Şimdi buzdolabı alıyorsunuz, ekonomik ömrünün ortalama yedi yıl olduğu söyleniyor. Elli yıl önce daha düşük bir teknolojiyle daha uzun süre kullanılan eşyalar üretilirken bugün daha yüksek bir teknolojiyle neden ömrü daha kısıtlı olanlar üretiliyor? Talebi ve arzı

SEWA, Hindistan

yükselterek kârı yükseltmek için üretiyoruz. Endüstri kapitalizminin sürekliliği insani değerlerin önünde tutulduğunda amacına uygun kullanılmış olmuyor.

Maliyetleri düşürüp verimliliği artıracak sentetik hammaddeler yüzünden kanser oluyoruz veya yine bu yüzden tüketmediğimiz giysileri yakıyoruz. H&M,² Burberry³ veya Louis Vuitton niye ürettikleri şeyleri fiyatları düşmesin diye yakıyorlar? O zaman niye ürettiniz? Üretimdeki kaynak, zaman israfı bir yana, yakmanın çevresel maliyeti ne olacak? Tonlarca ürünü yakmayı göze alabilmek için ne kadar kâr etmiş olabilirler? Biz bunları söylerken liberal argüman “Üretmezsek üretim durur, bu da krizi tetikler, bu da istihdamı düşürür ve insanlar geçimlerini sağlayamaz” der. Hayır. Eğer o alanda istihdam edilmezlerse daha başka alanlarda istihdam edilirler, daha yaratıcı alanlara kaymış olurlar. Özetle, isteğe bağlı değil, ihtiyaca bağlı üretimle çevresel ve insani zararları önlemek mümkün.

Mesela, Bayer-Monsanto GDO’lu tohum üretiyor. Bu tohumların insan sağlığına verdiği zarara karşılık ilaç üretiyor. Bu bize sanayi tipi üretimin insan sağlığına ve doğaya zarar verdiğini gösteriyor. Neredeyse herkes obez, neredeyse herkes kanser oluyor. Fast-food reklamlarının arkasından lipid yakan kolesterol ilaçlarının reklamı yapılıyor. İsteddiğiniz kadar yiyeceğinizi alın, her şey güllük güllüştür. Hayır! Ne bu ürünlere ne de bu safsatalara ihtiyacımız var. İhtiyaca odaklanan bir üretimin zorunlu ve mümkün olduğunu söylüyorum özetle. Bunun için de yerelin ihtiyacına odaklanmak gerek.

Küresel eşitsizliğin artması ve sosyal adaletsizliğin değişken yapısı bugün bölüşüm sorununu her zamankinden çok ortaya çıkarıyor. Dayanışma ekonomileri çerçevesinde bölüşüme nasıl bakmalıyız?

Bölüşüm konusunda pek çok insan yazıp çiziyor. Branko Milanovic *Küresel Eşitsizlik*⁴

kitabında ve David Harvey birçok kitabında neoliberalizm eleştirileri üzerinden bölüşüme odaklanır. Varolan şekliyle birikim ve bölüşüm kabul edilemez: 1’e 99 dengesizliğini yeniden, yeniden üretmek için bir nedenimiz yok çoğunluk olarak. O yüzden de yeniden tanımlanmış bir bölüşüm mekaniz-

Ekonomik ve politik seçkinler arasındaki kutsal ittifak kitleleri sivil ve siyasi haklarından yoksun bıraktı, talep ve temsil haklarını ellerinden aldı. Dolayısıyla, demokrasi dayanışmanın tanımlayıcı unsurlarından biri. Ancak buradaki demokrasi, bugün neoliberal sistemde can çekişerek varılmaya çalışan liberal, parlamenter demokrasi değil. Yerel düzeyde örgütlenen ve doğrudan demokrasiye en çok yaklaşacak bir demokrasi anlayışı.

masına ihtiyacımız var. Bunu yapmak için yerel ölçek çok iyi bir başlangıç. En azından insanlar yerelde üretip bölüştükleri zaman “piyasa” içinde daha az yer almış olacaklar. Herkesin kendisine şu soruyu sorması gerekiyor: Piyasada şirketlerin ürettiği şeylerden hangilerini insanlar kendileri yerelde örgütlenerek üretip paylaşabilir? AVM’lerden nasıl çıkarız? Bunun için ölçeği büyütmek ve paydaş sayısını artırmak gerekiyor.

Bölüşüm ilişkileri yerel düzeyde, devlet-dışı ve piyasa-dışı bir çerçevede düzenlenebilir. Bu yaklaşım dayanışma temelli üretim iliş-

kilerine yansıtılabilir. Üretim ve bölüşüm arasındaki ilişki dayanışmanın maddi temellerini belirler. Bu bölüşüm tek bir biçimde ortaya çıkmayabilir. Takas ilişkileri de bu maddi temelin parçası olabilir. Bazen de geleneksel mekanizmalar üzerine inşa edilebilir. Modern araçlar da kullanılabilir. Örneğin, Yunanistan’da ekonomik krizin en zor döneminde bankalarda para çekme limiti düşürüldüğünde yerelde alternatif para birimleri ortaya çıktı ve takas ilişkisini kolaylaştırdı. Dayanışma düşüncesinin yerel ve özgün koşulları bu mekanizmayı belirler.

“İşyeri demokrasisi” üçüncü prensip...

İşyeri demokrasisinden söz ederken alternatif bir demokrasi pratiğinden söz ediyorum. Mesele sadece insanların maddi koşullarını iyileştirmek değil. İnsanlara söz hakkı, yetki ve denetim mekanizmasında sorumluluk vermek gerek. Gebze Dilovası’nda ülkenin en yoğun kanser vakaları görülüyor.⁵ İnsanlar çalışmaya mahkûm edildikleri şartlar nedeniyle kanser oluyorlar. Bununla ilgili de konuşmak gerek. Bunları konuşuyor muyuz? Konuşmuyoruz. Ya da konuşanlarımızın başı belaya giriyor. İşyeri demokrasisinden kastım özetle çalışanların ücret dışındaki koşullarının iyileştirilmesi, buna dair tartışmaların yapılması ve üretim sürecinde söz sahibi olmaları, çalışma yaşamı dışındaki sorunların tartışmaya açılması.

Joyce Rothschild,⁶ işyeri demokrasiyi iyileştirmeye yönelik dört temel müdahale biçiminden söz eder. İlki takım temelli ve yatay örgütlenme. Bu bağlamda Japon şirket modeli çok ilgi çekici; Amerikan şirket yapısının aksine, dikey değil, yatay örgütlenmeye dayalı. Aslında bu modeli de Japon şehir devletlerindeki Samuray örgütlenmesinden alırlar. Herkes birbirine karşı sorumludur. Şirkette de müdür, pazarlama müdürü, mühendis, şef ve işçi yan yana aynı düzeyde çalışır ve bir arada hareket ederler. Bu sıklıkla *quality circles* (kalite çemberleri) olarak adlandırılır. Dayanışma ekonomilerine esin kaynağı olabilir.

İkinci müdahale alanı kadınların, azınlıkların tüm kesimlerinin örgütsel takımlara katılımı. Üçüncüsü emek örgütlenmeleri, sendikalar. Dördüncüsü teknoloji kullanımı. Teknoloji kullanımıyla karar alma süreçleri yatay olarak örgütlenmiş bir ekip tarafından ele alındığında teknoloji denetim ve kontrol yerine üretkenlik ve verimlilik için kullanılabilir. İşyeri demokrasisinin alternatif bir model olarak taşıdığı potansiyel demokrasi pratiğini siyasetin alanından çıkarıp ekonomiye taşır. Yan yana gelişlerdeki sınıfsal pozisyonlara geri dönüp baktığımızda, birey kendisini eğitim veya deneyiminden doğru daha yukarıda gördüğünde dayanışmaya bir önkabulle girmiş olur. Böylece kendisine kapitalist sistemde ölçülebilen beşeri sermaye

26 Ağustos 1970, New York. Feminist önder Betty Friedan'ın tarihsel çağrısıyla bir araya gelen kadınlar ekonomik eşitlik ve barış için greve gitti

gibi bir değer biçer. Halbuki dayanışma ânındaki değer ihtiyaç üzerinden belirlendiğinde ancak insani değer ortaya çıkar. Bir kafe düşünün, bulaşıkçı işletme müdüründen daha az mı değerli? Dayanışma ekonomilerinde değer kavramı üzerine daha çok düşünmek gerekiyor.

Antonio Negri ve Michael Hardt, yeni kitapları Meclis'te? “yeni demokratik formlar ararken, toplumsal yaşamın üretimini ve yeniden üretimini harekete geçiren işbirlikçi ağları inceleyerek işe başlamalıyız” diyor. Demokrasi ile dayanışma ekonomileri arasında nasıl bir ilişki var?

Ekonomik ve politik seçkinler arasındaki kutsal ittifak kitleleri sivil ve siyasi haklarından yoksun bıraktı, demokratik sistemler içinde talep ve temsil haklarını ellerinden aldı. Dolayısıyla, demokrasiyi dayanışmanın tanımlayıcı unsurlarından biri olarak görüyorum. Ancak buradaki demokrasi tanımı, bugün neoliberal sistemde can çekişerek varolmaya çalışan liberal demokrasi, parlamenter demokrasi değil. Buradaki demokrasi anlayışı yerel düzeyde örgütlenen, katılımcılara söz hakkı ve denetimde yer veren ve doğrudan demokrasiye en çok yaklaşacak bir demokrasi anlayışı. Burada sınıfsal ve kimliğe dayalı ayrımların ötesine geçen ve doğrudan ortak çıkarlara, ortak hedeflere odaklanan bir demokrasi anlayışı söz konusu. Ayrıca demokrasiyi politik alanın dışına çıkarıp ekonomik alanın içine yerleştirerek olası ideolojik ve söylemsel çatışmaların ötesine geçme, maddi koşullarda ortaklaşma çabası var. Bu maddi koşullar işyeriyle de sınırlı değil, ancak katılımcıların işyeri dışındaki yaşam alanlarında maruz kaldıkları ortak sorunları da kapsıyor.

Dördüncü prensip yeni bir emek örgütlenmesi...

Dayanışma ekonomileri toplumsal örgütlenmeye, siyasi kültüre ve yerel düzeyde varlık gösteren ekonomik etkenlere dayalı olarak geliyor. Yerelin özgün dinamiklerine göre şekilleniyor ve emek-çalışma deneyimlerini doğrudan etkiliyor. Bu ekonomiler toplumsal hedefleri ekonomik hedeflerin önünde tutarak hem ortakların/çalışanların hem de kurulan işletmelerin çıkarlarını göz önünde bulunduracak, bu da emeğin algısı ve deneyimlerinde önemli değişikliklere yol açacak. Öte yandan, küreselleşme emeği dönüştürdüğü kadar emek hareketlerini de dönüştürdü. Emek hareketi bugün bir geçiş döneminde. Bu geçiş süreci, çalışanların ihtiyaçlarını karşıladığı, işyerine temas ettiği, iş dışındaki yaşam alanlarındaki meseleleri de içerdığı oranda ilerici olacak. Üretim sürecinin parçalanması veya standart dışı istihdam biçimleri emek hareketini yeni arayışlara yöneltiyor. Bu arayışlar yeni bir emek dayanışması ortaya çıkaracak.

Faaliyetlerine 1956'da başlayan kooperatif devi Mondragon'un ilk tesisi (üstte) ve bugünkü yönetim binası

Tüm bunlarla birlikte, yeni emek enternasyonalizmi de üç temel noktada dayanışma ekonomisinin inşasında işlevsel bir yere sahip. İlki, sendikalar dışındaki örgütlenmelerin emek hareketi içindeki öneminin artışı. Artık tüm işçiler sendikalara üye olmuyor, çünkü sendikal üyelikler başka sorunlara yol açıyor, Flormar direnişinde olduğu gibi. Sendikalar yeni çalışma alanları ve yeni meseleleri kapsamakta güçlük çekiyorlar ve yeni örgütlenmeler gündeme geliyor. Soma'da maden ve inşaat sektörlerinde kurulan bağımsız sendikalar da buna örnek olabilir. Ay-

Karl Polanyi “Büyük Dönüşüm”de dört temel prensipten bahseder: Merkezilik, simetri, karşılıklılık ve bölüşüm. Bu dört prensipten yola çıkarak dayanışma ekonomilerini bazı temeller üzerine oturtmaya çalıştım. Üretim, bölüşüm, işyeri demokrasisi ve emek dayanışması...

rica, alternatif olarak sivil toplum temelinde örgütlenen yapılar var. Bizdeki İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG) veya çağrı merkezi çalışanlarının kurduğu ÇMÇ-Der örnek olarak verilebilir.

İkincisi, emek hareketinin siyasi arenadan sivil toplum alanına yönelmesi. Sermaye ve devletin arasındaki ilişkinin güçlenmesine bağlı olarak emek hareketinin gerilediği durumlarda, sivil toplum alanı çıkar arama ve sosyal örgütlenme için etkin bir alan olarak öne çıkıyor. Özelleştirme sonrasında verilen hak mücadeleleri buna örnek gösterilebilir. Üçüncüsü, geleneksel olmayan direniş biçimlerinin sahiplenilmesi. İşçilerin kurduğu direniş çadırları ve işçi forumları, hatta sosyal medyadaki kampanyalar buna örnek verilebilir.

Yeni bir tür emek örgütlenmesi derken biraz daha meclislere, kolektiflere, sivil topluma kayan bir yapıdan, sendikaların temsil etmediği dezavantajlı kesimleri temsil eden yapılardan da söz ediyorum. Mesela ev ek senli kadının çalışması üzerinden de emek örgütlenmesinin yeniden ele alınması gerekir. Tüm bunlar alternatif emek örgütlenmesini gündeme getiriyor. Kadının sendikal hareketteki yerine bakın. Yok neredeyse. Emeğin yeniden örgütlenmesi derken kadını da, göçmen işçileri de içermesinden söz ediyorum. Yeni emek örgütlenmesine örnek olarak New Labor verilebilir. Yasadışı göçmenleri temsil ediyorlar. Amerika'da yasadışı göçmen olabilirsiniz, ama işçi olarak yasal taleplerde bulunabilirsiniz, böylesi bir hukuki çerçefi var. Türkiye'de de artık böyle bir durumla karşı karşıyayız. Yıllar önce Numan Kurtulmuş bir açıklama yapmıştı ve henüz göçün başlarıydı: “Biz bu insanların burada

kalacağını biliyoruz” demişti.⁸ Kaldılar da. Bugün bu insanlara “artık gidin” diyemeyiz, aradan sekiz yıla yakın zaman geçmiş. Suriyeli işçiler varlar. Çalışma izinleri olsa da, olmasa da çalışıyorlar ve sendika üyesi olamazlar. Sendika üyesi olmadıkları için hak arama imkânları ve zeminleri yok. Çok ciddi bir hak ihlâli var. Bir zaman gelecek, bu insanların örgütlenmesi söz konusu olacak. Bu bir mülteci derneğinin altında mı olur, sektörel bazlı mı olur, göreceğiz.

Franco İspanya’sında kurulan, dünyanın en bilinen dayanışma ekonomisi örneği Mondragon hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mondragon bir efsane kuruluşu itibarıyla. İspanya iç savaşından sonra Bask bölgesindeki Arrasate-Mondragon’a gelen genç rahip Jose Maria Arizmendiarrietta öncülük ediyor. Amacı kentin savaş sonrasında devam eden toplumsal sorunlarını yerel girişimlerle çözmek. Buna yönelik ilk projeleri futbol takımı kurulması ve eğitim ile sağlık alanındaki ihtiyaçların karşılanması. Mondragon ortaklığının ilk kooperatifi rahip Arizmendiarrietta liderliğinde beş işçi tarafından kurulan ULGOR, ki adını beş işçinin soyadlarının başharflerinden almış. Mondragon’un ilk sanayi kooperatifi olan Fagor Elektronik ise bugün Fagor International olarak ABD, Avustralya, Çekya, Polonya ve Türkiye’de faaliyetinde bulunuyor.

1956 Franco İspanya’sı, az gelişmiş bir ülke. 17 özerk bölgeden oluşuyor, dolayısıyla bir ulusal ekonomi inşasından söz edemiyoruz. Ülke içinde de eşitsizlikler söz konusu. Katalunya ve Bask bölgesi daha gelişmiş. En erken sanayileşmeyi başlatan da bu iki bölge. Mondragon bu sanayileşme atılımı sırasında kuruluyor, öncüsü oluyor. Yerelde doğrudan işçileri örgütleyerek başlıyor. Franco devri boyunca varolmayı başarıyor. Franco rejimi

boyunca Bask bölgesinde ayakta kalmanın ötesinde, çok ciddi bir kurumsallaşma süreci yaşanıyor bu dönemde. Kendi okulu, sandığı, futbol takımı, fabrikası var. Kadınlar için mühendislik okulu açıyorlar. Kadınları, becerilerinin artırılması yoluyla, üretime katıyorlar. İspanya 1986’da AB üyesi oluyor. İşler değişmeye başlıyor. İlki, tüm dünyada neoliberal politikaların egemen olması, Mondragon’un da buna ayak uydurması. İkincisi, AB’ye üyelikle birlikte yerelin talepleri ve rengi değil, AB vatandaşlığının kurallarının geçerli olmaya başlaması. Mondragon’un sordurduğu soru şu: Bir kooperatif ne kadar büyüebilir veya nasıl bölünmeli? Kooperatiflerde optimum verimlilik ve eşitlikçi bölüşümle büyüklüğün ilgisi var mı? Bu soruların cevabı

Şirketlerin ürettiği şeylerden hangilerini insanlar kendileri yerelde örgütlenerek üretip paylaşabilir? AVM’lerden nasıl çıkarız? Bölüşüm ilişkileri yerel düzeyde, devlet-dışı ve piyasa-dışı bir çerçevede düzenlenebilir. Bu yaklaşım dayanışma temelli üretim ilişkilerine yansıtılabilir.

matematiksel bir modellemeye bulunabilir. Dayanışma ekonomileri deneyimlerinde tüm örnekler öğretici. Mondragon işleyiş biçimiyle devlet eksenli üretim ve bölüşüm yapılarına alternatif sunuyor. Bunun en önemli örnekleri kredi birliği, sosyal güvenlik birimleri ve okulları. Mondragon küresel piyasanın kurallarına göre işleyen ve

kapitalist dünya ekonomisi içinde yer alan bir alternatif, kapitalizme karşı duran bir alternatif değil. Mondragon holdingleşiyor, kaçınılmaz olarak finansallaşılıyor. Eleştiriler de burada başlıyor. Evet, hâlâ kooperatif ruhunu koruyor: gönüllülük esası, demokratik yönetim, şeffaf yönetim. Ama neoliberal politikalarla uyumlu davranıyor. Dayanışma ekonomileri belli bir büyüklüğe kavuştuktan sonra farklı alanlara yayılmalı, ancak bu yayılma yerelden ve ortaklardan gelecek taleplere cevap verecek şekilde belirlenmeli. Bu açıdan Self-Employed Women’s Association (SEWA) Mondragon’dan daha iyi bir örnek.

SEWA’yı daha iyi örnek yapan özellikler neler?

SEWA çok kapsayıcı bir örgütlenme. Kırk yıldan fazladır faaliyetlerini sürdürüyor. 1972’de bir sendika olarak tescillenmiş. Yoksul, kendi hesabına çalışan kadın işçileri temsil ediyor. İki milyona yakın ortağı var. Yerel ekonomik gruplar içinde çiftçiler, gıda işi yapanlar, çöp toplayıcıları ayrı ayrı bölüşüyor kazancı. Yerelde de özerk birimler örgütlenmeyi yürütüyor. Unutmayın, din ve dil açısından farklılıkları barındıran, kast sisteminin olduğu kozmopolit bir ülke Hindistan, çok parçalı bir yapısı var. SEWA bu parçalı yapı içinde demokratikleşmeye katkı sunarak yerelin pratiği içinde çoğalıyor, kendisini yerelin ihtiyaç ve koşullarına uyarlıyor.

SEWA özgün bir yapı, tipik bir işçi sınıfı hareketini temsil etmiyor. Kapsayıcı, kendine özgü; kopyalanamaz, ancak dayanışma ekonomileri için esin kaynağı olabilir. Çok dilli, çok dinli bir ülkede hiç ayırım yapmaksızın iki milyon üyeyi örgütleyebilmesi çok etkileyici. Diyebilirsiniz ki, bir milyar nüfusta iki milyon. Evet ama, en dezavantajlı, kast sisteminin en altındaki kadınları örgütleyiyorlar. Kadınların çoğu eğitim imkânlarına erişememiş, nüfus cüzdanları bile yok. Zor iş kollarında kayıtdışı çalışıyorlar. Örgütlenmesi en zor kesimi örgütlemişler.

SEWA’nın örgütsel modeli, işyerleri görece belirsiz olan kayıtdışı işçilere işyeri demokrasisine uygun katılım imkânı sunması nedeniyle de dikkat çekici. Farklı iş kollarının temsilcileri üçer yıllığına seçiliyor. Temsilciler toplumsal açıdan çeşitlilik gösteriyor. Üyelerin karşılaştığı sorunların üzerinden onların yönlendirmesiyle örgütlülük genişliyor.

SEWA banka, sigorta ve konut kredi kooperatifi gibi işlev gören kuruluşları vasıtasıyla formel kurumların dışladığı üye kadınlara finansal hizmetler ve parasal destekler sunuyorlar. Kooperatif modeli dışında hareket eden bir sivil toplum örgütü ve sendikal bir kimliği de var SEWA’nın. Bu nedenle formel bir kurum olmaktan çok değerler sistemi olarak düşünülebilir. SEWA’nın yayılımıyla ilgilenen Guy Standing’in dediği gibi, SEWA “küreselleşme ve emekçi modelin zayıfla-

New Labor

masına bir tepki olan örgütsel bir devrimin parçası olarak görülebilir.”⁹

Mondragon İspanya’da çıkıyor, SEWA Hindistan’da. Farklı toplumlar, farklı siyasi ve örgütlenme gelenekleri var. Her biri yerel gerçekliklerine ve koşullarına göre örgütleniyor. Bizdeki gibi değil, bizde örgütlenmeler tepeden inme, tek adamcı. Biri geliyor, belirliyor her şeyi, Pankobirlik’teki gibi, hem belediye başkanı, hem holding yönetim kurulu başkanı, hem milletvekili oluyor insanlar. Büyük bir merakla takip ettiğim Hawkers International¹⁰ var, çöpçülerin yan yana geldiği bir yapı. Wiego var, işportacıların örgütü. ABD ve Kanada’da adil ticarete dayalı ürün pazarlaması yapan Ten Thousand Villages... Daha birçok umut veren örnek var. **Kitabınızda “Kooperatifçilik hareketi geleneksel dayanışma ilişkilerini bütünsel bir biçimde içermiş olsaydı, Türkiye’de kooperatiflerin tarihi çok farklı olabilirdi” diyorsunuz. Türkiye’de kooperatifçilik neden geleneksel dayanışma ilişkilerinden beslenmiyor?**

Coral Delaney’in¹¹ Türkiye’de bir köydeki dayanışma ilişkileri üzerine yaptığı etnografik çalışma, köyde işlerin yürütülmesini sağlayan geleneksel dayanışma ile formal dayanışma modelleri arasında bir kopukluk olduğunu gösteriyor. Özellikle 80’li yılların olumsuz etkisi konusunda bir göndermesi var. Dünyanın en yaygın ve en itibarlı dayanışma ekonomisi örneği olan kooperatifler, kitapta da belirttiğim gibi, maalesef Türkiye’de o kadar itibarlı değil. Bir kere toplumun bir kesimi hâlâ “komünist işi” diye bakıyor. İki ayrı dönemde iki ayrı problem var. İlki, “milli kooperatifçilik” döneminde, “tarım kooperatifleri kurun, şöyle üretin, ürettiklerinizi şöyle satın” diyen tepeden inme bir yaklaşım var. İnsanlar bunu içselleştirmiyorlar. İnsanlar ancak ihtiyaçlarına göre örgütlenirlerse dayanışmayı sürdürebilirler. İkinci problem ise ekonomi politikalarının istikrarlı bir biçimde devam ettirilmemesi. Milli iktisat dönemini, 1923-1939 arasını ayrı turalım, çünkü o dönemde ciddi bir kalkınma çabası var. Sonraki dönemlerde ithal ikameci sanayileşme, liberal ekonomi, Amerikan modelinin Türkiye’ye monte edilmeye çalışılması var, ancak hiçbir istikrarlı biçimde yürütülmeyince alternatif dayanışma ekonomilerine de, kooperatiflere de olumlu yaklaşımıyor. ‘80 sonrasında dışa açılmaya karar veriliyor. Her şey özelleştirilmiş. Neyle dışa açılacaksınız? Sata sata dünya ekonomisine ekleniyoruz, hiçbir şey üretmeden tüketerek ekleniyoruz. Özetle, üretimdeki istikrarsızlık ve ideolojik müdahaleler kooperatifçiliğin potansiyelini baskıladı. Bu da insanların katılımını engelledi. Temel bir tespit olarak da, toplumda örgütlülük yok. Böyle bir siyasi gelenek yok. Toplumsal ola-

Nazilli Basma Fabrikası örnek bir hikâye. Böyle bir modeli devlet kurduğunda ve çalışanlar da devletin çalışanları olduğunda, patrimonyal siyaset insanların kendilerini tanımlama biçimlerini de belirliyor. İnsanlar sınıf bilinci inşa etmiyor, devletin işçisi, memuru oluyor. Devleti her şeylerini karşılar bir durumda görüyorlar. “Allah devlete zeval vermesin” oluyor söylem de.

rak örgütlenme deneyimleri hakkında ciddi bir yüzleşmeye ihtiyaç var. Bunları konuşmuyoruz, konuşamadıkça örgütlenme sürecine girilemediğini ve bu farkındalığın gelişemediğini düşünüyorum.

Az önce Mondragon’u anlatırken, kadınlar için mühendislik okulu açıldığını, kadınların becerilerinin artırılması yoluyla üretime katıldığını söylediniz. Sümerbank fabrikaları da benzer yöntemlerle kadınları üretime kattı. Sümerbank’ın yerelin örgütlenmesine katkısı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bugünlerde Nazilli Basma Fabrikası¹² üzerine çalışıyorum. Nazilli Basma Fabrikası dediğimizde treni, tiyatro salonu, sosyal tesisi, lojmanları olan bir fabrika ve yaşam alanından söz ediyoruz. Nazilli’yi kalkındırması ve orada bir işçi sınıfı oluşturmaları, Sovyetler’in kolektif modelinin buraya uyarlanması açısından gerçekten örnek bir hikâye. ‘80 sonrası özelleştiriliyor. Yok ediyorlar orayı. O kadar kötü bir yok ediş ki, salonda yılbaşı

süsleri duruyor –Çernobil gibi. Makinalar da yerlerinde duruyor. Tarihimizde yerelin kalkınması için böyle bir model vardı. Bu model kesintiye uğruyor öncelikle. Öte yandan, böylesi hamleler devlet eliyle yapıldığı için iktidar değiştiği zaman sonuçlandırılmıyor.

Ekonomi politikalarının istikrarlı bir biçimde devam etmemesi ve ‘80 sonrası KİT’lerin özelleştirilmesi ile yapılan hatalar kalkınma hamlelerini ve farklı model arayışlarını özellikle yerel ölçekte olumsuz yönde etkiledi. Özelleştirilen işletmelerin kâr etmesi sağlanabilir, verimliliği artırılabilirdi. Yapmadılar ve yok ettiler. Nazilli Basma Fabrikası’ndaki işçiler, tıpkı SEKA’da olduğu gibi, başka devlet kurumların gönderildi. Tam bu noktada zihniyete yönelik başka şeyler de konuşmamız gerekiyor. Böyle bir modeli devlet kurduğunda ve çalışanlar da devletin çalışanları olduğunda, hâkim olan patrimonyal siyaset insanların kendilerini tanımlama biçimlerini de belirliyor. İnsanlar sınıf bilinci inşa etmiyor, devletin işçisi, memuru oluyor. Devleti her şeylerini karşılar bir durumda görüyorlar. “Allah devlete zeval vermesin” oluyor söylem de. Dayanışma ekonomileri piyasaların ve kapitalist devletin dışında örgütlenmeli derken, devletin ve piyasaların amacı bambaşka iken, insanın kendini gerçekleştirmesinin amacının başka bir şey olduğunu vurgulamak istiyorum.

Sümerbank fabrikaları gibi, pancar, tütün, üzüm, fındıktaki üretim de, örgütlenmeler de benzer durumda. Geri dönüp bakınca özellikle şeker ve dokumada milli iktisat modelini başarılı bulduğumu söylemek isterim. Bu modeli tepeden inme olduğu için eleştirenler var. Ancak, o dönemin koşulları içinde bir başarıdan söz edilebilir. Mübadele ile gayrimüslim nüfusun kaybını eleştiriyorum hiç kuşkusuz. Burjuvazinin yerine milli burjuvazi yaratmanın son derece olumsuz sonuçları olduğunun farkındayım. Tek başına mübadelenin hem tarım hem de zanaatlar açısından olumsuz sonuçları ortada. Bunları görüyorum, ancak kurduğu fabrikalar ve yatırım hamleleri ile başarıya ulaşmış bir modeldir milli iktisat modeli.

Bu süreci dayanışma ekonomileri ile bağlarsak, devlet politikaları yalnızca makroekonomik göstergelere, ekonomik büyüme hedeflerine ve kalkınma göstergelerine odaklandığında, yerel dinamikleri dönüşüm sürecine dahil etmemiş olur. Bu yüzden de devlet politikalarının, yasal düzenlemelerin ve bürokratik mekanizmaların dayanışma ekonomilerini destekleyecek şekilde düzenlenmesi yerelin katılımı açısından, kurumsal işbirlikleri açısından önem taşır. Tepeden inme, yerel koşulları gözardı eden düzenlemeler ancak belli bir süre sürdürülebilir.

Tarımsal üretimden gücünü alan ve bugün holdingleşen, hatta enerji alanına giren Pankobirlik kitabınızda ele aldığınız örneklerden biri. Pankobirlik nasıl bir örnek?

Pancar kooperatiflerinin geçmişi 1951'e kadar gider. Pancar üreticileri kooperatifleri birliği Pankobirlik intansif (yoğun) tarım yoluyla kırsal kalkınma hedefleyen bir örgüt olarak kurulmuş. 1972'de Türk Şeker Fabrikaları A.Ş. ile pancar kooperatiflerini birleştiren bir çatı örgütü olarak kuruluyor. Pankobirlik'in çıkış noktası ile varış noktası birbirinden çok farklı. Çıkış noktası 900 binden fazla çiftçiyi devlet tekelindeki bir piyasa içinde örgütleyen bir yapıydı. Bu mantık içinde çiftçiyi kalkındırırsınız. Talebi devlet belirler ve üretimi satın alır. Kemal Unakıtan'ı hatırlayalım, dışardan şeker ve sentetik şeker türevleri alımı serbest bıraktığında bu insanlar dünya piyasaları ile rekabete girdi. Girdikleri noktada glikoz şurubu karşısında rekabeti kaybettiler. İkinci olarak, özelleştirmeden kaynaklanan finansallaşma pancar kooperatiflerinin şeker fabrikalarındaki hisselerini azalttı. Son olarak, yine özelleştirmeden kaynaklı olarak pancar üretiminde bölgelerarası eşitsizlikler doğdu. Bu özelleştirmelerin sonucunda da Torku kuruldu. Ürün çeşitliliğini artırdı, holdingleşti ve bugün enerji yatırımları yapar hale geldi. Sektör olarak şeker sanayiine yönelik endüstriyel üretime yapılan vurgu, kırsal kalkınma ve yerel örgütlenmeye dayalı kooperatif motivasyonunu gözardı eder.

Pankobirlik bugün geldiği noktada devlet ve piyasa paradigmalarının dışında kalamamıştır. Kurumsal yapısında iktidarla kurduğu girift ilişkiler ağı, bir dayanışma ekonomisinden çok, ahabap-çavuş kapitalizmine örnek gösterilebilir. Kooperatifler veya üst birlikler prensipte gönüllü üyeliğe dayalıdır ve demokratik biçimde yönetilirler, yeniden yatırım yapma, genişleme gibi kararlar üyelerin çıkarlarına bağlıdır. Pankobirlik'te üye sayısı fazladır, üyelerin ve yerelin çıkarları devlet ve piyasa çıkarları tarafından bastırılmıştır. Pankobirlik'ten Torku'ya evrilen kurumsal yapı içinde gerek şirket yapısı, gerekse sermaye artırımı nedeniyle üreticilerin ekonomik varlığı ve söz hakkı gerilemiştir. Bugün üretim çiftçi sayısı ya da tarımsal ürünle değil, Torku'nun finansal varlığıyla ölçülüyor. Bir üretim neyle ölçülür? Harcanan emekle mi, parasal karşılığı ile mi, yoksa insani değeriyle mi? Bugün bir çöpçü bir beyaz yakalıdan daha fazla değer üretiyor. Bütün dünyada çöp sorunu var. Beyaz yakalıların yaptığı işleri makinelere yaptırmak mümkün. Ama çöpleri insanlar topluyor, hem de daha az para ve düşük statüye karşın. Çöpçülerin emeğinin değeri çok daha yüksek bana göre. Pankobirlik'e dönersek, köylünün ürettiği değeri Torku içinde daha

Küreselleşme emeği dönüştürdüğü kadar emek hareketlerini de dönüştürdü. Emek hareketi bugün bir geçiş döneminde. Bu geçiş süreci, çalışanların ihtiyaçlarını karşıladığı, işyerine temas ettiği, iş dışındaki yaşam alanlarındaki meseleleri de içerdigi oranda ilerici olacak.

az önemli gören, sermaye artışını önceleyen bakış açısı da böyle. Torku gibi finansallaşmış yapılarda marka değeri ürünün, hisse değeri de köylünün gelirinin önüne geçmiş durumda.

Kadın emeği, ev içinde ve dışında, her yerde insani ve yaşamsal değer üretiyor. Buna karşın Türkiye'de her on kadından sadece üçü istihdama erişebiliyor. Ataerkil toplum yapısı ve geleneksel baskılar toplumsal cinsiyet ayrımcılığını körüklerken, politik ve ekonomik dışlama kadınların toplumsal varlığı etrafındaki çemberi iyiden iyiye daraltıyor. Öte yandan, 2000'lerin başından beri kadın kooperatiflerinde ciddi bir artış yaşanıyor. Kadınların dayanışma ekonomilerindeki konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye'nin en acil ekonomik sorunlarından biri kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması. Kadınların kalkınmadaki rolüne dair çalışmalar, kadın emeğinin üretken bir biçimde ekonomiye dahil edilmediği durumlarda ekonomik kalkınmanın insani kalkınmaya dönüşmeyeceğini gösteriyor. Buna rağmen Türkiye'de kadın istihdamını destekleyecek politikalar üretilmiyor, istihdam paketinde kadınlara yönelik teşvikler ya da destekler söz konusu değil. Kadınlar eğitimde erkeklere yakın bir yerde duruyor, ama eğitimleri emek piyasasındaki konumlarına yansımıyor. Yüksek eğitilmiş kadınlar

için de aynı durum söz konusu. Böyle olunca, iki üniversite bitirdiği halde işsiz olan bir kadına kocası sorulabiliyor. Kadınların işgücüne katılmadığı bir yapıda ekonomik kalkınmadan, insani kalkınmadan ya da kadınların özgürleşmesinden söz edemeyiz. Bu nedenle kadınların ev ekonomisinden çıkıp reel ekonomiye katılmaları, üretimin bir parçası olmaları şart. Dayanışma ekonomileri kadınları yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda sosyal olarak da özgürleştirme potansiyeli taşıyor. Kadınların güçlerinin farkına varması için edilgen bir biçimde kendilerine sunulan imkânlarla, verilen işlerle, ayrılan kotalarla yetinmesi yerine turnaklarıyla kazıya kazıya kendilerine alan açmaları aynı zamanda bir sosyal farkındalık, bir politik bilinç yaratıyor. En gelenekselinden en yenilikçisine, sınıfsal farklarına ve kimlik unsurlarına bakmaksızın kadınların girdiği her türlü varoluş çabası değiştirici ve kıymetli. Bu çabaların bir kısmı çeşitli nedenlerle başarısız oluyor, yarı yolda kalıyor, hedeflerinden sapıyor. Ama böyle olsa bile bir öğrenme sürecine katkı sağlamış oluyor. 2000'lerin başında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından başlatılan kadın kooperatiflerinin sayısı 160'ı geçmiş durumda. Kadın kooperatifleri hem ekonomik hem de sosyal etkiler yaratan faaliyetleriyle 61 ilde yılda 20 binin üzerinde kadına ulaşıyor. Kadın kooperatiflerinin her biri kendi iş planını kuruyor, üretim zincirini yürütüyor, üretim yapıyor. Kadın kooperatiflerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri sürdürülebilirlik. Gönüllü üyeliğe dayalı kooperatifler zamanla üyelerin motivasyonlarını kaybetmesi nedeniyle kapanabiliyor. Tepeden inme biçimde kurulan proje temelli kooperatifler yine üyelerin kooperatifçilik değerlerine bağlılığının olmaması nedeniyle süreç içerisinde zayıflıyorlar. Örneğin belediyelerin kuruluş aşamasında öncülük ettiği kooperatifler yalnızca belediye desteğiyle varlıklarını sürdürdüklerinde katılımcılık, demokratik yönetim ve özerklik konusunda sıkıntılar yaşıyorlar. Kadın kooperatifleri belediyelerin sosyal sorumluluk projelerine dönüştüklerinde politik reklam aracı haline geliyorlar. Ayrıca üretim kapasitesini geliştirmeyen kooperatifler bir zaman sonra talep bulmakta zorlanıyor, geleneksel üretim döngüsünü kıramayanlar yerinde sayıyor.

Geleneksel üretim döngüsünün dışına çıkan yapılar var mı?

Mesela Çeşme'de İmece İnisiyatifi var, göçmen kadınlara elektrik paneli yapmayı öğrettirler, bu panellerle güneş paneli yaptırıldı, güneşten elektrik ürettirler. Kadının ev eksenli üretimi kendini tekrar eden bir durumun dışına çıkabilir. Özellikle kadın kooperatiflerine daha büyük bir toplumsal dönüşümün bir aracı olarak yaklaşmak,

kadınların dezavantajlı sosyo-ekonomik konumunu dönüştürecek bir düşüncenin kurumsallaşmasına odaklanmak gerekir. Bu çerçevede hedef kısa vadede gelir kazanmak değil, uzun vadede kadını ekonomi politikalarının, işgücü piyasasının ve karar verme mekanizmalarının değişmez ve etkin bir parçası haline getirmek olmalı. Bu yapısal dönüşüm için kooperatifçiliği kitleselleştirmek, katılımcı sayısını artırmak ve katılımı doğrudan, demokratik ve farklı kesimleri temsil edecek şekilde derinleştirmek gerekiyor. Kadınlar bu konuda ellerinden geleni yapıyorlar.

Farklı alanlarda farklı dayanışma örneklerinden söz edebiliriz. Birkaç örnek verirsiniz?

Ege bölgesinde, özellikle İzmir’de birçok örnek var. Mesela Tire Süt Kooperatifi,¹³ Bayındır Çiçek Kooperatifi, Bademler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi... Bademler, 1982’de kuruluyor. Çiçekçilikle başlıyorlar. Tarımsal üretim yapıyorlar. Geçenlerde ekolojik köy kurdular. Bodrum’da kadınların kurduğu Begonvil Kadın Girişim Üretim Kooperatifi, İstanbul’da Potlaç Kadın Kooperatifi ya da Ankara Zeytindalı Kadın Kooperatifi,¹⁴ Or-Koop sayılabilir. Tarım, tüketim, işletme, fikir kooperatifleri var, ancak mesleki dayanışmayı öne çıkaran tek örnek sanırım, İstanbul’daki 32 tiyatroyu bir araya getiren Tiyatro Kooperatifi.¹⁵ Kooperatiflerin dışında da örnekler var: Gıda toplulukları, ekolojik temelli köyler var, topluluk temelli tarım pratikleri var. Antalya gıda topluluğunu takip ediyorum. Ovacık örneğini¹⁶ bilerek saymıyorum, orada yerel yönetimin öncülüğü var. Bence Ovacık örneği yerelde son yıllarda kurulmuş en kayda değer örgütlenmelerin başında geliyor.

Yerel yönetimler hizmet ve ürün satın alırken şirketlerle değil de dayanışma ekonomileriyle işbirliği yapsalar neler olur?

Yerel yönetimlerin bu neoliberalleşme ortamında dayanışma ekonomilerine daha fazla destek vermesi, onların sürekliliği ve gelişmeleri açısından önemli. Ege bölgesinde başarılı örnekler mevcut. İzmir özelinde, Tire Süt Kooperatifi’nin üretiminin büyükşehir belediyesi tarafından satın alması veya Bayındır Çiçek Kooperatifi’nin ürettiği çiçeklerin kentte dikilmesi gibi. Ancak, bir dayanışma örgütlenmesi kaderini yerel yönetimlerden gelecek desteğe bağlarsa, bunun da riskleri var. Buradan tekrar dayanışma prensiplerine gitmek gerek. Prensiplerle mi hareket edeceğiz, yoksa politik bir angajmana bağımlı mı kalacağız? Her bir dayanışma örgütlenmesinin buna dikkat etmesi gerek. Temel kaygı belediyelerden bir şeyler almak olmamalı. Tüm fon desteği ve düşünsel destek belediyeden gelmemeli. Kooperatifler önce kendi ayakları üzerinde durmalı ve belediyeler de ürünlerini satın olarak yere-

lin ihtiyaçlarını karşılamalı. Kooperatifler üretim ve pazarlama ağlarını kurmalı. Kadın kooperatifleri ile konuşurken hep “mantı yapmayın, ekmek yapın, restoranlara satın, kendi ağlarınızı kurun” diyorum bu yüzden. Bu açıdan Tayvan güzel bir örnek. Ekonomisi ağırlıklı olarak KOBİ’lere dayalı olan Tayvan’da devlet küresel piyasalara eklemleme sürecinde KOBİ’lerin ekonomik ağlar içinde örgütlenmesine öncü oluyor. Başlangıçta büyük firmaların tedarikçisi olan KOBİ’ler zamanla kendi markaları altında üretime geçiyor. Kooperatifler de böyle bir araya gelebilirler. Kooperatif ürünlerine KDV muafiyeti getirilebilir. Varolan kooperatif bürokrasisi hafifletilebilir. Satış mekânı açmaları des-

Yeni emek enternasyonalizmi üç temel noktada dayanışma ekonomisinin inşasında işlevsel bir yere sahip. İlki, sendikalar dışındaki örgütlenmelerin emek hareketi içindeki öneminin artışı. İkincisi, emek hareketinin siyasi arenadan sivil toplum alanına yönelmesi. Üçüncüsü, geleneksel olmayan direniş biçimleri.

teklenebilir. Tüm bunlar için her zeminde yan yana gelişlere ve dayanışma ağları kurmaya ihtiyaç var. Meclisler, forumlar gibi dayanışmacı yapıların da dayanışma ekonomilerini ve yerel yönetimleri beslediğini düşünüyorum.

Bob Dylan’ın “Not Dark Yet” şarkısı geliyor akla: “Henüz karanlık çökmedi, ama eli kulağında.” Küresel krizin çökmeye başlayan karanlığına karşı umudunuz var mı?

Bu kitap üzerinden en çok sorulan şeydu: “Sistematik olarak dayanışmacı ekonomik alternatifleri uygulamak mümkün mü?” Kestirip atanlar, uygulanamaz bulanlar oldu. Evet, endüstriyel üretimin sakıncalarını söylüyorum, ancak dayanışma ekonomileri tüm üretimi ele geçirsün demiyorum. İnsanların böyle girişimlerle cep telefonu üretebileceklerinin farkındayım. Ama en azından sistemde gedik açma imkânı olduğunu düşünüyorum. Bu çok önemli bana göre. Ayrıca, maddi koşulların dönüşümünden daha çok, zihinsel dönüşüm devrinde ya-

şadığımız kanısındayım. Kapitalizmin bize dayattığı neyse ondan vazgeçmek ve ihtiyaca odaklanmak gerekiyor. Bize hep kalkınma dayattılar. Artık kalkınma! Kalkındık da ne oldu? Ülkede 500 tane Starbucks var. Dayatılan her türlü kapitalist aklı, üretimi almak zorunda mısın? Birine de hayır de. Birini de içselleştirme. Bu kitabı yazarken de ve hâlâ da umutvarım. Alternatif yolların deneneceğine inanıyorum. Kitapta tartıştığım dayanışma ekonomileri çerçevesi kısmen bir ihtiyacı karşılayabilir. Alternatif ekonomik sistemlere yönelik araştırmalar, tartışmalar güncelliğini koruyacak. Kitabın sonuç bölümünün son tümcesiyle bağlayalım: “Gelecek dönüşümler, radikal ya da ılımlı, daha fazla tartışma gerektirecektir.”

SÖYLEŞİ: TUBA ÇAMELİ

- 1 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2005
- 2 Robert Hackwill, “TV report claims H&M burns unsold clothes”, *Euro News*, 18 Ekim 2017
- 3 Chloe Chaplain, “Burberry burned \$37 million worth of goods to stop them being stolen or sold cheaply”, *Bussiness Insider*, 19 Temmuz 2018
- 4 Bronko Milonovic, *Küresel Eşitsizlik*, çev. Meneviş Uzbay-Mustafa Pirili, Efil Yayınevi, 2018
- 5 Bülent Şık, “Ergene ve Dilovası’nda yapılan kanser araştırması sonuçları neden açıklanmıyor?”, *Bianet*, 10 Nisan 2018
- 6 Joyce Rothschild, “Creating a Just and Democratic Workplace: More Engagement, Less Hierarchy”, *Contemporary Sociology*, 2000
- 7 Michael Hardt-Antonio Negri, *Meclis*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2019
- 8 “Kurtulmuş: 1.6 milyon Suriyeli kalıcı”, *Hürriyet*, 6 Kasım 2014
- 9 Guy Standing, *Worker After Globalization: Building Occupational Citizenship*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2009
- 10 Chaumtoli Huq, “Bangladeshi street vendors onite against threatened evictions”, *Law@theMargins*, Haziran 2015
- 11 Coral Delaney, “Traditional Modes of Authority and Co-operation”, Paul Stirling (haz.) *Culture an Economy: Changes in Turkish Villages*, Hutindgon, UK, The Eothen Press, 1993
- 12 “Sosyal fabrikaların en tipik örneği, 1937’de bizzat Atatürk tarafından açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’dır. Sümerbank’ın devlet eliyle kurduğu ilk Türk basma fabrikasıdır. Temel atma töreninin hemen ardından fabrikanın inşası için Nazilli’den ve çevre illerden gelen 2500 işçi istihdam edilmiştir. Fabrikanın tamamlanan kısımlarında ilerde oluşacak eleman sıkıntısını karşılamak için genç kızlara iplik kısmında kurs verilmeye başlanmıştır. Kursta başarılı olanlar fabrikada çalışmaya hak kazanmıştır. Daha fabrika açılmadan fabrikanın ihtiyacı olan pamukların çevrede yetişmesi için 200 tane modern tohum ekme makinesi alınmıştır. Ayrıca birçok traktör, römork, biçerdöver gibi modern tarım araçları Nazilli’ye getirilerek halka bu araçları nasıl kullanacakları öğretilmiştir.” (Kaynak: Sumerbank.blogspot.com)
- 13 “Karşı güç oluşturuyoruz”, söy. Umut Kocagöz, *1+1 Forum*, 5 Mayıs 2019
- 14 Tuba Çameli, “Kapari fideleri gibi”, *1+1 Forum*, 26 Haziran 2019
- 15 “Bir gerçeklik, bir ihtiyaç”, söy. Ayşegül Oğuz, *1+1 Forum*, 8 Temmuz 2019
- 16 “Su, tarla, tohum artık hepimizin”, söy. Ulus Atayurt-Umut Kocagöz, *1+1 Forum*, 23 Nisan 2019. Ayrıca bkz.: “Tefeciden, tüccardan kurtulduk”, söy. Ulus Atayurt-Umut Kocagöz, *1+1 Forum*, 24 Nisan 2019

KIRAAT

SEFİLLİĞİN GÜZELLİĞE TERCÜMESİ

Pınar Ögünç, *Beterotu*, İletişim Yayınları
Beterotu'nda yer alan “Plazada Huzur” hikâyesi kanımca Ögünç'ün diğer metinlerini okurken akılda tutulması gereken bir soruyu barındırdığı için ondan başlamak gerekiyor. Diğer metinlerde de karşılaştığımız gözleyen anlatıcı ses sanki özellikle bu hikâyede şimdiye kadar yaptığı şeyi, dünyaya bakıp onu temsil düzeyine taşıırken güzellik arayışında olmanın kendisini masaya yatırıyor.

Bu hikâyede plaza çalışanı anlatıcının sentetik şehrin ortasında, plazanın içinde kendi gözüne görünmeyen güzellikleri gösteren bir başka beyaz yakalı ile yaşadığı romansı okuyoruz. Etrafı gözleyen anlatıcıya yeni bir perspektif kazandıran bir suç ortağı beliriyor. Yaşadığı bu yakınlıktan güç almasına rağmen anlatıcının kafasına takılan temel bir soru var. Öğle aralarını şehrin ortasında bir vaha gibi duran, ancak kimsenin farketmediği terkedilmiş bir evin otları iyice kabarmış bahçesinde geçirirler; gün içinde kimse farketmeden derin bir nefeslik, iki şarkı dinlemelik, yalnız mola verebilecekleri boş bir oda vardır; bir depo kapısının önündeki beton basamağa çıkınca sadece bulutların görüldüğü bir aralık keşfederler; merdiven boşluğundaki buzlu cama vuran güneşin günün hangi saatinde gökkuşağı oluşturduğunu bilirler. Bunların hepsini anlatıcıya yeni arkadaşı göstermiştir. Onu kendi oynadığı oyuna dahil etmiş, koşturmacayla, biraz da bıkkınlıkla geçen günlerini ferahlatmıştır. Ancak yeni öğrendiği bu oyunda aklını kurcalayan bir şey vardır. “*Dünyanın bu sefil halinden güzellik çıkartmaya çalışmak, çirkinliklerini düzeltme arzumuzu erteliyordu sanki. Bu yüzden de hep daha beteri çıkıyordu önümüze. Bir yandan dünyanın bu sefil halinden güzellik çıkarmaktan daha büyük bir meziyet var mıydı, emin değildim*” der.

Anlatıcının sesini yazara yakın düşünmeden ve “beterotu nedir ki” sorusunu sormadan edemiyorum burada. Acaba Ögünç için de edebiyat, dünyanın sefil halinden güzellik çıkararak hayatı sürdürmenin öyle ya da böyle yolunu bulduğumuz bir mecra mı? Bu sefil halin kaydı tutuldukları, bu kaydı okudukça öfkemizi bir nebze indiriyor olmakla gözden kaçırdığımız bir ihtimal mi var? “Çimento” hikâyesinde adı bir an belirip kaybolan beterotu çiçeğini sefilliği güzelliğe tercüme edebilme kapasitesi olan bir dil olarak tarif edebilir miyiz? Bu dili öğrenip kullanmanın yatıştırdığı huzursuzluğa aslında ihtiyacımız mı var? Belli ki bu sorular yazarın kafasını kurcalıyor ve yazı serüveni de buradan besleniyor. Bu serüven nasıl başlamış diye düşünülüyor insan, bu sorulara nerelerden geçilerek varılmış olabilir?

Görme inceliği ve öfkenin muhafazası

Ögünç'ün kısa biyografisinde henüz 22 yaşındayken “bir haber dergisindeki iş görüşmesine yazdığı hikâyelerle” gittiğinden bahsediliyor.

Pınar Ögünç

FOTOĞRAF: ŞAHAN NUHOĞLU

Habercilikle hikâyeciliğin birbirinden ayrı durmadığı bir dünyası olduğunu anlıyoruz böylece yazarın. Başka bir yerde “içimde tek vana var” diyor, demek ki hikâye de, haber de aynı kaynaktan çıkıyor. Gazetecilikteki idealin peşinden edebiyatta daha da özgürleşerek gidiliyor. Kim bilir, Ögünç için gazetecilik edebiyata yol verdiği ölçüde mümkündür belki.

Radikal'deki köşesini çeşitli meslek erbablarının tanıklıklarına ayırmıştı: ağdacı, ambulans şoförü, ayaracı, seyyar salıncakçı, jinekolog, tüflek balon patlatmacı gibi, çoğu çocukken ne olacaksın sorusuna yanıt olarak verilen kategoriden sayılmayan iş kolları. Bu iş erbablarının hikâyelerini toplayan yazarın bakışında, her gün aynı işin başına oturan, hayatlarını bir işin ustası olmakla geçirip bitirmekte görünmezleşen insanların farkına varan bir incelik var. Bu ince göz, edebiyatın sağladığı imkânlarla özgürleşerek, kendini de hikâyenin parçası kılarak hikâyelerini hayal ettiği karakterlerle eşitleniyor olabilir mi? Bu görünmezleşmiş hayatların hikâyesini bu şekilde dinleme ve kaydetme inceliğinde radikal bir damar olabilir mi?

Bir konuşmada duymuştum, bir aktivist “eğer radikal olmak istiyorsanız başkalarını dinleyin” demişti. Çektiği kısa belgeselden parçalar göstermişti. Annesi sınırdışı edilme istenen 13-14 yaşlarında bir kız çocuğunun hikâyesini çocuğun kendi perspektifinden, onun hayallerini kaydederek anlattığını vurguladığı konuşmayı böyle bitirmişti.

Başkalarını dinlemek, “noksan”larla yaşayanları görmek, gözlemek... Ötekine bakmak, onun sesini yükseltmek... Pınar Ögünç'ün yazarlığını da böyle okuyabiliriz. *Beterotu*'nun tezgâhtar kadınlarını, motoruyla getir-götür işleri yapan gençlerini, garsonlarını, kasiyerlerini, *İnce İş*'teki meslek erbablarını ya da *Aksi Gibi*'nin otayol kenarı seyyar satıcılarını, köpek gezdiricilerini dinlemekte görünmezleşmiş olanın sesini yükseltme jesti var. Ancak sadece bu değil. Görmemekte direten, kör olana yönelik bir öfkeyi muhafaza etme gereğine inanmış bir başka ses de eşlik ediyor bu karakterlere. Gözleyen, bakan bir ses. Hem etrafına hem de kendi öfkesine. Gözleyenle gözlenenin bir tahterevallinin üzerinde karşılıklı inip çıkma ritminde söyleştiği hikâyelere yöneliyor Ögünç'ün yazısı. Bu iniş çıkış ritminde yazarın karakterlerle an an eşit-

lendiği bir düzlemi kurup bakışlarının birbirini kestiği ânı da kaydediyorlar. Bu hikâyeleri böyle anlatmanın güzelliğine eşlik eden radikal bir damar olsa gerek. SELEN ERDOĞAN

UÇMAYI ÖĞRENER KADINLAR

Suniti Namjoshi, *Feministlere Masal Neden Gerekli*?, çev. Ebru Ak, Güldünya Yayınları
Hindistanlı şair ve masalcı Suniti Namjoshi'nin çok iyi bilinen eseri artık Türkçede. Namjoshi “feminist masal anlatmaya” 1970'lerde, ikinci dalga feminizmin yükselmeye başladığı yıllarda başlamış. 1981'de basılan bu kitap, ikinci dalga feminizmin en önemli adımlarından birinin parçası; erkek egemen toplumun biçimlediği kadın bilinçdışını değiştirmek için adım atıyor bu masallar. Çocuklukta dinlediğimiz masallardaki beyaz atlı prensler, kurtarılmayı bekleyen güzel genç kadınlar, mutlu sonun ancak evlilik olduğunu öğreten tüm masallar kadınların bilinçdışını biçimlendiriyor. “Tek başına bir şey yapamazsın, prensi bekle”, “uzağa gitme, kurt kapar” cümleleri erkek egemen toplumun emir cümleleri olarak masallar aracılığıyla kız çocuklarının rüyalarına giriyor. İkinci dalga feminizm masalları yeniden yazarak bilinçdışına müdahalede bulundu; “gelenek” denerek meşrulaştırılan ve kuşaklar boyunca aktarılan kabullere, yüzlerce yıllık masallara karşı kendi masallarını yazan kadınlar, “güçlendirici bir gelenek” başlatıyorlardı. Gözün gördüğü nesneyi değil, gözün kendisini değiştirmek gibi bir şeydi bu müdahale. Eli kolu bağlanmış, bataklığa atılmış kadınlığın saçından tutup çekerek kendini kurtarması gibi bir şeydi. “En baştan başlayalım, küçük bir kız çocuğu olduğumuz günlere dönelim” demekti masalları yeniden anlatmak. İkinci dalga feminizm bu anlamda anne şefkatini de taşıdı içinde, ama bu sefer bu şefkat bizzat kendi kendini büyütme içindi. Devamlı duygusal emek vermesi gereken kadın modeli bozuluyordu artık; başkalarının duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için kendini tüketen hizmetçi kadın ayaklarının üzerine kalkıyor ve kendine ait odasının kapısını kapatıyordu yeni masalları oluşturmak için. Büyüklere feminist masallar, özgürce büyümek ve özgürleşmek için kadının kendine zaman ayırması gerektiğini söylüyordu, yeniden düşünmeliydi kadın tüm bildiklerini.

Kahramanın yolculuğu

‘70li yılların ikinci dalga feminizmi mitoloji, masal ve ritüel üzerine düşünürken ve hepsini yeniden yorumlarken yukarda söz ettiğimiz gibi kendini büyütme ve “kadın inisiyasyonu” icat etmek için çabalıyordu. Hikâye ilginç, Joseph Campbell’ın 1949’da yayınlanan *Kahramanın Yolculuğu* kitabı tüm dünya masallarında ve mitolojisinde bir erkeğin büyümesinin izini sürüyordu, Parcifall gibi anneyi öldürüp yola çıkmak, cinsellikle tanışmak, kötü kadın tarafından tutsak edilmek... Yolculuğun sonunda (erkek) kahramanımız, toplumun sorumlu bir bireyi ve kendi ailesinin reisi olma yetkinliğine erişiyordu. Kadından doğmuş erkek, dış dünyaya girmek için inisiye edilmeli ve annesinden koparılmalıydı. Kadın ise zaten kadından doğduğu ve dış dünyaya çıkması “geremediği” için ona “inisiyasyon” gerekmiyordu, ama elbette böyle düşünen erkeklerdi, kadınlar değil.

Joseph Campbell, ilhamını “ortak bilinçdışı”nı formüle eden Carl Jung’dan almıştı. Campbell’ın öğrencisi olan George Lucas ise, “kahramanın yolculuğu”nun tüm sembolik adımlarını alarak Luke Skywalker’ın büyüme hikâyesini yazacaktı ‘70li yıllarda. Luke’un Obi Wan Kenobi’den “kırlıç” alması, Yoda ile tanışarak eğitim görmesi, kendi gücüne inanması vs. hepsi bir erkeğin büyüme adımlarıydı ve kendini gerçekleştirmekle evreni kurtarmak başat iki görevdi. Fakat o yıllarda bir kırılma oldu, *Kahramanın Yolculuğu*’nu okuyan kadınlar bir yolculuğa çıkmak istiyorlardı. İşte tam bu yıllarda, yine Jung’un öğrencisi Clarissa P. Estés, ülkemizde de 35 baskı yapmış *Kurtlarla Koşan Kadınlar – Vahşi Arketipine Dair Mit ve Öyküler*’i yazmaya başladı; kadının güçlü ve toplum tarafından baskılanmamış (vahşi!) şekilde büyüebilmesi, yeniden kendini büyübilmesi için kılavuza ihtiyaç vardı. Estés varolan masalları kadının büyüme adımları için feminist bir gözle okuyup analiz ederken, Suniti Namjoshi yeni masallar yazmayı tercih etti

Bu kadar sözden sonra Namjoshi’den bir masal anlatmadan olmaz. “Kuş Kadın” isimli masalı şöyle: Zamanın birinde kanatları olan bir çocuk varmış. Kürek kemiğinden çıkarak büyüyen kanatlar önceleri çok gelişkin değilmiş. Kanatlar hızla uzarken aralarındaki açıklık da giderek artmaktaymış. Komşular korkmaya başlamışlar ve çocuğun ailesine kanatları kesmenin iyi olacağını söylemişler. Aile söylenenlere kulak asmamış. Bunun üzerine komşular kanatları kırarak kısaltılabileceğini söylemişler. “Neden” diye sormuş çocuğun anne babası. “En azından sorun karşısında bir şey yapmış olursunuz” demişler. Aradan biraz zaman geçmiş ve komşular ailenin kapısını yine çalmış. Sözlerinin dinlenmediğini görerek aileyi düşüncesizlikle suçlamışlar: “Zavallı çocuğa ne yaptığının farkında mısınız?” Çocuğun anne ve babası demiş ki: “Ona uçmayı öğretiyoruz.” GÖKSUN YAZICI

FÜHRER’İN PORTRESİ

Sebastian Haffner, Hitler Üzerine Notlar, çev. Hulki Demirel, İletişim Yayınları
“İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten

devreden verili koşullarda yaparlar.” Marx’ın *Louis Bonaparte’ın On Sekiz Brumaire*’i kitabının en ünlü ikinci cümlesidir bu. (En ünlüsü elbette ki tarihin yinelenmesi üzerine trajedi/fars’lı olan.) Tarihin verili koşullarda yapıldığı anlayışı liderlere odaklı tarih yazımını da yerinden etti, “tarihsel koşulların” analizinin ön plana çıktığı tarih yazımında bazen tarihsel figürler koşulların ancak kuklası haline geldi. Oysa Marx insanların tarihlerini kendilerinin yaptığını da vurgulamıştı, işte Sebastian Haffner burada sözü Marx’tan alıp Hitler için şunu söylüyor: “Geçmişten devreden verili koşullarda tarihlerini yapan insanlar bazen öyle bir insana denk gelirler ki, tarih o kişiye bağlanır ve onun yerinde başkası olsaydı farklı olacak bir yol izleyecek tarih, onunla o yola girer.” Yani bir anlamda bir insan gelir ve tarihi yapar. Haffner elbette Hitler’in tarihsel koşulların bir ürünü olduğunun farkında, fakat onun garip kişiliği yerine başkası olsaydı olayların farklı seyredebileceğini de büyük bir başarıyla anlatıyor. Haffner de Marx gibi tarihin arızı olduğunun farkında (Marx’ın komünizmi tarihi zorunluluk olarak görmesi başka bir bağlamda değerlendirilmeli, bu ifade bir tarihinin analizini değil, bir devrimcinin iyimser iradesini ortaya koyuyor çünkü). Tarihin arızılığı, yani tek bir yolu izlemek zorunda olmaması hem devrim hem de faşizm için olasılıklar yaratıyor. Verili koşullarda tarih yapmak anlayışı, tarih yapacak öznelerin tarihsel koşullarla biçimlendiğini kabul ediyor, yani Marx’ın sözü “insanlar tarihlerini kendileri yaparlar ve bizzat kendileri içine doğdukları tarihi koşullar tarafından biçimlenmişlerdir” haline geliyor. Haffner, Hitler portresiyle bu yaklaşımın enfes bir örneğini veriyor. Gündelik faşizmin hayatın kılcal damarlarına nasıl yayıldığını en iyi anlatan kitaplardan biri olan, Türkçede daha önce yayınlanan *Bir Almanın Hikâyesi*’nin yazarı Haffner, sadece “yazar” olarak değil, faşizm incelemelerinde metodoloji öneren bir düşünür olarak da anılmalı. Hitler’in portresini çizerken, tarihsel olarak belirlenen öznenin tarihi nasıl yaptığının mükemmel bir analizini sunuyor. Bunu yaparken çok tekil bir durumu anlattığının farkında, yani Hitler bir fars olarak bile tekrar etmeyecek, zaten zuhur ederken de bir traji-komik olarak yaşanmıştı. Yükselen milliyetçiliğe, Versay Antlaşması’yla kırılan gurura rağmen İkinci Dünya Savaşı’nın çıkarılması hiç de “tarihsel zorunluk” filan değildi.

Koşullar ve özneler

1918 devriminin ürünü bir kişilik olan Hitler, politika dışında varlığı olmayan bir insan, bu anlamda diğer liderlere hiç benzemiyor. 1920’de ilk kitlesel toplantısını yapana kadar tam anlamıyla bir hiç. 1923’teki başarısız darbe girişiminden sonra 1930 yılında yükselmeye başlaması, 1933’te iktidara geçmesiyle ekonomik kriz ve işsizliğin üstesinden gelmesi, daha büyük bir kitleyi yanına çekmesiyle yükselişe geçmesi.... Hitler’in “işsizliği yenen büyük devlet adamı” olarak tarihe geçmekle asla yetinmek istemediğini, aslında böyle bir ajandasının bile olmadığını kanıtıyor Haffner konuşmalarıyla. Asla düzenli bir iş veya uğraş edinmemiş, politik başarılarından başka hiçbir şey olmayan Hitler, 1918 “ruhuyla” Almanya’yı doğuran o mistik adam olmak

tan başka bir şey istemiyordu. 1938 yılında ölse Almanya tarihine enflasyonla baş etmiş, işsizliği sıfırlamış büyük bir devlet adamı olarak tarihe geçeceğini söyleyenlerin tezini de çürütüyor Haffner. 1938 yılında Alman devletinin, yani Weimar Cumhuriyeti’nin yıkımı tamamlanmış, anayasa yürürlükten kaldırılmıştı diyor. Hitler 1938 yılında ölse, yaptığı tahribatın, anayasası yok edilmiş, tüm kurumları felç edilmiş bir devlet harabesinin hemen ortaya çıkacağını gösteriyor. Ekonomik krizin ve işsizliğin anayasayı kaldırmak için bir bahane olamayacağını, öyle olsa ABD’nin Büyük Buhran’da tüm devlet kurumlarını feshetmesi gerektiğini söylüyor. Hitler, anayasasız devleti tüm yetkileri elinde toplayarak yönetmeyi bildi, eğer bir başarısı varsa bu dalavere olabilirdi ancak. Baştan beri savaş için iktidardaydı, tüm hesap verebilme mekanizmalarını da bir bir yıktı. İşsizlik, ekonomik kriz gibi konular onun için sıkıcıydı, o büyük dirilişi istiyordu ve tüm ulusun varlığını kendi varlığına endekslendi. Alman ulusu ancak onunla yaşayabilirdi, o da ancak ulusla özdeşleştiğinde varolabilen kocaman bir hiçti. Ve, diyor Haffner, işte tam da bu yüzden en büyük ihaneti etti Almanya’ya. Ne Bismarck’a ne Stalin’e, Napolyon’a benzeyen tekil bir vaka, ama öğretici. 1918 ruhuyla Hitler’i üreten Almanya’nın kendisi, ama bu kadar da hiç olmayan başka bir liderle başka bir yola da gidilebilirdi diyor Haffner’in kitabından basitçe “faşizm eşittir Hitler” denklemini çıkıyor. Bunun yerine, tarihsel koşullarla tekil öznelerin ilginç kimyası tüm karmaşıklığıyla gözler önüne seriliyor. Ulusun varlığını kendi iktidarına bağlayanlar kadar, iktidara mahkûm olanlar da var. Hitler’den öğrendiğimiz tekil iktidar ve varoluş mekanizmalarını başka benzer örnekleri okumak için kullanma cesareti veriyor Haffner. G.Y.

x-kütüphane

- Agnes Heller** Bir Ahlâk Kuramı (Ayrıntı)
Ahmet Güntan İzmirli Ahmet. (160. Kilometre)
Canan Coşkun “Burası Mahkeme”
–Yeni Türkiye’de Yargı Rejimi (İletişim)
David Grossman Ülkenin Sonuna (Siren)
Deniz Koloğlu (haz.) Müzikle Yaşayan Kadınlar (Kara Plak)
Gorune Aprikian vd. Varto (Aras)
Ian McEwan Sonsuz Aşk (YKY)
İdris Baluken Oko (Dipnot)
John Berger Manzaralar (Metis)
Joseph Roth Örümcek Ağı (Everest)
Lee McIntyre Hakikat Sonrası (Tellekt)
Michael Hardt - Antonio Negri Meclis (Ayrıntı)
Milenko Yergoviç Saraybosna Marlborosu (Kutu)
Pelin Özer Beyaz Ev (Kırmızı Kedi)
Ronald Grigor Suny Bakü Komünü 1917-1918 (Aras)
Sema Kaygusuz - Deniz Gündoğan İbrişim (haz.) Gaflet –Modern Türkçe Edebiyatın Cinsiyetçi Sinir Uçları (Metis)
Sophie Mackintosh Su Kürü (Can)
Terry Eagleton Kültür (Can)
Toni Morrison Sevilen (Sel)
Xavier Marquez Demokrasi Dışı Siyaset –Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme (İletişim)

Sonrası iyilik, güzellik, eşitlik

'90'larla birlikte dünyanın yeni düşünce arayışlarını, politika kurma çabalarını, iyi edebiyatı Türkçede izlemek için başlıca istasyonlardan biri olan Ayrıntı Yayınları'nın kurucularından Ömer Faruk, felsefeyi ve deneme türünün imkânlarını buluşturan yeni kitabında "dışarıdan düşünmenin", yeni bir insanlık halinin peşine düşüyor. Faruk'la haysiyet ve devrimcilik, eşitlik ve Çok Kalpli Asi üzerine konuştuk...

Kamuoyunda yayınevi yöneticiliğiyle, artık ayrıldığınız Ayrıntı Yayınları'yla tanınıyorsunuz. Yayıncılıktan yazıya nasıl geçtiniz?

Ömer Faruk: Yayıncılık öncesinde de politik faaliyetleri olan birisiydim, oradan gelen eleştirel tortuyu yayıncılıkta da kullandım. '80 öncesi solunun kimi sıkıntıları olduğunu farketmiş, bu kavrayışla politik bir faaliyetin sürdürülemeyeceğini sezmişim. Solun ekoloji, feminizm ve anarşizm üzerinden kendini tamir etmesi gerektiğini düşünüyordum. Bütün bunların keşiştiği yeni bir kavrayış ve çıkış noktası bulmak gerekiyordu. Yirmi yılda beş yüz kitabı bu çerçevede yayımladım. Yayınevinden ayrıldıktan sonra dinlendim ve oturup düşündüm. Yaşım altmışı geçti, açıkçası kendi kuşağımı çok başarısız buluyorum. Tümüyle dış yönlendirmelere açık bir düşünce ikliminde kalarak siyaset yapan, Türkiye tarihi ve devlet analizinden bile yoksun bir kavrayışın başarılı olması beklenemezdi. Bu başarısızlıktan üzerime düşen payı üstlenmek istedim, yazarlığa biraz da bu yüzden geçtim. Bir de, 15 yaşına giren bir kızım var, ona umutlu bir gelecek hazırlamadığımı gördüm. O zaman dedim, düşündüklerimi yazayım, üzerime düşen boyutuyla kendi kuşağımın muhasebesini yapayım, büyüdüğü zaman okumak isterse kızımın da yüzünde belki küçük bir gülümseme olur...

Kitabınızda Deleuze'e epey gönderme var. Kitabın başlığı da Deleuze'ün Foucault'ya söylediği bir sözden mülhem...

Evet, "başkası adına konuşmanın haysiyetsiz bir şey olduğunu bize siz öğrettiniz" diyor Foucault'ya. Düz anlamıyla onur, şeref gibi kullanılıyor haysiyet, oysa çok önemli bir yan anlamı daha var: Özsaygı. Haysiyeti özsaygı içerisinden düşündüğümüz zaman ufukumuz genişliyor. Başkasıyla ilişki kurarken ne ölçüde özsaygıyı çoğaltma kaygısı güdüyoruz? Onun özsaygısını, kendimize olan özsaygımızı yok mu ediyoruz, var mı ediyoruz? Yok ediyorsak tahakkümden yanayız demektir. Her tahakküm ilişkisi özsaygı yoksunluğudur çünkü. Her özsaygı yoksunluğu başkasının acısından haz duymayı içerir. Her başkasının acısından haz duyma ise yeni bir tür olma iddiamızı zedeler... Bu kaygıyı görünür kılmayı denedim.

Son dipnotlardan biri kitabın anafikri sayı-

FOTOĞRAF: ARABIAN

Altıkkırkbeş'ten yayınlanan *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği*, Ömer Faruk'un *Yarabıçak –Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafı*'nın ardından ikinci kitabı: "Her disiplinin kendine özgü bir ifade etme tarzı var, ama bir başka disipline yönelik kapalılığı da var. Öyle bir şey yazayım ki dedim, hiçbir disipline girmesin, ama her disiplinin imkânlarından yararlınsın. Böylece yeni bir türü kanırtmayı denemiş olayım, metin söylediklerimi biçim olarak da savunsun istedim. Metinde anlatı, felsefe, siyaset, fotoğraf, mitoloji, şiir ve aforizmalar var."

labilir: "Her 'adına konuşmak' arzusu 'küçük bir devlet olma' talebine, her 'küçük bir devlet olma' talebi 'büyük bir faşist [=despot [=tiran (=firavun)]] olma'ya hazırlıktır. Her 'büyük bir faşist [=despot [=tiran (=firavun)]] olma' talebi ise acı çektirmeden haz duymayı ve haysiyetsizliği içerir." Bu silsileyi nasıl kuruyorsunuz?

Düşüncenin düşünene hükmetmesi ile düşünenin düşünceye hükmetmesi arasındaki gerilimin altını çizmek istedim. Bütün bir insanlık tarihini kat eden, zorbalığın, tiranlığın, despotluğun başlangıcını da göz önünde bulundurarak kurulan bir cümledir bu. Kendimizi düşünen özneler olarak addetmezsek ve sırf ezberleyen, aktarılanları tekrarlayan kişiler olarak kabul edersek, düşünce bize hükmeder. Onu hiç düşünmeksizin kabul ettiğimiz zaman o bizi şekillendirir. Bu durumun büyük bir kriz biriktirdiği kanaatindeyim. Ama kişi kendini düşünen bir özne olarak kabul edip aktarılan her şeyi itiraz etmeden kabullenmekten vazgeçerse, aynı zamanda sorun çözen kişi de olur. Düşüncenin yan anlamlarından biri de budur: Sorun çözmektir! Yaptığım bir vurgu da "tek ve bir"e yöneliktir, çünkü devasa bir kitleselliğe sahip olan kutsal kitaplar mutlaklıktır! Bu kitaplar, mevcut dünya algısı ve yaşama biçimlerinin her boyutu kapsanacak bir biçimde tasarlanmış,

sana düşünecek alan bırakmamıştır. Tektanrılı dinlerde esas yaratıcı olarak kabul edilen tanrının dışında başka bir yaratıcı yoktur. Düşünülecek her şey düşünülmüştür. Bu pasif ilişkinin büyük bir sorun biriktirdiğini de göstermek için kaleme aldım bu kitabı.

Anlık bir zihin pratiği olduğu kadar, tarih boyunca biriken bir toplumsal faaliyet olan düşüncenin tarihinde uyum kadar çatışma, kabul kadar ret de yok mu?

Devlet bir suç aygıtıdır. Düzenli ordu kuruyorsan, suç işlemeyi planlıyorsun demektir. Hiç tanımadığın birini öldürmeye hazırlanmak kadar büyük bir insanlık suçu olamaz. Deleuze yorumcularından Massumi diyor ki, Platon'dan bu yana düşünce faaliyeti diye okuduğumuz her şey devlet kurmaya yönelik olarak şekillendi. Geldiğimiz nokta ortada. Birleşmiş Milletler'e üye 192 devlet, her devletin düzenli ordusu ve dünyayı birkaç kez yok edecek silahları var. Bu yüzden düşüncüyü devlet kurmanın dışında bir yerden yeniden inşa etmemiz, devlet kurmamaya dair bir kaygı edinerek düşüncüyü yeniden düşünmemiz, düşüncenin düşünülmemiş olan olduğunu hiç unutmamamız lâzım. Deleuze felsefesi böylesi bir düşünceye zemin hazırlıyor. Devlet ve düzenli ordu kurmayı amaçlamayan bir yerden yeniden düşünme-

miz gerekir diyor. Reel sosyalizmin yaşadığı büyük yıkımı düşünün, onlar da Kızıl Ordu'yu kurmuşlardı.

Düzenli ordu, başkasını öldürmek kadar, öldürülmek için de kurulabilir. Reel sosyalizmin tarihinde Stalin var, ama Stalingrad direnişi de var.

Bunlar reel politikanın, devlet içi düşünmenin olguları. Hitler ordularını yenen aynı Kızıl Ordu milyonlarca köylünün, muhalifin Gulag çalışma kamplarında öldürülmesine de aracılık etti. Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla birlikte sola dair toplam umudun büyük oranda geriye çekildiğini kabul etmemiz gerekir. Solun kapitalizme karşı bir alternatif olabileceği umudu da bu yıkımla birlikte büyük oranda sönmüştü. Hitler ordularına karşı bir zafer kazanılmış olması, o büyük umudun yitirildiği gerçeğini örtmüyor. Üstelik Stalin ve onun tek parti diktatörlüğü, Putin gibi bir despotun yetişmesine zemin hazırladı.

Geçen yıl *Der Spiegel* bir otokratlar dosyası hazırladı ve Trump, Putin, Erdoğan ve Jinping'in resimlerini kapağa taşıdı. Buna Macaristan, Polonya, Brezilya ile Afrika ve Asya'daki benzer ülkeleri de eklerseniz ne denli büyük bir toplam olduğu ortaya çıkar. Magna Carta 1215'te ilan edildi, Paris Komünü 1871'de yaşandı, Fransız Devrimi 1879'da gerçekleşti, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948'de açıklandı. Bizse 21. yüzyılda seçilmiş tek adam rejimleri dönemini yaşıyoruz. İnsanlık bütün demokratik kazanımlarından vazgeçmeye yönelik bir iç yıkım, özsaygı yoksunluğu yaşıyor. Bu aynı zamanda solun inandırıcılığını yitirdiğini ve giderek siyasetten düştüğünü de gösterir. Bu topraklarda yaşayan solcular olarak kendi üzerimize düşen payı üstlenmemiz, sorunlarımızla yüzleşmemiz gerekir. Biz ne yaptık ki sözümüz inandırıcılığını yitirdi, aynı insanlar neden otokratların söylediklerini daha inandırıcı bulmaya başladı? Cevap verilmesi gereken büyük soru budur!

Örneğin, bu topraklardaki en etkili muhalefet dinamiği Gezi başkaldırısıdır. Osmanlı ve cumhuriyet tarihindeki en kitlesel harekettir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Gezi'ye bir tek Bingöl ve Bayburt'tan katılan olmamış. Bilgi Üniversitesi anketine göre, eyleme katılanların yüzde 81'i kendilerini "özgürlükçüyüm" seçeneğiyle tarif ediyor. Konda anketine göre ise, katılanların yüzde 79'u herhangi bir siyasi partide, oluşumda, dernekte yer almamış. Yani örgütsüz insanların bile katıldığı bir sosyal patlamadan söz ediyoruz. Ve bu patlama hem özgürlükçü ve demokratik hem de şenlikliydi. Sol bu tepkiyi öngöremedi. Daha ötesi, laik sosyolojiyi sonuç alıcı bir yöntem olarak kullandığını düşünen entelektüeller, kanaat önderleri ve politik aktörler de bu durumu öngöremedi. Ama, Gezi'de özgürlükçü, demokratik ve şenlikli bir muhalefet var iken, şimdi, giderek

muhafazakâr bir eksene çekiliyor. Bunu bir millileştirme operasyonu olarak görüyorum. Devlet dışı düşünmeye dair bir kriz yaşıyoruz bana kalırsa. Esas sorununuz da bu olmalı. İlle iktidar isteme kaygısından vazgeçmeli, doğruyu söylemekle kendini sınırlamalı, esas vurguyu buraya yapmalıyız. Çokuluslu şirketler nasıl devlet dışından düşünüyorsa, onların bile öngöremediği bir yerden yeniden düşünmemiz gerekir. A veya B devletinde yönetimi ele geçirmek üzerinden düşünmeye başladığımız zaman siyasetten siliniyoruz. Deleuze, "düşünmek, kavram yaratmaktır" diyor, "kavram yaratmıyorsanız, düşünmüyorsunuz demektir". Çünkü her dil sizi bir düşünce kalıbına hapseder ve o kalıbın özellikleri içerisinde kalarak düşünmenize neden olur. Kavram yaratırsanız, ele geçirilemez

İnsan, sadece hareketli ve hareketsiz diğer canlı türleriyle kendini eşitleyerek haysiyet edinebilir. Devrimci, tek başına kullanıldığı zaman insana, ama Çok Kalpli Asi diğer canlı türlerine de gönderme yapıyor. Onları da içeren bir yerden düşünmemiz, hareket etmemiz ve yaşamamız lâzım.

bir noktadan hareket etmeye başlamış olursunuz. Kavram yaratmıyorsanız, düşünmüyorsunuz demektir. Özgürlükçü düşüncenin öncelikle devlet dışına çıkarak düşünmesi, kendi adına konuşması gerekir. Kendi adına konuşmayı beceremediği oranda devlet ona nüfuz edemez. Bu yapılmadığı sürece, başkası adına konuşan muhalefet örgütlenmeleriyle arada bir kavga etseler de aynı süreci yeniden ve yeniden üretirler. Kriz süreklileşir. Hayatımız çarçur olur. Muhalefet olmanın anlamı da giderek erir.

"Başkası adına konuşma" edimi ister istemez temsil mekanizmaları üzerine düşündürüyor. Kitapta insanın eşref-i mahlûkat olmak yerine diğer türlerle eşit bir özne olması gerekliliği üzerinde duruyorsunuz. İnsan, eşiti olduğu bir başka özne adına, örneğin "Kaz Dağları'ndaki hayvanlar ve ağaçlar adına" konuşamayacak mı?

Temsil mekanizmaları insanlar arasındaki ilişkilerde mevcut. Hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin yaşadığı yaban hayatta böylesi bir hiyerarşi yok! Bu soru insan merkezli söylemin içerisinde şekillenen bir soru... Biraz açalım. "Devrimci" sözcüğünün siyasi analizlerde artık pek çalışmadığını farkettim. Sorun çözümü! Esas eylemin kavram üretmekten

geçtiğini söylerken kavram üretmediğim sürece bu kitabın da hiçbir anlamı olamazdı. Önerdiğim kavram "Çok Kalpli Asi" oldu. Kaygım şuydu: İnsan, farklı bir tür olduğu iddiasında olan bir varlık. Ama bu farkın ne olduğu konusunda epey bir tartışma da mevcut. Ben, hareketli ve hareketsiz canlı türleriyle kendimizi eşitleyerek bir fark oluşturabileceğimiz kanaatindeyim. Eşref-i mahlûkat teolojinin içinden geçen bir kavramsallaştırma ve insanı en kutsal mahlûk olarak görüyor, bu da ona diğer canlı türlerine istediği gibi hükmetme hakkını veriyor. Halbuki insan, sadece hareketli ve hareketsiz diğer canlı türleriyle kendini eşitleyerek ekolojik krizin önüne geçebilir, küresel ısınmayı durdurabilir, çocuklarına bir gelecek hazırlayabilir, haysiyet edinebilir. Hiçbir canlı türü stok yapmıyor. Elde ettiği ürün fazlasını bir diğerine hükmetmek için kullanmıyor. Her tür ihtiyacı kadar ediniyor. Ve "güzel" dediğimiz o soyut kavramsallaştırma da insan öncesine, doğaya ait. İnsan, o güzeli taklit ederek varlığını sürdürüyor. Fakat doğayı katlederek, diğer canlı türlerinin hızla yok olmasına yol açarak, güzelden giderek uzaklaştığımız bir süreç yaşıyoruz. Diğer canlılar yok oldukça biz hayattan da, güzelden de kopuyoruz. Eksildiğimizi de farketmiyoruz. Bu yüzden, diğer hareketli ve hareketsiz canlı türlerini de gözetken bir kavramsallaştırma olsun istedim. Devrimci, tek başına kullanıldığı zaman insana, ama Çok Kalpli Asi diğer canlı türlerine de gönderme yapıyor. Onları da içeren bir yerden düşünmemiz, hareket etmemiz ve yaşamamız lâzım.

Peki diğer türlere saldırı varsa Çok Kalpli Asi söz almayacak mı, başkası adına konuşmayacak mı?

Konuşacak! Ama bu başkası adına konuşmanın haysiyetsizliğinden söz ederek konuşmaya başlayan bir konuşma olacak. Tahakküm üretmeyen, özsaygıyı gözetken, geri çekilmeyi özleyen bir söz alma. Bir gerilim var, evet, bunu kabul ediyorum. Sesi olmayan ya da zayıf çıkan biri ya da bir türün adına konuşmanın yaratacağı olası sorunları göze almak zorundayız. Çelişkisiz bir toplumsallıktan söz etmiyorum çünkü. Tamamlanmamış, sürekli çatışan ve sorun çözme mekanizmaları açık olan bir arayışın içerisinde kalarak söz almayı öneriyorum.

Dolayısıyla, başkası adına konuşmanın haysiyetli olabileceği durumlar da var.

Yaşadığımız seçilmiş tek adam rejimleri döneminde "başkası adına konuşmak kaçınılmaz bir şey" demek, verili duruma razı oluyoruz anlamına gelir. Bir ucu faşizme kadar uzanır. Ben bu kitapta, seçilmiş tek adam rejimlerinin haysiyetsiz karakterinin altını çizerek zorlu ve meşakkatli yeni bir boyut inşa etmek istedim: Düşünenin düşünceye hükmettiği bir boyut... Haysiyet orada çünkü!

SÖYLEŞİ: **MERVE EROL**

7 uğursuz T

MEHMET BAYRAK'LA
KÜRTLERİN VE
KÜRDİSTAN'IN
GÖRSEL TARİHİ

Anadolu medeniyetlerinin her birinin ayrı bir iz bıraktığı Hasankeyf baraj projesiyle yok edilirken, Kazdağları'ndan Munzur Dağları'na, orman alanları da sermayeye peşkeş çekiliyor. On yıllara yayılan mücadeleye, uluslararası tepkilere rağmen, devasa bir müze mahiyetindeki Hasankeyf'i Ilısu Barajı'nın altına gömmekten geri adım atmayan AKP ve müttefikleri, Demokrat Parti döneminde hazırlanıp 12 Eylül faşizmi döneminden itibaren peyderpey uygulanan projenin

tamamlayıcısı. Geçtiğimiz ay yayınlanan *Kürtlerin ve Kürdistan'ın Görsel Tarihi* isimli kitabında, Hasankeyf başta olmak üzere, Kürdistan coğrafyasında tarihin izlerinin nasıl talan edilip silindiğini resmi belgeler eşliğinde ayrıntılarıyla inceleyen Türkolog ve Kürdolog Mehmet Bayrak'tan "7 uğursuz T" diye sıraladığı politikaların sebeplerini ve sonuçlarını dinliyoruz.

Kürtlerin ve Kürdistan'ın Görsel Tarihi (Özge, 2019) kitabınızda Kürdistan'daki tarihi eserlerle ilgili belgeler kadar yıkımlarını da ortaya koyuyorsunuz. En son Moğolların büyük ölçüde yok ettiği, Eyyubilerin ise tekrar inşa ettiği Hasankeyf'e de değiniyorsunuz. Hasankeyf sadece Kürtlerin değil, Yukarı Mezopotamya'nın tarihinin işlendiği bir bölge. 1950'lerde ortaya atılan baraj projesi en son AKP döneminde somut hale getirildi ve uygulandı. Sizce Hasankeyf'e kurulan Ilısu Barajı sadece bir elektrik üretme projesi mi?

Mehmet Bayrak: Bu barajın hangi maksatla yapıldığını iyi kavramak için yakın geçmişe bakmak gerekiyor. O yakın geçmiş 19. yüzyılın son çeyreğidir. 19. yüzyılın son çeyreğinde, en büyük Alevi-Kürt, Ermeni-Hristiyan havzası olan Fırat'ın demografik yapısını değiştirmek amacıyla, o dönemin askeri erkânı, büyük havuzlar yapılmak suretiyle insanların topraklarından göçertilmesini öngören bir teklifi Osmanlı yönetimine sunmuştu. Çünkü Abdülhamit döneminden itibaren artık Osmanlı-İslâm belgisi öne çıkmıştı. Herkes Osmanlı şemsiyesi altında toplanacak, ama aynı zamanda herkes Hanefi Müslüman

olacaktı! Hanefi Müslüman dayatması sadece Şafii Müslümanlara değil, aynı zamanda Ezidi, Alevi Kürtlere ve Ermenilere de yapıldı. **Yani, 1915'e daha yarım yüzyıl varken?**

Elbette. Zaten 1890-96 yılları arasında, Abdülhamit döneminde bir Ermeni katliamı yapılıyor. Hatta Ermenilere destek veren Kürtlerin de münhasıran cezalandırılması söz konusu oldu. Ağırıklık Fırat havzasını iç Toroslar'a bağlayan hatta yapıldı bu katliam. Dolayısıyla kalkınma, modernleşme adı altında, su üzerinden demografik yapıyı değiştirme, insanları mülklerinden uzaklaştırma önce Osmanlı-İslâmlaştırma düşüncesiyle başladı, daha sonra da Türk-İslâmlaştırma projesiyle devam etti. Yani bu proje en az 100-140 yıllık bir geçmişe sahip.

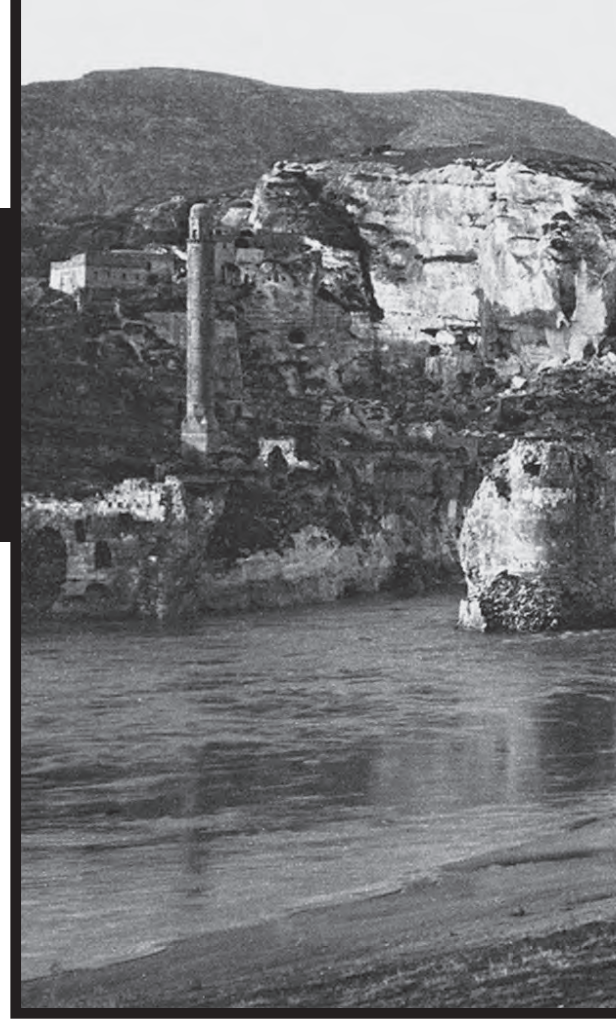
Bu projenin başlatıcıları kimler?

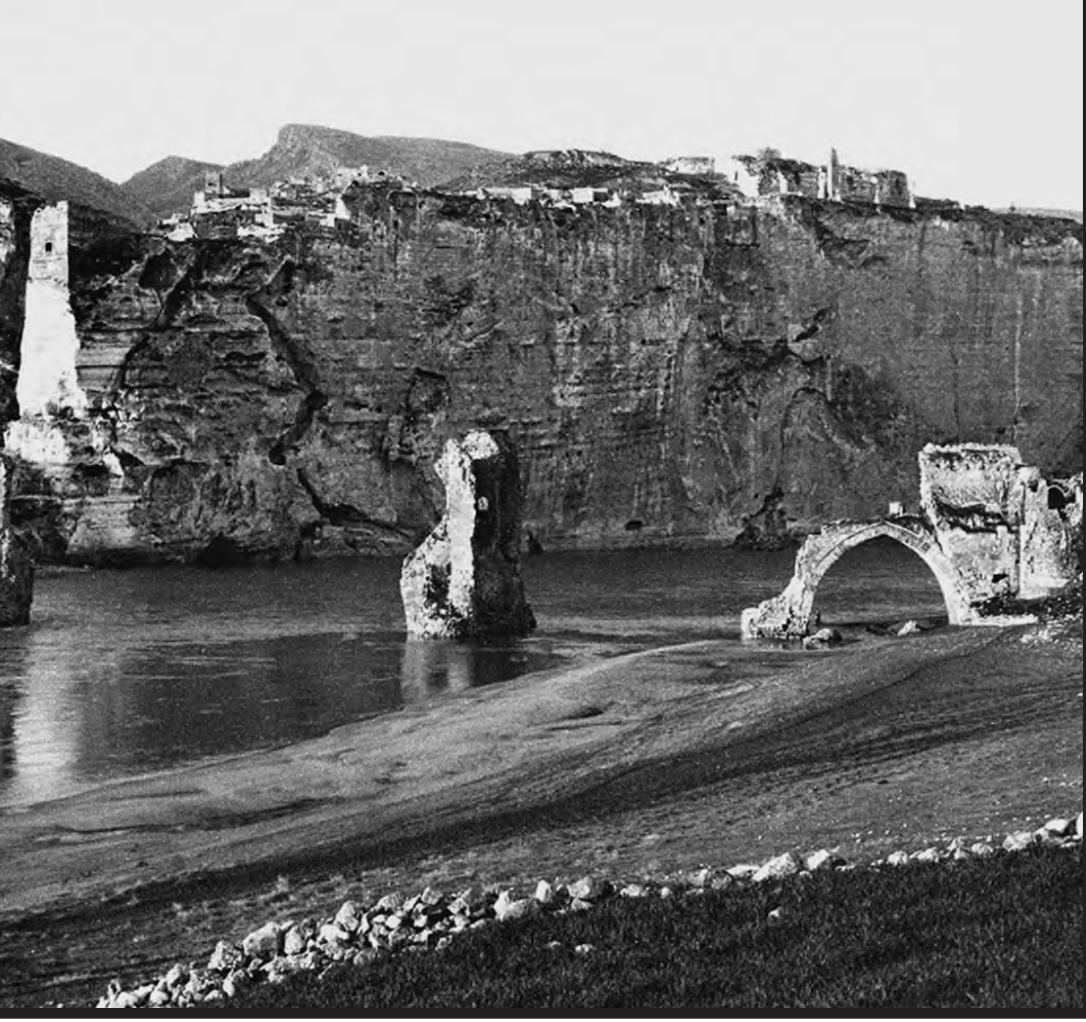
Abdülhamit'i alaşağı edip reform iddiasıyla ortaya çıkan, kurucu ideologlarından ikisi Kürt olan İttihat ve Terakki! Dr. Abdullah Cevdet Bey ve Dr. İshak Sükuti Bey Kürttür. Bunlar Osmanlı-İslâm şemsiyesinin yerine Türk-İslâm şemsiyesini ikame etmeye çalıştılar. Bu amaçla da etno-dinsel temizlik, tekipleştirme ve Türk-İslâmlaştırma planı ek-

seninde hareket ettiler. Tabii İttihatçılar gökten zembille inmedi. Bunlar eski kadroların devamıydı. Keza Kemalistler de gökten zembille inmedi, onların da asker-sivil yüzde 95'i eski İttihatçı kadrodandır. Netice itibarıyla, gerek Osmanlı-İslâm, gerekse Türk-İslâm projesi, zorla bir din ve zorla bir millet yaratma projesidir. Yapılan bütün katliamların, sürgünlerin altında bu yatıyor. "7 uğursuz T" olarak nitelendirdiğim *Te'dip* (askeri yöntemlerle edeplendirme, hizaya getirme), *Tenkil* (cezalandırma), *Taqtil* (katletme), *Tehcir* (hicret ettirme, mecburi iskâna tabi tutma), *Temsil* (asimile etme), *Temdin* (medenileştirme, ki bu önce Osmanlı-İslâmlaştırmaydı, cumhuriyet döneminde de Türk-İslâmlaştırma projesine dönüştürüldü) ve bunlar hayata geçirildiğinde de son T'nin, yani *Tasfiye*'nin gerçekleşmesi planlanıyordu. Geçmişteki tüm katliamlar, sürgünler, asimilasyon çabaları, diğer kimliklerin yok edilmesiyle beraber Türklük ve İslâm ekseninde bir toplum yaratılması amacı taşıyordu.

Kemalistlerin Osmanlı'dan farklı olarak uyguladığı ne tür yöntemler vardı?

Kemalistler, Osmanlı'dan farklı olarak "7 T"yi profesyonelleştirme, kurumsallaştırma yoluna gitti. Bunun da temelleri İttihatçılar tarafından atılmıştı aslında. 1915'te hem Ermeni hem Süryani-Keldani hem de Ezidi soykırımı yapıldı. Kürtler Müslüman kabul edildikleri için sonraya bırakılmıştı. Nitekim 1921'deki Koçgiri katliamıyla artık sıra onlara gelmişti. Onun için dönemin merkez ordu komutanı, Arnavut kökenli Sakallı Nurettin Paşa "zozoların işini bitirdik, sıra lololara geldi", yani

İngiliz arkeolog/casus Gertrude Bell'in objektifinden Hasankeyf, 1911. "Bugün Hasankeyf'te yapılanlara bakınca, geçmişten beri yürütülen politikaları görmek zorundayız. Kürdistan'da demografik yapının değiştirilmesi projesi Şark Islahat Planı'ndan beri başarısızlığı için, Kürtler tarihsizleştirilmeye çalışılmıştır. Tarihi varlıkların hemen hepsi yok edildi. Yok edilmeyen yerler de askeri bölgelerin içine alınarak gözden ırak kılındı."

olduğunu, hilafeti değil, bağımsız bir Kürdistan'ı hedeflediğini iddia ediyorsunuz. Bu iddianız neye dayanıyor?

1965'te üniversiteye başlar başlamaz Türkiye İşçi Partisi'ne üye oldum. O tarihten itibaren de, siyasi gelişmeleri takip ettiğim gibi, meselelere sol dünya görüşü çerçevesinde baktım. Fakat 1980'li yılların başlarında, gerek Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadele, gerekse Şark Islahat Planı kitaplarıma kaynaklık eden devletin gizli belgelerine ulaştıktan sonra, kafamda her şey ete kemiğe büründü. Anladım ki boşa konuşmuyoruz ve her şeyin kaynağı, belgesi var. 1920'den itibaren Kürt örgütlenmesinin yasaklanmasıyla beraber legal plandaki örgütler illegaliteye kaydı. Bunlar, Türkçesi Kürdistan Azadî Cemiyeti, Kürtçesi Azadiya Kurdistan, Osmanlıcası Kürt İstiklâl ve İstihlâs Cemiyeti çatısı altında, yeraltında bir araya geldiler. Kürt Teâlî Cemiyeti de bu çatının altında yer alıyordu. Aslında 1921'de Koçgiri'de dile getirilen ve katliamla bastırılan mahalli yönetim talebinin sürdürücüsü oldu Azadî Örgütü. Fakat bu hareket yeraltına indi diye devletin gözünden kaçmış olmadı. Nitekim örgütün içindeki muhbirler, tüm faaliyetleri devlete bildiriyordu.

Kimdi bu muhbirler?

En önemli muhbirlerden biri Şeyh Said'in bacanağı, emekli binbaşı Kasım Bey'di. Bir diğeri eski Genç mebusu Hamdi Bey'di, ki sonradan Yılmaz soyadını aldı. Siirt kökenliydi ve Genç o zaman vilayetti. Bir başka muhbir Muallim Mehmet Farihi'ti. Bunlar düzenli olarak Genç ve Diyarbekir vilayetlerine, Dahiliye ve Hariciye vekaletlerine, Genelkurmay'a ve bizzat Mustafa Kemal'e doğrudan ihbarda bulunuyordu. Şeyh Said'in bacanağı hem hareketin içinde görünüyordu hem de muhbirlik yapıyordu.

Şeyh Said isyanında yer almış olan bu insanlar İslâmcı mıydı?

Bugün elimizde, Kürt Teâlî Cemiyeti'nin 85 dolayında üyesinin ismi var. Bunların 70'e yakını devletin gizli belgeleri üzerinden gün yüzüne çıkardım. Bir bölümünü de rahmetli İsmail Göldaş, farklı kaynaklardan bulup çıkarmıştı. Said-i Kurdî, yani Bediuzzaman Saidi Nursi, Kürt Teâlî Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden biridir. Ona benzer üç-beş isim dışındakilerin tümü seküler, Avrupa veya başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde eğitim görmüş, küçük burjuva Kürt aydınları. **Şeyh Said ismi neden öne çıkıyor peki?** Şeyh Said dini misyonuyla beraber ekono-

Ermenilerin işini bitirdik, sıra Kürtlerde di-yordu. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren de balta kütükten çıkmıştı, artık önde engel görülüyordu. Nitekim 1924'te gazetelerin başlıklarının alt yazısı şöyleydi: *"Türkün süngüsünün görüldüğü yerde Kürtlük biter."* Bu tahrik edici ve aşağılayıcı dil, aynı zamanda özgüvenin de ifadesiydi. Oysa Kürtler 1920'den itibaren bir beklentiye girdiler. Nitekim 1921 Anayasası'nın 20. maddesinde, mahalli yönetim esasları getiriliyordu. Hatta 1922'de de Kürdistan'a özerklik verilmesi yönünde bir kanun tasarısı görüşüldü ve kabul edildi. Bu gizli celsenin zabitleri var.

Yani Kürdistan'a özerklik verilmesi kabul mu edildi?

Tabii, Şubat 1922'de kanun teklifi verildi ve 22 Temmuz'da da bu kabul edildi.

Sonra?

Güya bu konuda ilgili makamlara genelgeler gönderildi. Fakat Kürtleri yatıştırmak için yapılan bu hamle, Ankara hükümetinin aynı dönemde İngiliz ve Fransızlarla gizli anlaşma yapması üzerine hükümsüz kaldı. Çiyayê Kurdan Kürtleri, yani Kürt Dağı (bugünkü Rojava) Kürtleri Ankara hükümetinin gizli anlaşmasından haberdar olunca, Hacı Hanan Ağa öncülüğünde Ankara'ya geliyorlar. Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye matbaasında, "Kürt Dağlıların Mutalebatı" adıyla bir broşür bastırıyorlar. Kürtler bu yolla Mustafa Kemal'e, "Sen daha Samsun'a çıkmamışken biz anti-emperyalist, anti-işgalci bir yönelimle bölgemizdeki Fransızlarla kanlı bıçaklı olduk. Bize verilen söze göre birlikte kurtulacaktık. Eğer İngiliz ve Fransızlarla gizli bir anlaşma

yaptıysanız, bu rezalettir, felakettir, ihanettir" diyorlar. Çünkü İngiliz ve Fransızlarla yapılan gizli anlaşmaya göre, Kürtler şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy, hane hane ortadan bölünüyordu. Uyarı, muhtıra niteliğindeki bu broşür, 1922'de yayınlanıp Meclis'e dağıtıldı. Fakat çok ufak tefek, Kürtleri oyalayıcı düzeltmelerle Lozan'a gidildi. Lozan'da malûm anlaşmalar yapıldı ve geriye Musul-Kerkük kaldı. O konuda da aslında anlaşılmıştı, ama Kürtlerden çekinildiği için mesele Musul Ko-

1921 Anayasası'nın 20. maddesinde, mahalli yönetim esasları getiriliyordu. Hatta 1922'de Kürdistan'a özerklik verilmesi yönünde bir kanun tasarısı görüşüldü ve kabul edildi. Bu gizli celsenin zabitleri var.

misyonu'na havale edildi. Komisyon da yüzde 10 hissesi Türkiye'de kalmak şartıyla bu petrol bölgesini Britanya'ya verdi. Türkiye sözde itiraz edince konu Cemiyet-i Akvam'a (Birleşmiş Milletler'in selefi Milletler Cemiyeti) gitti. Oradan da yine Britanya lehine karar çıktı. Neticede, Türkiye yüzde 10 hissesini 500 bin sterlin karşılığında Britanya'ya satarak elini eteğini çekti. Böylece Kürdistan, Lozan'la birlikte dört parçaya bölünmüş oldu.

Lozan'dan bir süre sonra Şeyh Said isyanı patlak veriyor, ama siz çalışmalarınızda aslında söz konusu isyanın milli bir kalkışma

"İttihat ve Terakki'nin Kürt kurucularından Dr. Abdullah Cevdet Bey, 1911'de bir broşür yayınlamıştı. Broşürün başlığında 'Kürt ve Türk birlikte mücadele etmek ve kardeşle yaşamak zorundadır, birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akıbet yoktur' yazıyordu. Bu broşür, 1923'te Meclis'te ayakta alkışlanan Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, 1925'te Bitlis'te katledildi."

"Kürt ve Türk birlikte mücadele etmek ve kardeşle yaşamak zorundadır, birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akıbet yoktur" dediği için 1923'te Meclis'te ayakta alkışlanan Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, 1925'te Bitlis'te katledildi.

1925 isyanında Şeyh Said ve arkadaşları yakalandıktan sonra

mik nüfuzu da olan bir şahsiyet. Pek çok vatansever Kürt gibi o da Ankara'dan rahatsız, ama harekete sonradan dahil edilmiştir. Zaten Şark İstiklâl Mahkemesi'ndeki savunmasında, "ben hareketin ne önünde ne de arkasındaydım, içinde buldum kendimi" diyor. Azadî Hareketi'nin bir dini, bir de siyasi kolu var, ama dini kol siyasi kola göre son derece azınlıktadır. Ankara'daki ilk meclisin yapısına baktığınızda da üçte biri din adamları, dedeler veya seyyidlerden oluşuyor. Zaten 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ulusal hareketlerin önderliği, aynı zamanda dini misyonu olan ailelere geçti. Ama Kürt Teâlî Cemiyeti gibi Azadî Örgütü'nün de çoğunluğunu seküler şahsiyetler oluşturuyor.

Kürdistan Azadî Cemiyeti üyelerinin isimleri biliniyor mu?

Robert Olson, 1992'de yayınladığım *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı* isimli kitabında, Batılı devletlerin arşivlerinden yararlanarak otuz dolayında Azadî üyesinin ismini veriyor. Azadî Cemiyeti'nin başında Cibranlı Halit Bey bulunuyordu. Örgütün şubelerinin tümünün başında eski yurtsever Kürt aydınları bulunuyor. Cibranlı Halit Bey, Mustafa Kemal ve İnönü'yle birlikte Harp Okulu'nu okumuş Kürt bir Osmanlı subayı. Aynı zamanda meşhur Cibran aşiretinin ileri gelen ailelerinden birine mensup.

Azadî örgütünün merkezi neredeydi?

İstanbul! 1900'lerin başında Kürt Azm-i Kavi Cemiyeti'nden Kürdistan Teâlî Cemiyeti'ne kadar yirmi ayrı demokratik Kürt örgütü kurulmuştu. Bunlardan üçü, yani Kürt Demokrat Fırkası, Kürt Serbesti Fırkası, Kürt Millet Fırkası siyasi parti niteliğinde. Bu parti ve örgütlerin çoğu II. Meşrutiyet'ten sonra kurulmuştu. Fakat İttihat ve Terakki, 1912'deki Selanik Kongresi'nden sonra bütünüyle Balkanlı ve Kafkaslı dönme Türkçü Müslümanların eline geçince, yüzlerindeki maskeyi çıkarıp Türk ve İslâm maskesini taktılar. Böylece yeni bir inkâr ve ret politikası başlandı. Gidişatın bu yönde olduğunu farkedenden itibaren İttihat ve Terakki'nin Kürt kurucularından, Osmanlı'nın çeşitli yönetim kademelerinde

görev almış olan- Dr. Abdullah Cevdet Bey, 1911'de bir broşür yayınlamıştı. Broşürün başlığında 'Kürt ve Türk birlikte mücadele etmek ve kardeşle yaşamak zorundadır, birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akıbet yoktur' yazıyordu. Bu broşür, 1923'te Meclis'te ayakta alkışlanan Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, 1925'te Bitlis'te katledildi.

Abdullah Cevdet'in İttihat ve Terakki'ye ilk Kürt itirazı sayılabilir mi?

Aslında 1909'da da benzer temalı bir broşür yayınlamıştı kendisi, ama 1911'deki ilk ciddi Kürt itirazıdır. 1912'de İttihat ve Terakki'nin kadroları değişip 1913'teki Babiâli baskınıyla da iktidar ele geçirilince, Osmanlı tarihinde ilk defa Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve Osmanlı Ayan Meclisi, yani senato olmak üzere

Kürt Dağı (bugünkü Rojava) Kürtleri Hacı Hannan Ağa öncülüğünde Ankara'ya geliyorlar. "Kürt Dağlıların Mutalebatı" adıyla bir broşür bastırıyorlar. Mustafa Kemal'e, "Sen daha Samsun'a çıkmamışken biz anti-emperyalist bir yönelimle Fransızlarla kanlı bıçaklı olduk. Bize verilen söze göre birlikte kurtulacaktık. İngiliz ve Fransızlarla gizli bir anlaşma yaptıysanız, bu ihanettir" diyorlar.

iki meclisli bir parlamento kuruldu. Kısa süre sonra senato budandı ve yönetim tamamen Türk-İslâmcıların eline geçti. Daha sonra Mehmet Akif Ersoy gibi isimlerin Almanya'ya gönderilip zamanla birer savaş propagandisti olarak İslâm âlemine salınması söz konusudur. Hatırlayalım, savaşa karşı çıkan Tevfik Fikret'e en ağır saldırıları yapanlar bunlardır. Çünkü Alman militarizminin kucağında

bir dünya harbine girilmesinin Osmanlı'nın yok olması anlamına geleceğini söylüyordu Tevfik Fikret. Osmanlı dağılırken anti-emperyalist mücadelede Kürtler önemli bir noktadaydı. Urfa, Maraş, Antep... Sırf Antep'te Fransızlara karşı oluşturulan anti-emperyalist 16 çetenin 12'si Kürt çetesi idi. Bunlar, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından önce başlamış mücadelelerdir.

Şeyh Said'e dönelim, kitabınızda, Şeyh Said isyanı diye bir isyan olmadığını iddia ediyorsunuz. Peki olan ne?

O isyanın Kürdistan Azadî Cemiyeti tarafından organize edildiği, gizli belgeleri ortaya çıkarmamızla beraber bugün artık ayan beyan ortadadır. *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri* kitabımda devletin bu konudaki yüzlerce sayfalık belgeleri var. 1925 isyanıyla ilgili devlet içinde ne tür şifreli yazışmalar yapıldığı ortadadır.

Bu belgelere nereden ulaştınız?

Birinci nüshası halen devletin kasasında. Diğer nüshasına ise, imha edilmek üzere İçişleri Bakanlığı'nın çöplüğüne atılan bir klasör sayesinde ulaştım. Kitap kurdu niteliğindeki bir zabıta arkadaş 1980'li yılların başında bu klasörü bulup saklıyor. Ben daha sonra bu klasörü, sahaf üzerinden söz konusu arkadaştan satın aldım. Klasörün ilk birkaç sayfası kopuk, ama sonrası muazzam bilgiler içeriyor. Klasördeki Osmanlıca belgeleri tercüme ettirdim. Mesele ne? Dersim Harekâtı yapılmış, II. Dünya Harbi bitmiş, ama Kürt meselesinin yeniden kapıyı çalacağı bilindiği için, 1945'te dönemin hükümeti konuyu tezekkür ediyor ve bu konuda bir rapor hazırlama kararı alınıyor. CHP hükümeti bu raporu daha önce çeşitli Anadolu kentlerinin yanı sıra Kürdistan'da da valilik yapmış olan Ahmet Hasip Koylan'a hazırlatıyor. Koylan o sırada İçişleri Bakanlığı Mülkiye Başmüfettişi. 1925 Kürt hareketinin öncesi ve sonrasına ilişkin yüzlerce sayfa belgeyi topluyor. 1901'den itibaren kurulan yirmiye aşkın Kürt demokratik örgütünün, ki bunların içinde Kürt Demokrat Fırkası, Serbesti Fırkası, Kürt Teâlî Cemiyeti de var, tüzüklerini inceliyor.

Sakallı Nurettin Paşa, 1922'de Mustafa Kemal'e. "1915'te Kürtler Müslüman kabul edildikleri için sonraya bırakılmıştı. 1921'deki Koçgiri katliamıyla sıra onlara gelmişti. Onun için dönemin ordu komutanı Nurettin Paşa 'zozoların işini bitirdik, sıra lololara geldi', yani Ermenilerin işini bitirdik, sıra Kürtlerde diyordu. 1924'te gazetelerin başlıklarının altıyazısı şöyleydi: "Türkün süngüsünün görüldüğü yerde Kürtlük biter."

"Said-i Kurdî, yani Bediuzzaman Saidi Nursi, Kürt Teâlî Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden biridir. Ona benzer üç-beş isim dışındakilerin tümü seküler, küçük burjuva Kürt aydınları. Kürt Teâlî Cemiyeti gibi Azadî Örgütü'nün de çoğunluğunu seküler şahsiyetler oluşturuyor."

1925'te Şark İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilen Kürtler infaz öncesinde

Kürt kadın ve gençlik örgütlerini, bunların maksatlarını, Kürt kültürünü, tarihini, coğrafyasını, siyasetini de inceleyerek rapor getiriyor. Hatta Koylan 1944'te Köy Enstitüleri'yle ilgili de bir rapor hazırlıyor. Köy Enstitüleri kanununa göre oralardan yetişen öğretmenler, bulundukları bölgelerde görev yapacaktı. Koylan ise raporunda diyor ki, "çeşitli yerlerde tanık olduğum üzere, Kürt ve Araplar, bulundukları bölgelerde öğretmenlik yaparken oradaki çocuklarla Kürtçe veya Arapça konuşuyorlar, o yüzden bu kanun değişmeli". Nitekim daha sonra Köy Enstitüleri'yle ilgili kanun değiştiriliyor ve artık bu okullara şehirlerden, başka bölgelerden de öğrenciler alınıyor.

Koylan'ın Kürt raporunda münhasıran 1925 isyanı üzerinde duruluyor. Gerek Şark Islahat Planı'nın ön raporunu hazırlayanlar, gerek dönemin İçişleri Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda, dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Cemil Uygadın gibi şahsiyetler, 1925 isyanının din perdesi altında, tamamen milli bir isyan olduğunu söyledikleri gibi, Şeyh Said ve arkadaşlarının tümü mahkemede ayrı bir devlet kurma girişimi dolayısıyla idama mahkûm edildiler. 1925'te, Genelkurmay'ın ilgili yazısında deniyor ki: "Bu isyanın iç ve dış basında bir Kürt isyanı olarak neşredilmesi milli menfaatlerimize aykırıdır. Binaenaleyh, isyanın bir Kürt milli isyanı değil, bir irtica ve iğfal, kandırma hareketi olduğu zımında yayın yapılması için gerekli tedbirleri alın." Bu resmi yazıyı o zamanki adıyla Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, yani Genelkurmay Başkanlığı, hükümete yolluyor. Hükümet de Genelkurmay'ı haklı buluyor ve bu konuda Dışişleri Bakanlığı'nı görevlendiriyor. Çünkü irticai hareketi bastırmak başka, milli bir Kürt isyanını bastırmış olmak bambaşkadır. Türk devleti 1925'te ilk defa 16 uçaklık bir filo kullandı ve bir görüşe göre Britanya'dan, bir görüşe göre de Almanya'dan zehirli gaz getirtilerek toplumun üzerine atıldığı için bilanço çok yüksek oldu.

Hangi bölgelerde kullanıldı bu kitle imha silahları?

Elazığ-Diyarbakır hattında. Resmi belgelere göre, Şark Islahat Mahkemeleri'nde idam edilen Kürt aydınlarının sayısı 47'dir, ama isyanın bastırılması sürecinde, iki yıl içinde katledilen Kürtlerin sayısı 15 bin 500'dür.

İsyanı başlatan Kürdistan Azadî Cemiyeti, Şeyh Said ve arkadaşlarının idamından sonra dağıldı mı?

İsyanın bastırılmasından sonra Azadî'nin kurtulan üyeleri önce 1927'de Lübnan'a, son-

1925 isyanıyla ilgili devlet içinde ne tür şifreli yazışmalar yapıldığı ortadadır.

Genelkurmay'ın yazısında deniyor ki, "Bu isyanın iç ve dış basında bir Kürt isyanı olarak neşredilmesi milli menfaatlerimize aykırıdır. Binaenaleyh, isyanın bir Kürt milli isyanı değil, bir irtica ve iğfal, kandırma hareketi olduğu zımında yayın yapılması için gerekli tedbirleri alın."

ra da Şam'a geçtiler ve orada Xoybûn ("Kendin Olmak") örgütünü kurdular. Xoybûn'un yayınladığı ilk broşür, "Türkiye'de Kürtlerin kırımını" başlığı taşıyordu. *Kürdoloji Belgeleri* kitabımın birinci cildinde yayınladığım bu broşürde şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy, katledilenlerin dökümü var. Buna göre katledilenlerin sayısı 15 bin 500 kişi. Türkiye'nin o zamanki nüfusu 12 milyon.

O zamanki yönetim 1925 isyanını Kürt milli isyanı değil de irticai bir hareket olarak kodlamakla neyi amaçlıyordu?

Bir kere bütün gizli belgelerde bu isyanın milli bir hareket olduğu söyleniyor. Fakat bunun bu şekilde ilan edilmesi hem Kürt milliyetçilerini hem de Avrupa başta olmak üzere dünya kamuoyunu etkileyecekti. So-

nuçta ulusal bir hareket kırımla, katliamla sonlandırılıyor. Üstelik bizim yeni yeni öğrendiğimiz o 16 uçaklık filoyla zehirli gaz atılması bir insanlık suçudur. Dolayısıyla, devlet olayı örtbas etmek için münhasıran Şeyh Said ismini öne çıkarıyor, yaşanan şeyin bir irtica hareketi olduğunu yayıyor. Oysa Şeyh Said'le beraber idam edilen 47 kişinin büyük bir bölümü İstanbul'da tutuklanıp getirilmişti ve bunların hepsi eski Kürt özgürlük örgütlerinin yöneticileriydi. 1913'ten itibaren Kürt yurtseverleri İttihat ve Terakki'den uzaklaşarak kendi örgütlenmelerine gitmişti. Şeyh Ubeydullah Nehri'nin oğlu Seyyid Abdülkadir mesela, hem senatör ve Ayan Meclisi reisi hem de Danıştay başkanıydı. Devlet Şurası başkanlığı da yapmış bir şahsiyet bu. "Kürt ve Türk birlikte mücadele etmek ve kardeşle yaşamak zorundadır, birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akıbet yoktur" dediği için 1923'te Meclis'te ayakta alkışlanan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, 1925'te Bitlis'te katledildi. Keza, Hasan Hayri Bey, daha 1919'da Mustafa Kemal'le birlikte subaylık yapan bir şahsiyettir. Mustafa Kemal'in en yakınında görünen, ilk Meclis'e Kürdistan mebuslarıyla beraber ulusal giysileriyle gelip Kürdistan grubuna önderlik eden birisidir Hasan Hayri Bey. Onu da 1925'te Azadî dolayısıyla katlettiler. Özetle, Şeyh Said, Azadî hareketi dolayısıyla idam edilen 47 kişiden sadece biridir.

Günümüzde, seküler Kürt hareketi açısından Şeyh Said nasıl bir anlam taşıyor?

Dersim-Koçgiri kitabımda "İki Said, bir Seyyit'in acılı yaşamı" başlıklı bir yazım var. Şeyh Said, Said-i Kürdî ve Seyyid Rıza. Bu şahıslar, ulusal bir hareketin içinde oldukları için katledildiler. Bu üç isim içindeki en etkisizi Said-i Kürdî'di, ama onun da bir Kürt yurtseveri, Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin en etkili kurucu üyelerinden biri olduğu biliniyordu. Said-i Kürdî, Sevr görüşmelerine giden Şerif Paşa komutasındaki Kürt delegasyonunun geri çekilmesini sağlayan Kürt aydınlarından biri olduğu için idam edilmedi, ama hayatı boyunca hep gözetim altında

ve sürgünde yaşadı. Daha sonra onun takipçisi olan başta Fethullahçılar olmak üzere Nurcular da, Said-i Kürdî'nin Kürt yurtsever kimliğini örtmek için "Bediuzzaman"ı, İslâmcı kimliğini öne çıkardılar. Oysa kendisi aynı zamanda bir Kürt yurtseveriydi.

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen ideolojilerin başında İslâmcılık geliyor. Nasıl ki 1960'larda Kürt hareketleri sol ideolojiden etkilenecek yükseldiyse, 1920 sonrası Kürt milliyetçi hareketlerinin de İslâmcılığa eklemelendiğini söylemek doğru olmaz mı?

Azınlık statüsündeki etnik topluluklarda din ve milliyet iç içe geçer. Ama aslında Şafii Müslümanlar da kendilerini azınlık olarak hissediyorlar. Çünkü Osmanlı'dan beri devletin resmi mezhebi Hanefiliktir. Özellikle de Şafii Kürtlerin örgütlenme biçiminin, klasik Şafilikten de ayrıt edici özellikleri var. Klasik Şafilik onlara hitap etmediği için genellikle tarikat ekseninde örgütlenirler.

Klasik Şafilik neden onlara hitap etmiyor?

Çünkü bunlar eski Kürt din ve kültürlerinin mensubu. Nitekim Zerdüştlüğün, Mazdekçiliğin, Bailiğin etkilerini görüyoruz Şafii Kürtlerde. Nakşibendiler Kürttür ve Kürt olan Mevlâna Halid'in kuramcısı olduğu Halidiye Kolu'na mensupturlar. Mevlâna Halid, Güney Kürdistanlıdır ve birkaç farklı dilde şiir yazan bir şahsiyettir. Kürt İslâmı'nın, Şafiiliğinin ayrıt edici özellikleri var. Bu nedenle Said-i Kürdî Medresetü'z-Zehra adıyla bir medrese açılması için Abdülhamit'e başvuruyor. Arkasından İttihatçılarla görüşüyor, ama İttihatçılar Hamidiye Alayları'nı etkilesin diye onu Balkan Cephesi'ne göndermek istiyor. Neticede Said-i Kürdî hep takibat altında kaldı ve sürgünde öldü. Urfa'da gömülü olduğu halde türbesi 1960 ihtilali sürecinde bir geceyarısı kaldırılıp bilinmeyen bir yere götürüldü. Şeyh Said'in, Seyyid Rıza'nın mezarı da bilinmiyor.

Seyyid Rıza'nın Dersim bölgesinde öne çıkmasına sebep olan koşullar nelerdi?

Daha 1864'te Dersim bölgesinde Kürt-Ermeni İstiklâl Komitesi adıyla, legal bir örgütlenme kuruluyor. Kürtlerle Ermenilerin kurduğu bu komitenin Kürt cenahında Seyyid Rıza'nın babası Seyyid İbrahim de vardı. Kendi bölgelerinde demokratik hakların tanınması için İstanbul'a gönderdikleri heyetin mensupları tutuklanıp iki sene hapiste tutuluyor. O tarihten itibaren Seyyit ailesi mimleniyor. Abdülmecit, Abdülaziz, Abdülhamit, İttihat Terakki ve nihayet cumhuriyet döneminde bu aileye yaklaşım değişmiyor. Her askeri harekâta Seyyid Rıza ve yakınlarının evleri yok ediliyor, talan ediliyor. Osmanlı döneminde Dersim isyanı var, ama 1937'de bir isyan söz konusu değil. 1937-38, tamamen planlı bir soykırımdır. Dersimde katledilenlerin sayısı 40 ila 50 bin arasındadır.

1926'da Mustafa Kemal'in daveti üzerine Ankara'ya giden Dersim aşiret reisleri; 1938'de hemen hepsi imha edildi

O dönemde Ankara yönetiminin Alevi politikası neydi peki?

1925'te gerek Şark Islahat Planı'yla, gerekse Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla sadece Şafii Müslümanlık değil, aynı zamanda Alevilik de yasaklandı. Dolayısıyla yalnızca Hanefi Müslümanlık ve Lozan'da söz verildiği için gayrimüslimlik tanınıyor. Şark Islahat Planı'nın 28 maddesinin tamamı Kürtlerle ilgilidir. O plan bilinmeden Kürt meselesi de, Alevilerin serencamı da anlaşılabilir. Ayrıca, 1927'de Mustafa Kemal yeni bir Kur'an tefsiri için Diyanet İşleri Riyaseti'ne yedi madde halinde talimat yolluyor. Nasıl bir Kur'an tefsiri yapılacağını da bizzat kendisi belirliyor. Burada Aleviliğe ve Şafiiliğe asla yer verilme-

Aleviler inançlarının yasaklı olduğunu biliyor, ama bunun resmi belgesini bilmiyorlardı. O belgeler Şark Islahat Planı, Tekke ve Zaviyeler Kanunu, Mustafa Kemal'in Diyanet'e yolladığı yedi maddelik talimat ve İçişleri Bakanlığı'nın 1930'da yayınlanan gizli genelgesidir. Alevilerin ibadetlerini serbestçe yapamamalarının kaynağında bu dört unsur yatıyor.

mesi gerektiğini söylüyor. 1930 yılında buna eşlik eden bir genelge yayınlanıyor ki, o da Hasan Reşit Tankut'un arşivinden çıktı ve ilk kez ben yayınladım. Orada da hem Alevilerin ibadetleri hem de ibadetlerinin enstrümanı olan saz, bağlama yasaklanıyor! Alevi dedeleri o yüzden "köyün dışına, damın başına, pencerenin önüne gözcü koyuyorduk" diyorlar. Aleviler inançlarının yasaklı olduğunu biliyor, ama bunun resmi belgesini bilmiyorlardı. O belgeler sırasıyla Şark Islahat Planı, Tekke ve Zaviyeler Kanunu, Mustafa

Kemal'in Diyanet'e yolladığı yedi maddelik talimat ve İçişleri Bakanlığı'nın 1930'da yayınlanan gizli genelgesidir. Alevilerin hiçbir zaman ibadetlerini serbestçe yapamamalarının kaynağında bu dört unsur yatıyor.

Şeyh Said ile Seyyid Rıza arasında herhangi bir mücadele ortaklığı olmuş mu?

Yakın zamanda ortaya bazı yalanlar salındı. Güya Şeyh Said, Seyyid Rıza'nın yanına, destek istemeye gitmiş. Seyyid Rıza da kendisi için davar kesmiş. Şeyh Said ve adamları da "biz kızılbaşın kestğini yemeyiz" demiş. Seyyid Rıza da güya "bizim kestığımızı yemeyenle biz nasıl işbirliği yaparız, beraber savaşırsınız" demiş. Külliye yalan bunlar! Aksine, Şeyh Said ve arkadaşlarının, Dersimlilerin hareketlerine destekleri konusunda defalarca yayınladığı genelgeler var. Dersimliler belli ölçüde harekete destek de veriyor. Ama bir bölümü, devletin de propagandasının etkisi ve İzzettin Doğan'ın babası Hüseyin Doğan gibi işbirlikçi dedelerin etkisiyle harekete karşı duruyor.

Kürt aydınlarının, isyanın bastırılmasından hemen sonra, 1926'da İsmet İnönü'ye yolladığı bir mektup var. O mektup ne maksatla yazılıyor?

1925'teki milli isyan hareketi dolayısıyla sakıncalı bulunduğu için yurtdışına çıkmak zorunda kalan Kürt aydınları İsmet Paşa şahsında aslında hükümete muhtıra yolluyorlar. Bu aydınlar Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu'da ve Fransa başta olmak üzere Avrupa'da yaşıyorlar. Nitekim Kürt aydınlarının Kürtlerin eşitlik talebini dillendirdikleri mektup İsmet Paşa'ya Fransa'dan yollanıyor.

Neden Mustafa Kemal'e değil de İsmet İnönü'ye yolluyorlar?

İsmet Paşa'nın Kürt olduğunu biliyorlar çünkü. Eğer o aydınların muhtırası o zaman dikkate alınsaydı, sonraki acıların, kayıpların, gözyaşlarının hiçbirisi olmayacaktı. O deklarasyonda Kürt aydınlarının ne kadar haklı oldukları bugün net olarak anlaşılmıştır. Keza Rojava Kürtlerinin ne kadar haklı olduğu 1922 deklarasyonu, yani Kürt Dağlılarının Mutalebatı'yla ortadadır. Kürtlerin eşitlik talebi kabul edilip red ve inkâr politi-

kasından tez zamanda vazgeçilseydi, bugün bu noktada olunmazdı. “Yedi uğursuz T” politikalarını devreye koyanların zihniyeti iflas etti, ama dökülen onca kanın da müsebbibi bu zihniyettir. Başta Hasankeyf bağlamında sorduğunuz sorunun yanıtı da buradadır. İnsani, ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel felaketlerin arkasındaki bu zihniyet ne yazık ki hâlâ devrededir.

Söyleşiye son günlerde çeşitli etkinliklerle Hasankeyf'teki Ilısu Baraj projesine karşı yapılan protestolar dolayısıyla başladık, ama devletin Kürt politikasının tarihine dalınca orayı eksik bıraktınız...

Tekrar ediyorum, bugün Hasankeyf'te yapılanlara bakınca, geçmişten beri yürütülen politikaları görmek zorundayız. Bakın, İslamiyet Selçuklular döneminde bu topraklara girdi. O dönemden itibaren İslâmi eksenli ideolojiler egemen hale geldi ve onlar da farklı dinsel kültürlerle mücadele etmeye, onların maddi ve kültürel varlıklarını yok etmeye odaklandılar. İstanbul Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Roma da Batı Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi. Bugün hem Roma hem de diğer tarihi şehirler adeta birer açık hava müzesidir. Peki bizde ne kaldı? Tarihi kalıntıların büyük bir bölümü viranedir. Çünkü maksat, geçmiş din ve kültürlerle ait varlıkları yok etmek ve tarihi kendisiyle başlatmaktır. Nitekim Selçukluların ayakta tuttuğu yerlerden biri olan Aspendos'ta, kabbartma heykellerin yüzünü hamur gibi bir maddeyle kapatarak orayı kervansaray olarak kullanmışlar. Oranın ayakta durmasının sebebi de tarihi bir varlığa saygıdan değil, kervansaray ihtiyacından kaynaklanıyor zaten. Oysa Anadolu, Kürdistan ve Mezopotamya bir yığın din, inanç, kültür ve uygarlığın gelip geçtiği, konakladığı, yükseldiği ve çöktüğü coğrafyadır. İslamiyet dolayısıyla bu uygarlıklardan ne kaldıysa, yok edilemiştir. Geçmişte dünyanın en zengin kütüphanesi olan İskenderiye Kütüphanesi, Halife Ömer döneminde yerle yeksan edildi. O devasa kütüphaneden kala kala mumya içinde, çevresi yanmış iki sayfalık bir varak kaldı. Onların devamcısı olanlar yıkıma, talana devam etti. Osmanlı'da eski tarihi kalıntılar yok edilirken, bir yandan da Kayseri Ermenilerinden Mimar Sinan'a bol bol cami yaptırdılar, şimdi onlarla övünüyorlar. Yakın zamanda Taliban, etkili olduğu bölgelerde, kayalara oyulmuş büyük Buda heykellerini dinamitleyerek yok etti. IŞİD'in de eski kültür kalıntılarını, şehir devletlerini, uygarlık eserlerini nasıl yok ettiğini hepimiz gördük.

Gelelim Kürdistan'a...

Kürdistan'da demografik yapının değiştirilmesi projesi Şark Islahat Planı'ndan beri başarısız olduğu için, Kürtler tarihsizleştirilmeye çalışılmıştır. Kürtlerin tarihini Türklerle başlatma hedefiyle tarihi varlıkların hemen

hepsi yok edildi. Yok edilmeyen yerler de askeri bölgelerin içine alınarak gözden ırak kılındı. Kapadokya'ya benzeyen Dara Antik Kenti Mardin'de bulunuyor. Fakat üç-dört yıl öncesine kadar askeri yasak bölge içindeydi. Keza birçok gravüre konu olan meşhur Mardin Kalesi, MİT'in ve askerlerin içinde ikâmet ettiği yasaklı bir bölge. Bunlar bilinçli olarak yapılıyor.

Kayyum döneminde de geçmişin izlerini silmek üzere çok sayıda operasyon yapıldı...

Tabii, kayyumların ilk icraatı, Kürtlerin hafızasına kazınan her şeyi yok etmeye yöneliktir. Anıtlar kaldırılıyor, park ve bahçe isimleri değiştiriliyor. Keza Hasankeyf, tüm dünyanın gözlerinin üstünde olduğu, tarihi açıdan harika mertebesinde bir bölgedir. İlk sorunun yanıtına artık gelebiliriz: Buradaki mesele baraj filan değildir. Geçmiş uygarlıkların izini silme ve tarihi kendisiyle başlatma zihniyetinin bir uzantısıdır. Hafıza mekânını çoraklaştırmaya, insanlıktan uzaklaştırmaya dönük bir operasyondur Hasankeyf'te yapılan. Onun da kökleri bir yandan Abdülhamit'e, bir yandan 1925 tarihli Şark Islahat Planı'na kadar gidiyor. Ilısu Barajı fikri 1950'li yıllarda konuşulup birkaç yıl sonra proje haline getiriliyor ve 12 Eylül darbesinden hemen sonra burası GAP kapsamına alınıyor. AKP döneminde oradaki tarihin silinmesine başlanıyor. Şark Islahat Planı'nın daha ilk maddesinde, “aşağıdaki planın hitamı tatbikine kadar”, yani plan tamamen hayata geçirilene kadar, Kürdistan'da örfi idare devam edecektir deniyor. O nedenle Kürdistan'ın yönetim yapısı, Türkiye'nin batısına göre hep değişiktir. Umumi müfettişliktir, örfi idaredir, sıkıyönetimdir, OHAL'dir. 1927'den 1947'ye kadar, yirmi yıl boyunca, idamları da imzalayabilen, her türlü yetkiye sahip umumi müfettişlik rejimi vardı Kürdistan'da.

1937'de Elazığ'da mahkemeye götürülen Seyid Rıza

Demokrat Parti döneminde örfi idare, sonra sıkıyönetim, ardından olağanüstü hal ve şimdi de kayyum yönetimi...

Hasankeyf'e baraj fikri Demokrat Parti döneminde (1950-1960) oluşuyor. Kürtlerin ilk başta büyük destek verdiği Demokrat Parti'nin Kürt politikası ne yöneydi?

Kürtler gerçekten de ilk başta DP'yi bir kuruluş umudu olarak görüyordu. Fakat DP kısa süre sonra çirkin yüzünü ortaya çıkardı. Nitekim Hasankeyf'le ilgili projelendirmeyi yaptığı gibi, Kuzey Kürdistan'la Rojava hattını da mayınlayan ve nice insanın ölümüne, sakat kalmasına yol açan da DP'dir. O zaman Alevi halk ozanı Aşık Ali İzzet Özkan, “Demokrat Parti'yi taze kız sandık / Çirkin çıktı, kahpe çıktı, dul çıktı / Alınm açık, yüzüm ağ dedi, kandık / Yüzü kara çıktı, başı kel çıktı” diyor. Demokrat Parti, esas olarak İttihat ve Terakki'nin bir versiyonudur. Birileri İsmet Paşa'yı aşağılamak için Celal Bayar'ı yüceltmeye çalışıyor. Sanki İsmet diktatördü de Celal Bayar çok demokrattı! İsmet Paşa'nın 1925'te Dersim eksenli gizli Kürt raporu var. Ama 1936'da da Celal Bayar'ın İktisat Vekili olarak hazırladığı Şark Raporu var. Bayar tüm askeri yöntemleri savunuyor.

Az önce “Şark Islahat Planı'nın daha ilk maddesinde, ‘aşağıdaki planın hitamı tatbikine kadar’, yani plan tamamen hayata geçirilene kadar, Kürdistan'da örfi idare devam edecektir” dendiğini aktardınız. Bu plan halen devam ediyor mu?

Şu sıralar üçüncü yoldan söz ediliyor. Türk-İslâmcıların ve Kemalist milliyetçilerin çıkmaz yol olduğunu tarih ispatladı. Türk-İslâm adına yapılan projeler de, hiçbir zaman gerçek mânâda uygulanmayan laiklik adına, milliyetçilik adına yapılanlar da iflas etmiştir. Dolayısıyla üçüncü bir yolun izlenmesi şarttır. Zaten Kürt aydınlanma hareketinin baştan itibaren söylediği buydu. 2013'te Kürt Tarihi dergisi bir kampanya başlatmış ve şöyle demişti: “Kürdistan çoktandır büyük bir tarihsizleştirme operasyonuna maruz kalıyor. Ülkenin tarihsel mirası hem siyasi iktidarlar tarafından hem de ülke sakinlerince tahrip ediliyor. Katliamlar, zorunlu göçler, yakılan-yıkılan köyler, GAP, HES'ler, doğal afetler, yangınlar Kürdistan'daki tarihsel mirası elbirliğiyle yok etti, etmeye devam ediyor. Bu nedenle, bu tarihsizleştirme operasyonuna, tarihsel mirasın yok edilmesine karşı bir kampanya başlatıyoruz.” Görünen o ki, bu türden kampanyalar da devlet aklı projelerinin önüne geçemiyor. Sonuç itibarıyla, gerek insan varlığı, gerek tabiat ve kültür varlıkları, bir bütün olarak insani varlıkların hayatiyet bulması, yaşamına devam edebilmesi, çok çiçekli bir bahçe gibi yan yana, birlikte özgürce yaşamasının yolu gerçek bir demokrasiden geçiyor.

SÖYLEŞİ: İRFAN AKTAN

Epistemik şiddetin peşinde

Geçtiğimiz yüzyılın sekülerleşme teorileri, özellikle post-kolonyal düşünce ve sömürgecilik sonrası milliyetçilik analizleriyle birlikte, büyük eleştirilere maruz kaldı, yapısöküme uğratıldı, yeni bulgu ve yorumlarla yeni boyutlar kazandı. Din bilimleri sanat, siyaset, hukuk tarihleriyle ilişkiye sokuldu, dinin toplumsal hayattan ne kadar ayrı ele alınabileceği tartışıldı. Türkiye'nin modern seküler tarihi de, öncelikle ulus inşasında dinin, özellikle de Müslümanlığın belli bir yorumunun rolü bağlamında teşrih masasına yatırıldı. Bu çaba, azınlık addedilen inançların, örneğin Aleviliğin kavranma, sınıflanma, içerilme ve dışlanma tarzlarının eleştirisine doğru genişledi. *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı* başlıklı çalışması 2016'da İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılan Markus Dressler, akademik dikkatini buraya yönelten bir biliminsanı. Dressler ile, teoriden pratiğe, din bilimlerinin dönüşümünü ve Alevilik üzerine tarihsel yorumları konuştuk.

Akademik eğitiminiz din bilimleri ve Türkiye özelinde Kızılbaş-Alevi-Bektaşiler üzerine. Bu ihtilaflı ve zor alanda akademik yolculuğunuz nasıl başladı?

Markus Dressler: Marburg Üniversitesi'nde din bilimleri okurken İslam ve Müslüman ülkelerle ilgilenmeye ve Arapça öğrenmeye başladım. 1994 yılında Ursula Spuler-Stege-mann hocamız *Modern Türkiye'de Dinler* diye bir ders açtı ve derste Alevilik konusuna ağırlık verdi. Konu benim için tamamen yeniydi, dersi ilgiyle takip ettim. Dersin sonundaki sınav için Aleviliği seçtim ve üniversite hayatımda en kötü notumu aldım. Aynı dönemde Türkçe öğrenmeye başladım. Yazları İstanbul Gümüşsuyu'ndaki TÖMER şubesinde Türkçe dersleri alırken haftasonları da cemevlerini gezmeye giderdim; Şahkulu Sultan ile Karaca Ahmet ilk gittiğim cemevleriydi. Birçok cemevinde bulunan Atatürk resmi ve özellikle Hacı Bektaş ve Hazret-i Ali'nin resimlerinin yanına asılması beni çok şaşırttı, anlam veremedim. Master tezimde bu konuyu açmaya çalıştım. Böyle başladı Alevilik ile yolculuğum.

Batı dünyasında din bilimleri (teoloji) çok çeşitli ve çoğulcu çalışmalara açık bir alan iken Türkiye'de "ilahiyat" adı altında İslam'ın Sünni-Hanefi yorumunun baskısı altında. Karşılaştırmalı bir perspektifle, Türkiye'de din bilimleri alanına dair düşünceleriniz neler?

Almanya'da üniversitede Marburg'da din bilimleri, Giessen'de İslam bilimleri okudum. Bütün Şarkiyat bilimleri gibi, din ve İslam bilimleri de emperyal ve sömürgeci dönemlerde gelişmiş. Bu disiplinlerin farklı kültür-lere yaklaşımı tabii ki Avrupa ve Hristiyanlık merkezli idi –zaten başka türlü de olamazdı–, bunun yanı sıra sömürgeci siyasi projenin hiyerarşik düzenini savunan varsayımları da içeriyordu. Özellikle post-kolonyal müdahalelerin neticesinde bugün Şarkiyat bilimlerinde bu sorunlu geçmiş hakkındaki farkındalık oldukça gelişti. Özellikle din bilimleri kendi

Almanya'da Leipzig Üniversitesi Multiple Secularities projesinde kıdemli araştırmacı olarak çalışan Markus Dressler, din bilimleri, Osmanlı-Türkiye döneminde din tarihi ve politikaları, din ve İslam çalışmalarındaki yöntem sorunları, sekülerizm söylemleri üzerine çalışmalarını sürdürüyor. FOTOĞRAF: UFUK EROL

disiplininin bu geçmişiyle oldukça geniş bir yüzleşme gerçekleştirdi.

Bir tarafta metodolojik bir agnostisizmden yola çıkan din ve İslam bilimleri, öbür taraftan dini ve bilimsel perspektifleri bağdaştıran Hristiyan teolojisi ve İslami ilahiyat, genel olarak "din(ler)" ya da İslam veya Hristiyanlık benzeri spesifik dinler gibi ortak bir mevzu ya da bir araştırma nesnesi paylaşıyorlar. Ancak din ve İslam bilimi ile teoloji ve ilahiyat arasındaki farklar önemli. Teoloji ve ilahiyat genelde araştırdıkları nesneyi –dinin dogmaları, pratikleri, tarihi gibi– sempatik bir yakınlıktan ele alıyor, dini söylemin tam dışarısında kalmıyor, içerisinden de bakıyor. Din bilimleri ve İslam bilimlerinin yaklaşımları

ise dine dışarıdan, metodolojik bir mesafeyle yaklaşmayı amaçlar. Yani dini ilahi bir gerçek olarak değil, ancak tarihsel ve sosyolojik bir gerçek olarak ele alır. Yine de içeriden veya dışarıdan bakış farkı akademik pratikte bazen bulanıklaşabilir, çünkü yaklaşım tarzı hem kişiye hem de konuya bağlıdır. Örneğin dine yakınlık veya mesafelilik konumu itikadi konularda daha çok, tarihsel konularda ise daha az fark yaratacak şekildedir. Dini tarihsel ve sosyolojik bir olgu olarak gören dinbilimci olsun (dünyevi ya da seküler bir yaklaşımdan da bahsedebiliriz), dinde metafizik ya da ilahi bir gerçek gören teolog/ilahiyatçı olsun, her kişinin inandıkları ve inanmadıkları, ümitleri ve korkuları, hassasiyetleri ve zevkleri vardır. Bunu önlemek imkânsızdır, yok saymak da saflık olur. Önemli olan, çalışmalarımızdaki yaklaşımımızı bu kişisel tutumlarımızdan ayırtmaya çaba göstermemiz. "Metodolojik agnostisizm" olarak bilinen bu yaklaşım tabii ki bir idealdir. Kişisel inançlar bir yana, kimse önem verdiği değerleri ve siyasi görüşleri tamamen bilimsel yaklaşımlarından ayıramaz. Bundan dolayı asıl dikkate alınacak husus, kişisel görüşlerimiz ile bilimsel çalışmalarımızın arasındaki ilişkidir. Araştırmacı olarak böyle bir özdeşünümlülük (self-reflexivity) geliştirmek zorundayız. Maksat sözde bir "objektiflik" değil, daha çok farkındalık ve şeffaflık. Pratikte bu bir iç hesaplaşma anlamına geliyor. Bir konuda yaklaşımımızı etkileyen güçlü görüşlerim varsa onları ortaya koymam lâzım, sahte bir objektiflik iddiasının arkasına saklanmamalıyım. Mesela ben Alevilerin, başka dini, etnik ve sosyal azınlıklar ("azınlık" kavramını siyasi ve gündelik sosyal hayatta ege-men olmayan ve dezavantajlı gruplar için kullanıyorum) gibi azınlık olmamalarını isterim, yani farklılıklarını açıkça ve ayrımcılığa uğramadan yaşayabilmelerini isterim. Rakamsal azınlık olma durumunun kendisi sorun değil, en azından eşitlik prensibini gerçekleştirmiş

bir demokraside. Türkiye’de egemenlik kurma politikalarının neticesinde –geçmişte olduğu gibi bugün de– azınlık durumuna düşen birçok grubun eşitlik çabalarını, Alevilerin tanınma çabaları gibi, haklı buluyorum. Dolayısıyla egemen grupların azınlık olanlara yönelik yaklaşımlarına –ister kimlik merkezli azınlık olsun, ister sınıf merkezli– eleştirel bir hassasiyetim var. Bu durumun üretken olabileceğini düşünüyorum, çünkü bu hassasiyet ile Köprülü’nün eserindeki milliyetçilik izlerinin Aleviler için epistemik şiddete varan sonuçlar doğurduğunu farkettim.

Din bilimi bir akademik program ya da bölüm olarak Türkiye’de yokken, yine de oldukça benzer yaklaşımlarla “dini” konuları ele alanlar hep vardı. Özellikle sosyoloji, etnoloji, tarih, hatta İlahiyat’ta din bilimlerinin eleştirel ve nispeten mesafeli yöntemlerine uygun çalışmalar mevcut. Ancak Türkiye’de, laik bir siyaset için çok hassas bir konu olmasından dolayı, dini yukarıdan kontrol etmek devletin üstlendiği önemli bir görev idi ve akademik din çalışmalarını da etkiledi. Cumhuriyette ülkenin egemen siyasi çizgisine uygun bir din bilgisi üretmekte İmam Hatip okulları ve Diyanet’in faaliyetlerine paralel olarak İlahiyat’ın da önemli bir görevi oldu. Bu görev, Kemalist sistemin egemenliğinde siyasete karışmamak, “modern” ve seküler bir din anlayışı geliştirmek ve bu çizgide devlete sadık, seküler-Müslüman bir vatandaş üretmek olarak karşımıza çıkıyor. Fuad Köprülü ve daha yakın dönemde Yaşar Nuri Öztürk bu anlayışın güzel örnekleridir. AKP döneminde İlahiyat’tan laik din anlayışı yerine daha geleneksel, muhafazakâr bir İslam anlayışının benimsetilmesi isteniyor: Dindar, “Yeni Türkiye”ye ve onun liderine sadık bir vatandaş üretsın diye (her İlahiyatçı bunu desteklemiyorsa da). Ancak Kemalist olsun, post-Kemalist “Yeni Türkiye”de olsun, Müslümanlık bu çizgide eşittir Sünni-Hanefilik.

Türk Aleviliğinin İnşası kitabınız Kızılbaş-Alevi-Bektaşiler, milliyetçilik, tarihçilik ve dünyazımı üzerine eleştirel ve kapsamlı çalışmalardan biri olma özelliğini koruyor. Kitabınızda Alevi kelimesinin soykütüğünü çıkarırken Kızılbaşlığın yerine nasıl milliyetçi bir kurguyla yerleştirildiğini gözler önüne seriyorsunuz. Sizin tabirinizle bu “yeniden sıfatlandırmanın” bir sınıflandırma da içerdiğini düşünürseniz karşımıza nasıl bir tablo çıkıyor?

“Sınıflandırma” terimi bir kategorileştirme işi ve bir ayırma işini de ima ediyor. “İş” kelimesini burada bilinçli seçiyorum. Çünkü Alevileri/Aleviliği sıfatlandırma ve sınıflandırma faaliyetleri rastgele pratikler değildir. Daha büyük siyasi resme bakarsak –hem bugün hem de Baha Said ve Fuad Köprülü’nün yazdıkları zamanlarda da öyle– bu pratikler gerçekten bir iş gördüler. Aleviliği sıfatlandırma ve sınıflandırma işi, Türk milletinin sınır-

Ulus devlet inşa sürecinde Alevilik üzerine oluşan yeni paradigmaların etkisini kavramak, bu dönemin siyasi dinamiklerini ve epistemik değişimlerini tartışmadan mümkün değil. Şamanizm gibi birtakım yeni tezlerle İslam öncesi Orta Asya’dan cumhuriyete kadar uzanan bir Türk kültür devamlılığı iddia etmek, bu kültürü Alevi ve Bektaşilerin bel kemiği ilan etmek ve bütün bu milliyetçi tarihyazımını da nötr tarihçilik olarak sunmak hayli sakıncalıdır.

larını çizmek, Türk olanı Türk olmayandan ve Müslüman olanı Müslüman olmayandan ayırma politikasının önemli bir boyutuydu. Alevilik Türklük ve Müslümanlık üzerine tarif edilirken, modern ulus devlet için merkezi önem taşıyan iki kategoriye bağlandı: etnik-ırksal çağrışımları içeren bir millet kategorisi ve onunla yakın ilişki içinde gelişen din kategorisi. Tanzimat fermanlarıyla beraber ivme kazanan sekülerleşme meselesi de hem millet hem de din anlayışının değişmesine katkıda bulundu.

Osmanlı devletinin 19. yüzyıldan cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dini ve etnik sınırlar üzerinden cemaatleşme, siyasileşme ve devletleşme faaliyetleri, geç Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devletini derinden etkiledi. Devleti yenileme ve güçlendirme

Dersim katliamında ortada kalan kız çocukları

çabalarında din ve millet kavramları önemli referanslardı. Birinci Dünya Savaşı’nda, devlette yönettiği toplumu etnik ve dini sınırlarla sınıflandıran bir bakış egemen oldu. Milliyetçilikle beraber Osmanlı devleti halklarının dini ve etnik farklılıkları siyasetin ana konusu oldu. Jön Türklerle beraber bu yaklaşımın bir toplumsal mühendislik politikası haline geldiğini söyleyebiliriz.

Türkiye’de dinyazımından edebiyat tarihine uzanan alanda Fuad Köprülü ve onun mirasçıları Irene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak’ın çalışmalarının güçlü bir etkisi var. Alevi-Bektaşilerin tarihyazımına dair bu üç hâkim teorinin de modern/milliyetçi paradigmaya (öz, kök ve sınır) hapsedildiğini belirtiyorsunuz. Bu hâkim dinyazımının eleştirisinde postkolonyal ve postyapısalcı çalışmaların nasıl bir etkisi var?

Alevilik meselesine değinen çalışmalarımda postkolonyal bir yaklaşımın ağırlıklı olduğunu söylemeniz yerinde. Zikrettiğiniz din tarihçilerinin bakışları, Türk milliyetçiliğine ve modern ulus devlet inşa süreciyle gelişen bilgi sistemine yeterince mesafe koyamamış. Halbuki ulus devlet inşa sürecinde Alevilik üzerine oluşan yeni paradigmaların etkisini kavramak bu dönemin siyasi dinamiklerini ve epistemik değişimlerini açıp tartışmadan mümkün değil. Türk milleti kavramı Türk milliyetçiliği akımının oluşturduğu yeni bir bilgi idi. Bundan dolayı, bazı Türkologların ortaya koyduğu Şamanizm gibi birtakım yeni tezlerle Aleviliği ve Bektaşiliği Türk milletinin taşıyıcısı olarak görmek, böylece İslam öncesi Orta Asya’dan cumhuriyete kadar uzanan bir Türk kültür devamlılığı iddia etmek, bu Türk kültürünü Alevi ve Bektaşilerin bel kemiği ilan etmek ve bütün bu milliyetçi tarihyazımını da nötr tarihçilik olarak sunmak hayli sakıncalıdır. Bunun altında modern diyebileceğimiz, romantik ve özcü boyutlarla dolu bir tarih ve millet anlayışı var. Siyasette bu milliyetçi romantizm sosyal Darwinizm gibi soğuk bir pozitivizm ile karıştığı zaman bunun çok şiddetli sonuçları olabilir. Osmanlı’nın son döneminde en başta Ermenilerin yaşadıkları bunun en acı örneğidir. Egemen bilgilere şüpheyle yaklaşan eleştirel bir tarihçilik, bu bağlantıları görmek zorundadır. Ayrıca tarihçiliğimizin kavramsal önseçimlerini açıklayabilmeliyiz. Yüz sene önceki tarihçiliğin epistemolojik altyapısını bugünkü tarihçilik anlayışlarıyla kıyaslayarak eksikler tespit etmek tabii ki kolay. Altı çizilmesi gereken nokta şu ki, Köprülü kendi zamanının standartlarına göre metodoloji konusunda oldukça duyarlı ve açık biriydi. Ancak uluslararası şöhret kazanmış olan bu tarihçinin geliştirdiği bazı tezlerin, ölümünden yarım asır geçtikten sonra, hâlâ tablolatırılmış vaziyette kullanılmasını bir duraklamadan zıya-

de bir geri adım olarak görmek lâzım. Ancak bu Ahmet Yaşar Ocak için geçerli bir sitem değil, bahsettiğiniz paradigmalar meselesinde ayrınsak da kendisi metodolojik konulara hassasiyetle yaklaşan biridir. Bu paradigmaların deşifre edilmesi gerektiğini düşünüyorum ve bu konuda postkolonyal bir hassasiyeti benimseyen antropolog Talal Asad'ın fikirlerinden etkilendiğimi söyleyebilirim. Asad'ın altını çizdiği gibi inanç/bilim, kutsal/dünyevi (*sacred/profane*), tarih/kurgu, din/sekülerlik gibi ikili kavramlar modern devlet inşa sürecinin epistemik altyapısını oluşturdular. Bu listeye modern/geleneksel, merkez/çevre ikiliklerini de ekleyebiliriz. Modern din söylemine baktığımızda din/kültür, ortodoksi/heterodoksi gibi ikilikler de çok işlevseldir. Zikrettiğiniz öz, kök ve sınır terimlerinin tam bu noktada önemli fonksiyonları var. Özellikle kökensel (primordiyal) niteliklere dayanan milliyetçi düşüncelerde bir milletin köklerini takip ederek özüne kavuşturup etrafına sınır çizerek savunmak merkezi bir öneme sahip. Daha önce dediğim gibi, kimlik politikaları sırf dil yoluyla sınır belirtme pratiklerinden ibaret değil, maddi boyutları da var. Özellikle bu politikaların oturduğu sosyal, siyasi ve ekonomik bağlamları incelememiz lâzım. Alevilik üzerine yürütülen milliyetçi söylemlerin (ağırlıkla Türk milliyetçiliğinden bahsediyorum, ama Kürt milliyetçilerinde de benzer dinamikler mevcut) teşkil ettiği epistemik şiddet sayesinde fiziksel şiddet de meşrulaştırılıyor: Dersim'den Sivas'a kadar bunu birçok örnekte görebiliriz. Kızılbaşlık teriminin bugünün Türkçesine kadar taşıdığı rafizilik, mum söndürme vesaire tabirleri Alevileri itibarsızlaştırıyor. Yüz senelik bir geçmişi olan "Alevilik İslam içi mi, dışı mı?" sorusundan daha yeni olan "Alisiz Alevilik olur mu?" gibi retorik sorulara kadar, Alevilik hep varsayılan ve sorgulanmayan Sünni bir eksene bağlı tutuluyor. Bu yapılırken de Aleviliğin Sünniliğe göre ortaya çıkartılan eksikliklerinin altı çiziliyor. Neticede Alevilik düzeltilmesi mümkün olmayan bir olmamışlık ya da bir arada-kalmışlık olarak karşımıza çıkıyor. Muğlaklık ise, milliyetçi söylemlerin hâkim olduğu ortamlarda tehlikeli oluyor. Bu muğlaklığın sosyal ve siyasi neticelerinden kaçmak için Sünni İslam'a ihtida tek yol sanki. Milliyetçi söylem, kendi tarif ettiği etnik ve dini öznelerin sınırlarının zorlanıp öz ve köklerinin sorgulanmasını hoş görmüyor. Ancak millet ve dinin mahiyet ve sınırları sorgulanmaz olduğu zaman, egemen millet ve din anlayışının çemberinden çıkan unsurlar provokasyon olarak algılanıyor. "Alevilik nedir?" sorusunun bir asırdır belli aralıklarla gündeme gelmesi gerçeği bunun bir örneğidir. Bu soruya birçok cevap verilse de, nihai bir şekilde cevaplanamaz. Çünkü içinde bulunduğu paradigmaların ek-seninde varolan cevaplar geçerli değildir. So-

run Alevilikte değil, sorun varolan milliyetçi ve dini paradigmalarda, yani Aleviliği Alevilik olarak kabul etmeyen, Aleviliği Türklük ve heterodoksi üzerine açıklamaya çalışan egemen söylemde. Bu sistemin çemberine hapsolmayan birisi için, Alevileri Alevi olarak kabul etmek hiç zor değil. Sünnileri Sünni olarak, Protestanları Protestan olarak kabul etmenin de zor olması gerekmiyor. Ancak zorlanan var tabii. Mesela Katolik biri, Protestanlık Hristiyanlık mıdır, ayrı bir din midir, yoksa tamamen dinsizlik midir diye elbette sora-

Yüz senelik bir geçmişi olan "Alevilik İslam içi mi, dışı mı?" sorusundan daha yeni olan "Alisiz Alevilik olur mu?" gibi retorik sorulara kadar, Alevilik hep varsayılan ve sorgulanmayan Sünni bir eksene bağlı tutuluyor. Neticede Alevilik düzeltilmesi mümkün olmayan bir olmamışlık ya da bir arada-kalmışlık olarak karşımıza çıkıyor. Muğlaklık ise, milliyetçi söylemlerin hâkim olduğu ortamlarda tehlikeli oluyor.

bilir. Benim memleketim dahil olmak üzere güney Almanya'nın bazı Katolik bölgelerinde Protestanlara "kaba inananlar" (*Wüstgläubige*) deniyordu, yani doğru olmayana (heterodoks) inananlar, "rafizi" gibi. İslam kendi başına bir din midir ya da aslen Hristiyan-Yahudi-Arap bir karışım mıdır diye soranlar da hep vardı. Postkolonyal yaklaşım ise –Edward Said'in meşhur Oryantalizm kitabı bunun en meşhur örneklerinden biri– bilgi ile iktidar ilişkilerini inceliyor. Türkiye'deki Alevilik meselesine böyle bir perspektiften bakmak çok faydalı. Alevileri Türk kültürüyle sıkıca bağlayan ve aynı zamanda Müslümanlıklarına eksiklikleri üzerinden yaklaşan bir Alevilik bilgisi, Alevileri yönetmek için hayli uygun bir yöntem. Türk ve Müslüman olarak milletin bir parçasıdır Aleviler, ancak Sünnilikle ihtilaflarından dolayı haklarında hep bir şüphe vardır. Kızılbaşlık kavramı bunu çok net gösteriyor, çünkü Aleviler hakkında üç ana şüphe var: Siyasi şüphe, Alevilerin sadakatine kuşkuyla bakıyor. Siyasi şüphe ile 16. yüzyılda Kızılbaşların Osmanlı Padişahı yerine Safevi Şahı'nı desteklemeleri gibi modern Alevilerin "Kürtlükleri", "Ermenilikleri" ya da "komünistlikleri" ima ediliyor. Bunun en son örneğini Suriye savaşı sırasında Alevilerin "acaba Esad'ı mı tuttuklarını" ima eden bazı AKP'li

seslerde gördük. İkinci şüphe ise ahlâki. Mum söndürme tabiri cinsel ahlâksızlık ifade ediyor. Bu da "ailenin namusunu" yüksek tutan ataerkil muhafazakâr bir toplumda ölümcül bir önyargı ve ilkokuldan iş hayatına kadar dışlanma pratiklerine yol açabilir. Üçüncü şüphe dini. Bundan zaten bahsettim. "Alevilik nedir?" sorusunun ekseninde somutlaştırılmış bir şüphe. Müslüman mıdır, rafizi midir, başka deyişle heterodoks mudur, sıratı müstakimden ya da doğru yoldan sapmış mıdır? Yoksa ayrı bir din midir? Öyleyse İslam'a göre kabul edilecek bir din mi, yoksa kâfirlik midir? Ya da din değil, kültür müdür? Pratikte bu şüpheler tek başına hareket etmiyor, karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirip birlikte işlerlik kazanıyor. Postkolonyal yaklaşım somut iktidar ilişkilerini normalleştiren bu bilgileri –bahsettiğim şüpheler gibi– deşifre etmeye çalışıp mevcut iktidar mekanizmalarını sorgulamak istiyor.

Fuad Köprülü çalışmalarında Türklerin İslamlaşmasında Ahmed Yesevi'nin ve müritlerinin büyük payı olduğunu ve Anadolu'daki "heterodoks" sufi grupların da bir hayli Yesevilik etkisi altında teşekkül ettiğini belirtiyor. 1990'lı yılların Sovyet-sonrası Orta Asya'sının dünyaya açılması vesilesiyle bu bölgede birçok araştırma yapmış ve Yesevilik tarikatının tarihini etraflıca incelemiş olan Devin DeWeese ise, Ahmed Yesevi'nin ve müritlerinin Sünni karakterinin ağır bastığını ve dolayısıyla şaman-heterodoks kimliğinin Yesevilerde olmadığını detaylı bir kaynak araştırmasıyla ortaya koydu. DeWeese, Köprülü'nün yetersiz kaynak kullanımını ve milliyetçi bakış açısını açıkça bizlere göstermesine rağmen, bugün Türkiye'de genelde tasavvuf ve özelde Alevi-Bektaşilik çalışmalarında Yeseviliğe atfedilen abartılı rolün nedeni sizce nedir?

Fuad Köprülü, 1919 senesinde basılan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* eserinde, edebiyat üzerinden, 12. yüzyılda Orta Asya'da yaşayan Ahmet Yesevi'yle başlayan, Yunus Emre ile Anadolu'ya kök salmış ve Bektaşî edebiyatı yoluyla modern dönem Türkiye'sine uzanan bir Türk-İslam devamlılığı kurdu. Bu edebi devamlılık aynı zamanda Türk milletinin devamlılığını kanıtlayan bir araçtı. Türkiye coğrafyasında İslam üzerindeki Yesevilik katkısı tartışılırken milliyetçi hassasiyetlere doku-nan bu devamlılık meselesi hep arka planda oldu. Devin DeWeese, söylediğiniz gibi, Köprülü'nün Yesevilik çalışmalarını yöntem konusunda kapsamlı bir eleştiriden geçirirken bu milliyetçilik meselesini de vurguladı. Ahmet T. Karamustafa DeWeese'i desteklerken, Ahmet Yaşar Ocak Köprülü'yü savunan en önemli tarihçidir. Ben bu tartışmaya çok fazla giremem, kaynakları bilmiyorum. Ancak belli ki Yesevilik, Köprülü'nün tezleriyle beraber Türk milletinin devamlılığının en önemli sembollerinden biri haline gelmiş.

Bu Yesevilik tartışmalarının doğrudan Alevi meselesine dokunan bir kilit sorusu ise ilk “Yeseviler Sünni miydi, ‘heterodoks’ Sufi miydi?” sorusu. Karışık bir mesele: Köprülü’nün kendisi de *İlk Mutasavvıflar*’da Ahmet Yesevi’nin Sünni kişiliğinin altını çizirken dört sene sonra yayınlanan *Anadolu’da İslamiyet* kitabında Yesevi’nin batını ve Sünni olmayan karakterini belirtmişti. Köprülü’nün sunduğu Yesevilik-Yunus Emre-Bektaşilik-Alevilik çizgisini benimseyenler genelde ilk Yesevilerin –Köprülü ve takipçilerinin tabiriyle– bu “heterodoks” boyutunu vurguluyor. Böylece Alevilerin sözde “heterodoks” karakteri Türk-İslam’ın kilit figürü olan Yesevi’ye bağlanıp Aleviliğin Türklükle irtibatı kanıtlanabilir hale geliyordu. Bu irtibatlandırma Aleviliğin sürekliliği ile Türk milletinin sürekliliğinin ne kadar iç içe girmiş olduğunu gösteren bir argümandır. Bir araştırmacı Yesevilik söyleminin –bu Sünnilik-heterodoksluk tartışmasını da içeren– bir kavram tarihini yazmaya kalkarsa çok aydınlatıcı olur.

Türkiye’de sosyal bilim ve ilahiyat çalışmalarında din ve toplum anlayışının seküler-dindar ikiliği üzerine şekillendiği görülüyor. Son on yılda bu ikilik Amerika ve Avrupa’da tarihsel bir perspektifle eleştiriye tabi tutulurken, bu eleştirel bakış açısının henüz Türkiye ve Osmanlı tarihi çalışmalarına sirayet ettiği pek söylenemez. Din kavramını müstakil bir inanç alanı olarak değil de siyaset, ekonomi ve kültür kategorileriyle iç içe geçmiş insani pratikler olarak görmek Türkiye ve Osmanlı tarihini okumamıza nasıl bir katkı yapar?

Bu aralar çalıştığım proje benzer sorulara değiniyor. Dini siyaset, ekonomi, hukuk ve kültür gibi başka sosyal alanlardan ayırma pratiği, 1960’larda doruğa tırmanmış modernleşme ve sekülerleşme teorilerinin merkezindeydi. Sosyal alanları ayırıp müstakil alanlarmış gibi araştırmak işlevselci bir yaklaşıma dayanı-

yordu. Ancak fonksiyonel ayrışma kuramının sosyal gerçeklerle örtüşmediği anlaşıldı. Şu an içinde bulunduğum araştırma programının bir amacı, tam da bu “dini” ve “dini olmayan” alanları ayırma pratiklerini mercek altına almak. Burada kullandığımız analitik kategorilerin nötr olmadığını görmeliyiz. Din ile sekülerler olanı bir zıtlık ilişkisi biçiminde tasavvur ediyorsak, en azından dolaylı bir din ve sekülerlik teorisine sahip olmamız gerek. Sekülerizm bir ideolojidir ve bu ideolojinin modern dönemde devletin yapısından fertlerin fikir ve giysilerine kadar birçok alanda etkisi olmuştur. Din ile ilgili yeni bilgilere yol açmıştır. Mesela 1924 yılında ilk defa basılan *Yeni Türkçe Luğat*’ta “din” maddesini tamamen sekülerleştirilmiş halde buluyoruz, yani modern din anlayışına göre dinle alakasız alanlardan arınmış vaziyette bir “din” karşımıza çıkıyor: “Bütün mevcudatı yaratan bir halıka iman, itikat, hürmet, muhabbet, ibadet ve itaat; böyle bir itikattan mütevellit efal, amal, ahlak ve hissiyat.” Bu tanımda siyaset yok, hukuk yok, ekonomi yok. Cemaat bile yok. Din burada sırf fertlerin inandıkları tanrıyla ilişkilerinden ibaret. Bu tarif, sosyal gerçeği yansıtmıyor, modern-seküler bir Türkiye vizyonu sunuyor. Böyle bir din tarifiyle yola çıktığımız zaman, dinin başka sosyal alanlarla karışmış sosyal boyutları ya görünmez olur ya da sorun olarak görünür. Böylece cumhuriyet döneminde laiklik ilkesine uygun bir din anlayışı gelişti. Bu süreçle beraber laiklikle uyum sağlayan ve devlet sisteminde de vücut bulmuş din anlayışı önemli bir kitle için gerçeğe dönüştü. İslam tarihinde de bireysel boyutu vurgulayan din anlayışları vardı. Ahmet T. Karamustafa bu hususa yeni bir makalesinde işaret etti. Ama dine böyle yaklaşan Müslümanlar herhalde hep azınlıktaydılar.

Analitik kategorilerimiz kavramsal araçlardır, mercektir. Ama merceklerimizi soyut teori-

Katliamın ardından Uşak’a sürgüne gönderilen Dersimliler bekleyiş içinde. “Dersim’in özelliği Türkiye’de ve dünyada Alevilerin güçlü bir çoğunluğunun bulunduğu tek bölge olmasından kaynaklıyor. Hem de Dimli/Zaza ve Kurmanci/Kürt, yani dil eksenli bir etnisite anlayışından, Türk bile değil. Osmanlı dönemi Dersim tarihi daha yeterince yazılmadı.”

lerden değil, somut ampirik gerçekleri göz önünde bulundurarak geliştirmeliyiz. Sosyal gerçekler hep karmaşık ve çoğu zaman kategorilerimizden daha dağınık ve muğlak kalıyor. Dini bir mevzuyu ekonomik, hukuki ya da sanatsal bir mevzudan ayırmak çok kolay değil, yani diğer bir deyişle dini bir mevzu bağlam ve perspektifimize bağlı. Yine de asıl kategorilerimiz oldukça sabit: Sürekli dinden, ekonomiden, hukuktan ve sanattan konuşuyoruz. Sosyal gerçeğin dağınıklığını organize edip anlaşılır hale getirmek için bunu yapıyoruz. Farkında olduğumuz muğlaklıktan yola çıkarak ona göre yeni kavramlar geliştirmek kolay değil. Halbuki düşüncemizi organize eden kavramlar ile ilgilendiğimiz ampirik gerçek arasında uçurum açıldığı zaman kavramlarımızı gözden geçirme vakti gelmiştir. Dini argüman ve hareketlerin, son kırk senedir sekülerleşme teorisinin öngördüklerinin aksine dünyanın birçok yerinde gayet etkili bir şekilde kamusal alanlara ve siyasete girmiş olmaları bunun iyi bir örneğidir. Sekülerleşme teorisi çökünce epistemik altyapısını oluşturan dini-seküler ikiliği de sorgulanmaya başlandı. Bu sorgulama yeni stratejik ittifakları da doğurup modern dönemin paradigmatları eksenindeki siyasi ölçülerini –sağ-sol ikiliği gibi– de tartışılır hale getirdi. Bugün hem laik olmayan ilahiyatçılar hem İslamcılar hem de postkolonyal düşünürler sekülerleşme teorisinin ve ona bağlı din anlayışının karşısında duruyor. Kısmi ve dolaylı bir ittifaktan bahsedebiliriz ancak. İlk iki grup, dini-seküler ikilisini –tam sekülerist/laikler gibi– dini temiz tutmak amacıyla savunurken, postkolonyal bir çizgiden gelenler ikili yapının kendisini sorguluyor.

Önceki soruda değindiğimiz seküler - dindar ikiliği üzerine oturan din ve toplum anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyetlerini artıran Protestan misyonerlerinin imparatorluk bünyesinde bulunan dini gruplarla ilgili çalışmalarında görülüyor. Sizin de kitabınızda bahsettiğiniz üzere misyonerler seküler-Protestan bir din anlayışıyla dini toplulukları (özelde Kızılbaş-Alevileri ve Bektaşileri) tanımlıyor ve sınıflandırıyorlar. Misyonerlerin empoze ettiği bu din anlayışının bugünün Sünnilik, Şiilik ve Kızılbaş-Alevilik-Bektaşilik tanımlamalarında etkisi var mı? Varsa nasıl ve ne yönde?

Dolaylı bir etkisi vardır bence. Protestanların din anlayışı dini iman üzerinden tarif eden bir anlayıştır, yani az önce tartıştığımız şekilde. Ayrıca dinlerin arasında sabit sınırlar

çizerek dinleri sınıflandırıcı ve özcü bir yaklaşımları vardı. Bundan dolayı Kızılbaş-Alevileri bir karışım olarak gördüler. Köprülü ve izinden gelenler buna sonradan “senkretizm” diyeceklerdi. Misyonerlerin bilmediği bir fenomen idi Kızılbaş-Alevilik, ama yine de ellerinde olan din kategorileriyle açıklamaya çalıştılar. Bunlar neydi: İslam, Hristiyanlık ve iç ayrışmaları, paganizm. İslam’ın iç ayrışmalarından ya da olumlu ifadeler kullanmak istersek İslam’ın çoğulluğundan çok fazla haberleri yoktu. Bundan dolayı misyonerlerin ortaya koyduğu tablo çok şaşırtıcı değil. Kızılbaş-Aleviler misyonerlerin bildiği İslam şablonuna uymadığı için bu oluşumun özünü başka yönlerde açıklamaya ve aramaya başladılar. Misyonerler, Kızılbaş-Alevileri mağdur gördükleri ve bazılarında Protestan inancına girmek gibi bir eğilim tespit ettikleri için Hristiyanlık ile benzerliklerine vurgu yapmaları çok şaşırtıcı değil. Bazı Kızılbaş-Alevilerin Ermenilerle coğrafi ortaklıklarından dolayı haklarındaki Hristiyanlık varsayımı daha da güçlendi. Bütün misyonerler böyle düşünüydiler tabii ki. Osmanlı’da din değiştirme meselesine keskin bir ret tavrı ortaya koyulduktan sonra misyonerlerde 1860’lardan itibaren bu Kızılbaş-Alevi heyecanı azaldı.

Bunlar bugünkü duruma nasıl yansıyor diye sorarsanız, Alevilik bilgisinin sonraki dönemlerde nasıl değiştiğine bakmamız gerek. Abdülhamid döneminde, özellikle 1890’larda yoğunlaşan İslamlaştırma ve Sünnileştirme politikası Kızılbaş-Alevileri de hedefine koydu. İlk defa Alevilerin Müslümanlığının altı çizildi. O dönemde, Balkanlar’da dini-etnik milliyetçi söylemlerin etkisinde yaşanan başkaldırı ve bağımsızlıkçı hareketlerden ve Avrupalı güçlerin hem Balkanlar’da hem Anadolu’da genel olarak Hristiyanların lehine müdahalelerde bulunmalarından dolayı Kızılbaş-Alevilerin Müslüman olmaları siyasi önem kazandı. Bu durumu, misyonerlerin geliştirdiği Hristiyanlık imasına karşı Osmanlı’nın bir tepkisi olarak da görebiliriz. Son Jön Türk döneminde güç kazanan Türkçülük hareketinde ilk defa Alevilerin Türklüğü iddia edildi. Bunu yaparken bazen açıkça misyonerlerin öne sürdüğü etnik-ırksal fikirlerle –Ermenilik gibi– karşı bir söylem geliştirildi.

Ne yazık ki bugüne kadar Alevilik tartışılırken Alevilerden yola çıkılmıyor. Misyonerlerin, İslamcılarının, Türkçülerin, laiklerin ve birtakım Şarkiyatçıların Alevilik hakkında kurdukları önyargı ve kuramlardan yola çıkılıyor. Alevilerle ilgili tartışmalar çok aktörlü ve dar-madağınık bir alana sahiptir. Bu söylemlerin nesnesi olan Aleviler de, doğal olarak, bu alana girdiler ve ocak sistemi gibi geleneksel yapılar, siyasi görüş, etnisite ve mekân gibi çeşitli ölçütler doğrultusunda toplanarak veya ayrışarak bu söylemlerin en önemli aktör-

lerinden oldular. Kabaca çizmeye çalıştığım bu söylemler, Alevilik gerçeğinin bir parçası olmuş durumda. Aleviler tarafından desteklenen (olumlu) ya da reddedilen (olumsuz) boyutlarıyla bu söylemler, Alevi kimliklerinin ve şekillendirdikleri manevi ve maddi kültürlerinin bir parçası oldu. Bundan dolayı bugün geleneksel Alevilik ile modern/kent Aleviliği gibi ikiliklerin çok ötesinde bir yerdeyiz.

Kızılbaş-Alevilere yönelik somut şiddetin altında yatan ve onu mümkün kılanın epistemik şiddet olduğunu vurguluyorsunuz. Epistemik şiddete devlet ve milliyetçilerin yanısıra seküler aydınların, solcuların ve hatta Alevilerin kendisinin de katıldığını belirtiyorsunuz. Bu bağlamda azınlık(laştırılmış) dini-etnik gruplara yönelik epistemik şiddetin güncel kullanımları nelerdir?

Alevilerin cumhuriyet döneminde yaşadıklarında epistemik şiddetin nasıl fiziksel şiddete dönüşebildiğini daha önce kısaca konuştuk. Başka etnik ve dini azınlıkların cumhuriyet

Egemen milliyetçi söylem herkesi milletin bir parçası olarak kabul etmiyor. En fazla “kardeş” olarak hitap ettiği bir “ek” olarak görüyor. Kardeş retoriği bize milletin sınırlarının muğlaklığını gösteriyor. Kardeş ailemizin bir parçası olabilir ya da pohpohladığımız bir yabancı. Bu muğlaklık, kardeş olarak hitap edilen biri için tehdittir: İçeri alınabilir ya da dışlanabilir.

döneminde yaşadıkları şiddete baktığımız zaman benzer tablolar görürüz. Yine konuya millet meselesinden girebiliriz. Milletin bir parçası olmak ya da olmamak meselesi azınlık söyleminin bel kemiğine dayanıyor. Yani Türkiye’de prensip olarak farklı etnik ve dini grupların fertleri vatandaş olabilir. Ancak egemen olan milliyetçi söylem herkesi milletin bir parçası olarak kabul etmiyor. En fazla “kardeş” olarak hitap ettiği bir “ek” olarak görüyor. Kardeş retoriği bize milletin sınırlarının muğlaklığını gösteriyor. Kardeş ailemizin bir parçası olabilir ya da pohpohladığımız bir yabancı. Bu muğlaklık, kardeş olarak hitap edilen biri için tehdittir: İçeri alınabilir ya da dışlanabilir. Resmi azınlıklar ile devlet arasındaki mal ve okul meselerine bakın; cemevi ibadethane midir, değil midir tartışmasına bakın... Devletin kontrol etmeye çalıştığı sadece egemen söylem değil, elinde bulunan gücüyle siyasi kaynakları ve maddi varlıkları

da kontrol etmek istiyor. Epistemik şiddet kendisini ayrımcılık içeren birçok farklı yerde gösteriyor, çünkü uzun bir zaman boyunca oldukça normalleştirilmiş bilgiden bahsediyoruz. Yüksek makamlı bir devlet adamı Kürt ve Alevilere “kardeşlerimiz” olarak hitap ettiğinde dolaylı bir şekilde Türk ve Sünni olan bir “biz” karşımıza çıkıyor. Ancak kimse bunu yadırgamıyor, çünkü Türkiye’de normal olan, normalleştirilmiş olan bu. Türkiye devletinin çizgilerini benimseyen ve bu devleti temsil eden bir siyasetçi hakkında “acaba Ermeni kökleri var mı?” sorusu ortaya atılınca “olabilir” deme ihtimali düşük. Bu iddiadan dolayı hakaret davası açması daha olasılık, ne yazık ki... Bunu yapan bir siyasetçinin çok milliyetçi bir çizgisi olması da gerekmiyor, ancak o kişinin milliyetçi bir refleksinden açıkça bahsedebiliriz.

Tarihsel olarak Kızılbaş-Aleviler Orta ve Doğu Anadolu’da birçok şehirde mevcut olmaları rağmen, iktidarlar, Dersim ve Dersimliler konusunda daha “hassas” bir politikaya sahip. Cumhuriyetten önce de (II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki döneminde) Dersim’in kontrol ve baskı altında tutulmasına yönelik şiddet ve ihtida içeren pratikler var. Bütün bu pratikleri salt bir “süreklilik” açısından değerlendirmesek bile Dersim’e dair bu hassasiyeti nasıl yorumluyorsunuz?

Dersim’in özelliği Türkiye’de ve dünyada Alevilerin güçlü bir çoğunluğunun bulunduğu tek bölge olmasından kaynaklıyor. Hem de Dimli/Zaza ve Kurmanci/Kürt, yani dil eksenli bir etnisite anlayışından, Türk bile değil. Osmanlı dönemi Dersim tarihi daha yeterince yazılmadı. Osmanlı iktidarı ile Dersim aşiretleri arasındaki ilişkiler hakkında bilmediğimiz çok şey var. Bundan dolayı Dersimlilerde çok yaygın olan mağduriyet anlatısını 16. yüzyılın Kızılbaş olaylarına getirip tarihselleştirmek zordur. Abdülhamid döneminde İslamlaştırma ve Sünnileştirme politikasıyla beraber öbür doğu bölgeleri için de geçerli olan bir merkezileştirme politikası Dersim’de de ağırlık kazanıyor. Devlet yapısının ve gücünün Tanzimat’tan beri yoğunlaşması, Anadolu’nun iç ve doğu bölgelerini de daha sıkı kontrol etme çabalarına yol açıyor. Başka bir deyişle, Tanzimat döneminden beri bir süreklilikten bahsetmek yerinde olur. Kontrolünü genişletme ve derinleştirme çabasındaki devlet, bazen yumuşak bazen de sert yöntemler kullanıyor. Devlet, çabalarını meşrulaştırmak için terakki ve uygarlık ekseninde kullandığı modern söylemlerinin yanında, etnik ve dini asimilasyon politikalarını güçlendiren ve milliyetçilik çemberinden beslenen kültürel referansları da kullanıyor. Buradan bakarsak devletin Dersim’de takip ettiği hedef, Kemalist dönemden bugünkü AKP dönemine kadar çok değişmedi.

SÖYLEŞİ: **UFUK EROL - EREN BARIŞ**

metis'ten yeni

Johann Hari
Kaybolan Bağlar
Depresyonun
Gerçek Nedenleri ve
Beklenmedik Çözümler
Çeviri: Barış Engin Aksoy
368 sayfa

Cemal Kafadar
İki Cihan Âresinde
Osmanlı Devleti'nin
Kuruluşu
Çeviri: A. Tunç Şen
312 sayfa

John Berger
Manzaralar
Sanat Üzerine Yazılar
Çev: Beril Eyüboğlu,
Özlem Dalkıran,
Oğuz Tecimen
Sanatlar ve İnsan
264 sayfa

Stefan Themerson
Sardalyanın Gizemi
Çev: Özde Duygu Gürkan
Metis Edebiyat I Roman
232 sayfa

M. Nuri Durmaz
Marx'ın Yasaları
Onto-Epistemolojik
Bir Okuma
344 sayfa

Max Weber
Sosyoloji Yazıları
Haz: Hans H. Gerth
C. Wright Mills
Çev: Taha Parla
428 sayfa

Ayhan Geçgin
Bir Dava
Edebiyat I Roman
208 sayfa

HAZIRLAYANLAR

Sema Kaygusuz, Deniz Gündoğan İbrişim

Gaflet

YENİ

MODERN TÜRKÇE EDEBİYATIN
CİNSİYETÇİ SINIR UÇLARI

KATKILAR

Damla Tezel, Erol Köroğlu, Ezgi Hamzaçebi, Fatih Altuğ
Fatmagül Berktaş, Irvin Cemil Schick

Jale Özata Dirlikyapan, Meltem Gürle, Merin Sever
Özlem Ögüt Yazıcıoğlu, Senem Timuroğlu, Sevcan Tiftik
Şima İmşir, Tülin Ural

Metis Edebiyatı
ISBN-13: 978-605-316-168-4
304 sayfa

Kapak: Alberto Giacometti, 1932

BÜTÜN KİTAPÇILARDA

YAKINDA

Bülent Batuman **Milletin Mimarisi** çev. Şahika Tokel
Byung-Chul Han **Psikopolitika** çev. Haluk Barışcan
Carlos Fonseca **Hayvan Müzesi roman** çev. Roza Hakmen
Murathan Mungan **Çağ Geçitleri şiir**
Sebahattin Şen **Gemideki Hayalet**

metiskitap.com

/metis-yayınevi

/metiskitap

bilgi@metiskitap.com

metis

HARDT-NEGRI'NİN MECLİS'İ

Özgürlüğün yeni yolları

FOTOĞRAF: WERNER WELTZ-ROMBACH

Antonio Negri ve Michael Hardt, *İmparatorluk*, *Çokluk* ve *Ortak Zenginlik*'in ardından, en az onlar kadar ses getirecek Meclis adlı dördüncü kitaplarıyla seriyi tamamlıyor ve yeni bir sol paradigmayı önümüze koyuyor. Bu paradigma, sadık Express okurları açısından, 2016'dan bu yana sayfalarımıza taşıdığımız taban örgütlenmeleri, meclis pratikleri ve bağlantılı konular göz önüne alındığında, bir hayli tanıdık. Ama el yordamıyla ve kervan yolda düzülür misali kurulan teorik çerçeve başka, onu içeren ve diğer teorik çerçevelerle ilişkilendirerek kavramsal bütünlük içinde geliştirilen paradigma başka. Kuşkusuz, bu paradigma çeşitli boyutlarıyla eleştiri ve tartışma konusu olacak, ama önce Meclis ne diyor, dediklerini nelere dayandırıyor, onlara yakından bakalım.

ÜMİT TANIŞIR

Meclis birçok konuya değinmekle birlikte, odağına dünya genelinde mücadele veren toplumsal hareketlerin niçin kalıcı dönüşümler yaratamadığını¹ ve bu anlamda neler yapılabileceğini alıyor. Ve son on yılda birçok farklı coğrafyada ortaya çıkan bir dizi kitle hareketinin yapabileceklerine dair öneriler getiriyor. Negri ve Hardt Meclis'in başlangıcında birçoğumuzun aklında olan şu soruyu soruyorlar:

"Önümüzde artık alıştığımız bir senaryo var: Adaletsizliğe ve tahakküme karşı insanlara esin veren toplumsal hareketler açığa çıkar, kısa süreliğine küresel manşetleri ele geçirir ve ardından gözlerden silinip gider. Karşılarına aldıkları münferit otoriter liderleri devirseler bile, şimdiye dek yeni ve kalıcı alternatifler yaratamamışlardır. Birkaç istisna dışında, bu hareketler ya radikal özlüklerini terk edip mevcut sistemlerin içine dahil olmuşlar ya da acımasız baskılarla bozguna uğratılmışlardır. Çoğunluğun ihtiyaçlarına ve arzularına seslenen bunca hareket, neden kalıcı bir değişim getirememiş ve yeni, daha demokratik, daha adil bir toplum kuramamıştır?"²

Bunca hareket niçin kalıcı dönüşümler yaratamadan sönmüldü ya da yenilgiye uğradı? Örgütlenmeyi ve önderlik yapılarını red mi etmeliyiz? Demokratik ve eşitlikçi bir dünya yaratmak için iktidarı almalı mıyız? Meclis'te yer alan sorgulamalara ve yanıtlara geçmeden önce, yazarların bu sorulara verdikleri yanıtları nasıl bir düşünsel zeminden hareketle oluşturduklarını kısaca özetlemek açıklayıcı olacaktır.

Felsefi temel ve alternatif modernite

Negri ve Hardt'ın düşüncelerinin özgünlüğü felsefi düzeydeki okumalarına dayanıyor. 1960'lar ve '70'lerde İtalya'da etkin olmuş Otonomist Marksizm³ hareketinden gelen Negri'nin, Marx'ın Spinozist bir okumasını geliştirdiği söylenebilir.⁴ Tek tözlü ve ontolojik birlik temelinde tanımlanmış, hiyerarşik olmayan bir varlık felsefesi geliştirmiş olan Spinoza, ikiliklere dayanan egemen Batı felsefi geleneğinin dışına çıkan bir felsefi düşünüş geliştirmiştir: Varlığın üstünde yer alan ve onu yargılayacak olan herhangi bir güç yoktur. Bu felsefi düşünüşün siyaset teorisi açısından radikal sonuçları olmuştur. Modern egemenlik, iktidar ve devlet kuramının tersyüz edildiği bu yaklaşımla Negri,⁵ modernite ve postmodernite dışında üçüncü bir konumu ifade eden postyapısalcı bir konumdan hareketle önermelerini ileri sürmektedir.

Zira, "postmodernizm, modernizm eleştirisinin ötesine geçememiş ve modernizmi aşamayaarak neoliberalizmin içinde kalmıştır. Buna karşılık, postyapısalcılık modernizm eleştirisini kapitalizmin eleştirisine dönüştüren bir alternatif-modernite arayışıdır."⁶ Belli açılardan, söz konusu bu üçüncü konum, sınıf mücadelesinde "kopernik devrimi"⁷ yakıştırmaları yapılan "otonomist hipotez"⁸ ile Marx'ın Spinozist bir yorumunun bir araya gelmesinin de ifadesidir diyebiliriz.

Bu felsefi temel Negri'nin Hardt'la birlikte yazdığı *İmparatorluk*, *Çokluk* ve *Ortak Zenginlik* eserlerinde de izlenebilir. Bu üç çalışmada egemenlik, iktidar ve özne konularında ortaya koydukları fikirlere değinmek, Meclis'teki çözüm önerilerini anlaşılır kılmak açısından önemli. Zira, Meclis'ten önce yayınlanmış olan *Ortak Zenginlik*'te, kapitalist moderniteye alternatif olarak paradigma düzeyinde ileri sürülen bir öneri vardı. Bu öneri alternatif modernite düşüncesi idi. Meclis'te ileri sürülen çözüm önerilerinin, belli açılardan, alter-modern olanın somutlanması olduğunu söyleyebiliriz.

Negri ve Hardt'ın çok yönlü yaklaşımını ifade eden alter-modernite düşüncesi, *İmparatorluk* ve *Çokluk* çözümlemeleriyle doğrudan ilintilidir. Yazarların yaklaşımına göre, Çokluk öznesi, İmparatorluk içinden ve ona karşı kurucu bir süreçle alter-modern paradigma altında ortak olanı kuracaktır.

İmparatorluk ve Çokluk

Negri ve Hardt üçlemenin ilk kitabı olan *İmparatorluk*'ta, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve ivme kazanan küreselleşme süreciyle birlikte, yeni bir yönetim mantığının ve egemenlik biçiminin ortaya çıktığını belirtmişlerdi. Artık piyasayı ve dünyayı yöneten egemen güç imparatorluktu.⁹ *İmparatorluk*, yazıldığı dönemde olumlu-olumsuz birçok eleştiriye konu oldu. Bir kesim çalışmayı alkışlarken kapitalizm karşıtı kesimin önemli bir kısmı ise olumsuz tepkiler gösterdi.

İmparatorluk'un bu derece dikkat çekmesinin esas nedeni artık ulus-devletlerin işlevlerini yitirdiği ve emperyalizmin son bulduğu düşüncesinin çalışmaya atfedilmesiyle ilgiliydi. Oysa, *İmparatorluk*'un emperyalizm ve ulus-devletlere ilişkin ortaya koyduğu düşünceler çok daha farklıydı. Ulus-devlet ortadan kalkmamış, ama üretim süreci ve ilişkilerinin ulus-üstü bir hal aldığı küresel bir dünyaya entegre olacak şekilde dönüşmeye başlamıştı:

*"Ne var ki ulus-devlet egemenliğinin gerilemesi genel olarak egemenliğin gerilemekte olduğu anlamına gelmez. Bütün güncel dönüşümler sürerken, politik denetimler, devlet işlevleri ve düzenleyici mekanizmalar ekonomik ve toplumsal üretim ve mübadele altında sürmektedir. Bizim temel varsayımımız şudur: Egemenlik yeni bir biçim almış, bu biçim tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim imparatorluk dediğimiz şeydir."*¹⁰

Artık toprak temelli emperyalizm değil, imparatorluk vardır. Bu, merkeziz ve yer-siz-yurtsuz bir yönetim aygıtıdır.

İmparatorluğa karşı ve onun içinden yine ona karşı mücadele eden güç ise Çokluk'tur. Negri ve Hardt, önermelerini geçti-

ğimiz yüzyılda kapitalist üretimde meydana gelen değişimlere dayandırmaktadır. Söz konusu değişimler esasen –Negri'nin de atıfta bulunduğu–biçimsel düzeyde kalan kapitalist egemenliğin, Marx'ın işaret ettiği, gerçek boyunduruk aşamasına geçişiyle ilişkilidir. Gerçek boyunduruk, tüm yaşam ve doğanın

Çokluk bir sınıf kavramıdır. Fakat, bu sınıf kavramı, eski proletarya kavramından farklıdır. Irk, toplumsal cinsiyet farklarını içerdiği gibi, yoksulları, ücretsizleri, dışlanmışları da kapsamaktadır. Çokluğa dahil olan unsurlar yekpare bir birlik oluşturmadığı gibi, bir bütünü ifade eder. Bu bütünlük indirgenemez tekilliklerin bir aradalığıdır.

sermayeye içerildiği, varolan her şeyin sermaye birikim süreçlerine dahil edildiği bir durumu ifade etmektedir.¹¹

Negri, bu durumu *Marx Ötesi Marx* kitabında "fabrika toplumu" olarak ifade ederken, daha sonra Michel Foucault'ya referansla, günümüzde üretimin "biyopolitik üretim" halini aldığını ortaya koymaktadır.¹² Bu üretim tipinin ayırt edici özelliği ise, üretimin sadece ekonomik olgularla sınırlı olmayıp toplumsal yaşamın iletişim, bilgi ve duygulanım gibi tüm yönlerini kapsamı olarak sunulmasıdır.

Negri ve Hardt'ın çözümlemesinin dayandığı temel unsur, maddi süreçlerde ya-

şanan bu çarpıcı dönüşümdür. Ekonomi, siyaset, kültür arasındaki katı ayrımların ortadan kalkıp bu unsurların iç içe geçtiği bir ortamda, kapitalizmin neden olduğu çatışma ve muhalefet alanları ister istemez çeşitlenip artmış, 1968'den başlamak üzere, yeni toplumsal özneler siyaset sahnesinde görünmeye başlamıştır. Bu durum marksizme atfedilen yekpare proletarya kavramının yenilenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Öyle ki, ortaya koyulacak yeni özne, tüm bu çatışma alanlarının aktörlerini ifade edebilecek bir özne olmalıydı.

Çokluk bir sınıf kavramıdır. Fakat, yukarıda ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız ortam içerisinde varlık bulan bu sınıf kavramı, eski proletarya kavramından farklıdır. Kavram ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik farklarını içerdiği gibi, yoksulları, ücretsizleri, dışlanmışları da kapsamaktadır.

Çokluk, endüstriyel işçi sınıfının egemen olduğu sınıf kavramından da farklıdır. Artık sınıf içinde egemen olan kesim "maddi olmayan emek", yani bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürünler üreten emektir.¹³ Çokluğa dahil olan bu muhalefet unsurları yekpare bir birlik oluşturmadığı gibi, bir bütünü ifade eder. Bu bütünlük indirgenemez tekilliklerin bir aradalığıdır.

Modernitenin ötesine geçmek

Hardt ve Negri, modernitenin ötesine geçmenin ancak moderniteyi iktidar ilişkileri olarak algıladığımızda mümkün olduğunu belirtir. Bu perspektiften değerlendirilince, yapmamız gerekenin moderniteyi tamamlamak ya da daha fazla modernite değil, tamamen kopuşçu bir mantıkla alternatif kuruculuğa ulaşmak olduğu sonucu çıkar.¹⁴ Bu kuruculuk anti-modernite güçleri üzerinden tariflenir. Anti-modernite güçleri ise modern tahakküme içkin direnişleri ifade etmektedir.¹⁵

Modernite, sömürgecilik ve ırkçılık girift bir üçlü yapı olarak işler ve her biri diğeri için zorunlu bir destek işlevi görür. Alter-modernite, iktidar ilişkileri içindeki özgürlük mücadelesidir. Moderniteye, coğrafi olarak dışsal olmadığı gibi, zamansal olarak da dışsal değildir. Hardt ve Negri'nin sorun olarak gördüğü şey, nasıl direniş pozisyonundan çıkılıp özerklik kazanılabileceğidir. Bunu örneklemek içinse küreselleşme karşıtı hareketlere işaret ederler ve buradaki ilişkinin karşıtlıktan öte alternatif küreselleşme yanlısı olduğunu belirtirler.¹⁶

Hardt ve Negri, altermoderniteyi somutlaştırmak için Frantz Fanon'un entelektüel üzerine düşün-

RESİM: JUAN GENOVÉS

celerine başvururlar. “Sömürgeleştirilmiş entelektüelin evrim aşamaları” moderniteden anti-moderniteye ve alter-moderniteye nasıl ilerleneceği konusunda bir rehber olarak değerlendirilir.

İlk aşamada sömürgeleştirilmiş entelektüel, Avrupa kaynaklı her şeyin modern, iyi ve doğru olduğuna inanarak ve böylece sömürgecilik öncesi geçmişi ve şimdiki kültürünü değersizleştirerek, Avrupa kültürü ve düşüncesini mümkün olduğu kadar benimser. Bu tür asimile edilmiş entelektüeller Avrupalılardan daha modern ve Avrupalı hale gelir. Bununla birlikte birkaç cesur entelektüel ikinci bir aşamaya ulaşır ve iktidarın sömürgeci karakterine ve Avrupa-merkezci düşünceye başkaldırır ve bilinmeyen köklerine dönmeye çalışır, “barbar halk”ın arasına karışıp kaybolur.¹⁷

Fakat Fanon anti-modern entelektüel tutumu olumlarken, bu durumun içerdiği gizli tuzaklara da dikkat çeker. Kimlik ve geleneği olumlamanın, modernitenin tahakkümüne karşı çıkışta bile, statik bir pozisyon yaratma tehlikesi vardır.¹⁸ Bu yüzden entelektüel, anti-modernitede sıkışıp kalmamalı ve onu aşarak üçüncü bir aşamaya geçmelidir.¹⁹ Böylece kimlik, sabit kalmadığı gibi, devrimci bir oluşa dönüşmelidir. Yani kuruculuk niteliği gösterebilmelidir. Anti-moderniteden alter-moderniteye geçiş zıtlıkla değil, kopuş ve dönüşümle tanımlanabilir.

Meclis ve yeni kurumlar

Egemenlik biçiminin imparatorluk, iktidar niteliğinin ise artık bedenleri ve beyinleri kontrol eden biyoiktidar olduğu küresel kapitalizmde, sistem üretimin toplumsallaşmasına bir tepki olarak finansın yeni biçimini ortaya çıkarmış durumda. Meclis’in yazarlarına göre, finansın çağımızda hakimiyetini, toplumsal üretimin giderek merkezi bir konuma yerleşmesine bir tepki olarak oluşturduğu ve nihayetinde endüstrinin disipline edici rejimini yıkmış direnişler ve isyanların çoğalışına karşılık verdiği açık.

Negri ve Hardt’a göre, bu geçiş emek ve sermaye arasında kurulan yeni bir ilişki tarzını ifade ediyor: Fordist dönemde, kapitalist üretimi yapılandıran şey işçileri disipline sokan düzenlemelerdi ve birikim, endüstriyel emeğin planlı işbirliğiyle üretilen kârlarla sağlanıyordu. Fakat, post-fordizmde üretken bilgi birikimi ve işbirliğinin sosyal kapasiteleri toplumun geniş kesimlerine yayıldıkça, finans hem toplumsal üretimi denetlemeye hem de rant altında yarattığı değere el koymaya hizmet eder.²⁰

Bu yeni el koyma biçimlerine genomun manipülasyonu ve patentleme üzerinden beden mülkleştirilmesi, veri madenciliği (örneğin Google’ın PageRank hizmeti), kentsel soylulaştırma gibi örnekler veriliyor.

Yeni nitelikleriyle finans, varolanı çekip ona el koyan bir endüstridir artık.

Hardt ve Negri’nin dikkat çektikleri yeni el koyma pratikleri, bugün yüz yüze olduğumuz sömürü ve saldırı biçimlerini aydınlatması açısından önemli. Bununla birlikte, sömürünün doğasının değişiyor olması, durumun yeni kriterlerle tahlil edilmesini zorunlu kılıyor. Yazarların bu çarpıcı nitelikteki değerlendirmelerine göre, özellikle Marx’ın sömürü kavramındaki “zamansal” tahliller artık geçerliliğini yitirmiştir. Marx, pedagojik bir tarzla, ücretle işçilere sadece çalışma günlerinin ilk saatlerinde ürettikleri şeylerin değerinin ödendiğini, geri kalan vakitte üretilen değere kapitalistlerin el koyduğunu açıklar. Bu açıklama, yazarlara göre faydalıdır, fakat “bugün sömürü mekanizmalarıyla üretimin örgütlenmesi birbirinden ayrılma eğilimindedir.”²¹ Kapitalistler artık üretimi örgütleyen, emeği işbirliğine yönelten “kahramanlar” değiller.

Bu şartlar altında sermaye artık, artı-değeri ölçemiyor²² ve bu sorunun üstesinden türev ürünler yaratarak gelmeye çalışıyor. Sermayenin emek-zamana el koymasının ötesinde bedenleri, beyinleri ve arzuları da kuşattığı bir dünyada değer, artık, David Ricardo ve Karl Marx’ın kavramsallaştırdığı

Sosyal ve politik hareketler iki zıt güzergâhla karşı karşıya. Bir tarafta mevcut toplumsal kuruluşlardan tamamen uzak duran (küçük eylem grupları oluşturan), diğer tarafta ise kurumları içeriden dönüştürme hedefiyle nitelenen ve uzun bir uğraş gerektiren güzergâh. Bu iki güzergâh da çıkmaz sokaklar.

gibi emek-zamanın niteliğiyle ölçülememektedir.²³ Elbette, burada söz konusu yapılan zenginliğin kaynağının emek olması gerçeği değil, emeğin yarattığı zenginliğin ölçülemeyecek değerde olması. Artık, değeri üreten kişiler, giderek özerk bir şekilde işbirlikleri oluşturup planlama becerisi kazanmaktadırlar.

Peki Çokluk, neoliberalizmin yeni yöntemlerle hüküm sürdüğü günümüz şartlarında ne yapacak?

Reform mu, devrim mi?

Hardt ve Negri, daha önceki eserlerinde, geleneksel sol tarafından çözüm yolu olarak sunulan ve denenilen “iktidar perspektifi” ve “iktidarı ele geçirme” fikrini sıkça eleştirmişlerdi. Yazarların perspektifinden, böylesi

RESİM: JUAN GENOVÉS

bir formülasyon modernitenin ve onun egemenlik tanımı²⁴ sınırlarının içinde kalmak anlamına geliyor: Temsil mekanizmalarıyla işleyen yeni bir egemen devlet yaratarak sömürüyü ve tahakkümü ortadan kaldıramayız. Aksine, son on yılda ortaya çıkan bir dizi kitle hareketinde de görülen çoğul ontoloji üzerinden şekillenen, temsili mekanizmaları dışlayan, doğrudan demokrasiyi işleten bir tarzdan hareketle başarı elde edebiliriz.

Meclis’te, bugün sosyal ve politik hareketlerin iki zıt güzergâhla karşı karşıya oldukları belirtiliyor. Bir tarafta mevcut toplumsal kuruluşlardan tamamen uzak duran (küçük eylem grupları oluşturan), diğer tarafta ise kurumları içeriden dönüştürme hedefiyle nitelenen ve uzun bir uğraş gerektiren güzergâh bulunuyor. Ancak yazarlar için bu iki güzergâh da çıkmaz sokaklar.

Mücadele alanının “dışında” güvenli bir alan olmadığı gibi, iktidar alanı içinde kurtarılmış bir “içerisi” de yoktur. Ancak, biyopolitika ve biyoiktidarın gelişim alanı “içinde ve onlara karşı” yeni kurumlar icat etmek zorundayız. Tıpkı yazarların daha önceki eserleri *İmparatorluk* ve *Çokluk*’ta belirttikleri gibi:

Çokluk imparatorluğun içinden ve ona karşı mücadele eder. Dolayısıyla, mevcut kurumlarla antagonist tarzla ilişkilenen yapılarla yenilerini yaratmaya dönük projeleri yan yana getirecek ikili bir strateji benimsemeliyiz.²⁵

Modernitenin kavramsal çerçevesinin parçalanıp yıkıldığı bir düşünsel zeminden hareketle yazarlar “sosyalizmden komünizme” durduraksız bir şekilde geçişle ilgili eski fikirleri unutmamız gerektiğini belirtiyorlar.²⁶ Yine bu kavramsal çerçeveden hareketle toplumsal hareketlerin önünde duran “reform mu, devrim mi” sorusunun da aşılması gereken bir soru olduğunu belirtiyorlar.

Uzunca bir süredir reformizm, “resmi ve sosyalist sol”a göre, tek makûl ve etkili yol olarak konumlandırılıyor. Bu kesimlere göre, gerçekçi tavır, “kapitalizmin hakimiyetine uyum sağlamayı, yani yönetimin parçası olmayı, kapitalist disipline saygı göstermeyi ve ücretler, çalışma koşulları, toplumsal refah artsın diye emekle iş dünyasının işbirliğine gireceği yapılar yaratmayı şart koşar. Bu tavır tamamen gerçeklikten uzak bir şeye dönüşmüştür. Bu haliyle reformizmin imkânsız olduğu, vaat ettiği toplumsal faydaların birer

illüzyondan ibaret olduğu artık ortadadır. Bugün reform zemini sola tamamen kapanmıştır ve reform kelimesi neoliberalizmin gaspettiği bir terime dönüşmüştür.²⁷

Peki, bugüne kadar reform düşüncesinin keskin bir şekilde karşısında konumlandırılmış olan devrim düşüncesi için ne söylenebilir?

Toplumsal ve politik hareketlerin etkisiz yatay örgütlenmeler ile istenmeyen bir önderlik yapısı arasında tercih yapması gerekmiyor. Kendiliğindenlik ve merkezîyet, demokrasi ve otorite arasında denge kuracak geleneksel modellerden birini seçmelerine de gerek yok. Aksine, strateji ve taktikleri ters çevirmek zorundalar.

Kapitalist hakimiyete eşlik eden ve gerçekçi bulunan reform kavramının karşısına çıkarılan devrim kavramı genelde egemen bir iktidar varsayımı üzerinden konumlandırılır. Bu düşünceye göre, ancak yeni bir egemen iktidar hâkim düzene meydan okuyabilir. Egemenliğe sadece başka bir egemenlik cevap verebilir ve dahası sadece egemen olan bir iktidar mevcut olanı yıkıp yenisini getirebilir. Oysa *egemenliğe dayalı bir devrim kavramı, boş bir reform düşüncesi karşısında eşit derecede boş bir devrim düşüncesidir.*²⁸ Bununla birlikte yazarlar bu kapsamda iki büyük tarihsel deneyime de dikkat çekiyorlar:

*“Örneğin Bolşevik devrimi nihayetinde reformların gerçekleştirilmesini sosyalist olduğunu iddia eden bir devlete emanet etti, fakat bu politikaların başarısızlığı en az Batı Avrupa’daki sosyal demokrasilerinki kadar çarpıcı oldu. Son tahlilde önce endüstriyel nitelikte olan sonra finansallaşmış kapitalist gelişimin ‘planlı kontrolüyle’ yetinen bir modernleşme motoru olarak işlev yürüttüler. Bunun sebebi, yaptıkları reformların, Batı Avrupa gibi sermayenin birikimine ket vurmaktan kaçınmalarıydı. Bu örnekte işçi sınıfının yararına olacağını söyleyen reformcu sürecin başarısızlığa uğrayıp yerini diktatoryal bir tahakküm sisteminin aldığını görebiliriz. Sosyalist devrim çelişkili bir şekilde kapitalizmi reformdan geçirme çabası yürütürken çökmüştür.”*²⁹

Benzeri bir durum Mao’dan sonra Çin sosyalizminin izlediği yol için de geçerlidir. 1989’da Tiananmen olaylarında öğrenci ve işçilerin talepleri bastırıldı ve sosyalist rejim neoliberal küreselleşmeye dahil oldu.

O halde küresel kapitalizme karşı modernist paradigma altında geliştirilmiş eski reform ve devrim çözümlerinin denenip çöktüğü bir dünyada ne yapılabilir?

Egemen olmayan bir iktidar yaratmak

Modernitenin düşünsel paradigmasında, siyasal olan hep devlet ve egemenlik merkezli tahayyül edildi. Negri ve Hardt ise bu paradigmanın ötesine geçip siyasalın devlet, temsil ve egemenliği dışlayan bir tanımı üzerinden fikirler geliştiriyor. Strateji ve taktiklerin tersine çevrildiği bu güzergâhta, neoliberalizmin biyoiktidarına karşı mücadele biyopolitik düzlemde gerçekleşecek.

Negri ve Hardt’a göre, bugün biyopolitik düzlemde mücadele eden toplumsal ve politik hareketlerin etkisiz yatay örgütlenmeler ile istenmeyen bir önderlik yapısı arasında tercih yapması gerekmiyor. Kendiliğindenlik ve merkezîyet, demokrasi ve otorite arasında denge kuracak geleneksel politik modellerden birini seçmelerine de gerek yok. Aksine, strateji ve taktikleri ters çevirmek zorundalar. Yani toplumsal güçlerin özerkliğini ifade eden bir strateji ile mevcut kurumlarla (antagonist bir biçimde) ilişkilenecek sadece gerekli hallerde önderlik yapılarına başvuran bir taktik.³⁰

Finansın müşterek zeminlerde işbirliğiyle üretilen değere el koyma pratiklerine ve özel mülkiyete karşı güçlü öznellikler ve “müşterek varlıklar” yaratılırken, alternatif özneler ve toplumsal ilişkiler sürdürülüp kurumsallaşmalıdır. Bu bağlamda sosyal sendikacılık ve kooperatif pratikleri yeterli olmasa da yol gösterici nitelikte. Ekonomik olanın aynı zamanda politik olduğu gerçeğinden hareketle çözüm önerisi olarak sunulan müşterek varlıklar, hem özel mülkiyetin getirdiği engelleri aşacak hem de özgürlük ve eşitlik temelinde yeni demokratik toplumsal ilişkiler yaratıp onları kurumsallaştıracaktır.

Direnış pozisyonundan çıkmak

Kalıcı bir etki bırakmadan sönmölen bir çok lidersiz kitle hareketi prefigüratif (önden fikir vermeye dönük) ve çoğul nitelikleriyle önemli, ancak yetersiz. Bu noktada sunulan önemli bir çözüm önerisi ise “egemen olmayan kurumlar” yaratmak. Çokluk, müşterek varlıklar üzerinden egemen olmayan kurumlar yaratarak direniş pozisyonundan çıkıp kurucu bir aşamaya geçmelidir. Sürmekte olan mücadeleler egemen olmayan kurumlar üzerinden karşı iktidarlar yaratarak iktidarı almayı hedeflemelidir.

Negri ve Hardt, karşı iktidarların kurumsallaşmasına vurgu yaparken, bunun hâkim modern tarihe karşı, alternatif bir modernlik tanımı getirmiş direnişlerle kurtuluş mücadelelerinin çok daha uzun geçmişine ait karakteristik bir özellik olduğuna dikkat

çekiyorlar. Tarih “aşağıdan” bir bakışla değerlendirildiğinde karşımıza sayısız karşı iktidar yaratma pratiği çıkıyor. Haitili kölelerin Fransa’ya isyanından günümüzde gerçekleşen yeni örnekler dek, bu denemeler ister zaferle ister yenilgiyle son bulsunlar, temel özellikleri her birinin karşı iktidarlara yaratmış olmalarıdır.

Elbette, bu örnekler daha yakın zamanda gerçekleşen Polonya’daki Dayanışma Sendikası’nın, Meksika’daki Zapatistaların, Bolivyalı *cocaleros* hareketinin ve (Tahrir Meydanı’ndan Puerto del Sol ve Zuccotti Park’a) 2011 protestolarıyla karşı iktidarlara kurumsallaştırmaya dönük sayısız başka girişimin yarattığı alternatif tarihin de eklenmesi gerekir.³¹ Daha yakın tarihli bu denemelerin karşı iktidar yaratma çabalarına eklediği temel özelliklerden biri ise, karşı iktidarlara her zaman çoğul ve birbiriyle koalisyon halinde olması gerekliliği.

Çokluk iktidarı ele geçirmeli

Bu bağlamda Negri ve Hardt, önceki eserlerine kıyasla, iktidarın ele geçirilmesi gerektiği fikrini net bir şekilde ifade ediyorlar. Fakat burada kastedilen, ne “geleneksel sol”un (ya da “resmi sol”un) burjuva egemenlik fikrine dayalı iktidarı ele geçirme fikri, ne de yeni bir egemen devlet yapısı oluşturma fikri. Negri ve Hardt’ın modernist paradigmayı aşan bir konumdan ileri sürdükleri, çoklukların egemen olmayan kurumlar üzerinden karşı iktidarlara yaratarak iktidarı alma fikri, siyasalın egemenlik ve devlet merkezli olmayan bir tanımını üzerinden formüle edilmiş bir düşüncedir.

Çokluk iktidarı ele geçirmek zorundadır, fakat bunu farklı yollarla, demokratik kurumları radikal bir şekilde yenileyerek ve toplumsal yaşamı ören müşterekleri birlikte yönetecek kapasiteler geliştirerek yapmalıdır. Bu ise öncü partinin değil, toplumun çoğul ontolojisini yıkıcı ve antagonist bir tarzla ifade edecek bir koalisyonun programıdır.

Çokluğun iktidarı *yeni bir Hükümdar* çağrısında bulunur.³² Egemenlik fikrini dışlayan bir iktidarı alma fikri açıkça egemenliğin işlevsiz kılındığı veya yok edildiği bir forma işaret ediyor.³³ Bununla birlikte, egemen olmayan iktidar düşüncesi eski düşünsel kalıplar üzerinden şekillenmiş “reform mu, devrim mi” ikiliğinin de ötesine geçmemizi sağlıyor.

Yeni bir “Hükümdar”

Hükümdarın rolü her şeyden önce yönetmek, toplumsal yaşamın örgütlenmesiyle ilgili kararlar almaktır. Çokluğun mücadelelerini yönetecek olan bu yeni Hükümdar’dır. Fakat burada söz konusu olan eski yönetim yapılarını yerinde tutup, bir yöneticinin yerine başkasını geçirmek değil. Yeni Hükümdar basitçe tahta oturacak bir varis değildir.

Yapılması gereken, yönetim yapılarını dağıtarak yerlerine yeni bir toplumsal örgütlenme tarzı dikmektir. Mücadeleleri taktik düzeyde koordine edip kararlar alacak olan yönetsel formu ifade eden yeni Hükümdar, baskıcı gücü yok etmeli, onun karşısına karşı iktidarlara dikmeli ve karşı iktidarlara inşası tamamlandığında kurucu iktidar sürecini başlatmalıdır.³⁴

Çokluk iktidarı ele geçirmek zorundadır, fakat bunu farklı yollarla, demokratik kurumları radikal bir şekilde yenileyerek ve müşterekleri birlikte yönetecek kapasiteler geliştirerek yapmalıdır. Bu ise öncü partinin değil, toplumun çoğul ontolojisini yıkıcı ve antagonist bir tarzla ifade edecek bir koalisyonun programıdır.

Kurucu iktidarı ifade eden yeni yönetim tarzına ise üç temel yol üzerinden ulaşabiliriz: Kaçış stratejisi, antagonist reformizm stratejisi ve hegemonik strateji olarak iktidarı ele geçirip yeni toplumun kurumlarını yaratmak.

İktidarı almak için üç strateji

Önerilen üç temel yoldan ilki olan kaçış stratejisi, ütopyacı topluluklardan ilhamla ifade edilmiş bir strateji. Yeni yaşam formlarını ve yeni öznellikleri ayrı bir toplumsal zeminde yaratabiliriz; hâkim toplum yapısının kurumları mevcut toplumsal ilişkileri yeniden ürettiği için, onu yıkacak ve dönüştürecek araçlar dışarıda yaratılmak zorundadır. Ütopyacı toplulukların Charles Fourier’dan bilimkurgu yazarlarına uzanan zengin tarihi, sisteme alternatif bir dış odak yaratmanın gücünü ifade etmektedir.³⁵

Prefigüratif nitelikteki bu hareketlerde eylemciler aralarında demokratik ve eşitlikçi ilişkiler yaratmaya çalışıp tahakkümcü ilişkilerden kurtulmaya çalışırken etik ve politik bir mecburiyetle hareket etmekte. Bu yaklaşıma göre, demokratik toplumu demokratik olmayan örgütlenme formlarıyla inşa etmeye çalışmak ikiyüzlüdür ve yenilmeye mahkûmdur. Her eylemci değişimin parçası olmak zorundadır.

Negri ve Hardt, son yıllarda gerçekleşen ve hâkim toplumsal yapının içinde yeni bir dışsallık yaratan prefigüratif kitle hareketlerinin, kaçış pratiklerinin önemli örnekleri olduğunu belirtiyorlar. Tahrir’den Puerta del Sol’a, Zuccotti Park’tan Gezi Parkı’na uzanan çeşitli kent işgalleri önemli örnekler. Bu

hareketler, ücretsiz kütüphaneler kurmalarının, gıda ve tıbbi hizmetler sunmalarının yanında çok daha önemli nitelikte olan büyük çaplı meclislerde demokratik karar alma mekanizmalarıyla çeşitli deneyler yapmışlardır. Bu hareketler içinde yaratılan minyatür toplum, sadece gelecekte daha iyi bir toplumun kurulmak istendiğini değil, bunu şimdiden yaratmanın mümkün ve arzulanır bir şey olduğunu da göstermişlerdir.³⁶ Ancak:

“...prefigüratif yaklaşımların eksikliği kendisini hem içsel dinamiklerde hem de toplumsal etkilerinde gözler önüne sermektedir. Hem hâkim toplumsal yapının parçası olup hem de prefigüratif bir topluluk içinde yaşamak çok güçtür (bu, etrafta kapitalist dünyayla çevrilmiş bir ülkede sosyalizmi sürdürme çabasına benzer bir çelişkidir). Ayrıca topluluk içinde farklı bir yaşam sürdürme zorunluluğu genelde ahlâki bir düzeyde işlev yürütürken, genelde hâkim toplum yapısındaki öznellik üretimiyle çelişir. Sonuç olarak, ahlâkçılık ve grup içindeki polislik faaliyetleri genelde bu tip eylemci topluluklarda yaşanan deneyimleri kötü etkiler. Ancak, bu topluluklardaki zorlu deneyimlerden daha önemli olan, dışarıyı etkileme imkânının sınırlı olmasıdır.”³⁷

Bu sebeplerle, kaçış pratiklerine örnek oluşturan bu prefigüratif hareketlerin toplumsal düzenin tamamını dönüştürme kapasitesi yoktur.

Antagonist reformizm³⁸ stratejisi ise yeni bir yönetim tarzı inşa etmeyi amaçlayan ikinci yol. Yeni bir düşünsel paradigmadan hareketle ifade edilen strateji, yukarıda da belirttiğimiz “reform mu, devrim mi” ikiliğinin ötesine geçmeyi sağlıyor. Bu strateji, mevcut kurumlarla ilişki kurmaya ve onları antagonist bir reform stratejisiyle içeriden

RESİM: JUAN GENOVÉS

dönüştürme mücadelesi vermeye işaret etmektedir. Sadece mevcut sistemin kötü yanlarını telafi etmeye çalışan işbirlikçi reformizmin aksine, odağını temel toplumsal dönüşüme çevirir. Seçimler dahil bir dizi sahada etkili olan antagonist reformizm stratejisi, gündelik hayatta birçok soruna dokunması açısından önemli:

“...Örneğin, yoksullar için yapılan konut projeleri ve işçilere tanınan kimi haklar, mülkiyet haklarının sınırları içinde gerçekleştirilebilir. Bugün antagonist reformizmin etkili olduğu bir dolu başka hukuki ve kurumsal alan vardır. Bunların aralarında çevre meseleleriyle ilgili olanlar, cinsel saldırılara karşı koruma talep edenler, işçilerin haklarını teyit edenler, göçmenlere yardımcı olanlar ve birçok başka örnek vardır. Bu projeleri antagonist reformizm olarak adlandırmamızı sağlayan öncelikli kriterlerden biri, belirttiğimiz gibi, reformların mevcut sistemi destekler tarzda mı, yoksa iktidar yapılarında sağlam bir dönüşümü harekete geçirir tarzda mı yapıldığıdır.”³⁹

Kurucu iktidara ulaşmak için önerilen üçüncü yol ise iktidarı almak ve hegemonya kurmaktır. Önerilen bu üçüncü strateji, prefigüratif stratejiler ve antagonist reformizm stratejisinden farklı bir nitelikte. Prefigüratif stratejilerin aksine, küçük ölçekli dönüşümleri ve hâkim toplum yapısından görece ayrı topluluklar inşa etmeyi hedeflemediği gibi, mevcut kurumları birer eylem sahası olarak gören reformist projelerden de farklı; amacı tüm toplumu dönüştürmek ve mevcut kurumları yıkmak. Çünkü esas güçlük mevcut kurumları devirip yenilerini kurmaktır.⁴⁰

Negri ve Hardt'ın önerdiği bu üç stratejinin de tek başına düşünülmemesi gerekir.

Her üç stratejinin birlikte işlediği bir mücadele biçimini formüle etme çabası içindeler. Her biri farklı zamansallıklar altında işleyen bu üç strateji birbirini tamamlamaktadır. Küresel kapitalizme karşı bu üç yol üzerinden verilecek mücadelede stratejiler hareketler tarafından belirlenecek, taktikler ise liderlikler tarafından.

Egemenliğin reddedildiği bu bakış açısından lider veya yönetim sadece taktik kararlar almakla sınırlandırılır. Negri Meclis ile ilgili bir söyleşisinde liderlik konusuyla ilgili bir soruya, Lenin'in Sovyet devrimindeki rolünü örnek göstererek cevap veriyor:

“1917 devrimi sırasında Lenin taktik lider olmada başarılıydı, çünkü o anda ortaya çıkan iki probleme doğrudan ve anında yanıt verdi: hemen barış ve tarım emekçilerine toprak. Diğer taraftan, orduyu ve çiftçileri temsil eden güçler askerlerin de tarım emekçilerinin de bu değişikliklere hazır olmadığına ikna edilmişlerdi ve bu yüzden hiçbir eylemde bulunmadılar. Bu bir paradokstu: lider, Lenin, egemen kurumlara hayır diyordu, çünkü askerlerin ve tarım emekçilerinin neye ihtiyacı olduğunu anlamıştı. Bu, iktidara ve güce dönüşen bir taktikti. Lider her zaman geçici, taktikseldir. Talepleri ve ihtiyaçları olan insanların/öznelerin mücadelesinde öne çıkar.”⁴¹

Sonuç olarak, Negri ve Hardt, eserleri boyunca moderniteyi ve onun egemenlik mantığını teşhir eden, aynı zamanda bu egemenlik

Negri ve Hardt üç stratejinin birlikte işlediği bir mücadele biçimini formüle etme çabası içindeler. Her biri farklı zamansallıklar altında işleyen bu üç strateji birbirini tamamlamaktadır. Küresel kapitalizme karşı bu üç yol üzerinden verilecek mücadelede stratejiler hareketler tarafından belirlenecek, taktikler ise liderlikler tarafından.

mantığının dışına çıkan bir mücadele ve mücadele özneleri ortaya koyan düşünceler ileri sürmüşlerdir. Son eserleri Meclis ise mücadele eden özneler yeni ve ayrıntılı yollar sunuyor. Çoklukların stratejileri, yönetimin ise taktikleri belirlediği bu egemen olmayan iktidar kurma süreci, imparatorluk ve neoliberalizm karşısında negatif bir zıtlık üzerinden tanımlanmıyor. İktidarı alma süreci tam da egemenliği ve onun yeniden üretimini reddettiği için çokluğun sistemden özerkleşme ve müşterekleri yaratması temelinde kendini olumlamasını ve inşa etmesini ifade ediyor.

1 Michael Hardt - Antonio Negri, *Meclis*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2019, s.14

2 a.g.e., s.13

3 Otonomist Marksizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. P.Virno, M.Hardt vd., *İtalya'da Radikal Düşünce ve Kurucu Politika*, der. Selen Göbelez, Sinem Özer, Otonom, 2005

4 Negri'nin Spinoza okumaları için bkz. Antonio Negri, *Aykırı Spinoza*, çev. Nurfer Çelebioğlu, Otonom Yayıncılık, 2011. Ayrıca bkz. Antonio Negri, *Yaban Kuraldışılık*, çev. Eylem Canaslan, Otonom Yayıncılık, 2005

5 Antonio Negri'nin, felsefi düzeyde “aşkınlıkçı” yaklaşımların eleştirisi temelinde bir “içkinlik felsefesi” ortaya koymuş olan Gilles Deleuze ve iktidarı ilişkisel bir temelde çözümleyen Michel Foucault ile yakın olan bir düşünsel hattı paylaştığını belirtebiliriz.

6 Cengiz Baysoy - Sinem Özer, “Politik Felsefede İçkinlik Düzlemi: Gilles Deleuze ve Antonio Negri”, *Dışarıdan Düşünmek: Deleuze ve Guattari Perspektifinden Felsefe, Siyaset ve Sanat Yazıları*, Ed. Ömer Faruk, Chiviyazıları Yayınevi, 2016, s.169

7 Jason Read, “The Potentia of Living Labor: Negri and the Practice of Philosophy”, *The Philosophy Of Negri Revolution In Theory*, Ed. By. Timothy S. Murphy, Abdul-Karim Mustapha, Pluto Press, Londra, 2007, s.42

8 Otonomist hipotez: Kapitalizmin ve sınıf mücadelesinin yorumlanmasında öncelik sırasını tersine çevirerek, yani başlangıç noktası olarak sermayeyi değil, işçi sınıfını alarak, sistemin nasıl işlediğini ve dönüştürüldüğünü anlamayı ifade eden, geleneksel yaklaşımların dışına çıkan bir yaklaşımı ifade eder.

9 Michael Hardt - Antonio Negri, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2008, s.17

10 a.g.e., s.18

11 Karl Marx'ın *Kapital* eserinden aktaran M.Hardt-A. Negri, a.g.e, s.271. Ayrıca bkz. Antonio Negri, *Marx Ötesi Marx: Grundrisse Üzerine Dersler*, çev. Münevver Çelik, Otonom Yayınları, 2006, s.163, 212

12 Michael Hardt - Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, Ayrıntı Yay., 2011, s.110

13 a.g.e., s.122

14 Özellikle eserin anti-modernite ve alter-modernite kısımları için bkz: Michael Hardt - Antonio Negri, *Ortak Zenginlik*, çev. Efla Yıldırım, Ayrıntı Yay., 2011, s.112-129

15 a.g.e., s.82 16 a.g.e., s.113

17 Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* eserinden aktaran A. Negri-M. Hardt, *Ortak Zenginlik*, s.115

18 a.g.e., s.114 19 a.g.e., s.115

20 Meclis, s.234 21 a.g.e., s.235

22 Değer yasasının çöküşü ve kapitalizmin biçimsel boyunduruğundan gerçek boyunduruğa geçmesi konuları için bkz: *Marx Ötesi Marx: Grundrisse Üzerine Dersler*, s.260

23 Meclis, s.226

24 Negri ve Hardt'ın egemenlik sistemini felsefi düzeyde tartıştığı eser için bkz. Antonio Negri, *Aykırı Spinoza*, 2011. Ayrıca bkz: Sinem Özer, “Devlete Karşı Demokrasi: Hobbes ve Spinoza”, *Otonom*, Sayı 33, Aralık-Şubat 2016, s.2.

25 Meclis, s.309-310 26 a.g.e., s.315

27 a.g.e., s.328 28 a.g.e., s.335 vba

29 a.g.e., s.331 30 a.g.e., s.302

31 a.g.e., s.334 32 a.g.e., s.302

33 Meksika'da Zapatistaların İyi Yönetim Konseyleri'nden Rojava'da Kürtlerin özyönetim deneyimlerine bir dizi temsil ve egemenlik karşıtı özyönetim deneyimi mevcut. Bu deneyimler arasında Raul Zibechi'nin ayrıntılarıyla incelediği Bolivya'da yakın tarihte gerçekleşmiş olan mahalle ve kent meclislerine dayanan özyönetim deneyimlerinin de Negri ve Hardt'ın yaklaşımına önemli bir örnek oluşturduğunu belirtebiliriz. Bkz. Raul Zibechi, *İktidarı Dağıtmak: Devlet Karşıtı Kuvvetler Olarak Toplumsal Hareketler*, çev. Nurhayat Köklü, Otonom Yayınları, 2015

34 Meclis, s.336 35 a.g.e., s.357

36 a.g.e., s.358 37 a.g.e., s.359

38 “Antagonist reform” kavramı, Hardt ve Negri tarafından İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci'nin “mevzi savaşı” kavramına referansla ileri sürülmektedir. Mevzi savaşı, politik mücadelenin kültürel alanda, fikirlerin forumunda ve mevcut iktidar yapıları içinde yürütüldüğü savaş türüdür. Bkz. a.g.e., s.359

39 a.g.e., s.360

40 a.g.e., s.361

41 Pascal Gielen, Sonja Lavaert, “The Salt of the Earth On Commonism: An Interview with Antonio Negri”, *onlineopen.org*, 17.07.2019

AĞIR EXPRESS HARDT-NEGRI'NİN MECLİS'İNE ŞERH:

LAPSUS DEĞİL STRATEGUS

Özneliğin kipi

“Bu pilav çok su kaldırır” misali, *Meclis* de çok tartışma kaldırır, çok kapı açar. Umalım ki o kapılardan giren çok olur, bakışlar çoğalır, çoğaldıkça birçok boyut berraklaşır. İlk kapsamlı şerhi dikkatlerinize sunuyoruz...

CAN SOYER

Türkiye'deki siyasal ve toplumsal hareketlerin gündeminde bir süredir ağırlık kazanan tartışmalardan biri de, genelleştirerek söylersek, “meclisleşme” başlığında sürüyor. Çağımızın etkili ve tartışmalı düşünürlerinden Michael Hardt ve Antonio Negri de yakın zamanda Türkçeye çevrilen kitaplarıyla¹ bu tartışmaya uzaktan bir yanıt (belki de ikinci bir yanıt) vermiş sayılır.

Sosyalist hareketimizin, üstelik kendi geleneğinde de yeri olmasına rağmen meclisleşme tartışmasına fazla meraklı olmaması düşündürücü tabii. Haliyle, Hardt ve Negri'nin bu tartışmanın altını bir kez daha çizen bir çalışmayla karşımıza çıkması takdir şayan. Ancak, bir tartışmanın altını çizmek ayrı, o tartışmada ileri sürülen yorum ve savların eleştirisi ayrı.

Hardt ve Negri'nin eserinin bütünü bir makalede mercek altına almak, bu kapsama eşit bir kapsamla yanıt vermek mümkün değil. Ancak buna ihtiyaç olduğu, üstelik yazarların kitap boyunca ileri sürdükleri kimi sav ve saptamaların muhakkak dikkate alınması gerektiği açık. Bu yazıda, Hardt ve Negri'nin ileri sürdüğü savların ve yorumların argümantasyon yöntemine dair birkaç eleştiriyi dile getirmeye, yani kitabın “mantığına” değinmeye çalışacağım. Haliyle, yaklaşık 400 sayfa boyunca ileri sürülen her bir yoruma ve sava tek tek eğilmek yerine, kitapta belirgin bir ağırlık taşıdığı görülen ve

diğer yorum ve savları da üreten/besleyen merkezi temanın ele alınışında, işlenmesinde, sunulmasında göze çarpan sorunları işaret edeceğim.

Bu merkezi tema, sadece kitabın değerlendirilmesinde değil, meclisleşme başlıklı tartışmada da önem taşıyor. Çünkü, Hardt ve Negri, politik alan ile toplumsal alanı özneliğin kurulacağı/kurulabileceği farklı mekânlar olarak işaretliyorlar. Ardından toplumsal alanı politik alan karşısında ayrıcalıklandırarak özneliğin inşa edileceği zemin olarak tanımlıyorlar. Bütün bunları da toplum yapısından emek süreçlerine kadar bir dizi dönüşümü ileri sürerek gerekçelendiriyorlar.

Toplumsal ve siyasal alanların varlığını, bunların birbirlerinden farklılaşan özgül karakterleri olduğunu, emek süreçlerinin ciddi dönüşümler geçirdiğini, tüm bunların sonucunda da alternatif bir dünya için yürütülen mücadelelerin yeni biçimlere açıldığını reddetmeyeceğim. Ancak, Hardt ve Negri'nin tüm oyunu değiştirdiğini ve haliyle politik alanın statüsünü tenzil ettiğini iddia ettikleri radikal dönüşümlerin mahiyetini sorgulayacağım.

İtirazı asimile etmek

Günlük hayatta sık karşılaşılan bir durumla başlayalım. Kimi insanlarla tartışmanın belli zorlukları vardır. Bunlardan biri, ileri sürülen sav hakkındaki karşı-savı kapsamak diyebileceğimiz bir tarz. Örneğin, size “şu artık şöyle” dendiğinde ve siz de bir karşı-sav olarak “o eskiden de öyleydi” dediğinizde,

“ben eskiden öyle değil dedim ki” şeklinde bir yanıt verilmesi bu tarzın ürünü. Ya da tersinden, “o eskiden böyleydi” savına, “o şimdi de öyle” dediğinizde, “ben şimdi öyle değil dedim ki” yanıtıyla karşılaşmamız.

Bu tarzın her türlü anlamlı ve üretken tartışmayı daha baştan imha ettiğini söylemeye gerek yok herhalde. Çünkü sav sahibi, iddiasını kanıtlamak için karşı-savı da kapsamaya yöneldiğinde her türlü diyalog imkânı ortadan kalkıyor. Dahası, aslında bir karşı-sav ile yüzleşmediğini, olası karşı-savları “zaten” içerdiklerini söylemek, argümanınızın ön kabullerini sorgulayan her türlü girişimi “yutmak” anlamına geliyor.

Hardt ve Negri'nin satırlarını okurken sık sık bu duyguyu yaşadığımı saklayamam. Olası her itirazı daha baştan asimile eden ve kendi savının içinde eriten bu tarz, tartışmayı ve karşılıklılık esasını oldukça zora sokuyor. Savı ve karşı-savı birlikte söylemek, her şeyi söylemek ve tabii ki hiçbir şeyi tam anlamıyla söylememek oluyor.

Örneğin, “insanların neyi nasıl yapacaklarını öğrenmek için parti çizgisine ihtiyaçları yoktur” (s.51) savı, birçok açıdan itiraza ve değerlendirmeye açık. Tarih boyunca neyi nasıl yapacakları konusunda yanlış (hatta, feci) tercihlerde bulunmuş kitle hareketleri de söz konusu. İşte, tam bu argümanla söz almaya çalışırken, Hardt ve Negri o fırsatı da bırakmıyor: “Çoğunun bu korkunç tehlikeler arasında yollarını ararken dibi boylamış olmaları da şaşırtıcı değildir.” (s.55)

Kitap boyunca, ciddiye alınması ve muhakkak tartışılması gereken birçok savın karşı-savları yutarak korunduğu başka örnekler bulmak mümkün. Emegin yapısında meydana gelen dönüşümler, mesela. Siz tam Marx'a atıfla birkaç cümle kuracakken, yazarlar zaten oraya çoktan gitmişlerdir. Ya da politik alanın özerkliğini sorgulayan satırlardan sonra siz ters açıdan söz alacakken, yazarlar bizim yerimize bunu da yapmışlardır.

Bu durumun bir savruktan kaynaklandığını iddia edecek değilim. Kanımca, asıl tartışılması gereken ve kendisiyle birlikte başka sorunların ortaya çıkmasına da neden olan şey, kitabın savlarının içinde aktığı yatak. Deyim yerindeyse, sorun kitabın ontolojik ve

İSTANBUL

epistemolojik kabullerinde, varsayımlarında. Bu yatak, koca bir ağız gibi davranmayı ve her şeyi emip yutarak üst düzey soyutlamalarla hareket etmeyi zorunlu kılıyor çünkü.

Bir “şey” olarak toplum, üretim, emek
Marx, *Grundrisse*’de “genel olarak üretim diye bir şey yoktur” der.² Ona göre üretim, her tarihsel çağın özgün biçimlenişi içinde anlaşılmak durumundadır. Bu, “üretim” diye bir kavram yoktur anlamına gelmiyor, elbette vardır, ancak sadece bir soyutlama olarak. Somut biçimlenişi içinde üretimi anlamak, yorumlamak, tartışmak için onun tarihsel özgünlüğüne başvurmak ve böylece salt soyutlamanın ötesine geçmek zorunludur.

Hardt ve Negri’de ise, üretim de, toplum da, emek de birer şey olarak varsayılıyor, salt soyutlama olarak açıklamanın ve yorumlamanın çerçevesini oluşturuyor. Yazarlar, kapitalizmin bir dönüşümden geçtiğini, bu dönüşüm sonucunda ekonomiden siyasete, hukuktan kültüre kadar tüm alanların artık eskisi gibi olmadığını, en hafif tabirle niteliksel bir sıçramanın söz konusu olduğunu ileri sürüyor. Zaten, kitabın sıraladığı mücadele önerilerinin mantığı da eski biçimlerin ve içeriklerin artık var/yeterli olmadığına ve yeni mücadele biçimleri ve içeriklerinin yaratılması gerektiğine dayanıyor.

Bu denli büyük ve sonuçları açısından radikal bir dönüşümün kanıtı olarak sunulan sav ise, artık üretimin sadece metalleri yaratmadığı, aynı zamanda toplumu ve toplumsal ilişkileri de yarattığı saptaması: “Çokluk önce kapitalist ilişkilerin hem içinde hem de dışında kapsayıcı ve işbirliğine dayalı ağırlar içinde toplumsal bir şekilde üretir. İkincisi, ürettikleri sadece maddi ve gayrimaddi metallerden ibaret değildir: Toplumun kendisini de üretip yeniden üretir.” (s.121)

Esasında şöyle de diyebiliriz: Hardt ve Negri, neolitik çağdan (belki daha da öncesinden) bu yana süregelen bir gerçeği günümüzdeki dönüşümün gerekçesi olarak takdim ediyorlar. Oysa, üretimin toplumun varlığını ve devamlılığını sağlamanın başat yolu olduğunu, binlerce yıldır insan topluluklarının bu sayede var olduğunu, üretimin toplumdan ayrı ya da onun dışında bir mekâna ait bulun-

madığını veya toplumun üretimin tarzından ve sonuçlarından bağımsız olmadığını söylemek çağımızda biraz garip kaçıyor. Hardt ve Negri’nin iddiasının bu ölçüde evrensel ve genel bir soyutlamaya dayandığını görmek, günümüzün niteliksel dönüşümünün en az on bin yıla yaklaşan bir tarihin ürünü olduğunu söylemek ise şaşırtıcı.

Toplum kavramını ele aldığımızda da olan şey bu: Hardt ve Negri, tek bir sayfada dahi tanımlamaya girişemedikleri “toplum”u neredeyse bütün önermelerinin dayanağı olarak kullanıyorlar. Toplum, toplumsal ilişkiler, toplumun yeniden üretimi vb. sözcükler, sürekli ve üst düzeyde soyut kavramlar olarak karşımıza çıkıyor. Bir “şey” olarak toplum, nasıl dönüştüğü, neden dönüştüğü,

Hardt ve Negri’nin argümanlarının en ciddi ve üzerinde en fazla tartışılmayı hak edeni politik alanın dönüşümüne dair olanı. Mücadelenin politik alandaki özneleşme yoluyla değil, toplumsal alandaki özneleşme yoluyla kurulması gerektiğini ileri sürüyorlar.

hangi katmanları barındırdığı ve ne tür yönetsel araçlarla çözümleneceği bilinmeyen, ampirik verilerle temellendirilmeyen, genelgeçer örnekler ve saptamalarla betimlenen, ama yine de radikal biçimde dönüştüğü ve yepyeni nitelikler kazandığı iddia edilen bir varsayılan olarak kullanılıyor.

Kuşkusuz, denebilir ki, toplum derken kastedilenin kapitalist toplum(lar) olduğunu biliyoruz ve bu yüzden ayrıca bir tanımlamaya niyet edilmemiş olabilir. Bu kayıt makûl sayılabilir. Ancak, yine de radikal dönüşümden geçtiği ve yepyeni nitelikler kazandığı söylenen bir ilişkiselliğin enine boyuna tanımlanmamış olmasının, ileri sürülen savlarda ağırlık kaybına neden olduğu yadsınamaz.

Nitekim, emek veya emek-gücü hakkındaki saptamalar da benzer bir dertten mus-

tarip. Hardt ve Negri, kitap boyunca emeğin, emek tatbik biçiminin, emeğin sömürülme tarzının radikal dönüşümünden söz ediyor ve mücadele önerilerinin altına bu saptamaları yerleştiriyorlar: “Bugün zenginlik eğer bireyler tarafından değil de sadece kapsamlı ve işbirliğine dayalı toplumsal ağırlar içinde üretiliyorsa, bir bütün olarak o üretici ağırların mülkiyeti toplumun tamamına ait olmalı, yani kimsenin mülkü olmamalıdır. Mülkiyet mülk olmaktan çıkmalı, zenginlik müşterek bir varlığa dönüşmelidir.” (s.139)

Kapitalist üretimin başından bu yana barındırdığı ve sürekli biçimde ilerlettiği/derinleştirdiği işbirliği olgusunun günümüzün yeni gerçekliğinin temelini nasıl yükseltildiği yine bilinmiyor. Tarihin hangi çağında zenginliğin, işbirliğine dayalı emek pratikleriyle değil de, bireyler tarafından üretildiği ise tamamen muamma. Aşırı genellemelerin içinde serbestçe hareket etmek elbette kolay, ancak bir yere konmak maalesef öyle değil. Dolayısıyla, bir kez daha, bu radikal dönüşüm dair genelgeçer yorumlara, betimlemelere, hatta teşbihlere ikna olmamız bekleniyor.

Neoliberal sermaye birikim biçiminin maddi olmayan emek türlerine talebi artırdığı, emekçiler arasındaki işbirliğinin geniş ölçeklere yayıldığı, eğitilmiş işgücünün özerkleşme potansiyelinin yükseldiği, bunların yanısıra tüm yaşam ve yerküre de dahil her şeyin metalaşmasının olağanüstü boyutlara erdiği, dolaysız artı-değer sömürüsüne paralel olarak mülksüzleşmenin de bir sermaye birikim usulü olarak baskın hale geldiği marksist düşünürlerin uzun zamandır tartıştığı, ampirik verilerle desteklediği, yorumladığı konular oysa ki. Üstelik, bu olguların hemen hepsi, kapitalizmin mantığına uygun ve bizzat Marx tarafından bile işaretilen eğilimlerin sonucu.

Elbette, Hardt ve Negri de kendilerinden önceki birikimi içselleştirmiş, tekrar etmeye gerek görmemiş, sadece bu birikime dayanarak yeni yorumlar sunmayı tercih etmiş olabilirler. Ancak, bu yeni yorumlardan türeyen mücadele önerilerinin, söz konusu birikimin kaynakları ve kaygıları ile uyumsuzluk içinde olduğunu saptamak gerekiyor. Bunun bir suç veya kabahat olduğunu söyle-

MISSISSIPPI

MONTREAL

miyorum tabii, ancak başka ve kaynaklar ile kaygılara daha uyumlu yorumların olanaklı olduğunu işaret etmeye çalışıyorum.

Nitekim, yazarlar da bu aşırı genelleşmiş ve soyutlanmış kavramlarla ilerlemenin sınırlarını hissediyor olsa gerek ki, zaman zaman farklı üslûplara sığınarak tıkalı yolu açmaya uğraşıyorlar. Örneğin, toplumda yaşanan değişimleri ve özneleşme olanaklarını kavramak için sinestezik bir bakışa sahip olmamız gerektiğini söyleyebiliyorlar. Üstelik sinestezinin gerçekliğin algılanışına dair bir nörolojik bozukluk olduğunu düşünürsek, bu rahatsızlığı bir argümanın kavranışı için koşul olarak öne sürmek bir şaka olsa gerek.

Politik alanın statüsü ve özgüllüğü

Hardt ve Negri'nin argümanlarının en ciddişi ve üzerinde en fazla tartışmayı hak eden politik alanın dönüşümüne dair olanı. Onlara göre, üretimin ve emeğin geçirdiği dönüşüm sonucunda, kapitalist sömürü ve egemenlik fabrikaların ötesine taşmış, toplumun bütününe yayılmış, üretim sadece metaların değil, tüm toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi anlamına gelmiştir. Her ne kadar bu argümanlar bizzat Marx tarafından işaret edilen eğilimlere dayansa da, biz Hardt ve Negri'yi takip etmeyi sürdürelim. Yazarlar, bu tablonun sonucu olarak, emeğin özerkleşme ve sömürüye/tahakküme karşı mücadele etme potansiyelinin arttığını, ancak bu mücadelenin politik alandaki özneleşme yoluyla değil, toplumsal alandaki özneleşme yoluyla kurulması gerektiğini ileri sürüyorlar.

Burada, siyasal mücadeleler tarihinin meşhur sorunlarından biri karşımıza çıkıyor esasında: Alternatif bir dünyayı arayan muhalif özne salt politik alanda mı kurulacak, yoksa toplumsal alanda mı? Bu konunun da en az 150 yıllık bir tartışma olduğunu, Marx ile Proudhon ve Bakunin'in başını çektiği anarşistler arasındaki tartışmanın özünün burada yattığını söylemek durumundayım.

Nitekim, Hardt ve Negri'nin birçok önermesinin ortodoks anarşist gelenekten beslendiğini söylemek de kaçınılmaz. Kamusal ve özel mülkiyet ayrımının ötesinde, bir tür mülkiyeti dışlayan zenginlik tahayyülünden tutun da, iktidarın bir hamlede tasfiye edile-

rek demokratik topluma *hemen* geçilmesine, kooperatif birliklerine dayanan üretim ve tüketim düzeninden yeni bir para biriminin icat edilmesine kadar Marx'ın eleştirilerine konu olmuş birçok öneri bu kitapta da karşımızda.

Haliyle, Hardt ve Negri, bu tartışmalar hakkında da konum almış oluyorlar. Çokluk kavramının tanımı bu noktada önem kazanıyor: "Çokluk asla bir tekilliğe ya da tek bir

Siyaset alternatif bir dünya için mücadelenin tek biçimi olmasa da kurucu edimdir. Özneliğin toplumsal alanda mı, politik alanda mı kurulacağı sorusu yanıtı imkânsızlaştıran bir şaşırtmacadır, çünkü öznenin bizzat kuruluşu politik bir edimdir.

*özdeşliğe indirgenemeyecek sayısız içsel farktan müteşekkildir: Kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ve cinsellik farkları kadar farklı emek biçimlerini, farklı yaşam tarzlarını, farklı dünya görüşlerini, farklı arzuları da kapsar. Çokluk tüm bu tekil farkların çoğulluğudur."*³

Onlara göre, Çokluk (ki, kendisi alternatif dünyanın öznesidir, proletaryanın yerini almış veya onu içererek aşmıştır) toplumsal ilişkilerden doğmaktadır, bu yüzden de alternatif bir dünya mücadelesinin zemini toplumsal ilişkiler olmalıdır, bir siyasal öznenin üzerinde inşa edileceği politik alan değil: "Politik alanın özerkliğini yeniden canlandırmak yerine, politik alan toplumsal alana dönmeli ve onun kanatları altına girmelidir: Politik mantık ve politik eylem artık özerk yapılar olarak görülemez, aksine tamamen toplumsal ve ekonomik yaşamın katmanları içine gömülmüştür." (s.81)

Hardt ve Negri, birçok kere politik alandan tümüyle çekilmeyi önermediklerini, Çokluk'un politik/örgütsel bir biçim de kazanması gerektiğini, ancak esasının ve özünün toplumsal ilişkiler içindeki özneleşme

olduğunu söylediklerine göre, bu konu ile ilgili fikirlerinin varsayımlarını iyice anlamak gerekiyor.

Buna göre, politik alan burjuva mantığının tümüyle hâkim olduğu ilişkilerle tanımlanır ve haliyle sadece bu alanda yerleşmiş/iş gören bir öznellik, egemenliğin sahibini değiştirmenin ötesine geçemez, egemenliğin tümüyle ortadan kalktığı bir demokratik alternatifin taşıyıcısı olamaz. Bu nedenle, iktidarın ele geçirilmesi değil, bir karşı-iktidarın yaratılması, ikili iktidar değil, bir iktidar ikiliğinin tesis edilmesi, böylece demokratik toplumun kurumlarının hemen ve şimdi yaratılması sermaye egemenliğinden kurtulmanın yolu ve koşuludur:

"Devlet toplumun üzerinde ve ona hâkim bir pozisyonda oldukça, yani yönetenlerle yönetilenler arasındaki uçurumu koruduğu sürece sınıfsal bir tahakküm aracıdır. Devleti parçalamak, bu uçurumu kapatmak, böylece tüm halkın kolektif, demokratik bir biçimde aldığı kararları hemen örgütleyecek politik ve idari kurumları yaratmaktır." (s.187)

Güzel, üstelik bu satırların arkasından Marx'ın bize gülümseyen yüzünü görmek de pek iyi. Zira, toplum ile devlet/siyaset arasındaki boşluğun sınıflı toplumların bir özelliği olduğunu, temsil mekanizmasının bu boşlukta oluştuğunu, komünizmde devletin, siyasetin ve tüm temsil mekanizmalarının ortadan kalkacağını, toplumun sadece toplum olarak varoluş kazanacağını (bu aynı zamanda insanın da sadece insan olarak varoluş kazanmasıdır) Marx da gönül rahatlığıyla kabul ederdi.

O halde, meselenin düğümlendiği ve Marx ile anarşistlerin, şimdi de Hardt ve Negri'nin tartıştığı şey, olsa olsa, bu geçişin biçimi ve yöntemi üzerine olabilir. Nitekim, Lenin de *Devlet ve Devrim*'de marksistler ile anarşistler arasındaki farkı bu noktaya indirgemiş ve her iki akımı birbirine yaklaştırmaya çalışsa da temeldeki farka dokunmamayı tercih etmişti:

"Bir hedef olarak, devletin ortadan kaldırılması sorunu söz konusu olduğunda, anarşistlerle aramızda hiçbir anlaşmazlık yok. Biz, sınıfların ortadan kaldırılması için ezilen sınıfın geçici diktatörlüğü ne kadar gerekliyse, devle-

BOLOGNA

tin ortadan kaldırılması hedefine ulaşmak için, sömürücülere karşı, devletin araçlarından, kaynaklarından ve yöntemlerinden geçici olarak yararlanmanın da o kadar gerekli olduğunu savunuyoruz.”⁴

Hardt ve Negri için olduğu gibi, Lenin için de devlet sınıfsal bir tahakküm aracıdır: “Devlet, özel bir güç örgütlenmesidir, belirli bir sınıfın bastırılmasına yönelik bir zor örgütüdür.”⁵ Ancak (burada yollar ayrılmaktadır) Lenin’e göre, sınıf mücadelesinin sürdüğü koşullarda (sosyalizm de buna dahildir) sermaye sınıfını tahakküm altına almak kaçınılmazdır: “Kapitalizmden komünizme geçiş sırasında baskı hâlâ gereklidir, ama bu artık sömürülen çoğunluğun sömüren azınlık üzerindeki baskısıdır.”⁶

Sermaye sınıfı ve kapitalist ilişkiler, onları reddederek, sabote ederek veya uzaklaştırarak değil, zor’un rolüyle ve iradi olarak yok edilebilir çünkü. Modası geçmiş gibi görünse de sosyalizmin inşasını (evet, sosyalizm inşa edilen bir şeydir, hazırda bekleyen bir durak değil) sürdürmek ve onun altını oyacak girişimleri etkisizleştirmek proletaryanın politik zor’unu ve bunun aygıtını gerektirir.

Ancak, bu tartışmanın konusu “geçici süreliğine” veya “zorunluluklar sebebiyle” iktidar aygıtını kullanmayı sineye çekip çekmemek değildir. Tartışma, doğrudan doğruya politik alanın özgüllüğü ile ilgilidir. Marx da, Lenin de siyasetteki her türlü olgunun, kurumun, sürecin altında toplumsal ilişkilerin yattığını, siyasetin köklerinin (sınıf çelişkileri ile biçimlenmiş) toplum alanında olduğunu inkâr etmeyi bir an dahi denememişlerdir. İstenirse buna, Hardt ve Negri’nin tercih ettiği gibi, politik alanın özerk olmayışı da denebilir.

Oysa mesele bu değil, sorun siyasetin köklerinin toplumda olduğu teziyle ilgili bile değil. Mesele, kök ile varlık arasında hiçbir özgül kipliğe izin vermeyen otomatik devrelerin varsayılması, varlığın kökte bütünüyle içerildiğini ileri süren teleolojinin perde arkasında belirmesidir. Zira, bir şeyin kökü onun varlığının tümü değildir. Siyaset, kökleri sınıf mücadelesinde (ya da toplumda) olmasına rağmen, onun ötesindeki özgül bir

kiye taşar. Bu özgüllüğün kaynağı ise, kapitalist sömürünün ve egemenliğin bir yönetim/denetim tarzı ve ideolojik/kültürel hegemonya olmadan sürdürülemez olmasıdır.

İlaveten, siyaset alternatif bir dünya için mücadelenin tek biçimi olmasa da kurucu edimidir. Hem de iki anlamda kurucu. Öncelikle, salt varlığın öznelik biçiminde inşası kurucu edimdir. Özneliğin toplumsal alanda mı, politik alanda mı kurulacağı sorusu yanıtı imkânsızlaştıran bir şaşırtmacadır, çünkü özneliğin bizzat kuruluşu politik bir edimdir. Yani, özneliğin kurulacağı yer değil, kurulup kurulmayacağıdır esas mesele. Bunu bir tercih konusuymuş gibi ele alıp özneliği toplumsal ilişkiler alanında kurduğunu iddia eden, eğer gerçekten bir şey kurmuşsa, tam da bu kurucu edim sayesinde/ânında politik alanın koordinatlarına girmiştir zaten.

İkinci bir anlamda da siyaset kurucu bir edimdir. Zira, adına ister sosyalizm, ister komünizm veya demokratik toplum diye-

Toplumsal ilişkiler alanı ile politik alanı kategorik biçimde ayırmak, siyasetin köklerinin toplumsal ilişkilerde olduğu tezinin reddi olur. O halde, tartışma konusu olan şey özneliğin hangi mekânda (nerede) kurulacağı değil, hangi kipte (ne olarak) kurulacağıdır.

lim, arzu edilen dünya varlığı askıda olan ve önündeki bentler yıkıldığında açığa çıkacak bir kendilik değildir. Yaratılması, kurulması, var edilmesi gereken bir toplum biçimidir; bunun için de ona engel olan güç ve ilişkilerin yıkılması, mevcut siyasal egemenliğin zor’un rolüyle yok edilmesi ve aynı zor’u tanımlayan iradenin bir başka kipinde kurucu misyonun sergilenmesi şarttır.

Buna karşın, Hardt ve Negri demokratik toplumun askıda beklediğini, sadece onun önündeki bentlerin kaldırılması gerektiğini

söyler gibidir: “Bu potansiyel tabanda açığa çıkmakta, işbirlikçi toplumsal üretim ve yenden üretim süreçleri içinde doğmaktadır, fakat bu süreçlerde üretilen değerlere sürekli el konulmaktadır.” (s.155)

Diğer bir deyişle, demokratik toplum mevcut üretim ilişkileri ve sermaye egemenliği koşullarında adım adım oluşmakta, deyim yerindeyse kendiliğinden bir komünizm doğmakta ve hatta deneyimlenmekte, fakat birileri bu ilişkilerde üretilen değere dışarıdan uzanarak el koymaktadır. Komünizm bir gaspa kurban gitmektedir yani. Hırsız uzaklaştırmak veya hırsızdan uzaklaşmak, kendiliğinden komünizmin kilidini açmaya yetecektir.

Bu söylenenler, özneliğin toplumsal ilişkiler içinde etkinlik göstermemesi anlamına gelmiyor elbette. Toplumsal ilişkiler alanı ile politik alanı böyle kategorik biçimde ayırmak, yazarlarla birlikte Marx’ın da benimsediği siyasetin köklerinin toplumsal ilişkilerde olduğu tezinin reddi olur zaten. O halde, tartışma konusu olan şey özneliğin hangi mekânda (nerede) kurulacağı değil, hangi kipte (ne olarak) kurulacağıdır. Öznelik bir kere kurulmaya başladığında, hem kendisini kuşatan engellerle karşılaşarak negatif anlamda (yani niteliğini karşısındaki kuvvetten alarak), hem de bu engelleri nasıl aşacağına dair stratejisiyle pozitif anlamda (niteliğini kendi varoluşundan alarak) politik alana yerleşmiş olur.

Dolayısıyla, politik alanın özgüllüğünü kavramak ve ona merkezi bir rol tayin etmek, insanları tepeden inme protokollerle veya katılımı imkânsızlaştıran bürokrasilerle yönetme arzusunun lapsus’u değil, sermaye egemenliği ile birlikte her türlü egemenlik ilişkisinin nihai tasfiyesi için gereken *strategus*’un sonucudur. Hardt ve Negri, başta değindiğimiz itirazları asimile etme tarzıyla, bu söylenenlere de tam olarak karşı çıkmıyor aslında, onlar da bir politik misyonun ve örgütlülüğün gerekliliğini kabul ediyor ve öneriyorlar. Ancak bunu, politik alanın özgüllüğünü reddederek, onu toplumsal alanın içinde eriterek, deyim yerindeyse rütbe-lerini sökerek konumlandırıyorlar.

Burada dikkat çekmesi gereken son bir

nokta da ekonomizme kucak açan akıl yürütme. Zira toplumsal ilişkilerdeki dönüşümün gerekçesi olarak ileri sürülen emeğin, emek-gücünün ve emek süreçlerinin dönüşümü, alternatif bir mücadele stratejisinin de temeli haline getiriliyor. Ekonomist olmakla sık sık itham edilmiş marksist gelenek açısından şaşırtıcı olsa da, Lenin'den bu yana geçen yüzyılın ardından, marksistlerin tartışma konuları arasına ekonomizmin yeniden girişine de tanık oluyoruz bu yolla.

Bu vesileyle tekrar altını çizelim o halde: Ekonomizm, siyasetle uğraşmamayı salık veren bir yaklaşım değil, başlı başına siyasal bir akımdır; temel varsayımı ise, siyasal mücadeleye üretim sürecindeki ve emek rejimindeki niteliklerin yön vermesi gerekliliğidir. Hardt ve Negri'nin yönetsel yaklaşımlarının ekonomizmi reddettiğini söylemeye gerek yok. Ancak ekonomizmin ne kadar sinsi olduğu, hangi çatlaklardan sızarak ve şekil değiştirip uyumlulaşarak varoluş kazandığı da hatırdan tutulmalı.

Dersi de müşterekleştirmek

Fazla uzayan bu yazıyı hüsn-ü niyetimizi de göstererek bitirelim. Başta da ifade edildiği gibi, günümüzde sosyalist hareketimizin halkın örgütlülük düzeyinin yükselmesi ve toplumsal güçlerin birlikteliğinin sağlanması kaygısını gütmemesi, bunun bir aracı olan meclisleşme üstbaşlığındaki tartışmalara ilgi göstermemesi, dahası (kimilerinin) bunun parti fikrini ve örgütlü mücadele yaklaşımını ortadan kaldırmak için yürütülen bir gizli planın adımları olduğunu sanması acı verici ölçüde gariptir.

Tarih boyu en büyük direnişlere ve devrimlere imza atmış bir geleneğin Türkiye kolunun halk mücadelelerini ve onun devasa kabarıklarını kuşkuyla karşılar hale gelmesi de özörgütlenme ve meclisleşme türü pratiklerin ilgi çekmemesinin nedeni herhalde. Ancak, çağımızın neoliberal egemenliği hem halk açısından hem de sosyalistler açısından (maalesef) son derece öğretici oluyor.

Sadece bir ekonomik program değil, aynı zamanda bir egemenlik modeli olan neoliberalizm, siyaseti topluma kapatmakla kalmadı, toplumu da her türlü siyasallaşma ve örgütlenme potansiyelinden mahrum bıraktı. Toplum, neoliberal egemenlik modelinin karşısında, ne kurumsal ne anayasal ne de kamusal haklarından yararlanabilen, zırlarından soyunmuş ve devasa bir disiplin makinesinin dişlileri arasına atılmış bir patetik Odysseus gibi yolunu arıyor.

Bu koşullar altında, sosyalist hareketin siyasal ve örgütsel varlığı tercih edilebilir olmanın ötesinde, zorunludur da. Ancak aynı sosyalist hareketin, toplum içinde sermaye egemenliğine direnecek mevziler geliştirilmesi, halkın örgütlülüğünün ve mücadele

Sosyalist hareketimizin halkın örgütlülük düzeyinin yükselmesi ve toplumsal güçlerin birlikteliğinin sağlanması kaygısını gütmemesi, bunun bir aracı olan meclisleşme üstbaşlığındaki tartışmalara ilgi göstermemesi, dahası (kimilerinin) bunun parti fikrini ve örgütlü mücadele yaklaşımını ortadan kaldırmak için yürütülen bir gizli planın adımları olduğunu sanması acı verici ölçüde gariptir.

kapasitesinin güçlendirilmesi, kolektif tutum ve eylem olanaklarının geliştirilmesi konusunda üzerine düşeni yapması şart. Bu, emek mücadelesinin geriye çekilmesi değil, bizzat emek mücadelesinin toplumsallaşması, toplumun ancak bir emek perspektifiyle siyasal özne haline gelip sermaye egemenliğine karşı mücadele edebileceği anlamına geliyor.

İşte Hardt ve Negri, *Meclis*'te yürüttükleri tartışma ile bu konuya çeşitli açılardan baktıkları için önem kazanıyor. Burada eleştiri konusu yapılanlardan fazlası, hayli yerinde ve mutlaka dikkate alınması gereken önermeler olarak kitapta sergileniyor zaten. Toplumsal alandaki kuruculuk misyonu, siyasal öznenin inşasının toplumsal ilişkilerin içine de uzanması; neoliberal egemenliğin totaliter vizyonu karşısında eş genişlikte bir mücadele kurgusu oluşturulması, yatay ve dikey mücadele hatlarının kesişim noktalarının güçlendirilmesi; artı-değer sömürsünün yanında mülksüzleşme ve el koyma mekanizmalarına karşı da mücadele edilmesi; müştereklerin korunması ve yaygınlaştırılması vb. önerilerin tümü sosyalist hareke-

tin güncel repertuarında yer alması gereken başlıklar.

Ancak, kurguladığımız veya arzuladığımız mücadelenin tek bir yordamı olmadığını kabul etmenin bir faydası var. Sadece farklı yordamların varlığını meşru görmek değil, farklı yordamlar arasındaki iletişimin ve eleştirel diyalogun sağladığı/sağlayacağı fayda bu. Bu nedenle, her adımın baştan sona sorgulandığı ve kabullerinin eleştiri-den geçirildiği çabaların değerini bilmek, kıymetlendirmek, deyim yerindeyse bunları da müşterekleştirmek gerekiyor.

Hardt ve Negri, bir yerde şunu söylüyorlar: "*Lenin'in formülünden alacağımız ders, devrimci politik örgütlenmeleri toplumsal dönüşümü hedefleyen projelerle birleştirmek ihtiyacıdır.*" Bunun bir ders olduğu konusunda hemfikiriz, ancak bir kayıt düşmek zorundayız da: Birleştirmek, birini diğerinin içinde eritmek, diğerinin lehine eritmek anlamına gelmemektedir. Marx'ın bir yerlerde dediği gibi, sentez, birleşik bir yanılğı değildir.

1 Michael Hardt - Antonio Negri, *Meclis*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2019.

Bu kitaptan yapılan tüm alıntılar metin içinde sayfa numaraları verilerek gösterilecektir.

2 Karl Marx, *Grundrisse -Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, Birikim Yayınları, 2008, s. 124.

3 Michael Hardt - Antonio Negri, *Çokluk - İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 12. Hardt ve Negri'nin çokluk'un indirgenemez farkları olarak sıraladıkları niteliklerin, pekala, proletaryayı oluşturan kişilerin farklarını ifade ettiği de düşünülebilir. Burada ileri sürülen şeyin mantıksal sonucu, olsa olsa, tekillikleri içindeki insanları bir kavramsal çatı altında toplamamak anlamına gelmelidir. Marksizmde sınıf böyle bir kavramdır ve soyutlama yoluyla ulaşılmıştır. Hardt ve Negri'nin yaptığı da bundan fazlası değildir esasında; sınıf yerine çokluk kavramını soyutlamak dışında. Çünkü çokluk'u oluşturan tekilliklerin farklılığı gibi, işçi sınıfını oluşturan tekil işçilerin farklılıkları da indirgenemez niteliklerdir. Bir soyutlama sonucunda ulaşılan kavramsal çatı olmadan bu indirgenemez niteliklerin kolektif bir özne vasfında tanınması söz konusu olamaz. Hatta, bu yapılmadan, dolaysız maddi dünyanın ampirik olanın ötesinde tanınması ve kavranması dahi imkansızdır. Bu nedenle, Marx, indirgenemez farklılıkları içindeki tekil işçileri bir kolektif özne vasfında tanımlamaya yönelmiş ve sınıf kavramına bu yolla işlev yüklemiştir. Tıpkı, Hardt ve Negri'nin indirgenemez farklılıkları içindeki tekillikleri bir kolektif özne vasfında tanımlamaya yönelmiş ve çokluk kavramına bu yolla işlev yüklemiş olmaları gibi. Dolayısıyla, sınıf yerine çokluk kavramını tercih etmemizi gerektiren herhangi bir yönetsel yenilik veya üstünlükten söz etmek imkansızdır.

4 V.I. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar - Celal Üster, Yordam Kitap, 2016, s. 82.

5 a.g.e., s. 39.

6 a.g.e., s. 116. Doğrudan doğruya Proudhon ve Bakunin'le tartışmış olan Marx'ta da aynı vurguyu görmek mümkün: "Öteki sınıflar, özellikle de kapitalist sınıf var olduğu sürece, proletarya ona karşı savaştığı sürece (çünkü proletaryanın iktidara gelmesiyle, düşmanları ve toplumun eski örgütlenişi henüz ortadan kalkmış olmayacaktır) zor önlemlerinin ve dolayısıyla hükümet önlemlerinin kullanılması gerekir; (...) sınıf savaşımının ve sınıfların varlığının dayandığı iktisadi koşullar henüz ortadan kalkmamışsa, bu koşullar zor yoluyla giderilmeli ya da değiştirilmelidir, ve bu değişme süreci zor yoluyla çabuklaştırılmalıdır." (K. Marx - F. Engels, *Anarşizm Üzerine*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 2009, s. 151.)

KADIN CİNAYETLERİ VE CUMHURBAŞKANINA HAKARET

Katil erkekler, maktul kadınlar

Erkek egemenliği, şiddet içeren eril söylem ve uygulamalar her yerde büyük bir bela. Bir başka sorun da devlet büyüklerini eleştirmek. Nasıl başa çıkacağız?

RAGIP DURAN

“Erkeklerden ve onların savaşçı ahlâkından / Nefret ederek çıktım geldim / İthaf etmek isterim bu dizeleri / Dingo kadınların en sonuncusuna bile // Çünkü yer yüzünde hiçbir kadın / Hiçbir zaman abisinden daha hıyar olmayacak / Ne daha kasıntı ne de daha namussuz / Belki bir tek Madam Thatcher hariç // Seviyorum seni ey kadın / Çünkü spor savaşa dönüşünce / O taraftar sürüsü içinde / Ya hiç yoktur ya da çok azdır kadın // (...) // Holigan kadın yoktur / Aptal ve katildir onlar / İngiltere’de bile yoktur / Tabii Madam Thatcher hariç // (...) // Filistinliler ve Ermeniler / Mezarlarından tanıklık ediyor / Soykırım erildir eril / Tıpkı SS ya da boğa güreşçisi gibi // Bu alçak insanlık dünyasında / Katiller birbirlerinin erkek kardeşi / Hiçbir kadın rekabet edemez onlarla / Belki bir tek Madam Thatcher hariç // Seni seviyorum ey kadın özellikle de / Zaafların ve gözlerin için / Çünkü erkeğin kudreti / Sadece elindeki silahta ya da iki bacağının arasında...

Hızlıca bazı dörtlüklerini çevirdiğim “Miss Maggie”, Renaud’un 1985 tarihli *Mistral Gagnant* albümünden. O yılın 28 Mayıs günü Brüksel’deki Heysel stadyumunda oynanan Liverpool-Juventus maçında çıkan olaylar nedeniyle kırktan fazla seyirci hayatını kaybetmişti. Renaud’un bu şarkıyı yazarken çıkış noktası Heysel faciası. Holiganların kapışması sonucu ortaya çıkan dramatik durum Renaud’yu etkilemiş. Erkek egemen söylem ve tavırlara eskiden beri karşı olan Renaud’un bu şarkısı, Margaret (Maggie) Thatcher başbakan iken Fransa’da piyasaya çıktı. Kısa bir süre sonra parçanın İngilizce versiyonu da yayınlandı.

Şarkı İngiltere’de iktidardaki Muhafazakâr Parti çevrelerinde büyük tepki yarattı. Sağcı İngiliz birkaç şarkıcı Renaud’ya cevaben bu sefer Fransız karşıtı ırkçı şarkılar bile yayınladı. Ama hiçbiri “Miss Maggie” kadar ilgi toplamadı. İlginçtir, şarkı Londra ile Paris arasında herhangi diplomatik bir krize yol açmadı. Anlaşılan “dost ve müttefik devletlerin başkanlarına hakaret” maddesi İngiliz Ceza Kanunu’nda bulunmuyor.

Ne var ki “Filistinliler ve Ermeniler” dizesi nedeniyle Renaud anti-semitizmle suçlandı. İsrail lobisi, Tel Aviv yönetimini Filistinlilere soykırım yapmakla suçlayan Fransız şarkıcıya karşı kampanya açtı. Renaud, bu şarkıyı konserlerinde söylerken, ilgili dörtlüğün dizesine “bir de Yahudiler” diye ekledi, böylelikle Holokost’u da anmış oldu. İsrail lobisi tatmin olmasa da...

İki bağlamda aklıma geldi bu şarkı: Türkiye’de artık ayyuka çıkmış kadın cinayetleri meselesi ve en küçük eleştiriye “cumhurbaş-

kanına hakaret” denerek insanların geceyarısı evlerinden alınıp karakollarda süründürülmesi, sonra da hapse atılması.

Kadın cinayetleri, istatistiklere göre, Erdoğan rejiminde olağanüstü arttı. Devlet yetkilileri TV’lere çıkıp “kadınla erkek eşit değildir”, “kadın evinde otursun, çocuğuna baksın, kocasına yemek hazırlasın”, “kadınlar gülmesin”, “hamile kadınlar sokağa çıkmasın”, “kız çocuğu 12 yaşında evlenebilir” gibi sözler ederse kadın cinayetlerini açıkça teşvik etmiş oluyor. Bir de bunun üstüne, Türk devleti dahili ve harici ciddi sorunlarını sadece şiddetle, silahla, savaşıyla çözme yöntemini benimsemişse, bu durum da kadın cinayetlerine zemin hazırlıyor. Kuşkusuz bir de yargının, kadın cinayetleri davalarında erkek sanıklara karşı müsamahakâr yaklaşımı da çok olumsuz bir faktör.

Kürt meselesi, ABD ya da Moskova ile yaşanan sorunlar, yani siyasi meseleler şu ya da bu şekilde bir gün çözülür. Ama kadın cinayetleri sorunu hem köklü ve tarihsel bir mesele hem de toplumsal bir yara olduğu için, eğitimle, kültürle, ideolojiyle ve dinle de ilişkili olduğu için ancak uzun vadede ve zor bela çözülebilir. Özellikle de toplumun önemli bir kesiminin bu cinayetlere kayıtsız kalması da vahim bir durum.

İkinci bağlam, devlet ve hükümet başkanları ile siyasilere yönelik kimi zaman ağır, hatta insafsız eleştiriler içeren yazı, konuşma ya da şarkılar konusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin yaklaşım ve içtihadını derleyen bir inceleme son derece önemli: “Garantie et limites de la satire: les principes de la Convention européenne des droits de l’homme Tour d’horizon de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme” (Mizahın güvence altına alınması ve sınırları: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İlkeleri / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadında bir ufuk turu)...

Renaud’un bu şarkısı hiçbir zaman ne Fransa’da ne İngiltere’de yargı konusu oldu, dolayısıyla AİHM’in yakınından bile geçmedi. Çünkü artık AB’de, dine yönelik sert eleştiriler dahil, devlet yetkililerine yönelik ırkçı ve nefret söylemi içermedikçe bütün sert eleştiri ve kınamalar, ki mesela özel olarak belirtiliyor ve deniyor ki, “toplumun önemli bir kesiminde infial yaratsa bile” serbest ve ifade özgürlüğü kapsamında, bazen de mizah bağlamında ele alınıyor. Önemli bir nokta, devlet başkanları, başbakanlar ya da üst düzey siyasi yöneticiler, kamu görevlileri ve bürokratlar için özel olarak bulundukları mevki itibarıyla, yurttaşların olağanüstü sert eleştiri ve kınamalarına cevaz veriyor mahkeme içtihadı.

Demem o ki uygar dünyada o kadar kolay bir şey değil “cumhurbaşkanına hakaret”!

MÜZİK DOLABI

NE HAVVA NE KABURGA

Jamila Woods *Legacy! Legacy!*

Amerikalı şair ve soul şarkıcısı Jamila Woods'un ikinci albümü *Legacy! Legacy!*, adından ve ünlemlerinden anlaşılacağı üzere, kendi kültür mirasını sahiplenene ve dikkati bu mirasa çekmeye kararlı bir eser. Sanatçının her şarkıya kendisi için önem-

li 12 kişinin ismini verdiği albümün ilk yarısı kadın ilham kaynaklarına ayrılıyor. Bunlardan ilki "BETTY", New York funk ve rock ortamlarında önceleri Mabry soyadıyla bilinen, Miles Davis'le sadece bir yıl süren evliliği sonrası Betty Davis olarak anılacak değerli sanatçıya bir saygı duruşu. Betty, '73-'75 yılları arası yayınladığı üç albümle, tamamen erkek egemen bir dünya olan funk âlemine (bugün dahi öyle kabul edilmeyen olsa da) damgasını vurmuştu. Bu albümlerden ikincisi olan *They Say I'm Different*'a bolca gönderme içeriyor Woods'un şarkısı. Betty'nin Miles Davis'i Jimi Hendrix ve Sly Stone'un hem müziği hem de kendileriyle tanıştıran *Bitches Brew*'ün temellerini attığını da söylemeden geçmemek lâzım. Sonraki "ZORA", '80'lere kadar görmezden gelinse de, 20. yüzyılın ilk yarısının değerli yazarlarından Zora Neale Hurston'un korkunun yaşamı kuşatmasının anlamsızlığına karşı çıkışını "hiçbirimiz özgür değiliz, ama bazılarımız cesur" sözleriyle kutsarken, birbirine denk insanların birbirlerini her fırsatta yargılıyor olmasından yakınıyor. Üçüncü sıradaki "GIOVANNI", Woods'un kendisi gibi öğretmen, aktivist ve şair olan Nikki Giovanni'nin "Ego Tripping"inden yaptığı direkt alıntılarının yanı sıra, şiirin temelinde yatan Antik Mısır temalarına dokunup üzerine bir de "Ben krallığım, kraliçe değil / Senin kaburgan da değilim, Havva'n da" salvosuyla süsleniyor. "SONIA"da Black Arts Movement öncülerinden Sonia Sanchez'i anıp okullardaki tarih kitaplarında kendine yer bulamayan, "yaptık, bitti gitti"ye getirilen kölelik döneminin travmalarının siyahi bir gencin zihninde ve hayatında açtığı yaraları yalanlar, suçlamalar, şüpheler üzerinden sanki bir aşk/ilişki şarkısıymışçasına anlatıyor Woods: "Büyük büyük büyükannem köle doğdu / Ölmeden

önce özgürlüğü buldu. / Sen, kime nasıl davranacağını söylüyorsun? / Affetmeye çalışıyorum, unutmaya değil..."

Kapanışa doğru duyduğumuz "Frida'nın yaptığı gibi yapabiliriz, bir köprü kurarak / Seni görmeye gelirim benim yaşamadığım yerde" sözleri ise "FRIDA"dan. Kahlo ve Diego Rivera'nın birbirine köprüyle bağlı ayrı evleri, Woods'un kişisel alanı muhafaza ederek birlikteliği güçlü tutma planının kaynağı oluyor. Kapanış şarkısı "EARTHA", 1968'de first lady tarafından davet edildiği Beyaz Saray'da "Amerika'nın çocukları yok yere isyan etmiyor, bir nedenleri var. Sizin de çocuğunuz var Bayan Johnson ve biz anneler savaşa göndermek için çocuk yetiştiriyoruz" konuşması üzerine CIA tarafından üzerine atılan "sadistik bir nefmofanyak" yaftasıyla lekelenmeye çalışılan, Orson Welles'in bir zamanlar "dünyanın en heyecan verici kadını" ilan ettiği, şarkıcı, şarkı yazarı, dansçı, komedyen, aktivist Eartha Kitt'e ithafen. Nüvesi Kitt'in aşk üzerine verdiği mülâkatlardan beslenmiş olan şarkı, bizi albümün B tarafına bağlıyor. Octavia Butler haricinde tamamı erkek ilham kaynaklarına ayrılmış (Miles Davis, Muddy Waters, Jean-Michel Basquiat, Sun Ra ve James Baldwin) ikinci bölümde, tıpkı ilkinde yaptığı gibi kahramanlarının dilinden hikâyeler anlatırken, onların sözlerine kendinkileri katarak yazmaya devam ediyor Woods. Slot-A'in elinden çıkan temiz, sade ve modern r&b düzenlemelerin zaman zaman basitleşmesi ufak bir sorun, ama albümün geniş bir kitleye ulaşabilmesi için uygun bir araç. Çünkü Woods'un derdi üzerinde oluşan ilgiden faydalanmak değil, o ilgiyi kendisini şekillendirenlere yönlendirmek. UTKU TOY

MERKEZİ KAÇIRACAK KUVVET

Sleater-Kinney *The Center Won't Hold*

Kurulduğu 1995 yılından itibaren yayınladığı albümlerle riot grrrl ruhunu 2000'lere taşıyan en önemli isimlerden olan Sleater-Kinney,

2006'da keskin bir karar alarak süresiz mola vermişti kariyerine. 2015'teyse *No Cities to Love* ile yeniden sahnelerle döndüler. *The Center Won't Hold*, basit aritmetik bu ikinci dönemin ikinci plağı. Diğer taraftan –belki de– peyeni bir dönemin debut'sü. Çünkü Sleater-Kinney, yanına bu işlerin pîri St. Vincent'ı da yapımcı olarak, klasik punk rock'un gitar/davul sadeliğinden daha renkli, daha pop elementleri işlediği bir hatta geçiş yapmış. Ve maalesef bir not: Grubun kurucuları ve şarkı yazarları Carrie Brownstein ile Corin Tucker'ın bu kararı daimi davulcu Janet Weiss'i hiç mi hiç memnun etmediğinden, tecrübeli müzisyenin gruptan ayrılmasına da sebep olmuş.

Neyse, biz böyle müzikal tercihlere bozulmadığımızı belirtelim ve sözü grubun adını William Butler Yeats'ın meşhur şiiri "The Second Coming"deki "Things fall apart; the centre cannot hold" dizesinden alan albümüne getirelim. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İrlanda İç Savaşı'nın arifesindeki karışık günlerde yazılan şiiri daha da karamsarlaştırmış Brownstein'la Tucker. Okuduğumuz farklı çevirileri kendi anladıklarımızla birleştirirsek: "Her şey yıkılacak, merkez / orta direk / mihrak / çekirdek; artık bizi bir arada tutan, ne idüğü belirsiz, ama hepimizin sezinlediği o ortak nokta; bizi tutamayacak değil, tutmayacak, dayanmayacak, kurtarmayacak." Yani, isminden de anlaşıldığı üzere, tuşlular, drum machine'ler işin içinde de olsa, kimi tınılar kulak dostu sayılsa da, bu albümün popülerlikle filan alâkası yok. Dönemin ruhunu yansıtan has bir rock kaydı elimizdeki. Grubun kendine ve dinleyicilerine sevgi gösterisi yaptığı "LOVE" bile bir Devo şarkısı gibi ses veriyor – belki biraz da kapanıştaki "Broken", soul tadıyla diğerlerinden ayrışıyor. Nihayetinde müzikteki kıstasınız sound'dan ziyade bir albümün iyi olup olmadığıysa, *The Center Won't Hold*'un şarkıları, mükemmel olmasa da, vasatın hayli üzerinde seyrediyor. İLKER AKSOY

ERKEK ŞİDDETİNE KARŞI TERAPİ

Lingua Ignota Caligula

Genç Kristin Hayter, önce Nirvana'ya, ardından da Nine Inch Nails'e takılarak merak sardığı müziğe Nick Cave, John Zorn, Einstürzende Neubauten, Klaus Nomi, Attila Csihar, Diamanda Galás'ı, türlü türlü metal gruplarını, Ornette Coleman gibi cazcıları yahut deneysel müzik yapan Aaron Dilloway gibi isimleri dinleyerek devam etmiş. Bu arada haftasonu kilisede şarkı söylemiş, ilerleyen senelerde klasik piyano ve şan dersleri de almış.

Hayter, üniversitede disiplinler arası sanat okuyup master da yapmış. Yüksek lisans tezi *Burn Everything Trust No One Kill Yourself* de, (Her Şeyi Yak, Kimseye Güvenme, Kendini Öldür) müzikteki kadın düşmanlığını gerçek örneklerle özel deneyimleri ışığında incelemiş. Evet, özel deneyimleri... Hayter, maalesef daha küçük yaşta arkadaş çevresinde dışlanmaya başlamış. Yaşadığı izolasyon ve gördüğü kötü muamele, ergenlik çağında da devam etmiş. Yetişkinlikteyse –ismi- ni vermese de tanınmış bir müzisyen olduğunu söylediği– sevgilisinin uzun dönem şiddetine mahsur kalmış. Lingua Ignota adıyla yaptığı önceki iki albümü gibi (2017 ve 2018'de çıkan albümlerin biri kısa, diğeri uzun: *Let the Evil of His Own Lips Cover Him* ve *All Bitches Die*) bu yeni albümü de travmasının ürünü. Dinlediğinizde şahit olacağınız da bir nevi terapi seansı zaten. Müzisyen tüm açıklığıyla içini döküyor. Bazen fısıltıyla, bazen çılgık çılgıca... Bazen soğukkanlılıkla, bazen çıldırmanın eşğine gelerek... Çoğu zaman da kurban olarak değil, onu kötüye kullanan erkeğin kılığına girerek, onu dillendirerek. Bu adam o kadar kötü ki, gelmiş geçmiş en zalimlerden birinin, Caligula'nın kişiliğine bürünüyor sıklıkla...

Söylediğimiz gibi, Hayter disiplinler arası sanatçı. Haliyle müziği de yerinde durmak bilmiyor, devamlı hareket ediyor. Belki ilk bakışta –lisans tezi için Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier*'ini yapıbozumuna uğratarak anoreksi problemiyle birleştirdiği gibi– yan yana koymayı düşünmeyeceğimiz pek çok türü bir araya getiriyor: Black, death ya da doom metal; klasik ya da barok

müzik; folk, endüstriyel, noise, bu albümde pek izi olmasa da elektronik... Ve hepsini aynı dakikaların içinde birleştirince, mahlasını da sonuna dek hak etmiş oluyor. Latince “bilinmeyen bil” demekmiş Lingua Ignota. Hayter'in icat ettiği müzik de, yabancı bir dil gibi ilk başta kesinlikle anlaşılmaz, ama kulak verdikçe öğrenilen, kavranan ve nihayetinde de anlamlandırılan bir lisan kesinlikle. i.A.

MUTLULUĞUN RESMİNİ YAPABİLİR MİSİN CALLAHAN?

Bill Callahan *Shepherd In A Sheepskin Vest*

Smog mahlasıyla otuz yıl kadar önce yola çıktığında, beceriksizce çaldığı ayar bozuk gitarlarda ahenksiz ve boğuk enstrümantal parçalar icra ediyordu. Sonra müziğine sözler girdi, çalgılar çeşnilendi, kayıtlar cilalandı. Kendine has bir tarz geliştirdi: Basit ve tekerrürlü gitar cümleleri, nakaratlara yüz vermeyip özgürce akan şarkı yapıları, tekdüze bir baritonla dillendirilen alaycı ve karanlık gözlemlerle örülmüş hırpani öyküler. 2007'de mahlasını bir kenara atıp şarkılarını öz ismiyle söylemesi kendine dayattığı tecritten silkinme emaresiydi. O zamandan beri yayınladığı altıncı stüdyo albümü olan ve bir saate uzanan yirmi adet veciz parçadan oluşan *Shepherd in a Sheepskin Vest*, “Çok uzun zaman oldu / Neden içeriye girmiyorsun?” sözleriyle başlıyor... Suskunluğunu bozmadığı altı seneye birçok olay sığdı. Bill Callahan artık 50'lerinin başında bir aile babası ve annesini kaybetmiş bir oğlan çocuğu. Hayata daha önce hiç kendisinden işitmediğimiz kadar minnet dolu. “*Kendimi burada bulacağımı hiç düşünmezdim / Küçük ve eski bir ev, yeni bir araba / Rüyalarımın kadını yanımda.*” Callahan artık başka bir adam, kendisine hep eşlik etmiş yalnızlık duygusunu göğesalmiş, “*Geçmiş bana hep yalan söyledi / Hüzünden başka hiçbir şey vermedi*” demekte. Mutluluğa dair şarkı yazmak zor, zira sanatın hammaddesi acı, kalp kırıklığı ve kendinden şüphe etme hissi. Saadeti dinlenebilir kılmak, sevinçlerin içinden bilgelik damıtmak, hele de inançsızlık ve yoksunluğa dair eserleriyle tanıdığımız bir müzisyen için çetin iş. Ne mutlu ki “koyunlarını bulmaktan korkan çoban” içindeki şiiri sadece

uzunçalar

Bill Ryder-Jones Yawny Yawn
Black Keys Let's Rock
Ezra Furman Twelve Nudes
Flaming Lips King's Mouth
Hold Steady Thrashing Thru The Passion
Jah Wobble & Bill Laswell Realm of Spells
King Gizzard & The Lizard Wizard
Infest The Rats' Nest
Laurie Anderson, Tenzin Choegyal & Jesse Paris Smith Songs From The Bardo
Lloyd Cole Guesswork
Oso Oso Basking in the Glow
Peter Perrett Humanworld
Purple Mountains Purple Mountains
The Raconteurs Help Us Stranger
Rosalie Cunningham Rosalie Cunningham
Sarah Jane Morris Sweet Little Mystery
—The Songs of John Martyn
Taner Öngür ve 43,75 Asrî Sadâ
Thom Yorke Anima
Trash Kit Horizon
Violent Femmes Hotel Last Resort
Willie Nelson Ride Me Back Home

kısaçalar

Bajar Diyarbekir / Amed
Chrissie Hynde & The Valve None Woe Ensemble Que reste-t'il de nos amours?
Devran Çağlar Sahte Sevgililer
Dionne Warwick You Really Started Something
Elbow Dexter & Sinister
Mark Lanegan Band Night Flight to Kabul
Mavi Işıklar Ankara Rüzgârı
Rickie Lee Jones Mack The Knife
Robbie Robertson & Van Morrison
I Hear You Paint Houses
Tinariwen & Cass McCombs Kel Tinawen

gündelik olandan kaçarken değil, gündelik olanı kutsarken de açık yürekli, nüktedan ve incelikli bir şekilde harekete geçirebilmiş. Bisiklete binmek, televizyondaki çizgi film, kumsaldaki siyah köpek, çocuk odasının dekorasyonu ve yatak örtüleri Callahan'ın dilinde tesadüfi gibi gözükken, ancak özenle seçilmiş polaroid fotoğraflara

dönüşmüş, müzisyen şarkılar yazmaktan aldığı keyfi bir kez daha keşfetmiş. Seyrek yaylı ve tuşlu dokunuşlarının süslediği, sade düzenlemelere sahip, itidal-lerini kaybetmeyen akustik parçalar tutumlu bir tavırla, depara meyletmeden usulca akmış. Yeni hayatlar kurulurken ölüm-ler de eksik olmuyor, müzisyen eşinin de vokal katkısıyla se-lendirdiği Carter Family'den “Lonesome Valley” yorumunda öbür taraftakilere de bir selam yollamış. Ölümü salt yeisle değil, gülümsemeyle de karşılamanın, etrafa bakınca her daim hayranlık duyabilmenin tek yolu kana kana yaşamak; kulağımızdaki de tam anlamıyla bir görmüş geçmişlik albümü. YİĞİT ATILGAN

Tahakküm ve direniş sanatları

Kate Tempest 2010'ların başından beri "müzik ve sahne sanatları"nın hakkını veriyor. Oyunları ve bir romanı var, ama işinin merkezinde şiir duruyor. Meşrebinize göre, buna rap de diyebilirsiniz, ama zaten Tempest'in ifade ve performans gücü sabit disiplinlerin kendini dayatmasına imkân vermiyor. Mercury ödüllerine aday gösterilen ilk iki albümünün ardından bu sefer yanında prodüktör Dan Carey ve hiphop'tan rock'a, Beastie Boys'tan Johnny Cash'e nice ismin sound'unu diriltmiş Rick Rubin var. *The Book of Traps and Lessons*'da beat'ler

azalmış, söz yükselmiş, acımasız bir dünyada insan onurunu ve güzelliğini ayakta tutmaya çalışan bir genç kadının akışkan şiiri kendine en uygun yatağı bulmuş, edebiyat ve rap arasında bir ayrım varsa anlamını burada yitirmiş. Çeşitli söyleşilerinden derlemeyle Kate Tempest'i yakından tanıyoruz...

Öyküyü baştan alalım.

Kate Tempest: Dışarıdan bakanlar ortaya bir anda çıktığımı zannedebilir, ancak gerçek öyle değil. Yarı zamanlı ve geçici işlerle kirayı ödemeye çalıştığım, bir plak şirketinin ya da birilerini tanıyan birilerinin ilgisini çekmeye çabaladığım uzun bir dönem oldu. İlk işim Güney Londra'daki bir plak dükkânındaydı. Çeşitli hayır kurumları ve okullar için de çalıştım. Kendimi tamamen yazmaya adanmış olduğumda önümdeki fırsatlara baktım, ilki mahalle tiyatromuz için şiirler yazmak oldu. Orada yaptığım işler beni çocuklara yönelik bir yardım derneğine götürdü. Bana gençlerin hayat tecrübelerine dair izlenimlerini aktardıkları çeşitli metinler verdiler ve bunlara mukabele etmemi istediler. Benim için çok faydalıydı, zira bu sadece ilham kaynağım ve mesleğim değil, aynı zamanda kendimi geliştirmek istediğim bir alan. Bir zanaatla uğraşıyorum ve çırağımı tamamlamam gerekiyordu. Bir noktada kendimi Royal Shakespeare Company ile çalışırken buldum.

Müzik hayatınıza nasıl girdi?

Her zaman müzik yaptım, sadece yaptığım müzikleri yayınlıyacak kimseyi bulamıyordum. O yüzden tüm enerjimi müziğe yönlendirmekten vazgeçip bana daha çok sahneye çıkma şansı veren *spoken word* işlerine yöneldim. Şair olarak performans başına 50 sterlin kazanabiliyordum ve o dönem benim için büyük paraydı. Haftada üç performans yapar, okullarla da çalışmaya devam eder ya da birkaç atölye düzenlersem kiramı ödemekle kalmıyor, aynı zamanda grubumla birlikte stüdyoya girip birkaç demo kay-

dedecek parayı da kenara koyabiliyordum. 2008'de kurduğumuz Sound Of Rum isimli bir grubumuz vardı, bazen şiir dinletilerine beraber giderdik, insanlar "Müziğinizi dinlemek istemiyoruz" diye bizi kovardı. Hatta bir keresinde bir festival tarafından davet edilmiştim ve grubumla birlikte gittim. Müzik çalmamızı istemediler, biz de hemen çadırın dışında sokak müzisyeni gibi takıldık. Bir daha geri çağırılmadık. (*gülüyor*)

Dönüm noktası ne oldu?

Tiyatro işi iyi gidiyordu, yazdığım ve icra ettiğim *Brand New Agents* ile Ted Hughes ödülüne layık görülmüştüm, hatta Domino etiketinden birileri beni izlemeye gelmişti, ancak bir menajerim yoktu. Ne kadar uğraşsam da kapağı bir yere atamıyordum. Sonra kendisi de bir yazar olan Big Dada etiketinin kurucusu Will Ashton geldi ve bana bir fırsat sundu. Albüm zaten hazırды, bir kenarda duruyordu. İlk uzunçalarım *Everybody Down* 2014'te Mercury Ödülü'ne aday gösterildi.

Prodüktör Dan Carey ile de o dönem çalışmaya başladınız.

Dan, Bat For Lashes, The Kills ve Tame Impala gibi isimlerle çalışmış biri. İlk zamanlar demolarımızı dağıtmak konusunda son derece girişkenlik, karlı bir Londra gününde Sound Of Rum'ın gitaristi ve turnelerdeki ses mühendisim Archie Marsh ile Dan'ın Streatham'deki stüdyosuna gitmeye karar verdik. Yol öylesine buzluydı ki, arabayı bir noktada terkedip yola yayan devam etmemiz gerekti. Stüdyonun kapısını çaldık. Dan kapıyı açtı ve o an yaptığımızın ne kadar saçma olduğunu fark ettim. Sanki öylesine

oradan geçiyormuşuz da elimizdeki kaydı kapıdan bırakmak aklımıza gelmiş gibi. O stüdyoda kayıt yapmayı çok seviyorum, rahat hissediyorum, yaratıcı açıdan destek görüyorum. Benim için bir cennet. Dan elindeki ekipmana öylesine hâkim ki, önünüze sonsuz miktarda olasılık sunabiliyor. Stüdyosuna adım attığım anda evimde gibiydim, hep onunla çalışmak istedim, ama gerçekleşmesi yıllar aldı.

Yeni albüm *The Book of Traps and Lessons*'da (Tuzaklar ve Dersler Kitabı) ekibe Rick Rubin de katıldı.

Evet, Dan'le birlikte Güney Londra sokaklarını terkedip Malibu'ya, Rick Rubin'in Shangri-La stüdyolarına taşındık. Rick Rubin ile ilk kez New York'ta turne ederken tanıştık, beni bir şiir okurken dinledi, akabinde çalıştığım müzisyenler, şarkı yazma süreci ve genel olarak müziğe dair uzun uzun sohbet ettik. Beraber çalışmamız sadece zaman meselesiydi. Dan'le birlikte albümü yazdıktan sonra her şeyi ezberimize kaydetmiş, canlı icra üzerine kafa yormuş, hatta Londra'daki bazı küçük mekânlarda sahneye çıkmıştık. Onlardan birine Rick de geldi, daha sonra Malibu'ya gittik ve albümü tek oturuşta kaydettik. Üç gün sürdü, pazartesi başladık, çarşambaya bitmişti.

Kayıt süreci nasıl ilerledi?

Benim için yeni bir tecrübeydi, yayıncılardan gördüğüm baskılardan ve zaman kısıtlamalarından azadeydim. Daha önce, hayal ettiğim şeyin ne olduğunu bilip onu becerebildiğim bir pozisyonda bulunmamıştım. Rick, beni şarkı sözlerini ön plana çıkarıp

merkezde konumlamam konusunda yürek-
lendirdi. Böylece şiir ve müzik birlikte aktı,
dinleyiciye bir bütün olarak sirayet etti. Ne
yapmak istediğini anladığımda, sözler bu
kadar ön planda olacaksa yerlerini hak et-
meleri gerektiğini düşündüm. Dilin anlamı
ve nasıl kullanıldığı üzerine daha fazla kafa
yordum. Sahneye çıktığım bir barda gitarla-
rıyla eski şarkılar söyleyen iki kişi gördüm,
öykü anlatım tarzlarından etkilendim ve İn-
giliz folk müziğine daldım. Zaten aynı yerde
durmanın bir keyfi yok. Yaratıcılığımı sınır-
lamak istemem. Kendinizi yaratıcı açıdan
tek bir şey üzerinden tanımlıyorsanız, za-
manla o şeyi gereğinden fazla pekiştirirsiniz
ve parodiye dönüşürsünüz. Shangri-La'da
stüdyoya girip mikrofona önünde dikildi-
ğim an gerçekdişiydı. Her ne kadar kendimi
büyük bir baskı altında hissetmesem de,
kariyerimin en önemli anını yaşadığını dü-
şündüm, gerekeni yapmam şarttı. Kendimi
yaptığım işe tamamen teslim etmeliydim.
Kendinizi yolculuğa tamamen vakfederse-
niz, daha önce tahayyül bile edemediğiniz
şeyler performansınıza yansır. Önce sözleri
ezberleyip daha sonra kayıt esnasında kas
hafızamı devreye sokmam gerektiğini hep
düşünürdüm. Ama bugüne kadar şarkıları
yazdım, kaydettim, turneye çıktım ve ancak
turnenin sonunda şarkıları hakkıyla kaydet-
meye hazır hissettim. Bu sefer kendime za-
man verdim, ancak hazır hissettikten sonra
stüdyoya girdim. Bundan sonra da başka tür-
lüsünü yapamam.

Albümdeki şarkı dizilimi ne kadar önemli?

Fazlasıyla. Bu albümü tek bir hareket olarak
algılıyorum. Bir şarkının nerede bitip diğeri-
nin nerede başladığı önemli, ancak albümün

tek seferde kaydedilmiş olması da önemli,
zira bu, kayıttaki her kelimenin diğer her ke-
limeyle bağlantılı olduğu anlamına geliyor.
Her kelimenin hak ettiği kudretle dışavurul-
ması gerekli. Bu albümdeki şarkıları krono-
lojik bir sırayla yazmadım, hatta Londra'yı
yedi komşunun perspektifinden anlatan bir
önceki albüm *Let Them Eat Chaos* daha belir-
gin bir anlatısal yapıya sahip olmasına rağ-

***Kapitalizmin sömürücü ve
vahşi doğası üzerine sadece
bir şeyler yazarken kafa
yormuyorum, bu hep aklımda
dönen bir mevzu. Gelişime
ve ilerlemeye dair bir ideoloji
zorla boşazımıza ittirildi,
ancak ortaya çıkan karmaşa
ve acımasızlık hep anlatının
dışında tutuldu. Yazmak
bu düşünceleri dışarıya
kusmanın bir yolu.***

men onda da kronolojik bir sıralama mevcut
değildi. Bazen bir fikri geliştirirken “bu kıs-
ma burada gerek yok” ya da “burası komple
çöpe gidebilir” diyorsunuz. Bir karakteri ta-
nıtmak için başlangıçta ek bir kısma ihtiyaç
olduğunu veya bir noktada ruh halini de-
ğiştirmenin iyi olacağını hissediyorsunuz.
Yaratıcı süreç benim için hâlâ esrarengiz bir
olgu, ancak her şey bittikten sonra anlam gö-
rünür hale geliyor.

Zaman sınırı olmadan çalışmak nasıldı?

Aslında teslim tarihleri olmasını faydalı bu-
luyorum. Bir problemi belli bir zaman aralığı
içinde çözmeniz gerekiyorsa ve konsantre
olup sıkı şekilde çalışıyorsanız, o yoğun-
luk hayatınızın diğer taraflarına da sirayet
ediyor. Şu an stüdyoda olmamam çeşitli fi-
kirler üzerine kafa yormadığım anlamına
gelmiyor. Bazen de en iyi işler o işten biraz
uzaklaştığınız zaman ortaya çıkıyor, başka
bir şeylerle uğraşırken arka planda bir şeyler
demleniyor. Sound Of Rum ile turlarken he-
pimiz işten işe koşuyorduk, teslim tarihleri
beni elimdekileri tamamlamaya zorladı. Ge-
ride bıraktığım külliyata bakınca beni bugün
olduğum konuma getiren şeyin yaptığım
sayısız iş olduğunu görüyorum. “Bütün bun-
ları ben bitirdim.” Tartışılacak bir tarafı yok.
Ama itiraf etmek gerekirse yazmak bazen de
yaratıcı bir uğraş olmaktan çıkıyor: Sahneye
çıktığınızda kutsal olanla bir bağ kuruyorsu-
nuz, kanınız daha hızlı akıyor. Romanınızın
altıncı taslağını yazmak ise daha ziyade kö-
pek gibi çalıştığınızı hissettiriyor.

***The Book of Traps and Lessons*'ın arkasındaki
itki neydi?**

Bir şarkıda “*Dersimi aldığımı düşünüyordum /
Ta ki bu ders zihnimi uyuşturana kadar*” söz-
leri geçiyor. Bu soğukluk hissi hem azabı-
mın kaynağını hem de sanatımın pınarını
oluşturuyor. Hissiz olmayı gerektiren bir
toplumda insanlarla en iyi bildiğim şekilde
bağ kurmayı istiyorum, yeni albümümü de
başkalarına olduğu kadar kendime verdiğim
bir nasihat olarak görüyorum. Olumsuz dav-
ranışlarımı görebilme yeteneğimle bu davra-
nışları değiştirebilme yeteneğimi bir araya
getirme çabama dair bir albüm. Kendime ha-
yatı böylesine takıntılı, tüketici ve yıkıcı bir

şekilde yaşamamam gerektiği-
ni söylüyorum. Aslında önceki
iki albümde de kendime dair
çok fazla şey anlatıyordum, an-
cak bunu karakterler üzerinden
yapıyordum. Bu sefer her şey
biraz daha doğrudan. Albümün
arka planına yerleşen hengâme
hali gerçek hayatı da etkiliyor.
“*Yalnızlığın bir semptom, has-
talığın kendisi değil.*” Bu sözleri
yazarken yalnızlığın ve hissiz-
liğin sanayi sonrası dönemin
fazlasıyla bireyci ve kapitalist
sisteminin doğal sonuçları
olduğundan bahsediyorum.
Bu tür sözler ya da bazı şarkı
isimlerinden dolayı politik bir
sanatçı olarak resmedilsem de,
yaptığım işin nihai amacı bu
değil. Örneğin yeni albümde en
gurur duyduğum parça “*Peop-
le's Faces*”. Dünyanın yüz yüze
olduğu büyük sorunların pan-
zehiri olarak başkalarını görü-

yorum. Her gün insanların ne kadar güzel olduğu gerçeğini farkedip büyüleniyorum. Bu düşünceyi başkalarıyla paylaşmak sanki bir önceki albüm *Let Them Eat Chaos*'ta yaptığım gibi "Avrupa kayboldu" demekten daha güzel. Hâlâ iyimserim. İnsanlar iyi. Açgözlülük kötü. Kökünde kan bulunan bu sistemin değişmesi lâzım. Bu sistemden kurtulup özgürleşmenin tek yolu ise sistemin bireysel olarak üzerimizde yarattığı etkileri önce tespit edip akabinde söz konusu eğilimlerimizle mücadele etmek.

Let Them Eat Chaos'a verilen tepkiler nasıldı?

Açıkçası yaptığım işler üzerine yazılan eleştiri yazılarını okumuyorum, sosyal medya ya da yazılı basına kafa yormak bana iyi gelmiyor. İnsanların ne düşündüklerini anlamamın tek yöntemi canlı performanslardaki tepkileri gözlemlemek, orada olan biten çok daha sağlıklı ve doğrudan. Konserler yaptığım işin insanlar için ne anlama geldiğinin ve dinleyicileri nasıl etkilediğinin çok daha iyi bir göstergesi. Ancak aldığım tepkilerin yaratıcı sürecimi ya da bir sonraki adımımı etkilediğini de söyleyemem. İcracı Kate ile yazar Kate birbirinden farklı insanlar, birbirinin işine karışmayan iki yaratıcı kimlik. Yazarlıkta bir fikri alıp onu en iyi şekilde aktarmaya çabalyorsunuz. Bu sürecin sonunda ortaya bir eser çıktığında icracı eseri hafızaya alıyor ve başkalarına sunuyor. Bu esnada da esere dair yazarın hiçbir zaman bilmediği şeyler öğreniyor.

Dünyada olup bitenler ve siyasi gelişmeler yaratıcı sürecinizi ve yeni albümü nasıl etkiledi?

Bazen bir mesele yaptığım işlerde görünür olmaya başlamadan o mesele üzerine ne kadar çok akıl yorduğumu ve kafaya taktığımı farketmiyorum. Aslında günlük gelişmeler üzerine şarkı sözlerine yansydıkları kadar çok düşünmüyorum. Şiirsellik sadece bir ifade biçimi. Kapitalizmin sömürücü ve vahşi doğası üzerine sadece bir şeyler yazarken kafa yormuyorum, bu hep aklımda dönen bir mevzu. Gelişime ve ilerlemeye dair bir ideoloji zorla boğazımıza ittirildi, ancak ortaya çıkan karmaşa ve acımasızlık hep anlatının dışında tutuldu. Yazmak bu düşünceleri dışarıya kusmanın bir yolu, ancak bu sayede günlük hayatta işlev görebiliyorum. Bu albümde İngiltere'ye biraz daha geniş bir mercekten baktım, tematik olarak bir öncekine eklenen bir kayıt. Sürekli tekrar ettiği davranış kalıplarının farkına varan ve bu tuzaklardan kurtulmaya çalışan bir karakterin zihninin derinliklerini keşfe çıktım. Aslında bu tuzaklar ve çıkarılacak dersler evrensel, herkes bahsettiğim mevzularla bağ kurabilir. Örneğin sıkça bağımlılıklardan bahsediyorum, alkol, uyuşturucu, yemek, seks ve aşk... Şiddet ve istismara dair tuzaklara da dalıyorum, hem bir insanın kendine

Fikirlerin kendilerini görünür kılma halleri bile farklı, onları vücudunuzun değişik yerlerinde hissediyorsunuz. Şarkı yazımı sesler çıkartarak ağızda başlıyor. Kurgusal yazım beyinde bitiyor, şiir ise midenin derinlerinde.

yönelttiği şiddet, hem de devletin birey üzerinde inşa ettiği tahakküm. Bunlar dışında, evim olarak nitelediğim Londra'ya dair kafa karışıklığının da yansıdığı bir albüm oldu. Bu hislerimi daha önce dışavuramamıştım. Tüm ergenliği ve 20'li yaşlarımı bu şehirde geçirdim, Londra benim çok özel bir yer, ancak uzun zamandır amansız bir dönüşüm içerisinde. Sonunda bu şehri tasvir etmeye giriştim, ama tasvir ettiğim şeyler artık yerinde değil, en azından artık çok farklılar.

Hiphop türünün üzerinizdeki etkisi nedir?

90'larda Gravediggaz gibi grupları dinlemek genç bir yetişkin olan beni yazdığım mısraları paylaşma güdüsüyle sahneye itti. Şiirsellik ve sözün gücü aracılığıyla başkalarıyla kurulabilen ani ve doğrudan bağlantı bende bir saplantı haline dönüştü. Başkalarının söylediklerini dinlemeye ve kendi sözlerimle katkıda bulunmaya can atıyordum. Bu bir karar bile sayılmazdı, çalıştığım plak dükkânında bütün gün ritmlere kulak verirken takıntılı bir insana dönüştüm, yapabildiğim tek şey buydu, o şekilde sosyalleştim, rahatladım, eğlendim. Müzik varoluşumu ele geçirdi ve bu durum hâlâ devam ediyor. Beyaz biri olarak hiphop türü içinde sahici ve hürmetli bir şekilde hareket etmenin zor olduğunu söylemeliyim. Hiphop'a olan borcum kabarık, umarım insanlar eserlerime kulak verdiklerinde geldiğim yere sadık kalarak ilham kay-

naklarımın hakkını verdiğimi düşünür.

Eski çalışmalarınızdan müzikal olarak biraz uzaklaşmaya çalışmışsınız, örneğin elektronik ve sentetik sesleri azaltıp yerine piyano ve yaylıları öne çıkarmışsınız.

Doğru, alıştığımız kalıpları bilinçli olarak kırmayı denedik, ayrıca Rick Rubin'in gözetimi altındaydık ve ondan en iyi tepkiyi bildiğimiz sulardan uzaklaştığımızda aldık. Piyano döngüleri ya da minimal ritm desenlerine çok daha fazla ilgi gösterdi. Onun önceliği sözleri olabildiğince vitrine çıkarmaktı. Dan de, ben de farklı şeyler denemek konusunda hevesliydik, ancak katmanları sıyrıp müziğin iskeletini görünür kılmak bizim için kolay olmadı. Açıkçası Dan'ın bu albümde kendini aştığını düşünüyorum, daha önce yaylı kısımları yazdığına hiç tanık olmamıştım ve ortaya çıkardığı iş inanılmazdı. Tabii bu değişimin canlı performanslar üzerinde de etkisi var. Eskiden bizi izlediklerinde bir drum and bass grubu olduğumuzu düşünenler olurdu, şimdi sahneye sadece iki kişi çıkıp tüm albümü üç synth ile icra edebiliyoruz.

Çeşitli alanlarda faaliyet yürüten bir sanatçı olarak kendinizi daha rahat hissettiğiniz bir alan var mı?

Farklı mecralarda ürün veren kişilerle bağlantı kurmayı ve onlara kulak vermeyi seviyorum. Ancak bazen kendimi biriyle fazlasıyla edebi bir sohbet yaparken buluyorum ve karşımdakinin sevdiğim müziğe dair en ufak bir kültürel kavrayışı olmayabiliyor. Öyle kişilerle müziğe dair konuşmak zor, zira çok farklı yerlerden geliyoruz ve yapmak zorunda kaldığımız ek açıklamalar sinirimi bozuyor. Bazen bir dinleti sonrasında soru-cevap kısmını yöneten edebiyat uzmanlarından biri "Peki rap tam olarak nedir?" diye sorabiliyor. Soruya dönersek, favori kulvarım, içgüdüsel olarak en çok güvende hissettiğim mecra müzik ve lirizm. Çocukken de aşkımin ve tutkumun fitilini ateşleyen şeyler bunlardı. Bir tiyatro oyununu ya da romanı tamamlamak benim için daha zor, ancak onlar da içimdeki başka bir yeri dolduruyor, yaratıcı kimliğimin farklı noktalarını tatmin ediyor. Bunun dışında farklı alanlardaki çalışma şekillerim de birbirinden ayrı. Fikirlerin kendilerini görünür kılma halleri bile farklı, onları vücudunuzun değişik yerlerinde hissediyorsunuz. Şarkı yazımı sesler çıkartarak ağızda başlıyor. Kurgusal yazım beyinde bitiyor, şiir ise midenin derinlerinde. Gerçekten tuhaf. Tabii üretim sürecine eşlik eden koşullar da mühim. Bir şiiri tamamlamak için kendinize bir gün vermişsinizdir ve buna göre hareket edersiniz. Her ifadenin arka planında farklı bir maksat mevcut.

DERLEYEN: **YİĞİT ATILGAN**

Kaynaklar: *The Line of Best Fit*, *Pop Matters*, *The Skinny*, *MXDWN*, *Happy Mag*

KLASİK

EDEBİYAT

“Yaz mevsiminin en güzel yanı, okumak için daha çok gün ışığı olması.”

En güneşli günlerde en yeni kitaplarıyla **ALFA**, bu ağustosta da raflarda.

Alıntı: Jeannette Walls

TARİH

ÇİZGİ ROMAN

BİLİM

ALFA

www.alfakitap.com f /alfakitap t /alfakitap i /alfakitap

HAZIRLAYAN: DERYA BENGİ

dil tarih coğrafya

Kenarda bir masa, küçük bir org, biri duvarda, biri ortadaki nota sehpasında asılmış iki keman, iki de iskemle. Daha öbür tarafta, bazen köşe başlarında, şurda burda niyet çekenerin tablası ve daha ötede bir boyacı takımı... Gözlerimiz birden odanın bir köşesinde tevakkufluyor. Bütün duvarlarda büyük bestekârların büyük musikişinasların resimleri. Birkaç sinema artisti resmi ve arasında şu anda misafiri olduğumuz kundura boyacısı Ali Rıza'nın kemanile çıkardığı muhtelif pozda fotoğrafları. Ve masanın üstünde iki tane küçücük Bethoven ve bir tane de gene aynı küçüklükte Wagner büstü.

– Hepsini tanıyor musunuz?
– Evet ben musiki çok severim. Bütün emelim de iyi bir musikişinas yetişmektir. Fakat buna imkân yok ki.
– İstanbullu musunuz?
– Hayır Erzurumluyum. Annemin babamın kim olduklarını bilmiyorum. Daha iki yaşında iken onlardan ayrılmışım. Erzurum sokaklarında dolaşır dururdum. Rastgele şurda burda yatar-dım. Daha o yaşımdayken bile musikiyi çok severdim.

Kemancı boyacı Ali Rıza

Bando çalan askerler geçse, peşlerine düşer giderdim. (...) Bir gün birisini tanıdım. Bana "İstanbul'a gidersen mektebe girersin" dedi. Ben de bunu aklıma koydum. Kendi kendime bir vapura gittim. Kaptanla konuştum. Kaptan beni İstanbul'a getirdi. Altı yaşında kadar

bir çocuktum. İstanbul'a çıktığım zaman işgal vardı. Bir İngiliz polisi beni kolumdan tuttu, karakola götürdü. (...) Darülaceze'ye yolladılar. Darülaceze'de sekiz sene kaldım. Çorabhanede çalışıyordum. Fakat orada okumak yoktu. İstikbalimi karanlık görüyordum. (...)

– Keman öğrenmeye ne zaman heves ettiniz?
– Erzurum'da Rus bandolarını dinlerdim. İstanbul'da ise Taksim'de, Talimhane'de barakalar, çadırlar kurulur, tiyatrolar oynanırdı. Oraya giderdim, onları dinlerdim, tiyatroların beni sahneye çıkarmaları için işlerini görürdüm.
– İlk kemanınızı hangi tarihte satın aldınız?
– 1931 senesinde dört liraya bir keman aldım. (...) Talihim yardım etmedi. Beni boyacıdır diye konservatuardan çıkardılar. (...) Ah, beni Şehir Bandosı'na alsalar, kapıcılığa bile razıyım.
– Hangi musikiyi seversiniz?
– Alaturka musiki ruhuma hiçbir şey söylemiyor. Garb musikisini seviyorum. Evvela Almanların, sonra Rusların, sonra İtalyanların musikisine hayranım.
– Neden en çok Alman musikisini seviyorsunuz?
– Alman musikisi heyecanlı ve serttir. En sevdiğim bestekâr Bethoven'den sonra Bah'ı, sonra Wagner'i, Hendl'i, Mozart'ı ve Hayden'i severim. Bakınız bu bestekârların isimlerini kemanımın arkasına kazıdım. *Suad Derviş, Cumhuriyet, 9 Kasım 1935*

Sergeant Papağan

Yeni Zelandalı bir işadamı geçenlerde tam 300 bin dolara bir papağan satın aldığını açıkladı. İlk bakışta iyi bir alışveriş gibi gözüküyor. Ama işadamımız hayatından çok memnun. Çünkü bu kuş bildiğimiz kuşlardan değil. Bir kere yıllarca John Lennon'a "papağanlık" yapmış. Adını da Beatles'in ünlü bir parçasından almış: Sergeant Pepper. Sonra, bu kuş Beatles'in birçok parçasını ezbere biliyor. Eski sahibi Lennon ona "Help", "Come Together" adlı şarkıları sabırla öğretmiş. Çok iyi bir müzik kulağı olduğu için melodileri hiç detone olmadan çıkartabiliyor. İş bu kadarla da kalmıyor. Papağanımız bir de John Lennon'ın plak yapmaya vakit bulamadığı birçok parçayı da ezbere biliyor. Onun çalışmalarını izlerken öğrenivermiş. Yeni Zelandalı işadamı şimdi ciddi ciddi Sergeant Pepper'a plak doldurtmayı tasarlıyor. *Nokta, 27 Ağustos 1989*

John Wayne'in delikanlılık filmi, Amerika'nın dağındaki dan dun dan ne verebilir bizim cemiyetimize? *Zeki Müren, 1984*

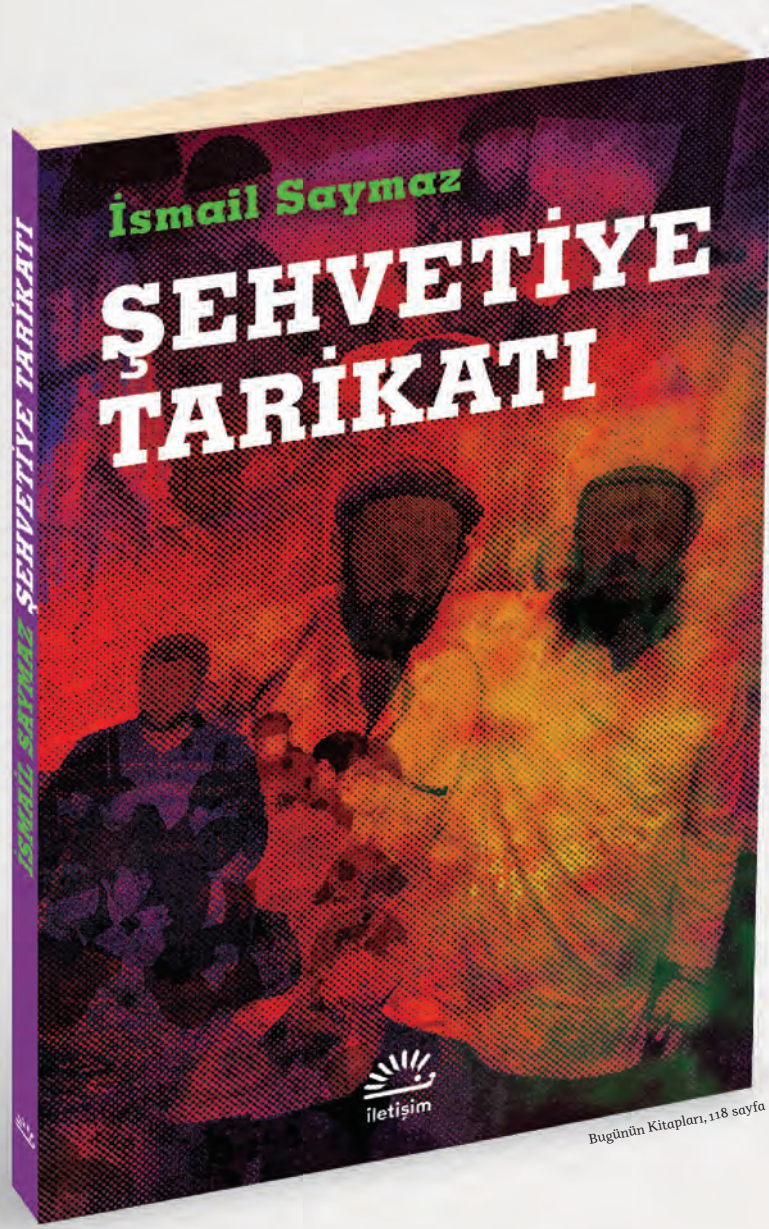
Minyatür kasabalar

O vakitler çok severek seyrettiğimiz kovboy filmleri de yine 40'lı, 50'li ve 60'lı yılların çok popüler bir aktörü olan Randolph Scott'un başrolü oynadığı filmlerdi. (...) John Wayne'den önce biz onu tanıdık. John Wayne'in filmlerini İstanbul'daki öğrencilik yıllarımda seyrettim daha çok. Ama biz Randolph Scott nesliyiz. Western türü bütün dünyada sinema türleri içinde bence hep devam edecek ve ilgiyle izlenecek bir türdür. Bu türün sosyolojik açıdan tahlilini yapan bazı kitaplar vardır. Bunlardan birkaçı benim kütüphanemde de mevcut. (...) Az nüfuslu küçük tahta kasabaların salonlarındaki kavgalar, düellolar, tren, posta arabası, banka soygunları, hiç şüphesiz seyirciye değişik bir yaşantıyı sergiliyor. Fakat bunların ötesinde asıl mühim olan, o basit yaşantının içerisindeki toplumsal organizasyon esprisi, demokrasi, hukuk ve adalet mücadelesi, toplumsal düzen. Kilisesi, salonu, okulu, general store'u, şerif ofisi, evleri ve o evlerdeki yaşantı. İşte bunlar Amerikan

toplumunun ve demokrasisinin gelişmişliğinin nasıl doğduğunu anlatır. Tabii 70'li yıllarda ortaya çıkan spagetti westernleri kastetmiyorum. Onlar çok basit kurgulu, durmadan bir sürü adamın öldürüldüğü, zevksiz filmlerdir genellikle. Onları oldum olası sevmemişimdir. Ben evimizin bahçesinde bu kasabaların, posta arabalarının, tahtadan ve mukavvadan minyatür örneklerini yapar, mahalledeki arkadaşlarımla, kardeşlerimle birlikte oynardım. *Ahmet Yaşar Ocak, Arı Kovanına Çomak Sokmak, söy. Haşım Şahin, 2014, s.65-67*

İsmail Saymaz, sahte şeyhlerin istismarlarını tüm yönleriyle anlatıyor.

İsmail Saymaz, ilkokul mezunu, Arapça ve Kur'an bilmeyen, hatta namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmeyen, bazılarının yüzlerce müridi olan, haklarında dava açılmış altı sahte şeyh vakasını inceliyor. *Şehvetiye Tarikatı*, kısa yoldan servet edinme hırsının ve bastırılmış cinsel arzuların dinî inançlar temelinde kışkırtılıp, kullanıldığı bir dünyaya ışık tutuyor.

Peter Fonda

(23 Şubat 1940 - 16 Ağustos 2019)

Cüneyt Cebenoyan

(16 Eylül 1959 - 3 Ağustos 2019)

Billy (Dennis Hopper): Bir uydu gördüm moruk... Gökyüzünden aktı geçti ve üç kez parladı bana doğru... Bir zig zag yaptı ve vın moruk...

George (Jack Nicholson): *(dumanı savurur ve nefes alır)* Sana ışıldayan o şey UFO'ydu. Onların dünyanın her köşesinde üsleri var... 1946'dan beri buraya geliyorlar. O zamandan beri hayli kalabalık olarak aramızda yaşıyorlar, faaliyetlerde bulunuyorlar.

Billy: Sen ne diyorsun be moruk?

George: Ee, sen biraz önce onlardan birini gördün, öyle değil mi?

Billy: Ben bir şey gördüm, ama burada faaliyette olduklarını görmedim.

George: Onlar da insan, senin benim gibi. Tek farkları, onların toplumlarının daha ileri bir düzeyde olması. Yani onların savaşları yok, para sistemleri yok, liderleri yok, çünkü herkes lider onlarda, yani herkes kendisinin lideri... Teknolojileri sayesinde herkesin beslenmesini, barınmasını, ulaşımını sağlıyorlar. Eşit olarak ve zahmetsizce.

Wyatt (Peter Fonda): Vay be!

Billy: Bence bu saçma sapan bir düşünce. *(güler)* Saçma sapan bir şey bu. O kadar akıllı larsa niye kendilerini ifşa etmiyorlar, ha? Niye meseleyi halletmiyorlar ha? *(güler)*

George: Bize kendilerini göstermiyorlar. Çünkü eğer gösterirlerse, bu genel bir paniğe yol açar. Şimdi, yani, bizim hâlâ liderlerimiz var... *(gökyüzüne bakar)* İşte bu liderler bu bilgiyi gizliyorlar, çünkü bunun yaratacağı şok, bizim köhne sistemimizin sonunu getirebilir. Sonuç olarak bu Venüslüler, evrende her yolun yolcusuyla temas halindeler. *(güler)* Bu bilgi, bizim köhne sistemimizi yerle bir edecek bir darbe olur. Dolayısıyla, şimdi Venüslüler, her çeşit insanla temas kuruyorlar, tavsiyelerde bulunmak babında... Ve insanoğlu tanrı gibi kendi... kaderine hükmedebilecek. İnsanoğlu, herkesin eşit olmasıyla birlikte evrilecek ve kendini aşma imkânı bulacak.

Wyatt: Sigaradan ne haber George?

George: Aa, galiba –sönmüş galiba. Çenem düşünce unuttum gitti sigarayı, sönmüş.

Wyatt: O zaman sakla. Sabah kalktığımızda tütürürüz. Güne bambaşka bir açıdan bakmanı sağlar.

George: Ee, bu uyar bana. *(güler)* Hem de acayip uyar.

Easy Rider (1969)

Yönetmen: Dennis Hopper

Senaryo: Peter Fonda, Dennis Hopper, Terry Southern